

รายงานวิจัย

เรื่อง

ผู้ไทศึกษา : ย้อนรอยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผู้ไท

Poo Thai Study

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปกกสิน ชาทิพฮต

นางสาวจินตนา ลินโพธิ์ศาล

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยสำหรับบุคลากรมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

จากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555

เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2556

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยภาคสนามที่มีข้อจำกัด ความสำเร็จจะบรรลุผลไม่ได้หากปราศจากความตั้งใจ และเอาใจใส่จากผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัยเอง ที่เกื้อหนุน ส่งเสริม เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้งานวิจัยลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณคุณตา คุณยาย คุณลุง คุณป้า คุณพ่อ คุณแม่ คุณน้า คุณอา พี่ๆ น้องๆ ที่เป็นผู้ให้ ข้อมูลชาวผู้ไทในจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหาร ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม รวมถึง ประวัติความเป็นมาและเทคนิคการผลิตผ้าฝ้ายอ้อมคราม

ขอขอบพระคุณ Prof. Dr. Nguyen Quang Ngoc แห่ง Institute of Vietnamese Studies and Development Science, Vietnam National University, Ha Noi ที่ได้บรรยายสรุปและให้คำแนะนำ สำหรับการศึกษภาคสนามในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม รวมทั้งอำนวยความสะดวกตลอดระยะเวลาที่อยู่ในประเทศเวียดนาม Dr. Phạm Văn Loi อาจารย์ประจำ Vietnam Museum of Ethnology ในฐานะ ผู้นำทางและอำนวยความสะดวก ให้ความช่วยเหลือ เป็นผู้เชื่อมองค์ความรู้ระหว่างนักวิจัยกับชาวไทดำ ไทขาว ทุกๆ หมู่บ้านในการเก็บข้อมูลตลอดระยะเวลาในการศึกษภาคสนามในประเทศเวียดนาม และ Mr. Quang Anh ผู้ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูล ผู้ช่วยแปลและให้ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ของการวิจัยภาคสนาม

ขอขอบพระคุณ คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการทำผ้าฝ้ายอ้อม ครามในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อาจารย์ ดร.สุสุขสมพร อะโนไท คณบดีคณะ ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสหวันนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่กรุณาให้ข้อมูลที่ เป็นประโยชน์เกี่ยวกับชาวผู้ไทในแขวงสหวันนะเขตและเป็นธุระในการอ่านต้นฉบับบางบทของงานวิจัย รวมถึงขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพสิฐ บริบูรณ์ พี่ที่ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือมาด้วยดีโดยตลอด

ที่สำคัญยิ่ง งานวิจัยนี้สำเร็จได้เพราะความกรุณาของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ คณะ ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ผลักดัน และเสียสละเวลาตรวจแก้ ด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ รวมถึงขอบคุณอาจารย์กันยา รัตน์ มะแสงสม อาจารย์พรรณวดี ศรีขาว อาจารย์นิโลบล ภูระย้าที่ช่วยให้กำลังใจและช่วยเหลือเรื่องต่างๆ ใน งานวิจัย ขอขอบคุณวีไลวรรณ อุคหนุนที่ช่วยเหลืออย่างดียิ่งในการจัดหน้างานวิจัย

สุดท้ายที่ทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี คือความอนุเคราะห์งบประมาณจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงอีกเช่นกัน

दनय चातिपठ

จินตนา ลินโพธิ์सान

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการรวบรวมและวิเคราะห์องค์ความรู้เรื่องผ้าอ้อมครามในสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในบริบทรัฐชาติ 3 ประเทศ ได้แก่ ไทย ลาวและเวียดนาม

จากการศึกษาพบว่า องค์ความรู้เรื่องผ้าอ้อมครามใน 3 ประเทศ ยังคงดำรงอยู่ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตลอดเวลา ซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าครามแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ องค์ความรู้เรื่องการถักทอและการสร้างลวดลาย และองค์ความรู้เรื่องการย้อมคราม องค์ความรู้ประการแรกนั้นพบว่าทั้งในประเทศไทย ลาวและเวียดนาม มีวัฒนธรรมเรื่องการถักทอที่คล้ายคลึงกัน ทั้งในด้านกระบวนการทอ เทคนิคการทอด้วยกี่และวัตถุดิบที่ได้จากฝ้าย ส่วนองค์ความรู้เรื่องการย้อมครามนั้น ปรากฏว่า ทั้งในประเทศไทย ลาวและเวียดนามมีรูปแบบการย้อมครามคล้ายคลึงกัน โดยมีวัตถุดิบสำคัญคือครามและฮ่อมที่นำมาหมักให้ได้เนื้อครามแล้วนำไปผสมกับขี้เถ้าก่อนนำไปย้อม ส่วนเทคนิคการย้อมมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมาจากสังคมและวัฒนธรรมแต่ละแห่งเกิดการเรียนรู้เรื่องการย้อมแตกต่างกัน

ด้านการฟื้นฟูผ้าอ้อมคราม พบว่า การฟื้นฟูในประเทศไทยและลาวเกิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา การฟื้นฟูส่งผลให้ผ้าอ้อมครามกลับคืนมามีชีวิตและเป็นผ้าที่ได้รับความนิยมของคนสมัยใหม่มากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตลาดผ้าอ้อมคราม จากเดิมที่เป็นผ้าของชาวบ้านสวมใส่สำหรับทำการเกษตรและดำเนินชีวิตประจำวัน กลายมาเป็นผืนผ้าสำหรับสวมใส่ของคนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มข้าราชการ กลุ่มผู้ชื่นชอบผ้าครามในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาของบรรพชน และกลุ่มนักเรียน การเปลี่ยนแปลงความนิยมในผ้าครามมาจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น เอกลักษณ์เฉพาะของผ้าอ้อมคราม การส่งเสริมและผลักดันจากภาครัฐ การประชาสัมพันธ์คุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ผ่านสื่อ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการทำให้ผ้าครามให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ในทางตรงกันข้ามชาวผู้ไทในประเทศเวียดนามไม่ได้ผลิตผ้าครามเพื่อการค้า หากแต่ทอผ้าและย้อมผ้าด้วยครามเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต

คำสำคัญ

ผู้ไท/องค์ความรู้/ผ้าอ้อมคราม/การทำวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้า

Abstract

This research aimed to collect and analyze the knowledge of indigo dyed fabric in Phu Tai cultural contexts among three different countries: Thailand, Laos and Vietnam.

It was found that the traditional knowledge of indigo dyed fabric was sustained in the dynamic society of the present time. It was divided into two categories including: 1) the knowledge of weaving and pattern creation, and 2) the knowledge of fabric dyeing process using indigo.

First, the knowledge of weaving and pattern creation in all the three countries was similar in terms of weaving process, weaving techniques using looms, and the materials used which were mainly made of cotton. As for the fabric dyeing process using indigo, the same materials, Khram and Hom, were used for fermentation so as to obtain essence which would be mixed with ashes to produce different colors of indigo fabric. However, the dyeing techniques were different, which might have resulted from different ways of learning about dyeing process and their transmissions in each socio-cultural context.

The revival of indigo dyed cloth was initiated in Thailand and Laos approximately in 2002, The fabric has thenceforth gained more popularity, and its markets have consequently change. Traditionally, clothes made from this fabric were worn by folks during farming periods and daily life activities. However, at present, clothes made of this fabric are worn by various groups of people such as government officials, lovers of indigo dyed fabric as markers of their forefather's wisdom, and students. The changes in its popularity were caused by several factors, namely its uniqueness, its promotion and support from the public sector, and dissemination of indigo dyed fabric and its products through media, all of which could be regarded as the cultural commodification of indigo dyed fabric. Nevertheless, Phu Tai in Vietnam did not produce indigo dyed fabric for commercial purposes, only using it for making clothes for everyday life and for performing rituals.

Phu Tai/ Traditional Knowledge/Indigo Dyed Fabric/Culture as a Commodity

บทที่ 1

บทนำ

1. ภูมิหลังของการวิจัย

“ผู้ไท” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบมากที่จังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหาร นับเป็นกลุ่มชนที่มีความโดดเด่นด้านสังคมและวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ พิธีกรรม ฯลฯ โดยปรากฏตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งตำนาน พงศาวดาร นิทาน ซึ่งกล่าวไว้สอดคล้องกันว่า ผู้ไทมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทย ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม หลังจากนั้นก็เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศไทย ตามลำดับ

พระโพธิวงศาจารย์ (อ้วน ติสโส) (2515 : 357) กล่าวไว้ในหนังสือลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่ม 2 ภาค 18 ว่า “คนผู้ไทเดิมมีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนู ขึ้นเมืองไร่และเมืองปุง เมื่ออยู่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนู เกิดอึดอัด อีกทั้งทำว่อก่อหัวหน้าพวกผู้ไทเกิดความขัดแย้งกับเจ้าเมืองน้ำน้อยอ้อยหนูจึงควมคุมครอบครัวไป ขอสมัครขึ้นแก่เจ้าอนุรุธกุมารเจ้าเมืองเวียงจันทน์ในขณะที่ยังเป็นเอกราชอยู่ เจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้ถามถึง อาชีพ ทำว่อก่าก็บอกว่าเคยทำแต่ไร่ปลูกข้าว แต่ไม่เคยทำนา เจ้าอนุรุธกุมารจึงให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมือง วัง”และศรีศักร วัลลิโภดม (2535 : 59) กล่าวว่า กลุ่มชนผู้ไทมีขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม การแต่งกาย ดนตรี มีภาษาพูดเป็นของตนเอง มีความเชื่อเรื่องผีแถนอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไท สอดคล้องกับที่ประคอง นิมมานเหมินท์ (2554 : 91) กล่าวว่า ชาวผู้ไทมีความเชื่อเรื่องขวัญเช่นเดียวกับ ไทดำที่อยู่ในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ซึ่งเชื่อว่าคนและสิ่งมีชีวิตทุกสิ่งมีชีวิตมีขวัญประจำอยู่ ขวัญ ของคนมีอยู่ 80 ขวัญ และมีคำกล่าวว่า 30 ขวัญอยู่หน้า 50 ขวัญอยู่หลัง

เมื่อกล่าวถึงผู้ไททั้งจากตำนาน พงศาวดารมักจะกล่าวว่าผู้ไทกับไทดำมีความสัมพันธ์กันทางชาติพันธุ์และภาษา นับแต่ตำนานการสร้างโลกที่มีเรื่องเล่าที่คล้ายกัน ซึ่งศิริพร ณ ถลาง (2542 : 92) กล่าวว่า ตำนานการสร้างโลกเป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนความคิดและจินตนาการของมนุษย์เกี่ยวกับโลกธรรมชาติและชีวิต โดยเน้นให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนไทกลุ่มต่างๆ โดยนำตำนานการสร้างโลกของลาวและตำนานการสร้างโลกของไทดำมาจากพงศาวดารล้านช้างและพงศาวดารเมืองแกลง ซึ่งตำนานมีลักษณะคล้ายกันว่า แถนสั่งให้ส่งข้าวปลาให้แถน คนทั้งหลายไม่ทำตามแถนจึงให้น้ำท่วม ปูลางเชิง ขุนเค็ก ขุนคาน เอาไม้มาทำแพ เอาลูกเอาเมียหนีไปเมืองฟ้า ต่อมาแถนบันดาลทำให้น้ำแห้ง และส่งควายลงมาที่น้ำน้อยอ้อยหนูให้คนทำนา เมื่อควายตายเกิดมีน้ำเต้าที่ซากควาย ปูลางเชิงเอาเหล็กมาจี้น้ำเต้าปุงคนไทออกมา 3 วัน 3 คืน เป็นคนชาติพันธุ์ต่างๆ ปูลางเชิงสอนให้คนทำนาทอผ้า ปูส่งขุนบูลมมาปกครองและขุนบูลมมีลูก 7 คน ส่งไปครองเมืองต่างๆ ด้านตำนานของไทดำที่ได้จากพงศาวดารเมืองแกลงมีเนื้อหาว่า “แผ่นดินเป็นทุ่งว่างเปล่า เทวดาชายหญิง 10 องค์ จะจุติไปเป็นมนุษย์ จึงอธิษฐานและเข้าไปอยู่ในน้ำเต้า น้ำเต้าลอยไปตกบนเขาและแตก

ออก มีคนชาติพันธุ์ต่างๆ ไหลออกมาตามลำดับ ได้แก่ ข่า ไทดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ แกว ข่าไม่อาบน้ำร่างกายจึงหมองคล้ำ ผู้ไทลาวอาบน้ำผิวจึงขาวกว่า ผู้ไทไปตั้งเมืองแกง ข่าเกียจคร้านจึงไปอยู่ตามภูเขา

นอกจากความคิด ความเชื่อเรื่องกลุ่มชนผู้ไทที่ปรากฏในตำนานและพงศาวดารแล้ว ยังมีเอกสารชั้นรองที่กล่าวถึงการศึกษาเรื่องราวของชาติพันธุ์ผู้ไทผ่านภาษา ซึ่งพระยาอนุমানราชชน (2522 : 117-118) เป็นอีกผู้หนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้ไทโดยกล่าวไว้ว่า “นอกจากมีพวกไทโท ไทนุงอยู่ในต่งเกีย ยังมีพวกผู้ไท มีมากอยู่ในแคว้นที่เรียกว่า พวน และในดินแดนที่อยู่ถัดเขตแคว้นหลวงพระบาง พวกผู้ไทแบ่งออกเป็นผู้ไทขาว ผู้ไทแดง ผู้ไทดำและผู้ไทลาย ซึ่งตั้งชื่อเอาตามสีเสื้อผ้าที่นุ่งห่ม พวกผู้ไทที่มีอยู่มากในภาคอีสานคงเป็นพวกผู้ไทดำ พวกโห่งหรือทรงดำที่มีอยู่แถวจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรีก็เป็นจำพวกผู้ไทดำด้วยเหมือนกัน คำพูดของผู้ไทมีเสียงส่วนมากใกล้เคียงกับพวกพวนซึ่งน่าจะเป็นผู้ไทพวกหนึ่ง” และเรื่องเดช ปันเขื่อนขัตติย์ (2531 : 140) กล่าวว่า ภาษาผู้ไทเป็นหนึ่งในภาษาถิ่นตระกูลไท สำเนียงพูดคล้ายกับภาษาไทพวน ส่วนคำศัพท์ที่ใช้คล้ายกับภาษาไทยถิ่นอีสาน ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของภาษาผู้ไท คือ มีการออกเสียงแบ่งแยกระหว่างคำศัพท์ที่ใช้สระ ใ- และ สระ ใ- ด้วย

การเคลื่อนย้ายของชาวผู้ไทเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรก ปรากฏในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2321 เป็นชาวผู้ไทเมืองทัน ลาวพวน และลาวเวียง ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับที่บุญยงค์ เกศเทศ (2554 : 34) ที่กล่าวไว้ว่า การกวาดต้อนผู้คน “ไท” จากแถบอินโดจีนเข้ามาในแผ่นดินสยามเริ่มมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี หนแรกราวปี พ.ศ. 2322 โดยกวาดต้อนมาจากเมืองทัน เมืองม่วย เมืองไล เมืองลาในอาณาจักรเมืองแกง อีกทั้งยังมีปรากฏในประชุมพงศาวดารภาค 3 และภาค 4 เล่ม 3 (2506 : 242) ที่กล่าวว่า พระสุนทรวงศาไปจัดราชการอยู่ ณ เมืองนครพนม ได้เกลี้ยกล่อมพวกครัวเมืองพิน เมืองนอง เมืองตะโปน เมืองมหาไชยกองแก้ว เมืองวัง มาขึ้นตั้งอยู่ในเขตแขวงเมืองนครพนมเป็นอันมาก และต่อมาได้มีบอกราชขอตั้งเมืองสกลนคร เมืองวานรนิวาส เมืองเรณูนคร เมืองท่าอุเทน (ในแขวงมณฑลอุดร) ขึ้น เอกสารหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้นมักจะกล่าวอ้างว่าผู้ไท มีความเกี่ยวข้องกับผู้ไทดำ ผู้ไทขาวและผู้ไทแดงในสิบสองจุไท และมีการเคลื่อนย้ายจากถิ่นฐานเดิมด้วยเหตุผลของสงครามเป็นสำคัญ การเข้ามาสู่ประเทศไทยกล่าวได้ว่ามี 2 ทางด้วยกัน คือทางที่หนึ่งในสมัยกรุงธนบุรี ได้กวาดต้อนครัวของชาวไทดำมาโดยตรงจากสิบสองจุไท เมืองแกง แขวงหัวพันทั้งห้าทั้งหก ข่าเหนือและโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนในพระนครรวมถึงภาคกลางหลายจังหวัด ส่วนทางที่ 2 เป็นการกวาดต้อนครัวของคนหลายกลุ่มทั้งผู้ไท ลาว กะเลิง ข่า โย้ย ญ้อ โส้ จากเมืองวัง เมืองมหาชัย เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง แล้วให้ครัวของกลุ่มเหล่านั้นมาอาศัยอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ชาวผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องการทอผ้า ปรากฏตามพงศาวดารล้านช้าง ประิเฉทที่ 2 (2506 : 142) ความว่า

“เมื่อนั้นพระยาแสนหลวงจึงให้แสนแต่งแลพิศณุกรรมลงมาแต่งแปงแก่เขา แสนแต่งจึงมาแต่ยามให้ทำไร่ทำนา ปลุกข้าวปลุกผัก ปลุกลูกไม้หัวมันทั้งมวลอันจักควรกิน เล่าบอกยามอันทอผ้า...เมื่อนั้นขุนบูลมจึงขัดให้แสง สพายแวงสลิดนไชย ถือดาวแมวี กั้มิดน้อยสวยเรียม แล้วก็จึงขึ้นขี่ช้างงาเกี้ยววกอด จึงเอานางแอกแดงขี่ถัดขุนบูลมนั้น แลเอานางยมพาลาขี่ตาม แล้วแสนจึงให้ขุนสารขี่ตอนช้างขุนบูลมลงมา แสน

เล่าให้ขุนค้ายถือเสียมลงมาตามหลัง ขุนยี่ให้ถือมีดถือพ้ามา ขุนอุ้นให้ถือขวานถือแอกลงมา ขุนคำให้ถือไก่อถือเปดลงมา ขุนทั้ง 8 จึงมาตามหลังขุนบุลมาราชาแล ส่วนพิศณุกรรมจึงบอกคุณอันเช่นพ้ามีดจกเสียมเครื่องเวียการช่างแก่เขาทั้งมวล เล่าบอกคุณอันทำทุกทอฝ้าย แพรแซมฝ้ายไหมทั้งมวล อันควรนุ่งควรกินทั้งมวล”

จากเนื้อหาในพงศาวดารล้านช้างพอจะทำให้ทราบว่าคุณสมบัติพันธุ์ผู้ไทก็เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มีภูมิปัญญาเรื่องการถักทอมาแต่โบราณกาล ปรากฏหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตเกี่ยวกับการแบ่งบทบาทหน้าที่ของชายหญิงที่ชัดเจน และยังคงสืบทอดแนวคิดดังกล่าวในรูปแบบคำกล่าวหรือคำบอกเล่ามาจนถึงปัจจุบันว่า หากผู้หญิงต่ำหูกหรือทอผ้าไม่เป็น ก็ไม่เหมาะสมหรือไม่พร้อมที่จะออกเรือน เช่นเดียวกันถ้าผู้ชายคนใดยังสานตะกร้าหรือหว่านแหไม่เป็นก็ยังไม่ควรที่จะมีเมีย สอดคล้องกับแนวคิดของยศ สันตสมบัติ (2544 : 149) ที่กล่าวว่า การแบ่งแยกงานตามเพศในสังคมเกษตรกรรมภาระรับผิดชอบส่วนมากจึงตกอยู่ที่ผู้หญิง เช่น ทำไร่ ทำนา เก็บเกี่ยวพืชผล ฆ่าฟัน หุงหาอาหาร ดูแลบ้าน เลี้ยงลูก ฯลฯ จึงถูกขนานนามว่าเป็นแม่บ้านแม่เรือน (housewife) ในขณะที่เพศชายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว (breadwinner) และเป็นผู้สมควรมีสิทธิในการเป็นหัวหน้าครอบครัว

การทอผ้านับเป็นการผลิตที่สำคัญในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสังคมเกษตรกรรมจะมีช่วงเวลาว่างเว้นจากการผลิตทางการเกษตร และในช่วงเวลาว่างนี้ผู้หญิงก็มักจะทอผ้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในฤดูกาลถัดไป เช่น การทอผ้าห่ม การทอผ้าเพื่อตัดเย็บทำหมอน การทอผ้าเพื่อตัดเย็บเป็นที่นอน รวมถึงผ้าชิ้นต่างๆ นอกจากนี้จะยังให้เกิดประโยชน์เพื่อใช้สอยแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการฝึกงานฝีมือและเตรียมตัวสู่การเป็นแม่เหี้ยแม่เรือน ซึ่งผู้หญิงมักถูกประเมินค่าทางสังคมโดยใช้งานฝีมืออย่างการทอผ้าเป็นตัวตัดสิน สมัยก่อนจึงนับว่าการทอผ้าเป็นแนวทางการเตรียมตัวของผู้หญิงสู่การสร้างครอบครัว ซึ่งพบว่าการเกิดของชาวผู้ไทได้ใช้กุศโลบายดังกล่าวมาเป็นแนวทางการสร้างบรรทัดฐานสำหรับเด็กเกิดใหม่ เมื่อมีเด็กแรกเกิดถ้าหากเป็นหญิงจะใช้กระสวยหรืออักษะทอ 3 ครั้งพร้อมกับคำกล่าวให้รู้จักการทำทุก ทำฝ้าย ต่ำซิ่นหมี่ ซิ่นใหม่เป็น ซึ่งเป็นคำกล่าวในเชิงการสั่งสอนให้รู้จักเพศและหน้าที่ของตนว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร

วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวผู้ไทที่เด่นชัด คือ ทอซิ่นหมี่ต่อตีน ซึ่งมีความกว้างของผืนผ้าประมาณ 4-5 นิ้ว ลักษณะเด่นของซิ่นหมี่อยู่ตรงที่มีลวดลายต่างๆ ที่นำมาคั่นผ้าซิ่นไว้ เช่น หมี่ปลา หมี่ตุ้ม หมี่กระจิง หมี่ซ้อ ส่วนลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือเมื่อทอผ้าแล้วก็มักจะนำไปย้อมหม้อมัน หรือย้อมคราม ชาวบ้านผู้ไทเรียกว่า “ผ้าดำ” ซึ่งนำไปใช้ประโยชน์ในการใส่ทำไร่ ทำนา และกระบวนการทอผ้าและการย้อมผ้าจึงถูกถ่ายทอดและเรียนรู้การปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่นมีความแตกต่างในกรรมวิธี ลวดลาย สี สัน ตลอดจนรูปแบบการใช้ประโยชน์จากผ้า ไม่ว่าจะเป็นผ้าพื้น ผ้าแถบ ผ้าซิ่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า อาจสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทได้ เพราะการทอผ้าซิ่นขึ้นใช้นอกจากจะอาศัยความจำและความชำนาญแล้วการรักษา รูปแบบและกรรมวิธีของการมัดย้อมก็เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะทั้งรูปแบบและลวดลายที่มัด รวมถึงการนำผ้าไปใช้ทั้งในชีวิตประจำวันและงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เป็นงานของผู้หญิง ต้องอาศัยทั้งความ ประณีตและละเอียด ระยะเวลา การคิดค้นจนกว่าผ้าแต่ละผืนจะเสร็จ ในงานประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็น

พื้นที่ของการรอดฝีมือการทอผ้าและเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นความคิดและค่านิยมบางประการของชาวผู้ไทด้วย

ด้วยเหตุนี้ การนำผ้าฝ้ายไปย้อมครามแล้วนำมาทอเป็นผืนผ้าจึงเป็นภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมเรื่องผ้าของชาวผู้ไทที่น่าสนใจ และอาจกล่าวได้ว่าผ้าครามหรือฝ้ายย้อมครามเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมทางวัฒนธรรมมาแต่บรรพชนผสมผสานกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์แบบพื้นบ้านที่มีอยู่ในตัวบุคคล นับตั้งแต่คุณย่า คุณยายและแม่ ป้า น้า อาที่มีความสามารถด้านการถักทอ โดยกระบวนการถักทอเรียนรู้ไปพร้อมกันกับการย้อมผ้า จนทำให้การถักทอและการมัดย้อมเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิงที่สำคัญมาแต่อดีต แม้จะถูกกระแสโลกาภิวัตน์และกระบวนการของทุนนิยมทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวเลือนหายไป หากแต่ยังมีบุคคลที่มองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้คือคุณประไพ พันธุ์ แดงใจ ซึ่งเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ธรรมชาติเพื่อสุขภาพ โดยได้นำผลงานมาแสดงรวมถึงจำหน่ายผลิตภัณฑ์ฝ้ายย้อมคราม พร้อมทั้งนำวัตถุดิบสำหรับเตรียมสีครามมาประกอบ ได้แก่ ต้นคราม ปูนขาว และน้ำซี้เถ้า ภายใต้หัวข้อ “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในภูมิปัญญาท้องถิ่น” เนื่องในงานวันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ประจำปี 2540 ของคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏสกลนคร

ผ้าครามหรือฝ้ายย้อมครามมีแหล่งผลิตที่บ้านนาดี ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร พื้นที่เขตชลประทานเขื่อนน้ำอูน โดยมีแหล่งจำหน่ายที่ตลาดนัดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ซึ่งจัดขึ้นเดือนละครั้ง ผู้ที่เข้ามาชมนิทรรศการล้วนไม่เคยเห็นและไม่เคยรู้จักฝ้ายย้อมครามมาก่อน และเกิดประเด็นคำถามพร้อมทั้งองค์ความรู้จากนิทรรศการนี้ คือ ฝ้ายย้อมครามมีสีน้ำเงิน สดใส ราคาแพงกว่าผ้าฝ้ายที่ย้อมสีธรรมชาติทั่วไปประมาณ 4 เท่า ทำจากฝ้ายย้อมด้วยสีครามที่มาจากใบครามสด แช่น้ำแล้วกวนน้ำครามกับปูนขาว พักให้ตกตะกอนจนได้น้ำครามสีน้ำเงิน จากนั้นนำเนื้อครามผสมน้ำซี้เถ้า ใช้เวลาประมาณ 10 – 15 วัน จึงนำฝ้ายลงไปย้อม นำฝ้ายไปล้างและตากให้แห้ง นำไปทอเป็นผืนผ้าต่อไป จากข้อมูลเหล่านี้ทำให้เกิดคำถามที่น่าสนใจสอง ประเด็น คือ “เหตุใดผ้าฝ้ายย้อมครามจึงมีราคาแพง” และ “ใบไม้เขียวๆ เป็นสีน้ำเงินได้อย่างไร”

จากการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากนางซีตา จันทร์เพ็งเพ็ญ ช่างย้อมครามที่ร่วมกับลูกสาวคือนางประไพพันธุ์ แดงใจ ใช้เวลาถึง 3 ปีในการปลูกคราม ศึกษากระบวนการสกัดสี และเตรียมน้ำย้อมคราม จนกระทั่งทอเป็นผืนผ้า หากแต่ไม่ประสบผลสำเร็จในการขาย เพราะคนส่วนใหญ่เชื่อว่าฝ้ายย้อมครามตกสี อีกทั้งช่างย้อมยังพบปรากฏการณ์ในกระบวนการย้อมคราม ที่เกิดขึ้นหลากหลาย ไม่สามารถอธิบายได้ ประเด็นปัญหาสำคัญของช่างย้อมคือ คือ หลายครั้งที่เตรียมสีย้อมแล้วไม่เกิดสี แม้เตรียมสีย้อมได้แล้ว สีในน้ำย้อมบางหม้อเท่านั้นที่ติดเส้นใยฝ้ายแต่ละครั้ง สลับสับเปลี่ยนหม้อดี หม้อเสีย ไม่ซ้ำกัน

ปัญหาดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นกลายเป็นที่มาของงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุดความรู้ของชาวผู้ไทอยู่ด้านสิ่งทอ” โดยอนุรัตน์ สายทอง และวงเดือน อุดมเดชาเวชย์ (2545) งานวิจัยเรื่องนี้มีจุดประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการผลิตฝ้ายย้อมครามตั้งแต่เตรียมวัตถุดิบจากธรรมชาติ คือ เส้นฝ้าย เนื้อคราม และน้ำซี้เถ้า จนถึงกระบวนการเตรียมน้ำย้อม ย้อมเส้นใย การสร้างลวดลายผ้า และการทอผ้า แล้วจัดทำชุดความรู้ในรูปแบบวีดิทัศน์ และเอกสารชุดการผลิตฝ้ายย้อมคราม เพื่อนำไปเผยแพร่ ประมาณปี พ.ศ. 2543 – 2545 ภูมิ

ปัญญาการย่อมครามยังเป็นภูมิปัญญาที่แฝงฝังอยู่ในตัวบุคคลสูงวัย โดยเฉพาะผู้หญิงชาวไทยอู้อ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม โดยมีคุณยายคล้าย สิทธิ อายุ 82 ปี แม่ครูครุฑผู้มีประสบการณ์การย่อมครามมากกว่า 30 ปี และคนอื่นๆ อีก อายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป รวม 16 คน แต่มีเพียง 3 คนที่ยังยอมครามอย่างต่อเนื่อง ผลงานวิจัยดังกล่าวยังพบองค์ความรู้เรื่องปฏิกริยาการสกัดสีจากใบคราม การเติมปูนและกวน การเตรียมน้ำย้อม และยอมคราม สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการยอมคราม ตอบข้อสงสัยของนางชิตา จันทร์เพ็งเพ็ญ ยืนยันได้ว่าผ้ายอมครามที่ย้อมอย่างถูกต้องจะไม่ตกสี และได้นำองค์ความรู้ดังกล่าวประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ

จังหวัดสกลนครถือได้ว่าเป็นแหล่งผลิตผ้ายอมครามที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย จนมีผู้ให้ฉายา “เมืองหลวงของคราม” แหล่งผลิตผ้ายอมครามที่สำคัญ ได้แก่ บ้านโนนเรือ ตอเรือ บ้านนาดี บ้านดอนกอย บ้านถ้ำเต่า บ้านกุดแฮด บ้านอุนดง บ้านพันนา บ้านดอนแดง บ้านหนองครอง เป็นต้น ที่แขวงสะหวันนะเขต มีบริษัท ท่งละหาศิลป์ เป็นแหล่งผลิตผ้ายอมครามส่งออกที่ใหญ่ที่สุดของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดำเนินการโดยคุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง ผู้หญิงชาวผู้ไท บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต บริษัทดังกล่าวก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2542 ด้วยเป้าหมายผลิตสิ่งทอจากวัตถุดิบธรรมชาติในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อส่งออกไปประเทศญี่ปุ่นและทวีปยุโรป แหล่งผลิตคือหมู่บ้านละหาน้ำ ย้อมและทอตามรูปแบบผ้าที่ออกแบบโดยนักออกแบบชาวญี่ปุ่น ปัจจุบันบริษัทมีคู่ค้ากับบริษัทในประเทศญี่ปุ่น ผลิตสินค้าผ้ายอมครามส่งออกไปทั่วโลก

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้เห็นสายธารของสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทที่มีผลต่อการเป็นแหล่งผลิตผ้ายอมครามที่มีชื่อเสียงทั้งประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า ผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความโดดเด่นด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมรวมถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ มีอิทธิพลต่อความโดดเด่นทางวัฒนธรรมเรื่องถักทอและการยอมผ้าครามได้อย่างไร จนทำให้ผ้ายอมครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นในตลาดระดับจังหวัด ภูมิภาคและอาเซียน โดยอาศัยข้อมูลเอกสารและข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์ภาคสนามในบริบทรัฐชาติ 3 ประเทศ ซึ่งจะเป็นแนวทางของการทำความเข้าใจปฏิบัติการเกี่ยวกับผ้าคราม การสืบทอดองค์ความรู้ ที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท 3 ประเทศ อีกทั้งจะทำให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของผ้าที่อยู่ในมิติที่แตกต่างทางสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครองในบริบทรัฐชาติ 3 ประเทศด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์องค์ความรู้เรื่องผ้าครามกับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในบริบทของรัฐบาลชาติ 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

3. คำถามการวิจัย

ผ้าครามมีบทบาทและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในบริบทรัฐชาติ 3 ประเทศอย่างไร เมื่อผ้าครามถูกนำไปใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้ไท ในงานวิจัยนี้ หมายถึง คำเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท อาศัยอยู่ทั้งในและนอกประเทศไทย และใช้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มชนที่มีภาษาพูด คือภาษาผู้ไท อาศัยและกระจายอยู่บริเวณจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ยังใช้ตามที่พระโพธิวงศา (อ้วน ติสโส) (2505 : 279) กล่าวไว้ในลัทธิธรรมนิยมต่างๆ ที่ว่าเป็นชื่อเรียกกลุ่มคนไทยที่อาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยด้วย เช่น ผู้ไทดำซึ่งเดิมอยู่บริเวณเมืองแก่ง เมืองควาย เมืองคุง เมืองลา มีผิวคล้ำกว่าผู้ไทขาว นิยมแต่งกายด้วยผ้าย้อมครามเข้มหรือสีดำ ผู้ไทขาวอยู่ทางเหนือของเวียดนามที่เมืองไล เมืองบาง เมืองบุน อยู่ในแถบอากาศหนาวจึงมีผิวขาวและนิยมเครื่องนุ่งห่มสีขาว และงานวิจัยนี้มีข้อตกลงเบื้องต้นในการศึกษาผ้าคราม การย้อมผ้าคราม การทอผ้าคราม การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าคราม รวมถึงปฏิบัติการต่างๆ เกี่ยวกับผ้าครามของชาวผู้ไทด้วย

5. วิธีการดำเนินวิจัย

5.1 วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย

ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลวิจัยจากประชากรวิจัย โดยเน้นปฏิบัติการวิจัยสนาม ณ พื้นที่วิจัยใน 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม โดยใช้ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ Key informants โดยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและศึกษาจากเอกสาร

5.1.1 การสังเกต

งานวิจัยนี้ใช้ทั้งวิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม คือ การสังเกตลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนต่างๆ ที่เลือกศึกษาผ้าย้อมคราม ได้แก่ บ้านดอนกอย อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร (ประเทศไทย) บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต (ประเทศ สปป.ลาว) และบ้านนา กุง ตำบลเมืองซอ จังหวัดไลเจิว (ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม) โดยสังเกตถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน การปลูกคราม การย้อมคราม การทอผ้า การจัดการเกี่ยวกับผ้าคราม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยเข้าร่วมการพบปะสังสรรค์ กิจกรรมการแสดง การเลี้ยงต้อนรับ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสร้างบ้าน ทั้งในระดับเจ้าหน้าที่รัฐ ชุมชน ครอบครัว โดยใช้การสนทนาในชุมชนและครอบครัวของพื้นที่การวิจัย

5.1.2 การสัมภาษณ์

ใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยจำแนกผู้ให้สัมภาษณ์เป็น 3 กลุ่ม คือ

- 1) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informant Interview) คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ

ปราชญ์ชาวบ้าน (หมอขวัญ หมอธรรม พระ หมอผี หมอเหยา หมอยาพื้นบ้าน หมอลำ) ผู้นำชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตาแสงบ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) โดยเน้นไปที่ประเด็นสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท

2) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) คือ ชาวบ้านผู้ที่ทอผ้า ย้อมผ้า เช่น เจ้าของกิจการผ้า หัวหน้ากลุ่มสตรี หัวหน้ากองทุนในชุมชน และชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ เกี่ยวกับการปลูก การย้อม การหมัก การทำครามและการทำผ้าฝ้าย เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนและหมู่บ้าน

3) การสัมภาษณ์ผู้คนที่เป็นคนภายนอกที่มีบทบาท และหน้าที่ที่สัมพันธ์กับสังคมและ วัฒนธรรมของชาวผู้ไท เช่น นักวิชาการ พัฒนาการ วัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานที่ส่งเสริมเกี่ยวกับวิสาหกิจ ชุมชนและอบต.

5.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการทำงานสนาม และเครื่องมือ บันทึกเสียง

5.2.1 แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์จะเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล มีทั้งแบบสัมภาษณ์เพื่อ สัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ และการสัมภาษณ์บุคคลแบบเป็นทางการ ซึ่งยืดหยุ่นได้ตามบริบทและ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์ ซึ่งอาจเกิดประเด็นใหม่ๆ หรือการเลือกพิจารณาสัมภาษณ์ ระดับลึกในบางประเด็น กรณีการใช้แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้เพื่อทำความเข้าใจประเด็นการสัมภาษณ์ด้วย ตนเอง โดยไม่แจกหรือใช้แบบสัมภาษณ์ต่อหน้าผู้ถูกสัมภาษณ์

5.2.2 แบบบันทึกการทำงานสนาม

แบบบันทึกการทำงานสนาม เป็นแบบบันทึกเพื่อการทำงานสนาม โดยการทบทวนการ ทำงานในแต่ละวัน/สัปดาห์/เดือนและช่วงระยะเวลาของงาน หมายเหตุ การทำงาน โดยเฉพาะข้อมูลที่เกิดจาก การสัมภาษณ์

5.2.3 เครื่องมือบันทึกข้อมูลโสตทัศนสาร

เครื่องมือสื่อโสตทัศนสาร คือ กล้องถ่ายภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และเครื่องบันทึกเสียง ใช้ สำหรับการเก็บข้อมูลโสตทัศนสารทั่วไป

5.3 การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนองานวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Descriptive) การตีความหมายข้อมูล การตีค่าเพื่อพรรณนาคุณลักษณะของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล การนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ ด้วยการจัดกลุ่มโครงสร้างและหมวดหมู่ พร้อมกับการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Descriptive) ด้วยแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาจากเอกสารประเภทพงศาวดาร เอกสารที่ตีพิมพ์แล้วใน หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัย มหาสารคามและสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการ สัมภาษณ์ชาวไทดำในประเทศเวียดนาม ชาวผู้ไทในประเทศลาวเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท

เมื่อได้ข้อมูลทั้งหมดแล้วก็นำมาวิเคราะห์ และนำข้อมูลมาเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยลำดับดังนี้

1. ลักษณะข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิจัยมี 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลมาจาประชาชนที่ได้จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ ตาแสงบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมอยา หมอเสนา หมอขวัญ หมอเหยา หมอเป่า และข้อมูลเอกสารประเภท พงศาวดาร

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากงานที่ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในจังหวัด สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหารที่เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น สังคมและ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การแต่งกายและอาหาร

1.3 ข้อมูลที่ตีพิมพ์เป็นเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมวัฒนธรรมของไทยตำราใน ประเทศไทย

2. การจัดกระทำข้อมูล

2.1 เก็บรวบรวมและศึกษาข้อมูลของกลุ่มชนผู้ไทในประเทศไทย ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและไทดำในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ไทดำโดยใช้ เครื่องบันทึกเสียงบันทึกข้อมูลประเภทมุขปาฐะและทำการบันทึกเสียงการให้สัมภาษณ์

2.3 ศึกษาวิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา

2.4 สรุปผลการศึกษาวิจัย เสนอปัญหาและข้อเสนอแนะ

6. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ขอบเขตของพื้นที่และขอบเขตของเนื้อหา มีดังนี้

1. ขอบเขตของพื้นที่ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ของการวิจัยใน 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ซึ่งมีพื้นที่ของการเก็บ ข้อมูลแบ่งแยกย่อยได้ ดังนี้

1.1 ประเทศไทย เก็บข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสกลนคร จังหวัด นครพนม จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดมุกดาหาร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1.1 จังหวัดสกลนคร เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมผู้ไท 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอ เมือง อำเภอพรรณานิคม อำเภวาริชภูมิ อำเภอโคกศรีสุพรรณ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

เก็บข้อมูลจากบ้านไผ่ล้อม บ้านโนนหอม บ้านใหม่หนองมะเกลือ บ้านดำนม่วงคำ บ้านพรรณา บ้านม่วงไข่ บ้านอุ่มไผ่ บ้านดอนกอย บ้านพอกใหญ่ บ้านหนองครอง บ้านธาตุและบ้านปลาไหล โดยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมเรื่องวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณีพิธีกรรมและการย้อมผ้าคราม การ ใช้ผ้าคราม ข้อมูลภาคสนามเรื่องผ้าย้อมครามใช้หมู่บ้านดอนกอยเป็นตัวแทน เนื่องจากหมู่บ้านดังกล่าวยังมี

การทำผ้าย้อมคราม อีกทั้งยังมีการปลูกครามและการทำผ้าย้อมครามด้วยการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และพัฒนามาสู่กลุ่มผู้ทอผ้าจนกลายเป็นวิสาหกิจชุมชน สามารถยังชีพได้และทำให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่ม

1.1.2 จังหวัดนครพนม เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมผู้ไท 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนมและอำเภอนาหว้า ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

เก็บข้อมูลจากบ้านเรณู บ้านกุดสิม บ้านนาถ่อน บ้านโพนแพง บ้านนางัวและบ้านกุดน้ำใส ข้อมูลภาคสนามจากจังหวัดนครพนม ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความทรงจำเป็นเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ การอพยพ การทำบุญประเพณีและพิธีกรรม รวมถึงความทรงจำเกี่ยวกับการทำผ้าย้อมคราม ซึ่งจะใช้เป็นข้อมูลประกอบงานวิจัยต่อไป

1.1.3 จังหวัดกาฬสินธุ์ เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมผู้ไท 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเขาวง อำเภอกุฉินารายณ์และอำเภอคำม่วง ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

เก็บข้อมูลจากหมู่บ้านกุดสิมคุ้มเก่า บ้านเหล่าใหญ่ บ้านโพน ข้อมูลภาคสนามจากจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นข้อมูลจากความทรงจำ เกี่ยวกับผ้าย้อมคราม มีทั้งที่เป็นการสืบทอดด้วยวิธีการบอกเล่า (มุขปาฐะ) และบางส่วนถูกถ่ายทอดเป็นข้อมูลลายลักษณ์ คือ จัดพิมพ์เป็นหนังสือประวัติของหมู่บ้านไว้

1.1.4 จังหวัดมุกดาหาร เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมผู้ไท 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอหนองสูง อำเภอคำชะอีและอำเภอดงหลวง ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

เก็บข้อมูลจากหมู่บ้านดงมะแห่ง บ้านเป่า บ้านคำชะอีและบ้านหนองแคน ข้อมูลภาคสนามจากจังหวัดมุกดาหาร เป็นข้อมูลที่ได้จากประวัติความทรงจำที่เกี่ยวกับการอพยพ การตั้งถิ่นฐานขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ เรื่องผ้าย้อมครามมาจากความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ รวมถึงผู้หญิงบางคนที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปี ขึ้นไป

1.2 ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เก็บข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท 2 แขวง ได้แก่ แขวงสะหวันนะเขต และแขวงคำม่วน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.2.1 แขวงสะหวันนะเขต เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมผู้ไท 4 เมือง ได้แก่ เมืองพิน เมืองเซโปน เมืองสองคอน เมืองวิละบุลี

เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมผู้ไท 4 เมือง ได้แก่ เมืองพิน เมืองสองคอน เมืองเซโปน เมืองวิละบุลี โดยเก็บข้อมูลหมู่บ้านที่ทำผ้าย้อมคราม คือ บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต และใช้หมู่บ้านละหาน้ำเป็นตัวแทนของการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องผ้าครามกับชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เนื่องจากมีการสืบทอดและรื้อฟื้นเกี่ยวกับผ้าครามจนสามารถทำให้ชาวบ้านผลิตผ้าครามได้เพื่อนำเข้าสู่ตลาดการค้าที่สำคัญของประเทศ ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท วิถีชีวิต การกินอยู่ การเกษตร ประเพณี พิธีกรรมและเรื่องเล่าต่างๆ

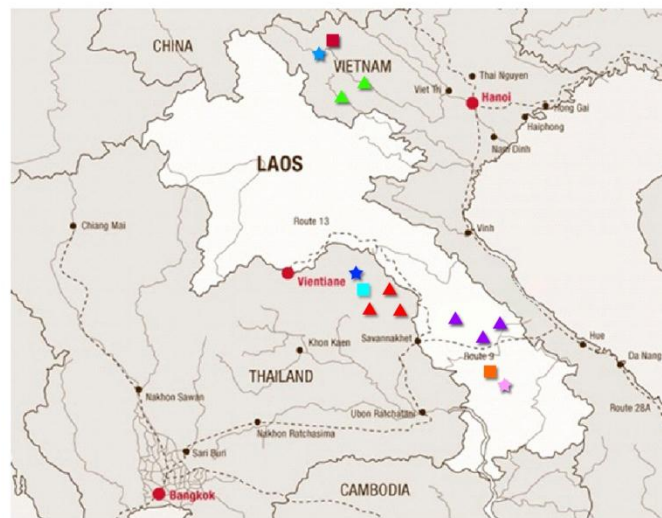
1.2.2 แขวงคำม่วน เก็บข้อมูลที่เมืองมหาชัย บ้านมหาชัย ซึ่งได้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทบางส่วน ทั้งที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ แต่จะใช้ประกอบเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้เรื่องสังคมและวัฒนธรรม

1.3 ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม เก็บข้อมูลของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและไทขาว ใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเซินลา จังหวัดเตียนเบียนและจังหวัดไลเจา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.3.1 จังหวัดเซินลา เก็บข้อมูลจากบ้านป่านและบ้านนานอง ตำบลเมืองจุ่ม เน้นข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงเรื่องผ้าและการย้อมผ้าด้วยคราม เป็นข้อมูลที่ได้จากความทรงจำ

1.3.2 จังหวัดเตียนเบียน เก็บข้อมูลของชาวไทดำจากหมู่บ้าน นาแต่นและนาโต ตำบลซาแทงเหนือ ซึ่งข้อมูลที่ได้รับมีความคล้ายคลึงกันกับจังหวัดเซินลา เนื่องจากเป็นกลุ่มไทดำเหมือนกัน

1.3.3 จังหวัดไลเจา เก็บข้อมูลสังคมและวัฒนธรรมไทขาวจากหมู่บ้านนาทุ่ง ตำบลเมืองซอ มีความแตกต่างจากไทดำเล็กน้อย โดยพบการทอผ้า การย้อมผ้าและองค์ความรู้เรื่องผ้าที่คล้ายคลึงกับประเทศไทย จึงเลือกหมู่บ้านนาทุ่ง เป็นตัวแทนของการศึกษาเรื่องผ้ากับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

ไทย ▲ นครพนม ▲ มุกดาหาร ▲ กาฬสินธุ์ , ■ สกลนคร , ★ บ้านคอนกอย
 ลาว ▲ ฟิน ▲ เซโปน ▲ วิไลบุรี , ■ สองคอน , ★ บ้านละหาน้ำ
 เวียดนาม ▲ เตียนเบียนฟู ▲ เซินลา , ■ ไลเจา , ★ บ้านนาทุ่ง

รูปที่ 1.1 พื้นที่เก็บ
ผู้ไทศึกษา (ไทย

ข้อมูลวิจัย
ลาวและ

เวียดนาม)

2. ขอบเขตของเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดเนื้อหาของการวิจัย ดังนี้

2.1 ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นมา ถิ่นฐานเดิม และการอพยพ วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

2.2 ข้อมูลด้านผ้ากับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ได้แก่ ผ้าและที่อยู่อาศัย ผ้ากับการแต่งกาย ผ้ากับประเพณีและพิธีกรรม

7. กรอบแนวคิดการวิจัย

จากปรากฏการณ์เรื่องผ้าครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในบริบทรัฐชาติ 3 ประเทศ ทำให้เกิดการรื้อฟื้นผ้าครามให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง อีกทั้งมีการสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวในระดับครอบครัว ชุมชน จนทำให้ผ้าครามมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน กลุ่มคน และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งระดับท้องถิ่น รัฐชาติไทย และภูมิภาคอาเซียนไปพร้อมกัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างกรอบโครงสร้างแนวคิดการวิจัย ดังนี้

8. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีแนวคิดและทฤษฎี 2 ส่วนที่สำคัญ คือ แนวคิดและทฤษฎีทางด้านคติชนวิทยา และมานุษยวิทยา โดยทฤษฎีคติชนวิทยานั้นจะใช้แนวคิดของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ซึ่งกล่าวถึงบริบททางสังคมของคติชนและบทบาทหน้าที่ของคติชนที่ปรากฏในสังคมอย่างละเอียด ผู้วิจัยได้สรุปแนวคิดของบาสคอม จากสุภัญญา สุฉฉายา (2549 : 6) ที่ได้สรุปบทบาทของคติชนไว้ 4 บทบาท ตามที่บาสคอมวางไว้ ดังนี้

1. ให้ความเพลิดเพลิน ซึ่งอาจจะแยกแยะลงไปได้อีกว่าเป็นความเพลิดเพลินจากความสนุกสนาน หรือจากจินตนาการโลดโผน หรือเป็นกลไกทางจิตที่ใช้หลีกหนีจากความเป็นจริง ถ้าหากเป็นอย่างหลังคติชนจะทำหน้าที่เป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์
2. ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม เติมเต็มวัฒนธรรมทำให้วัฒนธรรมสมบูรณ์
3. ให้การศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม
4. รักษาปัทสนาของสังคม และบาสคอมยังได้สรุปไว้ตอนท้ายว่า บทบาททั้ง 4 อย่างยังแยกย่อยลงไปได้อีกหรือรวมเป็นเพียงบทบาทเดียวคือ บทบาทในการรักษาเสถียรภาพของวัฒนธรรม (maintain the stability of culture)

แนวคิดและทฤษฎีทางคติชนวิทยาอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์คือ “ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน” ที่ศิราพร ณ ถลาง (2552 : 359) ได้วางเป็นแนวทางศึกษาคติชนประเภทต่างๆ โดยประยุกต์แนวคิดและทฤษฎีคติชนวิทยาของตะวันตกมาอธิบายคติชนของไทย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาคและแบบเรื่อง ทฤษฎีการแพร่กระจายและการแตกเรื่องของนิทาน ทฤษฎีโครงสร้างของนิทานของวลาดิเมียร์ พรอพพ์ ทฤษฎีโครงสร้างตำนานของโคลด เลวี – สเตราส์ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (functionalism) ตามแนวคิดของมาลินอฟสกี และวิลเลียม บาสคอมโดยมองคติชนในฐานะที่มีบทบาทในสังคม ซึ่งผู้วิจัยมองว่าทฤษฎีบทบาทหน้าที่เป็นทฤษฎีที่สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทได้เนื่องจากวัฒนธรรมต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่สนองความต้องการของมนุษย์ทั้งด้านปัจจัยพื้นฐาน ทางด้านความมั่นคงของสังคมและความมั่นคงทางด้านจิตใจ ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นแนวคิดสำคัญที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับคติชนวิทยาโดยเฉพาะเรื่องเล่าประเภทตำนาน นิทานและพิธีกรรมของชาวผู้ไท

ส่วนทฤษฎีมานุษยวิทยา จะใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาเป็นกรอบซึ่งพัฒนาแนวคิดมาจากเดอร์ไคม์ (Durkheim) ที่มองว่าปรากฏการณ์ทางสังคมตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคล ดังนั้นควรเน้นที่

การศึกษาสังคมไม่ใช่ปัจเจกบุคคล เดอร์โคมีให้ความสนใจกับเสถียรภาพทางสังคมซึ่งก็คือกลไกที่ทำให้ส่วนต่างๆ ของสังคมมารวมกันและคงอยู่ตามกาลเวลา ซึ่งจามพิศ สัตย์สงวน (2551 : 34) กล่าวไว้ว่า แนวคิดของ เดอร์โคมี มีอิทธิพลต่อแรดคลิฟฟ์ บราวน์ (Radcliff Brown) ที่เสนอความคิดว่า บรรทัดฐานต่างๆ รวมทั้ง ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่างๆ มีอำนาจเหนือปัจเจกบุคคลและมันช่วยยึดสังคมเข้าไว้ด้วยกัน

ข้อมูลที่ได้จากภาคสนามจะถูกนำมาวิเคราะห์และตีความโดยใช้ทฤษฎีทั้งสองซึ่งวางเป็นกรอบอย่างกว้างๆ เพื่อให้งานวิจัยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่เน้นการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ถูกนำมาเป็นกรอบของการวิจัย โดยเฉพาะเป็นแนวคิดทางภาษาศาสตร์ ซึ่งมีประโยชน์อย่างมากในการเก็บข้อมูลภาคสนาม สุมิตร ปิติพัฒน์ (2544 : 19) กล่าวถึง การพิจารณาจากมิติด้านภาษาในเอกสารความเป็นคนไทย ว่า หากจะพิจารณาความเป็นไทยในด้านภาษาก็คงต้องมองข้ามเขตแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น ลาว พม่า จีน อินเดีย เวียดนาม เพราะการแบ่งเขตแดนเกิดขึ้นภายหลังการล่าอาณานิคมของตะวันตกในช่วงศตวรรษที่ 19 และภายหลังการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทอย่างกว้างขวางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทในประเทศต่างๆ ย่อมมีสำเนียงเฉพาะท้องถิ่น เนื่องจากแยกจากกันและขาดการติดต่อกันเป็นเวลานาน ภาษาของแต่ละกลุ่มย่อมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นักภาษาศาสตร์สนใจประวัติการเปลี่ยนแปลงของภาษาต่างๆ โดยดูการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเขียน และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงภายในของภาษาด้วยการเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างด้านระบบคำและความหมาย นอกจากนี้ยังใช้การพิจารณาคำศัพท์พื้นฐานในภาษา (basic vocabulary) ด้วยแนวคิดที่ว่าศัพท์ที่ใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวันและใช้เรียกสิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญที่ทุกคนจะต้องมีและพบเห็นจะเป็นคำศัพท์ที่เก่าที่สุดของภาษา ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวทางด้านการพิจารณาคำศัพท์พื้นฐานมาเป็นแนวคิดในการศึกษาเปรียบเทียบภาษาผู้ไทและภาษาไทยดำทั้งในประเทศไทยและอีก 2 ประเทศดังกล่าวด้วย

9. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่ผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม มีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ เอกสาร งานวิจัย ปรากฏรายละเอียดดังนี้

เอกสารที่ใช้ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วยประชุมพงศาวดารและประกาศ ซึ่งเอกสารเหล่านี้นำมาเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิง รวมถึงเป็นเอกสารที่นำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลให้มีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

“ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 ภาค 3 และภาค 4 ตอนต้น” (2506) กล่าวถึง พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน โดยอ้างถึงการเกลี้ยกล่อมครัวเรือนทางเมืองต่างๆ ของลาวเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักรสยาม เช่น ครัวเมืองพิน เมืองนอง เมืองตะโปน เมืองมหาไชยกองแก้ว เมืองวังให้มาตั้งอยู่ในแขวงเมืองนครพนม หลังจากนั้นก็มีบอกไปถึงพระนครให้ตั้งเมืองต่างๆ เช่น เมืองสกลนคร เมืองวารินวิาศ เมืองเรณูนคร เมืองท่าอุเทน ซึ่งเอกสารประชุมพงศาวดารทำให้ทราบว่ามีการอพยพของผู้คนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเข้ามาอยู่ในเขตแดนพระราชอาณาจักรสยามสมัยนั้น และทำให้ทราบว่า เป็นกลุ่มคนมาจากเมืองใดบ้าง ซึ่งมี

ความสอดคล้องกับเอกสารที่นักวิชาการใช้อ้างอิงเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องผู้ไทว่าเป็นกลุ่มผู้ไทที่มาจากเมืองวัง เมืองพิน เมืองนอง

“ประชุมพงศาวดาร เล่ม 9 ภาคที่ 9 และภาคที่ 10 ตอนต้น” (2507) กล่าวถึง พงศาวดารเมืองไลและพงศาวดารเมืองแกลง ซึ่งพงศาวดารเมืองไลได้กล่าวถึงพ่อตายันซึ่งเป็นชาวจีนอพยพเข้ามาในบริเวณเมืองไลและได้ปะปนกับชาวผู้ไทชาวจนกลายเป็นต้นตระกูลของไทยในเวลาต่อมา ซึ่งพงศาวดารเมืองไลมีทั้งที่เป็นเรื่องสืบจากปากคำของคนเมืองไลและเป็นตำนาน ส่วนพงศาวดารเมืองแกลงก็เริ่มต้นกล่าวถึงตำนานการกำเนิดมนุษย์ ส่วนหลังจึงเป็นการสืบจากปากคำของคนไทดำ เรื่องวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และความเป็นมาต่างๆ ตลอดจนต้นตระกูลของไทยดำและเมืองต่างๆ ของไทดำที่ตั้งเป็นถิ่นฐาน

“วรรณกรรมพื้นบ้านผู้ไท ตำบลเรณู จังหวัดนครพนม” (2520) ศึกษาโดยศรีสุตา เอื้อนครินทร์ มีจุดประสงค์เพื่อรวบรวมวรรณกรรมพื้นเมืองของชาวผู้ไท ตำบลเรณู กิ่งอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม โดยเก็บรวบรวมให้เป็นลายลักษณ์อักษร อีกทั้งศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่เก็บรวบรวมเพื่อให้เห็นแนวคิดที่สะท้อนผ่านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและค่านิยมของชาวผู้ไทในท้องถิ่นนั้น ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านของชาวผู้ไทประเภทนิทานมีหลายประเภท ได้แก่ นิทานทรงเครื่อง นิทานคติ นิทานสัตว์ นิทานอธิบายเหตุ นิทานมุขตลก ด้านเนื้อหาของวรรณกรรมนิทานพบว่า มีรูปแบบและเนื้อหาคล้ายกับนิทานในถิ่นอื่นๆ ของอีสาน แต่ก็มีนิทานบางเรื่องที่มีเป็นลักษณะเฉพาะของชาวผู้ไท คือ เรื่องนางคางคก ด้านจุดมุ่งหมายของการเล่านิทานพบว่านอกจากจะเน้นความเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังแล้ว ยังสอดแทรกคติเตือนใจ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปรากฏในนิทานพบว่า มีประเพณีการแต่งงาน การต้อนรับแขก การบายศรีสู่ขวัญ การแต่งงานและงานบุญกฐิน ส่วนอาชีพและความเป็นอยู่ของคนที่นี่ปรากฏ ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพค้าขาย และความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวที่ปรากฏในนิทานนั้นพบว่า นิทานของชาวผู้ไทแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นระหว่างคนในครอบครัว สอดแทรกแนวคิดเรื่องการเคารพเชื่อฟังบิดา มารดาและผู้อาวุโส พ่อแม่และผู้อาวุโสมีส่วนในการตัดสินใจต่อการเลือกชีวิตคู่

“นิรุกติศาสตร์” (2522) โดย เสถียรโกเศศ เป็นตำราที่ว่าด้วยหลักนิรุกติศาสตร์ ความเป็นมาของคำต่างๆ ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องคือภาษาตระกูลไท และภาษาไทย โดยเฉพาะการอธิบายภาษาไทยตะวันออก และได้กล่าวถึงพวกผู้ไท ว่ามีแตกต่างกัน คือ ผู้ไทขาว ผู้ไทแดง ผู้ไทดำ ผู้ไทลาย ซึ่งตั้งชื่อเอาตามสีเสื้อผ้าที่นุ่งห่ม อีกทั้งยังกล่าวว่า ผู้ไทที่มีอยู่ในภาคอีสานคงเป็นพวกผู้ไทดำ

“การศึกษาเปรียบเทียบประเพณี วัฒนธรรมของชาวผู้ไทในท้องถิ่นอำเภอพรรณานิคมกับชาวโล้ในอำเภอกุสุมาลย์จังหวัดสกลนคร” (2524) โดย สุรัตน์ วรจรรย์ งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาประเพณีของกลุ่มวัฒนธรรมสองกลุ่มชน คือ ผู้ไทและโล้ ซึ่งได้เน้นศึกษาในเรื่องประเพณีการแต่งงาน และพิธีกรรมเหย้าและพบว่า การแต่งงานของชาวผู้ไทและชาวโล้มีพิธีที่แยกย่อยหลายอย่าง เช่น การแห่ขันหมาก มอบเงินสินสอด ล้างเท้าเขยบ่าว สาวนั้งล้อมพาขวัญ บายศรีสู่ขวัญ ปองแปง แต่งประซูกุหา เลี้ยงล่ำม จำข้าวจำไข่ เลี้ยงข้าวเขย เขียนเขย สมมา ซึ่งคำกล่าวหรือบทสวดในแต่ละขั้นตอนจะมีความไพเราะ คล้องจองกันและมีความหมายดีในเชิงการสั่งสอน ส่วนในพิธีการเหย้านั้นพบว่า เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาคนไข้ ซึ่งชาวโซ่

เรียกว่า “หมอลำผีฟ้า” มีคนทรงคือนางเทียม และผ่านการรักษาโดยวิธีเหามาแล้ว โดยพิธีการเหายานั้น จะต้องอาศัยเสียงขบร้องและเสียงแคน มีการแสดงท่าทางด้วยการฟ้อน เพื่อให้ผีที่สิงอยู่ในตัวผู้ป่วยออกจากร่าง

“ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-3 พ.ศ. 2325 – 2394 เล่ม 1” (2536) โดย ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรีและวิมล พงศ์พิพัฒน์ กล่าวถึงในบทที่ 4 เกี่ยวกับการขยายพระราชอาณาเขตทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ ราชอาณาจักรลาวในหัวข้อนี้กล่าวถึงเจ้าอนุที่คิดการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองอุบลราชธานี ศรีสะเกษ เดชอุดม เขมราฐ ยโสธรขึ้นไปไว้ที่เวียงจันทน์ และอีกทัพหนึ่งกวาดต้อนจากนครราชสีมา เมื่อทางกรุงเทพฯทราบเรื่องจึงตั้งกองทัพเพื่อยกขึ้นไปปราบกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ โดยจัดแบ่งเป็น 2 ทัพใหญ่ คือ ทัพที่ 1 กรงพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ ยกจากสระบุรีขึ้นไปนครราชสีมา อีกทัพหนึ่ง คือ ทัพของกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ประชุมพลที่เมืองปราจีนบุรีขึ้นไปทางเมืองอุบลราชธานีบรรจบกับทัพที่ 1 มีแม่ทัพคนสำคัญคือ พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) ต่อมาได้เป็นพระยาบดินทรเดชา เมื่อพระยาราชสุภาวดีจัดการทางหัวเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็กวาดครวลงมากรุงเทพฯ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีพระราชประสงค์จะให้ตั้งเมืองเวียงจันทน์อีก โปรดให้กลับไปทำลายเมืองเวียงจันทน์เสีย เหตุการณ์หลังจากกรณีเจ้าอนุวงศ์ก็เป็นเหตุให้มีการกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองลาวทั้งเหนือ กลาง ใต้เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักรสยาม

“พิธีกรรมของชาวมุสลิม : ศึกษากรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร” (2536) โดย บุญยงค์ เกศเทศ งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับธรรมชาติและพิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติของกลุ่มชนมุสลิม ในกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร และพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตอันมีพิธีเกี่ยวกับการเกิด แต่งงาน เจ็บป่วยและตาย ชาวมุสลิมยังคงยึดมั่นกฎเกณฑ์ที่มีมาแต่บรรพบุรุษโดยมีการปฏิบัติตามข้อห้าม (คะลา) อย่างเคร่งครัด ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับธรรมชาตินั้นชาวมุสลิมมีการปฏิบัติตาม “ฮิตลิบสอง คลองลิบสี่” และมีความผูกพันอยู่กับเรื่องของฤกษ์ยามยามดี โดยจะยึดถือปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและดำรงชีพภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ และพิธีกรรมเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นชาวมุสลิมจิตใจที่ผูกพันอยู่กับเรื่องของผีและจิตวิญญาณ ซึ่งสาเหตุของการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุนั้นเชื่อว่าเกิดจากอำนาจของผี ดังนั้นจึงได้ใช้ภูมิปัญญาในการทำพิธี “เหยา” เพื่อตอบสนองให้อาการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจได้รับการบำบัด และเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพอย่างมีความสุข

“พิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวมุสลิมตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร” (2536) โดย วิญญู ผลสวัสดิ์ งานวิจัยนี้ได้ศึกษาองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวมุสลิม ตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ผลการวิจัยก็พบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปีมีบุคคลที่เข้าร่วมพิธีกรรม ซึ่งประกอบด้วย เจ้าจำ เทียม และชาวมุสลิมทั้งตำบลคำชะอี เจ้าจำมีบทบาทสำคัญที่สุดในการ ประกอบพิธีกรรมเพราะเป็นประธานและเป็นสื่อกลางติดต่อระหว่างชาวมุสลิมกับผีบรรพบุรุษ ชาวมุสลิมตำบลคำชะอีมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษอยู่สามพิธีกรรม คือการเลี้ยงผีบรรพบุรุษประจำปี การบะ (การบน) และการคอบ (การแก้บน) การบะกับการคอบ กระทำพิธีได้ที่บ้านเจ้าจำได้ทุกเวลา ชาวมุสลิมตำบลคำชะอีมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษ ซึ่งเรียกว่า ผีเจ้าปู่

ที่พวกตนได้อัญเชิญมาจากเมืองวังให้มาสถิตอยู่ที่ศาลเจ้าปู่ตานตึง ซึ่งพวกตนได้สร้างขึ้นนั้นเป็นวิญญานของเจ้านายชั้นสูงระดับกษัตริย์ของชาวผู้ไทในอดีต เจ้าปู่ยังคงคอยคุ้มครองให้ชาวผู้ไทอยู่เย็นเป็นสุขมาตลอดเวลาและยังบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางเกษตรกรรม จึงมีพิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษเพื่อเป็นการสำนึก ถึงบุญคุณของเจ้าปู่เป็นประจำทุกปี หากผู้ใดไม่เคารพบูชาเจ้าปู่ เจ้าปู่อาจจะโกรธและลงโทษผู้ผู้นั้นให้เจ็บป่วยหรือตายได้ ชาวผู้ไทจึงเกรงกลัวอำนาจเจ้าปู่และไม่กล้าลบหลู่เจ้าปู่ หากผู้ใดประสงค์จะให้เจ้าปู่ช่วยเหลือสิ่งใดแล้ว ผู้นั้นจะไปบะ (บน) ขอให้เจ้าปู่ช่วยเหลือและมักจะประสบความสำเร็จแทบทุกครั้ง เมื่อประสบผลสำเร็จตามที่วิงวอนขอเจ้าปู่แล้ว จึงต้อง ไปคอบ (แก้บน) คดีความเชื่อเหล่านี้ ชาวผู้ไทตำบลคำชะอียังคงยึดถือและปฏิบัติอยู่เป็นประจำจนถึงปัจจุบัน

“พิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไท ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร” (2538) โดย พันใจ นครชัย งานวิจัยนี้ได้สรุปว่าชาวผู้ไทได้ทำพิธีกรรมเหยาในการรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย ตามคติความเชื่อของตนเอง ในปัจจุบันพิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไทยังมีอยู่ในหลายพื้นที่ พิธีกรรมเหยานี้ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่สวนทางกับความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์สมัยใหม่ แต่ก็ยังไม่ถูกยกเลิกไป ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าความเชื่อดั้งเดิมยังไม่เปลี่ยนแปลง คือ เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยึดถือการเคารพในวิญญานของบรรพบุรุษและเชื่อว่าการที่ไม่รู้สาเหตุของการเจ็บป่วยทั้งหมดน่าจะมาจากผีเป็นสำคัญ การเหยาจึงเป็นการหาสาเหตุของการเจ็บป่วย นอกจากนี้ยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ซึ่งมีผลทางจิตใจให้ผู้ป่วยเข้มแข็งต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บได้

“บันทึกการเดินทางในลาว” (Voyage Dans le Laos, Tome Premier) (2539) โดยแอมอนิเย แบลโดยทองสมุทร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์ หนังสือนี้ได้กล่าวถึงการเดินทางผ่านจังหวัดต่างๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่อุบลราชธานี ยโสธร มุกดาหาร สกลนคร นครพนม อุตรดิตถ์และหนองคาย โดยบันทึกดังกล่าวได้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทไว้ค่อนข้างตรงกับหลักฐานอื่นๆ ว่าชาวผู้ไทผู้หญิงนิยมแต่งกายด้วยสีดำ ผมมวยไว้บริเวณท้ายทอย มีผิวขาว หน้าตาคล้ายกับคนลาวทั่วไป ส่วนผู้ชายรูปร่างสันทัด นิยมสีกลายและเครื่องแต่งกายสีดำ เวลาที่คณะสำรวจผ่านก็จะขอบิ๊งมาดู “...เมืองห้วยแต่ก่อนเป็นหมู่บ้านดงหวาย มีกระท่อม 60 กว่าหลัง สถาปนาขึ้นเป็นเมืองหรืออำเภอมาได้ 35 ปี ภาษีอากรของเมืองเป็นเงิน 6 ชั่ง (480 บาท) ซึ่งอุปราชาเอาไปส่งที่เมืองละคอนในปัจจุบัน เจ้าเมืองเสียชีวิตไปแล้ว 3 ปี แต่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง เคยมีศเป็นพระแก้วหูนมน ประชาชนล้วนแต่เป็นพวกภูไททั้งนั้น ทำนาและหาปลาเป็นอาชีพหลักแล้วขายให้พวกกุลาหรือพม่าเพื่อนำส่งไปขายที่บางกอก พวกผู้หญิงโดยทั่วไปมีผิวขาวสวย...” ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นพบว่าชาวผู้ไทอาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกันทั้งจังหวัดสกลนคร นครพนมและมุกดาหาร และลักษณะของชาวผู้ไทก็สอดคล้องกับ ทองคุณ หงส์พันธุ์ (2522) ที่กล่าวว่า ชาวผู้ไทมีหลากหลายกลุ่ม เช่น ผู้ไทขาว ผู้ไทดำ ผู้ไทแดง โดยชื่อเรียกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความแตกแยกทางประวัติศาสตร์และการเมืองของผู้ไทด้วยกันเอง ชื่อที่ต่างกันนี้อาจจะไม่มี ความหมายมากนัก เพราะในระยะหลังได้รับวัฒนธรรมไทย-ลาวเข้าปะปนมาก จากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2505 พบว่าทรงผมดั้งเดิมของชาวผู้ไทและการใส่ต่างหูเงินขนาดใหญ่อันเป็นลักษณะเดิมประจำของพวกเขาผู้ไทพบที่บ้านกุดมอด อำเภอภูพานารายณ์และบ้านโพนทอง อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม และจะพบได้เฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น

“การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหยาของชาวผู้ไท : ศึกษากรณีชาวผู้ไทอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร” (2540) โดย ทรงคุณ จันทจรและปิติ แสนโคตร งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษากระบวนการรักษาผู้ป่วยด้วยพิธีกรรมเหยา และพบว่า การเหยาของชาวผู้ไทนั้นเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย เพราะผู้ป่วยอยู่ในภาวะของอาการตื่นตระหนก เสียขวัญและกังวลใจ การใช้พิธีกรรมเหยาเข้ามาช่วยบำบัด จึงเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดนั้นลงไป และนอกจากนี้งานวิจัยยังได้สรุปถึงการประกอบพิธีกรรมเหยา ที่มีแกนกลางสำคัญคือ แม่หมอ ซึ่งชี้ให้เห็นอำนาจทางสังคมของแม่หมอในกลุ่มชาวผู้ไทว่ามีอำนาจในการรักษาผู้ป่วย ด้วยการสร้างเงื่อนไขในการรักษา ตั้งแต่เริ่มทำพิธีจนกระทั่งถึงสิ้นสุดพิธีกรรมจะต้องดำเนินไปตามแบบแผนของการรักษาแบบโบราณ

“พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย” (2542) ซึ่งเป็นรวมบทความทางวิชาการของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เนื้อหาของบทความวิชาการดังกล่าวแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ตามสาขาวิชา 4 สาขา คือ โบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ (มานุษยวิทยา) ภาษาและอักษร และโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บทความในส่วนที่ 2 ซึ่งเป็นบทความทางมานุษยวิทยา เป็นการรวบรวมเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและในอุษาคเนย์โดยแบ่งเรื่องออกอย่างกว้างๆ 3 หัวเรื่อง ได้แก่ ที่เกี่ยวกับการศึกษานิทานปรัมปรา ตำนานและพิธีกรรม งานด้านชาติพันธุ์วรรณา และข้อคิดหรือข้อเสนอแนะทางด้านการศึกษามานุษยวิทยา บทความส่วนที่ 2 ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยมากที่สุด ได้แก่ บทความเรื่อง “สำนักเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวอุษาคเนย์” ของ ปราณี วงษ์เทศ บทความเรื่อง “การวิเคราะห์ตำนานสร้างโลกของคนไท” ของ ศิราพร ณ ถลาง บทความเรื่อง “น้ำเต้าปั้ง : วรรณกรรมปรัมปรากับการศึกษาโครงสร้าง” ของ พิเชฐ สายพันธ์ และบทความเรื่อง “ลาวโซ่ง : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ” ของ สุมิตร ปิติพัฒน์และเสมอชัย พูลสุวรรณ นอกจากนี้ยังมีความบทความส่วนที่ 3 ที่เสนอและให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาและอักษร บทความที่เกี่ยวข้อง คือเรื่อง “ภาษาและชาติพันธุ์ในเขตที่ราบสูงโคราช” ของ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ ซึ่งบทความทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย เพราะได้นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามประเภทภาษา พิธีกรรม ตำนาน นิทาน และโครงสร้างอื่นๆ ทางสังคมของไทดำและผู้ไทได้อย่างชัดเจนขึ้น

“ประวัติศาสตร์ลาว” (2543) โดย สุวิทย์ ธีรศาสตร์ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งได้กล่าวไว้ในหัวข้อความสัมพันธ์อื่นๆ ระหว่างเมืองหลวงกับประเทศราชลาว ในที่นี้หมายถึง ธนบุรี กรุงเทพฯ กับประเทศราชลาว ซึ่งสุวิทย์ ธีรศาสตร์มองว่าทำให้เกิดประโยชน์ที่หลากหลายได้แก่ การส่งส่วย การส่งเครื่องราชบรรณาการ การส่งทหารมาช่วยไทยตามคำสั่ง การเกลี้ยกล่อมให้ผู้คนมาตั้งบ้านแปงเมือง ซึ่งในหัวข้อสุดท้ายเรื่องการเกลี้ยกล่อมผู้คนให้มาตั้งบ้านแปงเมืองนี้เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และสอดคล้องกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากเอกสารประชุมพงศาวดารต่างๆ ในหัวข้อนี้กล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 1830 – 1833 หลังศึกเจ้าอนุวงศ์ไทยได้ส่งกองทหารจากเมืองริมแม่น้ำโขงไปเกลี้ยกล่อมและกวาดต้อนผู้คนจากพื้นที่ตอนกลางและใต้ของลาวไปตลอดจนใกล้พรมแดนลาว-ญวน เช่น เมืองหัวพันห้าทั้งหก เมืองพวน เชียงขวาง เชียงคำ เชียงดี กะปอง คำเกิด คำม่วน มหาไชย ชุมพร พิน พอง นอง ตะโปน ร่ม เป็นต้น ผู้คนจำนวนมากเหล่านี้ส่วนมากนำมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงรอบๆ

เทือกเขาภูพาน เช่นเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 4 ที่มีการเกลี้ยกล่อมหัวเมืองลาวที่ใกล้กับญวน โดยผู้ที่เป็นกำลังหลักคือเจ้าเมืองหนองคาย พื้นที่ที่ไปเกลี้ยกล่อมคือ เมืองสบแอด เชียงค้อ เชียงแดด เชียงขวาง เมืองพนวน แต่ได้ผู้คนไม่มาก เพราะไปกวาดต้อนมาหลายครั้งแล้ว

“ความเป็นคนไทย” (2544) โดย สุमितร์ ปิติพัฒน์ เป็นเอกสารที่ปูพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการของกลุ่มชนต่างชาติพันธุ์ในบริเวณอุษาคเนย์ โดยพิจารณาความเป็นคนไทยจาก 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ มิติด้านเชื้อชาติ มิติด้านภาษา มิติด้านการเมืองและมิติด้านวัฒนธรรม และผู้เขียนได้สรุปไว้ว่า การพิจารณาว่าใครเป็นไทยเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ตั้งแต่มนภาพของความเป็นไทยจากแง่มุมหรือมิติต่างๆ ซึ่งอาจไม่เหมือนกันหรือไม่ชัดเจน บางทีอาจคาบเกี่ยวกันหลายอย่างตลอดจนผลหรือมาตรการต่างๆ ที่เกิดจากทัศนคติ แนวคิดหรือเจตจำนงในการใช้หลักเกณฑ์ในการแบ่ง

“วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไทย : ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง” (2544) โดย ศิราพร ณฑกลาง ได้กล่าวถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนไทยแต่ละกลุ่ม โดยกล่าวถึงไทดำ-ไทขาวว่าเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไท ในเขตเวียดนามตอนเหนือ ถิ่นเดิมของไทดำและไทขาวอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแดง เมืองสำคัญของกลุ่มไทดำและไทขาวคือ เมืองลา เมืองไล เมืองเลากาย เมืองหมอก มีกลุ่มไทดำที่อาศัยอยู่ในประเทศลาวที่หลวงน้ำทา เชียงขวางและในประเทศไทยมีกลุ่มที่เรียกว่า ผู้ไท อาศัยอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร และที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ทางภาคกลาง แถบนครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี เป็นกลุ่มที่เรียกว่า ลาวโซ่ง ลาวทรงดำหรือไททรงดำ สมัยสงครามฝรั่งเศสและสงครามอินโดจีน ไทดำอพยพเข้ามาฝั่งลาวบริเวณเชียงขวางและเวียงจันทน์เป็นจำนวนมาก เมื่อลาวถูกฝรั่งเศสยึดเป็นอาณานิคม ทั้งลาวและไทดำก็อพยพเข้าประเทศไทย คนไทยเรียกไทดำที่อยู่ในสกลนคร นครพนมว่า ผู้ไทหรือภูไท

“ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไท” (2545) โดย สุमितร์ ปิติพัฒน์ เอกสารเล่มนี้ กล่าวถึงศาสนาและความเชื่อของชาวไทดำในสิบสองจุไท ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ชาวไทดำและการสังเกตการณ์พิธีกรรมทางศาสนาของไทดำ ได้แก่ เมืองแกง เมืองลือ เมืองลา เมืองถาน เมืองควาย ฯลฯ ศาสนาและความเชื่อของไทดำเป็นศาสนาผีแบบวิญญานนิยม (animism) เกี่ยวข้องกับขวัญ ผี เทวดา (ผีฟ้า) ตลอดจนมนภาพเกี่ยวกับจักรวาล ความเชื่อไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสัตว์และพืชที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาชาวไทดำในระบบการปกครองสมัยใหม่แบบเวียดนามด้วย ว่ามีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการลดจำนวนของผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวส่งผลต่อโครงสร้างทางสังคมของชาวไทดำ

“ผีผู้ไท : ความหมายจากวาทกรรมแห่งชีวิตและความตาย” (2545) โดย พิเชฐ สายพันธ์ กล่าวถึงว่า ความเป็น “พวกภูไทย” ที่แตกต่างกัน 2 แบบ คือ แบบแรกเป็น “พวกภูไทย” ที่มีตัวตนอยู่บนฐานของการนับถือผี ซึ่งเป็นตัวตนมาจากอดีตที่อ้างอิงอยู่กับประวัติศาสตร์ และมีวิธีการสร้าง “พวกภูไทย” ซึ่งเป็นตัวตนบนฐานทางศาสนาแบบพุทธ ซึ่งตัวตนอย่างหลังได้รับการยอมรับจากทางการ และเป็นตัวตนที่ประกอบขึ้นจากคุณค่าทางศาสนา และถูกมองว่ามีคุณค่ามากกว่ากลุ่มที่นับถือผีแต่พุทธศาสนาก็มีอาจที่จะทำให้ภาพลักษณ์ของการนับถือผีของชาวผู้ไทเลือนหายไปได้ นอกจากนี้พิเชฐ สายพันธ์ ยังได้กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมของชาวผู้ไทว่าถูกแฝงเร้นด้วยวาทกรรม พิธีกรรมของชาวผู้ไทส่วนมากถูกเล่าผ่านพระ

และมีใช้ความพยายามที่จะทำความเข้าใจวัฒนธรรมของผู้ไทจากประสบการณ์ชีวิตที่เกิดขึ้นโดยตรง อีกทั้งยังมีแนวคิดที่จะใช้พระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องมือจัดระเบียบสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทด้วย

“ตำนานผู้ไท” (2546) โดย พระราชรัตนมงคล (มนตรี อภินตติก) กล่าวถึงชาวผู้ไทในมุมมองของนักประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา โดยตัวผู้เรียบเรียงเป็นกลุ่มชนผู้ไท ซึ่งได้เกริ่นนำเกี่ยวกับประวัติของผู้ไททั้งในประเทศไทยและนอกประเทศ เช่น ลิบสองจุไท ผู้ไทในล้านช้าง ผู้ไทในประเทศไทย และผู้ไทปัจจุบัน โดยเนื้อหาส่วนมากมาจากตำนานและพงศาวดาร อีกทั้งยังได้กล่าวถึงผู้ไทในเชิงสังคมและวัฒนธรรม เช่น พิธีกรรมต่างๆ ของผู้ไท เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีกินตอง พิธีกรรมเกี่ยวกับผี ประเพณีของชาวผู้ไท การเมืองการปกครองของชาวผู้ไท อัตลักษณ์และบ้านเรือนของชาวผู้ไท

“คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไท” (2547) โดย นพดล ตั้งสกุล, จันทนีย์ วงศ์คำ ศึกษาและสืบค้นเพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและธรรมชาติของชนผู้ไทในอดีต โดยเน้นศึกษา “เรือน” ซึ่งถือเป็นเครื่องหมายแห่งพลังและความรุ่งโรจน์ของผู้อยู่ในโลกทัศน์ผู้ไท โดยมีพิธีกรรมเป็นเครื่องกำหนดความหมายในเชิงคติสัญลักษณ์แฝงอยู่ในทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มเริ่มต่อเนื่องไปจนเสร็จสมบูรณ์ การศึกษาคติความเชื่อที่มีผลต่อการปลูกสร้างบ้านเรือนและชุมชนผู้ไทสะท้อนให้เห็นความสำคัญของโลกทัศน์และความต้องการที่อยู่เหนือสภาวะทางกายภาพ แต่ปัจจุบันการมุ่งพัฒนาส่วนต่างๆ ในประเทศที่เน้นเฉพาะมิติด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อวัฒนธรรมการอาศัยอยู่ ได้สะท้อนให้เห็นวิธีการปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อให้ตอบสนองกับสภาพบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

“สืบค้นเรื่องคนไทย” (2549) โดย เสมอชัย พูลสุวรรณ ซึ่งเป็นรวมบทความจากสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวถึงกลุ่มคนไทในพื้นที่ต่างๆ ตั้งแต่ตอนใต้ของจีน ในพม่า ในเวียดนามและลาว และอธิบายด้วยการแบ่งกลุ่มคนไตตามแนวภูมิศาสตร์ เช่น แบ่งกลุ่มคนไตในภาคตะวันตกของมณฑลยูนนานกับระบบชื่อเรียกทางชาติพันธุ์ กลุ่มคนไตในเขตตะวันตกของแม่น้ำแดงมักถูกใช้คำนำหน้าชื่อกลุ่มว่า “ปู่” ซึ่งหมายถึง “ผู้” และมีความหมายว่า “คน” เช่น ไตทราย ไตหย่า ไตจุง ไตโหลง ไตดำ ปู่ไย่ ปู่ไต ปู่หนุง และยังได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์คน “ไต” ในภาคตะวันตกของมณฑลยูนนาน นอกจากนี้ส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้อยู่ในหัวข้อที่กล่าวถึงเกี่ยวกับแม่น้ำแดงกับความเป็นรอยต่อทางภาษาและวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนพูดภาษาถิ่นตระกูลไต โดยได้กล่าวว่า แม่น้ำแดงหรือในการรับรู้ของคนไตคือ “น้ำดาว” เป็นเส้นแบ่งเขตทางภูมิศาสตร์โดยปริยายระหว่างกลุ่มที่พูดภาษาถิ่นตระกูลไตสาขาตะวันตกเฉียงใต้กับกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไตสาขาเหนือและกลาง

“แอ่งอารยธรรมอีสาน” (2550) โดย ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงอีสานและลาวทั้งที่ปรากฏในตำนาน นิทานและพงศาวดารต่างๆ หัวข้อที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยมากที่สุดคือ ลาวในอีสาน โดยให้ความเห็นไว้ว่า ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำชี ซึ่งจัดว่าเป็นอีสานตอนกลางและอีสานเหนือนั้น เป็นท้องถิ่นที่ชาวลาวตั้งหลักแหล่งกระจายกันอยู่ นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะว่า ในภาคอีสานของไทยนั้นประชาชนทั้งหมดก็หาได้เป็นคนลาวทั้งหมดไม่ มีชนหลายเผ่าพันธุ์และหลายภาษาปะปนกันอยู่ โดยการอ้างอิงนิทานโบราณคดีของสมเด็จพระยาตำราจารราชานุภาพในเรื่องคนต่างจำพวกที่ได้แบ่งคนที่อยู่แถวลุ่มน้ำโขงที่แตกต่างไปจากลาว

ล้านช้าง 8 พวกได้แก่ พวกผู้ไท พวกกะเลิง พวกย้อ พวกแสก พวกโย้ย พวกกะตาก พวกกะโซ่และพวกเขมร ปาดง ในบรรดาชนเผ่าต่างๆ ทั้ง 8 พวกผู้ไทนับว่ามีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่สูงกว่าพวกอื่นเพราะเคยอยู่ในบ้านเมืองที่มีความเจริญมาแล้วในอดีตคือสิบสองจุไท

“ประวัติศาสตร์ชนชาติไท” (2550) โดย กัญญา ลีลาสัย เป็นงานวิจัยที่ว่าด้วยการตามรอย ศาสตราจารย์ คุณบรรจบ พันธุเมธา ไปศึกษาคนไทยในนอกเขตแดนประเทศไทย ซึ่งผลงานเล่มนี้มีคุณลักษณะพิเศษ 2 ประการ คือ ชี้ให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชนชาติไทนอกดินแดนประเทศไทยที่มีต่อวัฒนธรรมไทย ประเทศไทย และให้ความสำคัญแก่นักวิชาการตัวอย่างของคนไทยที่พยายามไปศึกษาคนไทยนอกประเทศ ในเอกสารเล่มนี้ได้กล่าวถึงคนไทยในที่ต่างๆ ได้แก่ คนไทในอินเดีย คนไทในพม่า คนไทในจีน คนไทในเวียดนามและลาว ซึ่งหัวข้อที่เกี่ยวข้องมากที่สุด คือ คนไทในเวียดนามและลาว โดยได้ยกเอาตำนานนิทาน รวมถึงพงศาวดารต่างๆ มากล่าวไว้ เพื่อให้ให้เห็นพัฒนาการ การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนไทยในเวียดนามและลาว

“ทฤษฎีบ้านเมือง” (2553) โดย ศาสตราจารย์คำจองกับการศึกษาชนชาติไท ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา พิเชฐ สายพันธ์เป็นบรรณาธิการ เป็นเอกสารรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับศาสตราจารย์คำจอง ซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการต่อการศึกษาชนชาติไท โดยเฉพาะฐานข้อมูลของไทดำในดินแดนสิบสองจุไทช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 8 ถึงครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยนำเสนอเรื่องทฤษฎี บ้าน – เมือง พร้อมทั้งอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์และการยึดโยงขององค์ประกอบต่างๆ ของสังคม สภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ น้ำ ที่ดินเพาะปลูก ป่าเขา การทำมาหากิน ชนชั้น ประเพณี การปกครอง ความเชื่อ พิธีกรรม การรื่นเริง ฯลฯ ศาสตราจารย์คำจองได้แสดงให้เห็นว่าสังคมชนชาติไทมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง มีวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมที่สืบเนื่อง มีเสถียรภาพ ในเอกสารรวมบทความนี้มีนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับชนชาติไทหลายคน ได้แก่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พิเชฐ สายพันธ์ วี วัน อาน ภัทริยา ยิมเรวัต ยุกติ มุกดาวิจิตร ประคอง นิมมานเหมินท์

“ไขคำแก้คำแพง พินิจวรรณกรรมไทย-ไท” (2554) โดย ประคอง นิมมานเหมินท์ เป็นรวมบทความวิชาการของศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ซึ่งเนื้อหาครอบคลุมกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่มอย่างกว้างขวาง ทั้งไทอาหม ไทคำตี้ในอินเดีย ไทลื้อ จ้วงในจีน ไทดำในเวียดนาม รวมทั้งไทยวนในล้านนา อีสานและลาวด้วย หัวข้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยมากที่สุดคือ สายน้ำกับวิถีชีวิต ความเชื่อและวรรณกรรมไทย-ไท และ วิถีชีวิตและวรรณกรรมไทดำ ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้เป็นการกล่าวถึงสังคมและวัฒนธรรมไทย-ไท ที่เชื่อมโยงกับสายน้ำ วิธีการดำเนินชีวิตรวมถึงความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนวรรณกรรมไทดำ ก็เน้นเฉพาะกลุ่มของไทดำที่อาศัยอยู่ในประเทศเวียดนามโดยเน้นวิเคราะห์วรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ของไทดำ

“ไทยดำรำพัน” (มปป.) โดย ม.ศรีบุษรา หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมและเรียบเรียงเกี่ยวกับไทดำที่ศูนย์อพยพ จังหวัดหนองคาย ผู้เขียนเกริ่นนำด้วยพงศาวดารล้านช้าง ประวัติศาสตร์ของไทดำ ชีวิตประวัติของไทดำและไทขาว พงศาวดารเมืองไล ไทดำอพยพเข้าพึ่งไทย พบกับไทดำที่หนองคาย บันทึกผู้ลี้ภัยชาวไทดำ ไทดำในประเทศไทย การอพยพของผู้ไทเข้าสู่ประเทศสยาม ไทดำรำพันและบทเรียนภาษาไทดำ

10. ประโยชน์ที่คิดว่าจะได้รับ

1. ได้รับความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมผู้ไทในบริบทของประเทศไทย 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม
2. ได้องค์ความรู้เรื่องผ้าย้อมครามของคนไทยและคนไทใน 3 ประเทศ
3. ได้ฐานข้อมูลเรื่องสังคมและวัฒนธรรมผู้ไทและผ้าย้อมครามของคนไทยและคนไทใน 3 ประเทศ

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

“ผู้ไท” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่พูดจาภาษาไทย (Tai Speaking Group) กลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่มากในจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหารและกาฬสินธุ์และอีกหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยังเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความโดดเด่นด้านสังคมและวัฒนธรรม ภาษา เพลง ความเชื่อ พิธีกรรม นิทาน ตำนาน ฯลฯ การศึกษาบริบทเรื่องผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเพราะผ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนและวัฒนธรรมของคนที่ถูกพันกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

2.1 ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

แต่เดิมกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทย มีเมืองแกงและเมืองไลเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวผู้ไททั้งผู้ไทดำ ผู้ไทแดงและผู้ไทขาว สอดคล้องกับที่สมเด็จพระยาตากสินมหาราช (2515 : 218) ได้กล่าวไว้ในคำนำพงศาวดารเมืองแกงและพงศาวดารเมืองไล ความว่า “กล่าวกันว่าแรกเริ่มเดิมทีก่อนที่ชนชาติไทจะอพยพลงมาสยาม ได้ตั้งอยู่ที่สิบสองจุไทยนี้มาก่อน คำว่าสิบสองจุไทยตรงกับสิบสองเจ้าไท เพราะตั้งเดิมไทที่ตั้งอยู่ในแคว้นนี้ได้แยกกันอยู่เป็นสิบสองเขตเป็นอิสระต่อกัน ทุกวันนี้พลเมืองที่อยู่ในที่นั้นก็เป็นผู้ไทโดยมากเรียกว่า “ผู้ไท”

พงศาวดารล้านช้าง (2545 : 19) ได้สะท้อนให้เห็นระบบคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของกลุ่มชนต่างๆ โดยมีความเชื่อว่า “แกน” เป็นผู้สร้างและเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์ทั้งหลาย ดังที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้างความว่า “.....เขาจึงไหว้ขอพระยาแกนว่า ตู้อยู่เมืองบนบ่แก้ว แล่นเมืองฟ้าบ่เป็น ตู้อยู่เมืองลุ่มลิดเลียง เมืองเพียงพักยอมพุ้นเทอญ เมื่อนั้นพระยาแกนจึงให้เอาลงมาส่ง ทั้งให้ควายเขาลูกแก่เขา จึงเอากันลงมาตั้งอยู่เมืองน่าน้อยอ้อยหนูก่อนหันแล แต่นั้นเขาจึงเอาควายนั้นเห็ดนากิน นานประมาณ 3 ปีควายเขาก็ตายเสีย เขาละซากควายเสียที่น่าน้อยอ้อยหนูหันแล้ว อยู่บ่นานเท่าใด เครื่องหมากน้ำก็เกิดออกสูดตั้งควายตัวตายนั้น ออกยาวมาแล้วก็ออกเป็นหมากน้ำเต้าปุง 3 หน่วย และหน่วยนั้นใหญ่ประมาณเท่ารินเขาปลุกข้าวนั้น เมื่อเครื่องหมากน้ำนั้นแก่แล้ว คนทั้งหลายก็เกิดมาอาศัยซึ่งหมากน้ำ...คนทั้งหลายฝูงเกิดในผลหมากน้ำเต้า ฝูงนั้นก็ร้องก้องนินนมากนิก ในหมากน้ำนั้นแล.....” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานการกำเนิดมนุษย์ของวัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2544 : 63) ที่กล่าวว่า มนุษย์เกิดมาจากน้ำเต้า กล่าวคือ การเกิดของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในท้องถิ่นที่มีกำเนิดมาจากน้ำเต้าผลเดียวกัน ซึ่งกลุ่มลาว ขมุ กะตัง ไทดำ ไทขาวและไทอาหม

แอเจียน แอมอนิเย อ้างถึงในทองสมุทร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล) (2539 : 124) ที่เขียนบันทึกไว้ในหนังสือ “Voyage Dans le Laos, Tome Premier” บันทึกการเดินทางในลาว ได้กล่าวถึงชนชาติไทยว่ามาจากไหน ได้กล่าวถึง คนภูไทเอาไว้ด้วย และเป็นการยืนยันทางหนึ่งว่าคนเผ่าภูไทมีถิ่นแดนอยู่ทาง

ตอนใต้ของจีนและในดินแดนที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยได้ผสมผสานกับคนไทยหลายกลุ่ม และรวมทั้งชนชาติอื่นๆ สอดคล้องกับศิราพร ณ ถลาง (2545 : 37) ที่กล่าวถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนไทแต่ละกลุ่ม และกล่าวถึงกลุ่มไทดำ – ไทขาวว่า เป็นชนชาติไทที่อาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทในเขตเวียดนามตอนเหนือที่มีอาณาเขตติดกับภาคใต้ของจีนและภาคเหนือของลาว ไทดำและไทขาวตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง เมืองสำคัญของไทดำ คือ เมืองแถน (เดียนเบียนฟู) และเมืองลา (เซินลา) ส่วนเมืองที่เป็นถิ่นที่อยู่ของไทขาว คือ เมืองไล (ไลเจา) เมืองหมอก (หมอกโจว) และเมืองเต็ก เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีไทดำ ไทขาวอยู่ในแขวงหัวพัน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วย

2.1.1 ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทถูกนำเสนอในรูปของงานวิชาการทั้งพงศาวดาร เอกสาร ตำรา งานวิจัยรวมถึงสารคดีต่างๆ ซึ่งงานเหล่านี้มักจะอ้างอิงคล้ายกันว่า “ผู้ไทมาจากดินแดนสิบสองจุไทและอพยพเข้ามาในประเทศไทยในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” ซึ่งข้อความที่อ้างมาเหล่านั้นผู้วิจัยได้นำมาประกอบเพื่อทำให้ทราบความเป็นมาของชาวผู้ไทที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

เดิม วิภาคย์พจนกิจ (2530 : 346) กล่าวว่า ผู้ไท กับ ไทดำเป็นพวกเดียวกัน ประชาชนชาวเรณูนคร ซึ่งเป็นพวกผู้ไทนั้น ตามเชื้อสายเป็นเผ่าผู้ไทดำ และเดิมมีถิ่นอาศัยอยู่ในอาณาจักรเมืองไล (ไลเจา) อพยพมาในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 และโทมัส เคิร์ช (Thomas Kirsch) (1967 : 37) ก็กล่าวว่า ผู้ไทในสกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนม และในสหัสวันนะเขตเป็นกลุ่มเดียวกันกับที่เรียกว่าลาวโซ่งในจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งทรงคุณ จันทร และปิติ แสนโคตร (2540 : 12) ว่า ผู้ไทในภาคอีสานเท่าที่ตรวจพบเห็นว่าเป็นผู้ไทดำ แต่ไม่อาจจะระบุได้ว่าเป็นกลุ่มใด ในทางกว้างอาจหมายถึงคนที่พูดภาษาไทยหลายกลุ่ม เช่น ไทดำ ไทแดง ไทขาวและบางครั้งก็รวมไทพวนไว้ด้วย

พระยาอนุমানราชชน (2532 : 157) ได้กล่าวถึงชนชาติที่อาศัยอยู่ในดินแดนสิบสองจุไทและบริเวณใกล้เคียงกันว่ามีหลากหลายชาติหลายภาษามีพวกขมุ ข่า เป็นต้น แต่ชาติที่มีความสำคัญและมีความเจริญมากกว่าก็คือ ผู้ไท ซึ่งแบ่งออกเป็นสองพวก คือ ไทขาวและไทดำ บางทีก็แยกเป็นไทแดงอีกพวกหนึ่ง อันที่จริงไทเหล่านี้ก็เป็นพวกเดียวกัน ที่แยกชื่อกันไปก็โดยอาศัยความผิดเพี้ยนในสี่เครื่องนุ่งห่มเท่านั้น ที่เรียกว่าไทขาวหรือผู้ไทขาวก็เพราะเหตุที่เมื่อมีการทำศพ ก็นุ่งห่มแต่เครื่องขาวล้วนอยู่ครบกำหนดสามปีทำนองอย่างธรรมเนียมจีน พวกไทดำใช้นุ่งห่มสีดำ ส่วนไทแดงก็ใช้เครื่องนุ่งห่มสีแดง ขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกผู้ไทว่าสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยก็เป็นแบบเดียวกับไทอื่นๆ แปรกแต่ญาติพี่น้องมักรวมกันอยู่ในเรือนหลังเดียวกัน

เสนอ นาระคล (2515 : 10-11) กล่าวว่าในรัชกาลของพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ดินแดนเวียงจันทน์และหลวงพระบางมาขึ้นกับประเทศไทย แคว้นสิบสองจุไทซึ่งอยู่ในความปกครองของเวียงจันทน์ก็มารวมกับประเทศไทยด้วย และดินแดนสิบสองจุไทนี้จำเป็นต้องส่งส่วยให้แก่ ลาว ญวนและฮ่อจึงได้ชื่อว่า “เมืองสามส่วยฟ้า” หรือ “สามฝ่ายฟ้า” นอกจากนี้ยังกล่าวไว้ว่าลาวโซ่งที่เพชรบุรีสำเนียงพูด การแต่งกาย ความเป็นอยู่ คล้ายกับผู้ไทที่อยู่แถบสกลนคร และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 (2507 : 7) กล่าวไว้ว่า “เมืองไล เมืองแถนอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทขึ้นอยู่ในอำนาจการปกครองของเจ้านครหลวงพระบาง คือ หัวเมืองฝ่าย

เหนือ มีเมืองควาย เมืองตุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองไล เมืองแฉง โดยเฉพาะเมืองแฉงนั้นอยู่ห่างไกลจากนครหลวงพระบางและอยู่ตอนใต้ของประเทศจีน หรือมีอาณาเขตติดต่อกับจีน แต่อยู่ตอนเหนือของญวน อำนาจการปกครองของนครหลวงพระบางดูแลไม่ทั่วถึง จึงมอบอำนาจให้ปกครองดูแลกันเอง แต่ก็อยู่ในอำนาจควบคุมครองของเจ้านครหลวงพระบาง”

สุวัฒน์ เลี่ยมประวัติ (2551 : 169) กล่าวว่า ผู้ไท เดิมอยู่ในเขตสิบสองจุไทย ประเทศลาวและเวียดนาม ชาวผู้ไทมีหลายพวก เช่นผู้ไทขาว ผู้ไทดำ ผู้ไทลาย คำว่าผู้หมายถึงคน ผู้ไทจึงหมายถึงคนไท ภาษาผู้ไทมีพูดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เช่น จังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี หนองคาย อุบลราชธานีและกาฬสินธุ์

ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทจึงเริ่มต้นที่สิบสองจุไทย โดยอ้างจากชื่อเรียกของชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในสิบสองจุไทยที่เรียกตนเองว่า “ไทดำ” หรือ “ผู้ไทดำ” (Black Tai) เพราะนิยมใส่เสื้อสีดำล้วนแตกต่างจากกลุ่มคนที่อยู่ใกล้เคียงกัน เช่น “ไทขาว” หรือ “ผู้ไทขาว” (White Tai) นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาว และ “ไทแดง” หรือ “ผู้ไทแดง” (Red Tai) ที่นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีแดงขลิบและตกแต่งชายเสื้อด้วยสีดำ จนกระทั่งมีการอพยพของชาวผู้ไทในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวผู้ไทมักจะอยู่บนพื้นที่สูง บริเวณพื้นที่เขตสันเขาภูพานและแอ่งกระทะบนเทือกเขาภูพาน มีบางส่วนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ เช่น หนองหาน แม่น้ำสงคราม ลำน้ำยาม ลำน้ำอูน ลำน้ำลำปลาหาง ลำน้ำก่ำ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของผู้ไทที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับหมู่บ้านของชาวผู้ไทในประเทศลาว โดยเลือกสภาพแวดล้อมของพื้นที่เป็นที่ราบและมีลำห้วยไหลผ่าน เช่นเดียวกับกับหมู่บ้านของกลุ่มไทดำที่เมืองเดียนเบียนฟูหรือเมืองแฉง ลักษณะดังกล่าวแสดงวัฒนธรรมในด้านการตั้งบ้านเรือนของกลุ่มผู้ไท นอกจากนี้หมู่บ้านมักจะตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาหรือตีนเขาที่เป็นดอนน้ำท่วมไม่ถึง แต่ก็ไม่ได้อยู่ตอยหรือสันเขาแบบพวกข่าเผ่าต่างๆ นอกจากผู้ไทกลุ่มมุขดาหารในเขตอำเภอคงหลวงที่ตั้งอยู่บนที่สูงเพราะมีการผสมผสานกับกลุ่มข่า และมักจะเรียกตนเองว่า “ผู้ไทข่า” หรือ “ผู้ไทข่า”

แม้ว่าผู้ไทได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน นับตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้วัฒนธรรมหลายอย่างปรับและกลมกลืนกับคนกลุ่มอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน อีกทั้งอิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมบางประการของชาวผู้ไทกลืนหายไป รวมถึงลวดลายและลวดลายและความสำคัญลงไป แต่ชาวผู้ไทก็ยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ รวมถึงลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มไว้ได้อย่างเหนียวแน่นโดยเฉพาะภาษา ความเชื่อ และพิธีกรรมบางอย่างซึ่งสามารถบ่งบอกความเป็นผู้ไทว่าแตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นั่นคือ ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

รูปที่ 2.1

ลักษณะ

การตั้งบ้านเรือนของชาวไทดำบนภูเขาสูง

โครงสร้างทางสังคมและเครือญาติของชาวผู้ไทมักจะให้ความเคารพผู้อาวุโส โดยมีพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว เนื่องจากเป็นครอบครัวขยายอยู่กันหลายคน ได้แก่ ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขยและน้ำสาวหรือน้ำชาย ดังนั้น การเคารพเชื้อพืงผู้อาวุโสในครอบครัวจึงเป็นกฎหมายพื้นฐานของชาวผู้ไท เขยชู (การแต่งลูกเขยเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้าน) เป็นบุคคลสำคัญในครอบครัวรองจากพ่อและแม่ เพราะหากพ่อแม่ในฐานะหัวหน้า

ครอบครัวเสียชีวิตแล้ว เขยจะต้องเลี้ยงดูคนอื่นๆ ในครอบครัวต่อไป ดังนั้น คนที่จะมาเป็นเขยของชาวผู้ไทต้องขยันขันแข็ง มีความรับผิดชอบ และเป็นคนมีความอดทน มีความเมตตาสูง ปัจจุบันครอบครัวของชาวผู้ไทกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การแต่งงานเป็นระบบผสมผสานระหว่างแต่งเขยเข้าบ้านและแต่งสะใภ้เข้าบ้าน ไม่ยึดถือเคร่งครัดเหมือนประเพณีที่ได้เคยปฏิบัติสืบมา

รูปที่ 2.2 การเกี่ยวข้าวของชาวไทขาว บ้านนาทุ่ง จังหวัดไลเจา

ชาวผู้ไทเป็นกลุ่มชนที่มีความขยันทำมาหากิน ซึ่งอาชีพหลักคือการทำนา การไร่ ได้แก่ ไร่มัน ไร่ปอ ไร่ฝ้าย ไร่พริก ไร่ข้าวโพด และยังถนัดเรื่องการทำสวน นอกจากนี้จะใช้เพื่อการยังชีพแล้วยังใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนซื้อขายกับคนกลุ่มอื่น ซึ่งระบบการผลิตของชาวผู้ไททำให้เกิดการพบปะและแลกเปลี่ยนทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจกับกลุ่มคนอื่นๆ อยู่เสมอ อีกทั้งชาวผู้ไทยังมีวัฒนธรรมในเรื่องการถักทอที่เด่นชัด โดยเฉพาะการปลูกฝ้ายและแปรรูปฝ้ายเป็นเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งฝ้ายเป็นพืชสำคัญในวัฒนธรรมเครื่องนุ่งห่มของชาวผู้ไท นิยมปลูกก่อนฤดูทำนาประมาณเดือนห้า เดือนหก และเก็บเกี่ยวหลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวตอ ประมาณเดือนเก้าต่อเดือนสิบ ยามที่ว่างเว้นจากการทำนาก็จะใช้เวลาทอผ้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในวิถีชีวิตและงานบุญประเพณี พิธีกรรมต่อไป นอกจากนี้ชาวผู้ไทยังมีความถนัดด้านการทอผ้า ซิ่นหมี เมื่อทอเสร็จแล้วก็จะนำไปย้อมคราม ชาวบ้านผู้ไทมักเรียกว่า “ผ้าดำ” หรือ “ซิ่นดำ” และใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวันและเป็นเสื้อผ้าที่ใช้สวมใส่ในงานบุญประเพณี

2.1.2 ถิ่นฐานเดิมและการอพยพ

การเคลื่อนย้ายของชาวผู้ไทจากประเทศเวียดนาม สู่ลาวและสู่ประเทศไทยตามลำดับ มีด้วยกันหลายสาเหตุ ประการแรกมาจากปัจจัยทางด้านพื้นที่และทรัพยากร ประการที่สอง คือ ปัจจัยทางด้านการเมืองภายในของกลุ่มชาวผู้ไท และประการสุดท้ายคือภาวะสงคราม การเคลื่อนย้ายเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกปรากฏในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อ พ.ศ. 2321 เป็นชาวผู้ไทเมืองทัน ลาวพวน และลาวเวียง ส่วนครั้งที่สองเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เมื่อจัดการศึกที่เวียงจันทน์ พ.ศ. 2369 ได้เกลี้ยกล่อมและชักชวนหัวหน้ากลุ่มชาวผู้ไท ญ้อ โย้ย ข่า โส้และกะเลิงจากเมืองวัง เมืองคำเกิด เมืองโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองคำอ้อคำเขี้ยว ให้ข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ที่เมืองกาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนมและมุกดาหาร

รูปที่ 2.3
จังหวัดเดียนเบียน

เวียดนาม

พื้นที่ของ
(เมืองถน) ประเทศ

รูปที่ 2.4

พื้นที่ของเมืองไล

เจา ประเทศเวียดนาม

การอพยพของชาวผู้ไทเข้าสู่ประเทศไทยนั้นเป็นผลเนื่องมาจากการกวาดต้อนครัวเรือน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2388 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอุปราช (ติสสะ) เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งลงมา อยู่กรุงเทพฯ รับอาสาไปปราบศึกเจ้าอนุวงศ์ จึงโปรดให้พระยามหาสงครามเป็นแม่ทัพขึ้นไปรวบรวมพลหัว เมืองลาวฝ่ายตะวันออกและยกทัพไปตีเมืองวัง เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองเชียงรม เมืองผาบ้ง เมืองคำเกิด เมืองพร้าว เมืองหาว เมืองเชียงดี เมืองกาย ฯลฯ สุวิทย์ ธีรศาสนวัต (2538 : 26) ได้กล่าวไว้อย่าง สอดคล้องกันว่า การกวาดต้อนผู้คนจากเมืองเหล่านี้มีกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ทั้งผู้ไท กะเลิง ญ้อ ข่า ฯลฯ และได้กวาดต้อนครอบครัวจากเมืองดังกล่าวให้เข้ามาอยู่ในประเทศ สำหรับชาวผู้ไทที่ถูกกวาดต้อนมานั้นมีหลาย กลุ่ม ดังนี้

รูปที่ 2.5 สภาพ

ภูมิศาสตร์เมืองไลเจา

(เมืองไล) ตอนเย็น

กลุ่มที่ 1) เป็นผู้ไทเมืองวัง ถูกกวาดต้อนมาและได้สมัครใจตั้งถิ่นฐานที่อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ประมาณ 300 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 1,200 คน ชาวผู้ไทกลุ่มนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลโพธิ์มี 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโพธิ์ บ้านหนองยางเหนือ บ้านหนองยางใต้ ตำบลทุ่งครองมี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งครอง บ้านเก่าเตื่อ บ้านคำม่วง บ้านหนองสะพัง ตำบลโนนศิลา มี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านดงไร่ บ้านคอนฝิ่ง และที่อำเภอคำม่วงมีชาวผู้ไทที่ตำบลสำราญมี 5 หมู่บ้าน คือ บ้านค้อ บ้านหนองซ่าง บ้านจาน บ้านหนองแขงและบ้านท่า

กลุ่มที่ 2) เป็นผู้ไทเมืองวัง ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดมีประชากรรวมกันประมาณ 14,521 คน และตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบัวขาว 5 หมู่บ้าน ตำบลแจนแลนมี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านคำกั้ง บ้านมะนาว บ้านเหล่าใหญ่และบ้านเหนือ ตำบลภูแล่นช้างมี 5 หมู่บ้าน (ปัจจุบันขึ้นกับอำเภอเขาวงและอำเภอนาคู มีหมู่บ้านชาวผู้ไท 14 หมู่บ้าน) ตำบลสงเปือยมี 6 หมู่บ้าน และตำบลคุ้มเก่ามี 11 หมู่บ้าน (ปัจจุบันขึ้นกับอำเภอเขาวง)

กลุ่มที่ 3) มาจากเมืองวัง และถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่เมืองพรรณานิคม (ปะขาวพะงา) ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่าบ้านพังพร้าว มีท้าวโสมกลาง (โรงกลาง) เป็นผู้นำ และในเมืองพรรณานิคมมีผู้ไททั้งหมด 7 ตำบล คือ ตำบลพรรณานิคมมี 11 หมู่บ้าน ตำบลสว่างมี 17 หมู่บ้าน ตำบลนาในมี 10 หมู่บ้าน ตำบลนาห้วยบ่อมี 10 หมู่บ้าน ตำบลไร่มี 9 หมู่บ้าน ตำบลพอกน้อยมี 7 หมู่บ้าน และตำบลวังยางมี 1 หมู่บ้าน รวมทั้งหมดประมาณ 65 หมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาวผู้ไทอพยพไปตั้งหมู่บ้านในอำเภอเมืองอีก 13 ตำบล และอำเภอพังโคน 4 ตำบล อำเภอบ้านม่วง 3 ตำบล อำเภอรือเสาะ 4 ตำบล อำเภอภูพาน 2 ตำบล อำเภอสว่างแดนดิน 2 ตำบล อำเภอภูพาน 1 ตำบลอำเภอวาริชภูมิ 4 ตำบล รวมหมู่บ้านชาวผู้ไททั้งหมดในจังหวัดสกลนครประมาณ 212 หมู่บ้าน และประชากรผู้ไทประมาณ 128,659 คน

กลุ่มที่ 4) มาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อ มีท้าวสิงห์เป็นผู้นำมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหนองสูงและบ้านคำชะอี ปัจจุบันคืออำเภอหนองสูงและอำเภอคำชะอี ขึ้นกับเมืองมุกดาหาร

กลุ่มที่ 5) เป็นผู้ไทมาจากเมืองวัง แต่มาก่อน 4 กลุ่มแรก มาตั้งถิ่นฐานที่บ้าน ห้วยหัวขาว บ้านบ่อจันทร์ และบ้านดงหวายและทางการได้ยกบ้านดงหวายเป็นเมืองเรณูนคร ตั้งท้าวสายผู้นำของชาวผู้ไทเป็นพระแก้วโคมลเจ้าเมืองคนแรก มีชาวผู้ไทในจังหวัดนครพนมประมาณ 131 หมู่บ้าน ใน 5 อำเภอ คือ อำเภอเรณูนคร อำเภอนาแก อำเภอธาตุพนม อำเภอศรีสงคราม และอำเภอนาหว้า

กลุ่มที่ 6) เป็นผู้ไทมาจากเมืองตะโปน (เซโปน) ถูกกวาดต้อนมาอยู่ที่บ้านช่องนาง และทางการไทยได้ยกฐานะบ้านช่องนางเป็นเมืองเสนางคนิคม และได้ตั้งท้าวจันศรีสุราชผู้นำของกลุ่มเป็นพระศรีสินธุสงครามเป็นเจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันอำเภอเสนางคนิคมขึ้นกับจังหวัดอำนาจเจริญ มีชาวผู้ไทอยู่ 2 อำเภอ 5 หมู่บ้าน คือ อำเภอเสนางคนิคมและอำเภอชานุมาน

กลุ่มที่ 7) เป็นชาวผู้ไทจากเมืองตะโปน และมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองคำแก้ว ปัจจุบันทางการยกเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว และตั้งท้าวศรีหนาทผู้นำชาวผู้ไทเป็นพระรามรินทร์เป็นเจ้าเมืองคนแรก

กลุ่มที่ 8) เป็นชาวผู้ไทจากเมืองกะปอง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองปลาเป่า ต่อมายกขึ้นเป็นเมืองวาริชภูมิ ตั้งท้าวพระยาสุวรรณเป็นพระสุรินทรบริรักษ์เป็นเจ้าเมืองคนแรก มีผู้ไทตั้งบ้านเรือนในอำเภวาริชภูมิ 4 ตำบล และผู้ไทที่อำเภวาริชภูมิมักจะเรียกตัวเองว่า “ผู้ไทกะปอง” หรือ “ผู้ไทกะปอง”

จากเอกสารดังกล่าวทำให้ทราบว่าชาวผู้ไททั้ง 8 กลุ่ม พบว่ามีกลุ่มที่มาจากเมืองวัง 5 กลุ่ม ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด รองลงมาได้จากเมืองคำอ้อ เมืองตะโปน และเมืองกะปอง มีการกระจายจำนวนของชาวผู้ไทไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างกระจุกกระจายในพื้นที่จังหวัดต่างๆ 9 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม สกลนคร มุกดาหาร หนองคาย อานาจเจริญ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ดและยโสธร นอกจากนี้ยังมีบางเอกสารที่กล่าวไว้เกี่ยวกับการอพยพเข้ามาของชาวผู้ไทว่า ถูกกวาดต้อนมาก็มีและที่อพยพหนีภัยสงครามการเมืองในอดีตมาก็มี ประกอบกับพลเมืองไทยสมัยนั้นมีน้อย ส่วนที่ถูกกวาดต้อนมาจากประเทศลาวโดยเฉพาะที่เมืองวังนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ถามความสมัครใจเลือกที่อยู่อาศัยว่าชาวผู้ไทจะอยู่ที่ใด ซึ่งราชวงศ์เมืองวังกับพวกพ้องท้าวเพี้ยอยู่บ้านภูจินารายณ์ ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวโรงกลาง (โองกลาง) เมืองวังกับพวกพ้องท้าวเพี้ยและครอบครัวสมัครใจอยู่ที่บ้านปะขาวพะงา ขึ้นกับเมืองสกลนคร ท้าวลำดวนเจ้าเมืองคำเกิดกับครอบครัวสมัครใจอยู่ที่บ้านขอนแก่นขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ อุปฮาด ราชวงศ์เมืองคำม่วงกับครอบครัวอยู่บ้านแขงบาดาลขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวเพี้ยเมืองสูงกับครอบครัวสมัครใจอยู่ที่บ้านกุสุมาลย์ขึ้นเมืองสกลนคร ท้าวสายนายครวเมืองวังอยู่บ้านดงหวายเมืองธาตุนครพนม เจ้าเมืองเชียงรม อุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยสมัครใจอยู่บ้านห้วยศิระชะบัง แขวงเมืองนครพนม และครอบครัวของขุนป่องพลชั้นี่ พระไชยเชษฐาเมืองตะโปนขออยู่ที่เมืองเขมราฐ

รูปที่ 2.6 สภาพ

ทางภูมิศาสตร์

ของชาวผู้ไท ในพื้นที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ประเทศไทย

ชาวผู้ไทในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาศัยอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์มากที่สุด โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอภูจินารายณ์ อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอเขาวง อำเภอสมเด็จ ในจังหวัดสกลนครมีประชากรที่เป็นชาวผู้ไทอาศัยอยู่มากที่สุดในอำเภอพรรณานิคม อำเภวาริชภูมิและอำเภวานรนิวาสตามลำดับ ส่วนที่อำเภอเมืองนั้นมีอยู่

เฉพาะเขตแดนที่ติดต่อกับอำเภอพรหมานิกม และเขตติดต่อกับจังหวัดนครพนม ด้านจังหวัดนครพนมเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรชาวผู้ไทยอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม อำเภอนาหว้า และอำเภอศรีสงครามตามลำดับ ในจังหวัดมุกดาหารมีชาวผู้ไทยอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่อำเภอหนองสูง คำชะอี ดงหลวงและดอนตาลตามลำดับ

รูปที่ 2.7 การ

เลือกพื้นที่

ทำกินใกล้เชิงเขาของชาวผู้ไทยบ้านกุดสิมคุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

การตั้งหลักแหล่งและที่อยู่อาศัยของชาวผู้ไทยในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน อาจกล่าวได้ว่ามีการกระจายอยู่ตามเทือกเขาภูพานในเขตอำเภอพรหมานิกม อำเภอพังโคน อำเภอบ้านม่วง อำเภอนวนนิवास อำเภอวาริชภูมิและอำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม อำเภอนาแก อำเภอศรีสงคราม อำเภอนาหว้าจังหวัดนครพนม อำเภอคำชะอี อำเภอหนองสูง อำเภอดงหลวง อำเภอดอนตาล อำเภอเมืองจังหวัดมุกดาหาร และอำเภอเขาวง อำเภอภูผินารายณ์ อำเภอคำม่วง อำเภอสมเด็จ อำเภอสหัสขันธ์จังหวัดกาฬสินธุ์จนกระทั่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ผสมกลมกลืนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เป็นกลุ่มที่ยังคงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเองไว้อย่างมั่นคงโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีและความเชื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

2.2 สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย

สังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ซึ่งในประเทศไทย

ได้เก็บข้อมูลจากกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทจังหวัดต่างๆ ได้แก่ จังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหาร และจะนำข้อมูลต่างๆ มาเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อทำให้เห็นภาพรวมของสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ซึ่งประเด็นต่างๆ ที่เก็บรวบรวม คือ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและการแต่งกาย โครงสร้างทางสังคมและระบบเครือญาติ ขนบธรรมเนียมและประเพณี ภาษาและวรรณกรรม อาหาร รวมถึงความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป ข้อมูลที่ได้มาจาก 2 ส่วน คือ ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จากผู้รู้ เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ หมอขวัญ หมอเป่า หมอธรรม หมอเหยา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

2.2.1 ที่อยู่อาศัย

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแบ่งตามลักษณะรูปทรงของพื้นที่ คือชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบ อีกทั้งยังมีภูเขาล้อมรอบ ชุมชนผู้ไทที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบๆ เมื่อเขาภูพานจะมีฝั่งของชุมชนแบบกระจายจากศูนย์กลาง ซึ่งมีศูนย์กลางของชุมชนคือวัดหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านออกไปทุกทิศทาง นอกจากนี้ชุมชนยังมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนในชุมชน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรับให้เข้ากับสภาพที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

รูปที่ 2.8 ลักษณะบ้านเรือนของชาวผู้ไทบ้านหนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

บ้านเรือนของชาวผู้ไทในอดีตมักจะตั้งกระจกระบายกันอยู่บริเวณลำน้ำ ใกล้เคียงน้ำ ลักษณะเป็นบ้านไม้หลังคาทรงจั่วสูง มีใต้ถุน บ้านมุงด้วยจากหรือไม้ ฝาบ้านทำจากใบตองนำมาขัดกับไม้ไผ่ (ฝาชัดแตะ) ต่อมามีการนำไม้มาทำฝาบ้าน ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของผู้คนชุมชน จากชุมชนขนาดเล็กกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีระบบสาธารณสุขไปค้ำเข้าถึงทุกครัวเรือน รวมทั้งการปลูกสร้างบ้านทรงรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาทดแทนบ้านเรือนแบบเก่าที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชาวผู้ไท ทั้งนี้เพราะบ้านหลังเก่าหมดอายุการใช้งาน ผุพังไปตามกาลเวลา จำเป็นต้องรื้อถอนเพื่อก่อสร้างใหม่ตามสมัยนิยม

ลักษณะเรือนของชาวผู้ไทส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณโล่ง ในบริเวณดังกล่าวมีบ้านประมาณ 2 - 3 หลังคาเรือน ซึ่งลักษณะเรือนเป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคามุงด้วยสังกะสี ฝาบ้านทำด้วยไม้ บ้านมีประตู 2 ด้าน

ซึ่งประตุทำเป็นตาลัน หน้าต่าง (ป้องเอี่ยม) สมัยก่อนนิยมทำเป็นไม้ยกเพื่อค้ำหน้าต่างเอาไว้ แต่ปัจจุบันนิยมซื้อหน้าต่างที่ทำเป็นบานสำเร็จรูปมาประกอบใส่ในตัวบ้าน มีบันไดทางขึ้นทางเดียว เดิมเป็นบันไดราวจับซึ่งสามารถยกเก็บได้ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นบันไดลอย ยึดอยู่กับเสาและตัวบ้าน และมักจะอยู่ทางทิศตะวันออกและทิศเหนือของบ้าน

ไพโรจน์ เพชรสังหาร (2531 : 27) กล่าวถึงเรือนของชาวผู้ไทว่ามี 3 แบบ ได้แก่ เรือนแบบทรงสูง เรือนแบบทรงสูง 2 ชั้น และเรือนผู้ไทแบบทรงต่ำ มีทั้งเรือนเกย เรือนเย้า เรือนแฝด ตูบต่อเล่า ชาวผู้ไทมักจะเรียกเรือนพักอาศัยว่า “เฮือน” หรือ “เฮิน” แต่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือเครื่องเรือนที่นำมาก่อสร้างจะทำจากไม้ทั้งหลัง ตั้งแต่โครงสร้างของบ้าน พื้น ฝา และหลังคา ล้วนแต่นำมาจากไม้ทั้งนั้น

รูปที่ 2.9 เฮือนไฟ (ครัว) ของชาวผู้ไทบ้านหนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

เรือนแบบทรงสูง เป็นเรือนผู้ไทแบบดั้งเดิม จะยกพื้นสูงเพราะในบางพื้นที่จะเป็นที่ราบลุ่มเพื่อป้องกันน้ำท่วม และป้องกันสัตว์ร้ายต่างๆ เพราะในอดีตเป็นป่าดงดิบ เพื่อประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์และเป็นพื้นที่หัตถกรรมในครอบครัว วัสดุที่นำมาสร้างเรือนแบบทรงสูงจะทำจากไม้ทั้งหมด เริ่มจากเสาไม้เนื้อแข็งทั้งต้นมีขนาดใหญ่อาจากเป็นเสากลมหรือเสาเหลี่ยมตามสภาพการใช้งาน เช่นเดียวกับกับโครงหลังคาจะทำจากไม้เนื้อแข็ง มุงด้วยหญ้าคาหรือใช้ไม้เนื้อแข็งที่เรียกว่า “แป้นมุง” ส่วนรูปแบบของหลังคาอาจเป็นจั่วเดี่ยวหรือจั่วสองหลังติดกันที่เรียกว่าเรือนแฝด โดยมีลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์คือ “บ้านลม” นิยมตกแต่งโดยการแกะสลักไม้เป็นลวดลายต่างๆ ไว้อย่างสวยงาม ส่วนการยึดส่วนต่างๆ ของบ้านจะใช้สลักไม้ สลักเหล็ก ตามความเหมาะสม สำหรับฝาบ้านจะใช้ไม้เนื้อแข็งโดยเลื่อยเป็นแผ่นตามความยาว แล้วนำมาตียึดตามแนวนอน ส่วนฝาบ้านอีกลักษณะหนึ่งจะเรียกว่า “ฝาขัดแตะ” โดยนำไม้ไผ่มาสานเป็นเป็นแผ่นขนาดใหญ่ หรืออาจสานเป็นลายห่าง 2 แผ่น แล้วนำใบตองกุงมาวางซ้อนอยู่ข้างในเรียกว่า “ฝาใบตองกุง” ส่วนพื้นทำจากไม้เนื้อแข็ง หน้ากว้างปูเป็นแนวยาวของเรือน หรืออาจใช้ไม้ไผ่ที่เรียกว่า “ฟากไม้ไผ่” ฟากไม้ไผ่จะใช้ในเรือนขนาดเล็กหรือเถียงนาสำหรับการพักอาศัยในฤดูกาลทำนา เรือนผู้ไทแบบทรงสูงจะใช้บันไดหรือ “กะได” เพื่อขึ้นสู่ตัวเรือน จะมีลักษณะเป็นบันไดเจาะไม่มีราวสามารถยกหรือเคลื่อนย้ายได้

เรือนแบบทรงสูง 2 ชั้น เป็นเรือนผู้ไทแบบประยุกต์ในยุคต่อมา ซึ่งน่าจะมีการก่อสร้างหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ลักษณะของโครงสร้างจะเป็นจั่วแหลม มุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง ส่วนมากจะเป็นบ้านของผู้มีฐานะในหมู่บ้าน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายในหมู่บ้าน ส่วนเรือนผู้ไทแบบทรงต่ำ เป็นเรือนพักอาศัยที่ปลูกสร้างภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศสคล้ายๆ กับตึกดิน โดยฝีมือของช่างชาวญวนอพยพ ลักษณะของรูปทรงของบ้านจะคล้ายเพิงหมาแหงนยกพื้นสูงหรือใช้พื้นดิน ซึ่งส่วนมากจะเป็นร้านขายสินค้าในชุมชน

รูป

ที่

2.10 บ้านเรือนของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

ลักษณะของเรือนพักอาศัยของชาวผู้ไทในอดีต จึงเน้นประโยชน์ในการใช้สอยเป็นหลัก หากศึกษารายละเอียดของเรือนผู้ไทแบบทรงสูงโดยทั่วไปจะมีส่วนประกอบต่างๆ ได้แก่ เรือนใหญ่ เรือนเกย เรือนโชนัง เรือนแฝด ชานแดด เรือนไฟ ซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้

“เรือนใหญ่” เป็นเรือนที่พักอาศัยของสมาชิกในครอบครัว มีการแยกห้องเป็นส่วนส่วนของสมาชิกในครอบครัว ได้ถูกจะใช้เป็นที่ตำข้าว คอกสัตว์เลี้ยง เก็บเครื่องมือการเกษตร ตลอดทั้งเป็นที่ทำงานหัตถกรรมในครัวเรือนของแม่บ้านคือทอผ้า ลักษณะโดดเด่นของของเรือนใหญ่ก็คือ “บ้านลม” ซึ่งจะตกแต่งด้วยการแกะสลักไม้เป็นลวดลายต่างๆ ภายในหน้าจั่ว

“เรือนเกย” หรือ “กระเถิบ” เป็นเรือนพักที่ต่อจากเรือนใหญ่ที่ยื่นออกมาในลักษณะเป็นเพิงหมาแหงนหรืออาจสร้างเป็นจั่วเพิ่มอีกหนึ่งหลังต่อกัน โดยอาจมีพื้นที่ต่ำกว่าระดับของเรือนใหญ่ ใช้สำหรับเป็นที่พักผ่อนของสมาชิกในครอบครัว รับประทานอาหาร หรือต้อนรับเพื่อนบ้านที่มาเยือน

“เรือนโชนัง” เป็นเรือนที่สร้างแยกจากเรือนใหญ่ สามารถรื้อถอนได้ในภายหลัง สำหรับเรือนโชนังนั้น หากไม่มีเรือนไฟก็สามารถใช้พื้นที่เรือนโชนังเป็นห้องครัวได้

“เรือนแฝด” จะเป็นเรือนสำหรับเหมือนกับเรือนโชนัง แต่จะใช้โครงหลังคา พื้น ฝา ติดกับเรือนใหญ่

“ซานแดด” เป็นพื้นที่ที่ยื่นออกจากตัวบ้านหรือเรือนเกย ใช้เป็นพื้นที่ล้างภาชนะหลังรับประทานอาหาร จะมีโถงใสน้ำไว้ใช้ ซานแดดจะใช้เป็นพื้นที่สำหรับตากพืชผลทางการเกษตรของครอบครัว

“เรือนไฟ” เป็นเรือนที่แยกออกจากเรือนใหญ่เพื่อใช้เป็นที่พักอบอาหาร ทั้งนี้เพราะชาวผู้ไทยในอดีตจะใช้พื้นที่เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร จึงต้องแยกเรือนไฟออกจากเรือนพักอาศัย โดยจะอยู่ติดกับซานแดดหรืออาจมีสะพานเชื่อมต่อกันระหว่างเรือนใหญ่กับเรือนไฟ ภายในเรือนไฟจะมีกะบะไฟที่เรียกว่า “แม่คี่ไฟ” สำหรับก่อไฟ โดยยกพื้นสูงทำกรอบไม้ขนาดใหญ่แล้วนำดินมาเทลงเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับหุงต้มอาหาร บริเวณรอบๆ จะมีโหลกร้า กระปุกเกลือ ตลอดจนภาชนะสำหรับประกอบอาหารวางอยู่เรียงราย ด้านบนจะเป็นที่เก็บเมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ เพื่อเตรียมสำหรับการเพาะปลูกในช่วงฤดูฝน ด้านล่างของเรือนไฟจะเป็นคอกหมู เล้าเป็ด เล้าไก่ ตลอดจนพื้นที่สำหรับไว้หุงต้ม

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าเรือนพักอาศัยของชาวผู้ไทยจึงนับเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึงบั้นปลายสุดท้ายของชีวิต อีกทั้งรูปแบบการปลูกสร้างบ้านในแต่ละท้องถิ่นจะมีคติความเชื่อและลักษณะการก่อสร้างที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะการใช้สอยและการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกันกับเรือนพักอาศัยของชาวผู้ไทยในที่อื่นๆ

ทรงยศ วีระวิมาศและคณะ (2552 : 143-44) กล่าวถึงเรือนผู้ไทยบ้านแก้งยาง บ้านคำชะอีและบ้านโนนยาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวว่ายังคงรักษาแบบเรือนเดิม ซึ่งเรือนแบบดั้งเดิมของชาวผู้ไทยส่วนใหญ่เป็นเรือนขานลักษณะเป็นเรือนหลังคาจั่วเดี่ยว มุงด้วยหญ้าคาจึงมีหลังคาค่อนข้างชันและสูงเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำฝนรั่วลงไปภายในเรือน หากเรือนหลังใดต้องการพื้นที่เรือนเพิ่มขึ้นจะมีการขยายขานด้วยการต่อเรือนอีกหลังวางขนานกัน กลายเป็นเรือนสองจั่วหรือเรือนแฝด ซึ่งเป็นรูปแบบที่ยังตอบสนองต่อวิธีการก่อสร้างและการใช้วัสดุหลังคาในสมัยแรกเริ่ม โดยในระยะแรกยังนิยมการตั้งแกนของเรือนตามตะวันและเคร่งครัดการกำหนดทิศหัวนอน โดยกำหนดทิศหัวนอนตามทิศที่มีหิ้งผีเรือนอยู่ ในปี ค.ศ. 1975 เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบมาทำเรือนเกยมากขึ้น เนื่องจากมีวัสดุใหม่ คือ สังกะสีที่นำเข้ามาใช้ โดยสามารถปรับระดับความชันในการมุงหลังคาได้ ส่วนเกยก็สามารถมุงให้ลาดมากโดยไม่รั่วเหมือนกับมุงด้วยหญ้าคาหรือแป้นไม้ นอกจากนี้ยังพบว่าการแยกเรือนไฟออกจากตัวบ้าน กิจกรรมตอนกลางวันของชาวผู้ไทยในยุคนี้จึงเกิดขึ้นที่ใต้ถุนบ้านมากขึ้น เนื่องจากตอนกลางวันบ้านที่มุงด้วยสังกะสีร้อนอบอ้าว จึงมีการใช้พื้นที่ร่มเงาใต้ถุนบ้านและต้นไม้ใช้เป็นที่เก็บสิ่งของต่างๆ รวมถึงที่ทอดผ้าและซักสาน

ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ ที่เมืองเชินลา เมืองแฉง เมืองไลเจา ซึ่งเป็นกลุ่มไทดำ ไทขาว พบว่ามีลักษณะของบ้านเป็นไม้ยกใต้ถุนสูง หลังคาสมัยก่อนมุงด้วยหญ้า มีลักษณะโค้งเป็นทรงหลังเต่า มีใต้ถุนสำหรับเป็นคอกสัตว์และที่เก็บอุปกรณ์ต่างๆ ในการทำงาน ทำไร่ ปัจจุบันลักษณะของบ้านเปลี่ยนแปลงไป บางบ้านเป็นเสาปูน แต่ก็จะมีส่วนน้อย เสาไม้จะตั้งอยู่บนปูน (ตัวเสาไม้ได้ฝังกับดิน) มีชานรอบด้านหรือด้านใดด้านหนึ่งบันไดขึ้นบ้านมี 2 ทาง มีชานต่อออกมาจากตัวบ้านเป็นเฮินไฟ (ครัว) หลายบ้านที่มีห้องครัวอยู่ในตัวบ้าน และต่อชานบ้านไว้สำหรับการซักล้าง ห้องประกอบด้วยสามส่วน คือ ส่วนที่เป็นกะหลอห้อง (ห้องผี) ส่วนที่เป็นเรือนนอน และส่วนที่เป็นครัว บ้างๆ บ้านจะมียุ้งเก็บข้าว มีคอกหมูและสระน้ำสำหรับเลี้ยงปลาและปลูกผัก

รูปที่

2.13

บ้านเรือนของชาวไทดำ บ้านนาแต่น เดียนเบียน ประเทศเวียดนาม

รูปที่ 2.12 บ้านเรือนของชาวไทขาว บ้านนากรุง ไลเจา ประเทศเวียดนาม

ลักษณะบ้านเรือนของชาวไทดำและไทขาวในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามกับชาวบ้านผู้ไทที่บ้านนายม เมืองวิละบุลี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวคล้ายคลึงกัน มีความแตกต่างกันที่พื้นที่ของการปลูกบ้าน เพราะบ้านของชาวไทดำในเมืองเมืองจินลา เมืองแถง เมืองไลเจาเป็นพื้นที่สูง จึงปลูกอยู่บนไหล่เขา ลดหลั่นกัน และการกระจายตัวของตัวหมู่บ้านจึงค่อนข้างห่างกัน จะมีเพียงหมู่บ้านที่เป็น

ญาติพี่น้องกันเท่านั้นที่จะปลูกติดกัน แต่หมู่บ้านต่างๆ ของชาวผู้ไทในเมืองพิน เมืองเซโปนและเมืองวัง (บ้านนายม) ปลูกบ้านอยู่ตามทีราบ ลักษณะของบ้านจึงอยู่รวมกันเป็นกระจุก บ้านแต่ละหลังคาเรือนอยู่ชิดติดกัน ไม่มีการวางผังของหมู่บ้านเป็นซอยและสัดส่วนเหมือนกับบ้านของชาวผู้ไทในประเทศไทย ปัจจุบันบ้านเรือนของชาวไทดำและไทขาวที่เปลี่ยนแปลงไปคือเปลี่ยนจากหลังคามุงหญ้าหรือฟางมาเป็นมุงกระเบื้องเคลือบ บางหลังคาเรือนยังคงมุงด้วยดิน ส่วนที่มุงด้วยหญ้าหรือฟางมักจะเปลี่ยนเป็นคอกสัตว์ต่างๆ เช่นคอกหมู คอกไก่ คอกเป็ด เช่นเดียวกันกับบ้านเรือนของชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่มุงด้วยสังกะสีมากขึ้น โดยรีดไม้ที่เคยมุงลงมาองไว้อยู่ข้างๆ ตัวบ้าน

2.2.2 การแต่งกาย

การแต่งกายของชาย หญิง ชาวผู้ไทในอดีตนั้นผู้ชายสวมเสื้อฮี เป็นเสื้อแขนยาว ทำจากผ้าฝ้าย ทอด้วยกี่ แล้วนำไปย้อมหม้อม (ย้อมคราม) ซึ่งแต่เดิมผ้าจะเป็นสีขาว เมื่อนำไปย้อมจะได้สีดำ และใส่ไปในโอกาสต่างๆ ได้ เช่น ทำงาน ทำไร่ ทำนา ใส่ในเวลาปกติ และใส่ในงานบุญ งานศพ เป็นต้น จะมีบ้างที่ผู้ชายชาวผู้ไทจะใส่เสื้อไหม โดยเฉพาะในประเพณีแต่งงาน หรือบางครั้งจะใส่ผ้าฝ้ายที่ทอแล้วตัดเป็นเสื้อแขนยาว ไม่ผ่านการย้อมหม้อม บางครั้งก็พบว่าผู้ชายไม่นิยมสวมเสื้อเวลาทำงาน

ธวัช ปุณโณทก (2532 : 41) กล่าวว่า ในพิธีกรรมของชาวผู้ไทจะมีชุดประจำเผ่า เช่น เผ่าผู้ไทดำ นิยมใช้สีดำเป็นพื้น มีสีแดงสลับเป็นลายตกแต่ง ผู้ชายใส่กางเกงเสมอเข้าเรียกว่า “ช่วงก้อม” หรือ “ช่วงก้อม” เสื้อคอกลมผ่าอก ติดเม็ดกระดุมทำด้วยเงินค่อนข้างถี่ แขนเสื้อทรงกระบอกยาวเลยศอกเรียกว่า “เสื้อก้อม” ถ้าเป็นชุดพิธีการจริงๆ จะใช้ชุดฮี (ยาว) กางเกงขายาวเรียกว่า “ช่วงฮีหรือช่วงฮี” เสื้อยาวคลุมตะโพก มีลวดลายประติษฐานด้วยด้ายสี ส่วนการแต่งกายของหญิงมักนุ่งผ้าซิ่นสีดำ น้ำเงินคราม ขลิบแดงที่เชิงซิ่น เสื้อแขนกระบอกผ่าอก ติดกระดุมเงินถี่ๆ เรียกว่าเสื้อก้อม หากเป็นงานพิธีการจะใส่เสื้อฮี ประดับประดาด้วยเงินส่วนมากมีการหมั้นผ้าทับเรียกว่า “ผ้าเปียว” หากมีสามีแล้วจะหมั้นไปสีดำ

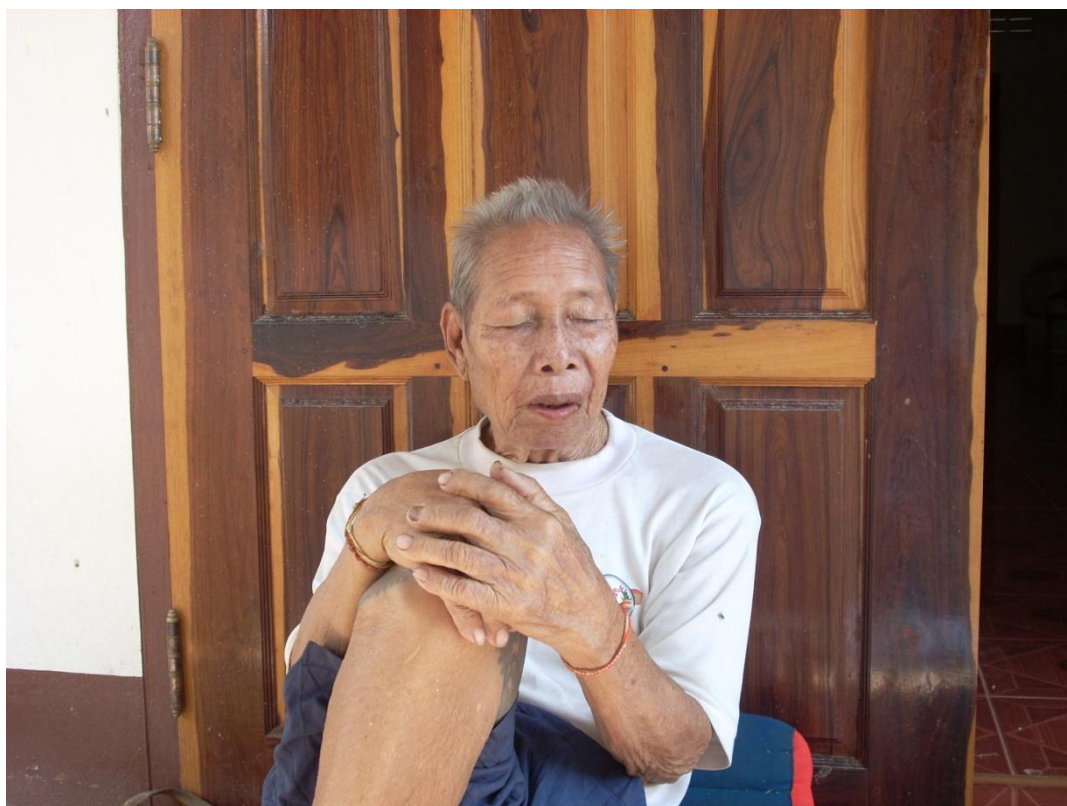

รูปที่ 2.14 แม่เฒ่าโหลย เชื้อคำจันทร์ อายุ 87 ปี ชาวผู้ไทแต่งกายด้วยเสื้อคอกระเช้าและผ้าถุง

กางเกงของผู้ชายชาวผู้ไท จะเป็นกางเกงขาสามส่วน ทำจากผ้าฝ้ายเช่นเดียวกับเสื้อ แล้วนำไปย้อมหม้อ ให้เป็นสีดำ เนื่องจากกางเกงดังกล่าวจะนิยมใส่ทำงาน ทำนา ทำไร่ ส่วนกางเกงที่ใส่ไปในงานบุญต่างๆ จะเป็นกางเกงขายาว หรือไม่ก็นุ่งโสร่ง บางครั้งจะใส่กางเกงตามแบบสากล หญิงและชายชาวผู้ไทมีผ้าใช้ในโอกาสต่างๆ กัน ได้แก่ การเกิด การแต่งงาน งานบวชและงานศพ ซึ่งจะอธิบายพอสังเขป ดังนี้

การแต่งกายของชาวผู้ไทในหลายหมู่บ้านและหลายจังหวัดมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม ผู้ชายก็แต่งกายด้วยเสื้อเชิ้ตและกางเกงทรงสแลก ส่วนผู้หญิงก็นิยมใส่กางเกงแทนผ้าซิ่น ผู้หญิงชาวผู้ไทที่ยังคงสวมใส่ผ้าซิ่นก็ยังเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ โดยเฉพาะจะใส่ลงไปวัด หากแต่ผ้าซิ่นดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการทอขึ้นใช้เอง เพราะซื้อผ้าซิ่นจากตลาดมาสวมใส่ และผ้าซิ่นดังกล่าวเป็นผ้าซิ่นที่ได้มาจากโรงงานอุตสาหกรรม แต่ก็พบว่าผู้หญิงจะสวมใส่ผ้าซิ่นที่ทอเองจากมือหรือย่า ยาย ป้าเป็นคนทอในงานบุญประเพณี เช่น งานบุญผะเหวด งานบุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญกฐิน และพบว่าในงานบุญเหล่านี้ผ้าซิ่นที่ผู้หญิงทั้งสาวและผู้เฒ่าผู้แก่สวมใส่เป็นผ้าต่างๆ ดังนี้ ซิ่นหมี่ต้อตีน ซิ่นทิว ซิ่นไหม ซิ่นฝ้ายย้อมคราม ซึ่งการสวมใส่ในงานบุญดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าผ้าถูกนำมาอวดและแสดงอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทได้อีกทางหนึ่ง โดยเฉพาะซิ่นผ้าฝ้ายย้อมคราม ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ก็จะสวมใส่มาประชันกัน มีลวดลายแตกต่างกันตามแต่ที่คัดเลือกและการทอของเจ้าของผ้า

รูป

ที่

2.15 พ่อเฒ่าไซ เชื้อคำจันทร์ อายุ 95 ปี นุ่งกางเกงขาก๊วยกับเสื้อยืดธรรมดา

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในงานบุญเวสของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร พบว่าชาวบ้านหลายคนสวมใส่ผ้าครามมาร่วมทำในงานบุญเวส ส่วนมากจะเป็นผู้หญิงวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ โดยสวมใส่หลายแบบ ได้แก่ สวมเฉพาะผ้าครามท่อนล่างและเสื้อด้านบนเป็นเสื้อผ้าลูกไม้ สวมทั้งท่อนบนและท่อนล่างเป็นชุดผ้าฝ้ายย้อมคราม และสวมเฉพาะเสื้อผ้าคราม ท่อนบนส่วนท่อนล่างเป็นผ้าซิ่นมัดหมี่ ส่วนผู้ชายไม่สวมใส่เสื้อผ้าครามแต่สวมใส่เสื้อผ้าแบบอื่นๆ ตามสมัยนิยม แต่ส่วนมากพบว่าเป็นเสื้อผ้าไหม

ในงานบุญกฐินของชาวผู้ไทบ้านใหม่หนองมะเกลือพบว่ามีการสวมใส่ชุดผ้าฝ้ายย้อมครามในลักษณะคล้ายๆ กัน หากแต่การนำชุดผ้าครามไปตัดเป็นชุดทั้งท่อนบนและท่อนล่างจะพบมากที่สุด และลวดลายที่อวดกันก็อยู่ที่ตัวผ้าซิ่น เพราะเป็นลวดลายที่เกิดจากการมัดหมี่ ซึ่งในเวลาปกติชาวบ้านมักจะไม่ค่อยสวมใส่ผ้าคราม นอกจากในงานบุญประเพณี

ในบุญผ้าป่าบ้านอู่ไม้ก็มีชาวบ้านบางส่วนที่สวมใส่ผ้าฝ้ายย้อมคราม โดยจะพบได้เฉพาะผู้หญิงสูงอายุ และจะสวมใส่ลงไปวัด และการสวมใส่ก็จะสวมใส่เฉพาะบางท่อน เช่น หากใส่ท่อนบนเป็นเสื้อผ้าคราม ท่อนล่างก็จะเป็นซิ่นหมี่ต่อตีน หากท่อนล่างเป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม หรือผ้าซิ่นย้อมคราม ท่อนบนมักจะ เป็นเสื้อผ้าลูกไม้สีขาวหรือสีอื่นๆ ที่ไม่ฉูดฉาด

รูปที่
2.16

แม่

เม่ายอด เชื้อคำจันทร์ อายุ 87 ปี สวมเสื้อคอกระเช้ากับผ้าถุงมัดหมี่

ในงานบุญผ้าป่าบ้านดอนกอย จะพบว่าชาวบ้านดอนกอยทั้งผู้หญิงและผู้ชายนิยมสวมใส่ผ้าฝ้ายย้อมคราม อาจจะเป็นเนื่องมาจากบ้านดอนกอยเป็นหมู่บ้านต้นแบบเรื่องการทำผ้าฝ้ายย้อมคราม จึงสนับสนุนและ

ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้สวมใส่ผ้าครามกันอย่างกว้างขวาง ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ก็ล้วนแต่สวมใส่ผ้าครามในงานบุญประเพณี แสดงให้เห็นว่าผ้าครามถูกนำมาเสนอต่อสาธารณชนในงานบุญประเพณีเป็นสำคัญ

ในงานพิธีลงขันฝ้ายของชาวผู้ไทบ้านเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่ามีการสวมใส่ชุดประจำหมู่บ้านของชาวผู้ไทกันทั้งหมู่บ้าน ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้นำหมู่บ้านจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสวมชุดประจำเผ่า หากแต่ผ้าของชาวบ้านเหล่าใหญ่ เสื้อท่อนบนเป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม แต่ส่วนล่างสามารถสวมใส่ผ้าซิ่นที่เป็นซิ่นมัดหมี่ แล้วนำไปย้อมกับคราม ส่วนมากไม่ใช่ฝ้ายแต่เป็นไหมโทเลที่ได้มาจากตลาด หากแต่นำไปย้อมกับหม้อครามจนกลายเป็นสีน้ำเงินเข้มหรือสีดำ แล้วใช้สวมใส่ลงไปร่วมงานบุญทั้งที่วัดและในหมู่บ้าน ซึ่งก็จะพบว่าการสวมใส่ผ้าครามของชาวผู้ไทหลากหลายแห่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น มิได้สวมใส่ในโอกาสปกติ หากแต่สวมใส่ในโอกาสที่มีงานบุญประเพณี ซึ่งปัจจัยนี้ น่าจะมาจากผ้าฝ้ายย้อมครามเป็นผ้าที่เหมาะสมสำหรับสวมใส่ในการทำงาน ทำไร่ ทำนา ตามคำสัมภาษณ์ที่ได้รับฟังมาจากหลายๆ แหล่งว่านำผ้าฝ้ายมาย้อมครามเนื่องจากไม่ยอกให้ผ้าเหล่านี้เปื้อนโคลนตม และสามารถสวมใส่ไปทำไร่ ทำนาได้อย่างสะดวก

ในบ้านโนนสำราญ ในงานแต่งมีการสมมาผู้ใหญ่ สมมาญาติฝ่ายชายด้วยผ้าฝ้ายทอด้วยมือ ส่วนมากเป็นผ้าแพรว ผ้าซิ่น เมื่อมีการจัดงานวันผู้ไทโลก ชาวบ้านจึงจะสวมใส่ชุดผู้ไทมาร่วมงาน โดยเป็นเสื้อสีดำ ขลิบแดง ผ้าซิ่นสีดำ ขลิบแดง ส่วนผู้ชายจะสวมใส่กางเกงขากระบอกสีดำล้วนไม่มีแถบ อาจจะมีแถบข้างตรงสาบกระดุม ซึ่งพบว่าสวมใส่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ นอกจากนี้เวลาปกติผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไปวัดก็จะสวมใส่ผ้าถุงซิ่นหมี่สีต่างๆ แต่จะมีน้อยที่เป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม และสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว

การแต่งกายของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ในอดีต เวลาปกติผู้ชายนุ่งผ้าด้ายตาเม็ดดงสีดำ หรือนุ่งผ้าขาวม้าด้ายสีขาว นุ่งกางเกงขาแคบเสมอเข้าเรียกว่า “ซ่งก้อม” หรือกางเกงขาสั้น สวมเสื้อฝ้ายสีดำ ส่วนผู้หญิงนุ่งซิ่นใช้ผ้าพื้นสีดำ น้ำเงินคราม ขลิบแดงเชิงซิ่น เรียกว่า “เสื้อก้อม” ถ้าเป็นเวลางานนักชัตฤกษ์ผู้ชายจะนุ่งผ้าไหม สวมเสื้อดำแขนยาว ส่วนผู้หญิงก็นุ่งซิ่นหมี่สีดำ มีทั้งซิ่นคั่น ซิ่นต่อหัวต่อตีน และซิ่นมัดหมี่ การแต่งกายของชาวผู้ไทถือว่าเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งที่บ่งบอกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงยึดถือขนบแบบดั้งเดิม นอกจากนี้สิ่งที่คู่กับการแต่งกายของชาย – หญิงชาวผู้ไทคือ เครื่องประดับ ผู้หญิงนั้นมักจะประดับด้วยผ้าห้อยคอ ส่วนผู้สูงอายุก็จะใช้ผ้าพาดเฉียง เครื่องประดับที่นิยมมากของชาวผู้ไทคือ สร้อยคอตุ้ม กระจอนหู (ต่างหู) ก้องแหน (กำไลข้อมือ) และก้องตีน (กำไลเท้า) ส่วนผู้ชายไม่นิยมสวมเครื่องประดับ แต่นิยมการสักลายตามร่างกาย เพราะการสักลายนั้นถือเป็นค่านิยมทางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้น กล่าวคือ ถ้าผู้ชายชาวผู้ไทคนใดสักลายจะถือว่าเป็นชายฉกรรจ์ มีความแข็งแรง อดทน และกล้าหาญ เพราะเชื่อว่าการสักลายเป็นการฝึกให้รู้จักอดทนต่อความเจ็บปวด โดยเฉพาะต้องสักไว้ที่แขนและขาเพื่อเอาไว้วัดผู้หญิงและคนทั่วไป หากไม่สักลายจะโดนผู้หญิงดูถูก

2.2.3 ระบบเครือญาติ

การสืบสายตระกูลชาวผู้ไทส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นหลักในการสืบสายตระกูล การสืบทอดมรดกในอดีตมักจะให้ผู้ชาย เพราะถือว่าลูกผู้หญิงต้องไปสมรสกับสามี และลูกชายคนที่จะได้รับมรดกมีวิธีการพิจารณา ดังนี้

1. พี่จะได้มากกว่าน้อง คือ “อ้ายเอาสอง น้องเอาหนึ่ง” เพราะมรดกต่างๆ ทั้งไร่นาสาโท ถือว่าพี่เป็นคนช่วยพ่อทำมากกว่าน้อง นอกจากนี้พี่ยังเป็นคนเลี้ยงน้องและคนในครอบครัวด้วย

2. ผู้ที่รับภาระเลี้ยงดูพ่อแม่มาก ย่อมได้มากกว่า ไม่ว่าจะ พี่หรือเป็นน้อง ถ้าเป็นผู้ดูแลพ่อแม่จนพ่อแม่ตาย มรดกส่วนที่ยกไว้ของพ่อแม่ย่อมเป็นของผู้ที่เลี้ยงดูนั้น

3. มีวิธีการให้มรดกแก่ลูกสาวอีกวิธีหนึ่ง คือ การ “กาวลำชาย” (กล่าวเอาว่าเป็นลูกชาย) คือ ในกรณีที่ลูกสาวแต่งงานออกเรือนไปอยู่กับสามี แล้วเกิดตกทุกข์ได้ยาก ผู้เป็นพ่อก็เอามา “กาวลำชาย” ให้รับมรดกได้ การกาวลำชายจะกล่าวตอนที่หญิงสาวแต่งงาน โดยแจกไม้ขีดไฟให้ “เท้าอ้ายเท้าน้อง” (ผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายพ่อ) และบรรดาแขกทั้งหลาย แล้วประกาศให้ทราบทั่วว่า “ลูกสาว...ต่อไปนี้จะกล่าวถือว่าเสมือนเป็นลูกชาย...ให้ญาติพี่น้องรับทราบไว้” เมื่อกล่าวแล้ว ลูกสาวที่ได้รับการกาวลำชายก็มีสิทธิรับมรดกจากพ่อ และบางคนเมื่อถูกกล่าวลำชายแล้วหันมาใช้นามสกุลของพ่อก็มี ในปัจจุบันนี้การสืบสายตระกูลสืบมรดก ลูกทุกคนมีสิทธิได้รับแบ่งเท่าเทียมกันแต่จะยกไว้ในส่วนของพ่อแม่เพื่อกันไว้ให้ผู้เลี้ยงพ่อแม่จนตาย

ขนาดครอบครัวของชาวผู้ไทในอดีตยังไม่มีการวางแผนครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีขนาดใหญ่ บางครอบครัวมีลูกตั้ง 10-12 คน แต่ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะการมีลูกมากถือว่ามีแรงงานมากในกระบวนการผลิตทางเกษตร ชาวผู้ไทเชื่อว่ามีลูกมากจะได้ “กินแอง” (กินแรง) เมื่อมีการแต่งงานก็มักจะให้พรคู่บ่าวสาวว่า “...เฮ้อได้ลูกเต็มบ้านเฮ้อได้หลานเต็มเมือง...” (ให้ได้ลูกเต็มบ้าน ให้ได้หลานเต็มเมือง) แต่ปัจจุบันเมื่อมีการรณรงค์การคุมกำเนิด บางครอบครัวก็มีลูก 2-3 คน หรือ มีแค่คนเดียว ทำให้ครอบครัวของชาวผู้ไทที่เคยเป็นครอบครัวใหญ่กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากยิ่งขึ้น

ครอบครัวของชาวผู้ไทส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย ลูกสะใภ้ ผู้นำของครอบครัวคือ พ่อตาหรือพ่อปู่ เมื่อถึงแก่กรรมก็ต้องเป็นแม่ยายหรือแม่ย่า และตกทอดให้ลูกเขยตามลำดับ ผู้นำนี้จะเป็นที่เคารพแก่สมาชิกในครอบครัว และบุคคลที่ได้รับความเคารพมากในครอบครัวคือ พ่อหรือญาติฝ่ายพ่อมากกว่าแม่หรือญาติฝ่ายแม่ เพราะพ่อเป็นหลักในการทำมาหากินของครอบครัว เมื่อสมาชิกเกิดความขัดแย้ง ไม่เข้าใจหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน ปัญหาต่างๆ จะสามารถคลี่คลายลงได้ก็ด้วยการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมของพ่อหรือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายพ่อ เมื่อหนุ่มสาวคู่ใดแต่งงานกัน ฝ่ายชายจะเคารพนับถือญาติฝ่ายหญิง และฝ่ายหญิงก็จะเคารพนับถือญาติฝ่ายชายเสมือนว่าเป็นครอบครัวเดียวกัน นอกจากชาวผู้ไทจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจโดยการพึ่งพาอาศัยของคนในหมู่บ้าน เช่น การช่วยกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การใช้แรงงาน การช่วยเหลือในยามเจ็บป่วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวผู้ไทเกิดความสามัคคี ประองตองกันมากขึ้น รัตนารณณ์ พัสตุ (2535 : 124-125) กล่าวว่า องค์กรทางสังคมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวผู้ไท คือ การจัดตั้งกองทุนกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเพิ่มการผลิต กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มสตรี ซึ่งองค์กรเหล่านี้ช่วยทำให้เศรษฐกิจของชาวผู้ไทดีขึ้นกว่าเดิม

ครอบครัวเดี่ยวของชาวผู้ไทในสมัยก่อนเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว ผู้ที่แต่งงานแล้วจะอยู่กับพ่อแม่หรือพ่อตาแม่ยายเสียก่อน ช่วงระยะ 2-3 ปี แล้วจึงค่อยแยกครอบครัวออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ หรือแยกครอบครัวของตนเองออกไป บางครั้งก็ย้ายไปอยู่ที่อื่น ลูกชายในสมัยก่อนเมื่อลูกชายแต่งงานแล้วต้องอาศัยอยู่

กับพ่อก่อน เพราะต้องพึ่งพ่อแทบทุกอย่างทั้งเงินทองก็ต้องอาศัยพ่อแม่ เวลาที่จะออกเรือนไปนั้นไม่กำหนดระยะเวลาที่แน่นอน หากน้องชายแต่งงานเร็วพี่ชายก็จะแยกเรือนออกไปเร็ว บุคคลในครอบครัวของชาวผู้ไท จึงถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ต่างกัน

ผู้ที่เป็นสามีมีบทบาทต่อครอบครัว มีบทบาทในการเป็นผู้นำครอบครัว ต้องเป็นคนขยันทำมาหากิน ซึ่งปรากฏอยู่ในคำสอนเคียนเขย ความว่า

“เฮ้อตั้นตักลูกเช้า” (ให้ตื่นแต่เช้า)

“ตื่นมือเช้าเฮ้อได้เก้าทางยาม” (ตื่นเช้าให้รู้จักทางไปทำมาหากิน หาเงินหาทองมาจุนเจือครอบครัว)

“มีเฮ้อก้มหน้าอยู่ต่ายหงายตาอยู่เบา” (ไม่ให้ก้มหน้าหนึ่งดูตายต่อการประกอบอาชีพ)

“ไปตองอย่าได้มาเบา ไปเลาอย่าได้มาต่าย เฮ้อฮักไม้ต่ายมาแก้งกันหม้อ” (ไปที่ใดก็ให้รู้จักมองหาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แล้วนำมาใช้ในครอบครัว)

“ค่าน้ำมีเฮ้อเอ็ดกันฟู จกฮุมมีเฮ้อเอ็ดมือสั้น” (ให้เป็นคนมีความเพียร ประกอบสิ่งใดก็ทำให้สำเร็จ)

คำสอนเหล่านี้ล้วนเป็นคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่แต่โบราณ ทุกวันนี้ก็ยังใช้อยู่ โดยเฉพาะจะสอนคนที่จะไปเป็นเขยในอนาคต และใช้กล่าวสั่งสอนตอนพิธีแต่งงาน นอกจากนี้ยังต้องดูแลให้ความคุ้มครองแก่ภรรยาและบุตร คือ ปฏิบัติตนเป็นสามีที่ดีภรรยา เป็นพ่อที่ดีแก่บุตร ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้สมกับเป็นช่างเท้าหลัง บทบาทของภรรยาที่มีต่อครอบครัว ได้แก่ เลี้ยงลูก หุงหาอาหาร ตักน้ำดำข้าว ดังปรากฏในคำสอนลูกไม้ว่า

“น้ำมีเฮ้อฮาดแอง แงงมีเฮ้อฮาดหม้อ” (น้ำไม่ให้ขาดแอง แงงมิให้ขาดหม้อ มิให้บกพร่องต่อหน้าที่)

การเก็บกวาดเหย้าเรือน จัดหาเครื่องนุ่งห่มตั้งแต่ อี้วฝ้าย ปั่นฝ้าย ทอผ้า ตัดเย็บ (ด้วยมือ) จนสำเร็จเป็นเครื่องนุ่งห่มได้ นอกจากนี้ งานไร่สวนเรือนาก็ยังต้องช่วยสามีได้ด้วย จึงนับว่าหน้าที่ของภรณยานั้นก็มีความสำคัญเทียบเท่ากับสามี ในปัจจุบันอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ ภรรยาบางคนก็ออกไปทำงานนอกบ้านเทียบเท่าสามี โดยฝากการเลี้ยงดูลูกให้กับปู่ ย่า ตา ยาย สาเหตุการเปลี่ยนแปลงก็เนื่องมาจากสภาวะเศรษฐกิจจัดตัวถ้าปล่อยแต่สามีหาเลี้ยงครอบครัวก็คงจะลำบาก

ผู้ที่เป็นบุพการีก็ต้องให้ความเคารพต่อปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ในสังคมของชาวผู้ไทผู้ที่เป็นลูกเขยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเคารพยำเกรงพ่อตาและแม่ยาย ถ้าเขยทำไม่ดีไม่งามจะผิดผีเรือน ต้อง “เม่อ” (ปรับใหม่) สิ่งที่เขาทำแล้วผิดนั้นเป็นการกระทำที่บ้านพ่อตา เช่น ห้ามลับพรวด ใส่หมวก ขัดมิดขัดฝักพรวด ร้องรำทำเพลง ดิดสีตีเป่า เดินเตะเตี้ยวลอยชาย (นุ่งผ้าขาวม้าไม่เหน็บชาย) ใส่รองเท้าย่านบ้าน จับมือถือแขนน้องสาว ภรรยา ละลาบละลั้งกระด้างกระเดื่องต่อฝ่ายพ่อตา มีคำสอนอยู่ว่า “เชื่อพ่อแม่ลุงตา โตท้อก้อย น้อยท้อหูเฮ้อเคารพยำแหง” (เชื่อสายทางพ่อตาตัวเท่านี้ท้อ น้อยเท่าไม้ตะเกียบ ให้เคารพยำเกรง) ในปัจจุบันนี้ที่กล่าวมาทั้งหมดก็ยังถืออยู่ เพียงแต่ไม่ค่อยจะอ้างผี (ข้อห้ามเหล่านี้ที่จริงก็เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมทั้งนั้น) และให้ความอุปการะญาติพี่น้องทั้งฝ่ายตนและฝ่ายสามีเหมือนครอบครัวทั่วไป

การอบรมลูกหลานของชาวผู้ไทไม่มีรูปแบบที่แน่นอน กล่าวคือ จะอบรมสั่งสอนตามสถานการณ์ บางครั้งก็เอาสิ่งที่เกิดขึ้นจริงมาสั่งสอน บางครั้งก็ยกเอาบุคคลอื่นๆ มาอ้างอิง หรือเอานิทาน คำคม สุภาษิตโบราณขึ้นมาสั่งสอน สถานที่อบรมสั่งสอนที่ใช้บ่อยที่สุดคือ ในวงกินข้าวเย็น เพราะเป็นช่วงเวลาที่ลูกหลานอยู่

พร้อมหน้าพร้อมตากัน ทั้งลูกหญิงลูกชายจะได้รับการอบรมเหมือนกัน คือ ให้มีสัมมาคารวะทุกอิริยาบถให้สำรวม เช่น การยืน ต้องดูกาลเทศะ โกลัผู้ใหญ่ห้ามยืนใกล้ (มิให้อยืนโทมเก้า โทมโ) ไม่ให้อยืนท่อมเกล้าท่อมหัว พุดกับผู้ใหญ่อ้าผู้ใหญ่นั่งต้องนั่งพุดด้วย สำหรับหญิงจะเน้นพิเศษอีก คือ “อย่ายืนเค่อปอง” อย่ายืนใกล้ช่องกระดาน(พื้นเรือน)) คงจะกลัวผู้ชายแอบเข้าไปส่องที่ได้ดูน ไม่ให้อยืนกลางแดด (เช้า หรือ บ่าย) มีคำสอนว่า “ซี้ค้านอย่าเอ็ดนาฮิมทาง นุ่งซิ่นบางอย่ายืนกางแดด” (ซี้คร้านอย่าทำนาริมทางนุ่งซิ่นบางอย่ายืนกลางแดด) เพราะถ้าแสงแดดเข้าทางหน้าหรือทางหลังคนผู้ทางตรงข้ามจะมองเห็นเงาขาในผ้าถุง การเดิน ไม่ให้เดินท้าวหนัก เดินผ่านหน้าผู้ใหญ่นั่งต้องก้มตัวลง ถ้าอยู่ใกล้ให้เดินเข้าหรือคลาน การนั่ง ชายให้นั่งขัดสมาธิ หญิงให้ “นั่งตะมอบ”(นั่งพับเพียบ) ถ้านั่งกินข้าว (กับพื้น) เป็นเด็กไม่ว่าหญิงหรือชายให้นั่งพับเพียบหมด เวลานอนผู้หญิงห้ามนอนในที่เปิดเผย ถ้านอนที่เปิดเผยให้ระมัดระวังโดยนอนตะแคง ผ้าถุงหนีบหว่างขา ห้ามนอนหงาย ห้ามนอนใกล้ “ปอง” (ช่องกระดานพื้นเรือนหรือช่องข้างฝา) เพราะอาจจะถูกผู้ชายล้วง ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีการห้ามเรื่องการนอน แต่ไม่ว่าหญิงหรือชายจะมีสถานที่ห้ามนอน คือ ใต้ชื้อบ้าน เพราะชื้อบ้านเป็นสิ่งที่วางศพ แม้แต่พาข้าว (สำหรับกับข้าว) ก็ห้ามวางใต้ชื้อ

ระบบเครือญาติของชาวผู้ไทเกิดขึ้นจากการแต่งงาน ซึ่งการแต่งงานมีทั้งแต่งงานในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับแต่งงานนอกกลุ่มชาติพันธุ์

การแต่งงานในกลุ่มเดียวกัน (หมู่บ้านเดียวกัน) การแต่งงานแบบดังกล่าว เป็นการแต่งงานโดยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หากแต่ไม่ใช่ญาติพี่น้องกัน หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การแต่งงานดังกล่าว พบมากที่สุดในกลุ่มชาวผู้ไท โดยพบว่าชาวผู้ไทไม่นิยมแต่งงานกับคนกลุ่มอื่น โดยสังเกตพบว่านามสกุลของชาวผู้ไทมักจะมีลักษณะซ้ำๆ กัน ซึ่งสามารถเป็นดัชนีวัดได้ด้วยว่าหมู่บ้านดังกล่าวเป็นหมู่บ้านของชาวผู้ไท และมีการนับญาติกันโดยการแต่งงาน ทำให้เกิดความแน่นแฟ้นของโครงสร้างทางสังคมมากยิ่งขึ้น โดยมากมักพบว่าช่วงอายุที่มีการแต่งงานภายในกลุ่มเดียวกันในหมู่บ้านจะอยู่ที่ 45-60 ปี ขึ้นไป การแต่งงานแบบดังกล่าวมักจะทำโดยขนบธรรมเนียมและประเพณีแบบเดิม มีขั้นตอนที่ละเอียดมากกว่าในปัจจุบัน

การแต่งงานนอกกลุ่ม (นอกหมู่บ้าน) การแต่งงานดังกล่าว พบได้มากในปัจจุบัน เนื่องจากชาวผู้ไทสมัยใหม่นิยมเดินทางออกไปทำงานนอกหมู่บ้านและเมืองใหญ่ ทำให้มีโอกาสพบปะผู้คนต่างๆ มากมาย จึงทำให้เกิดการแต่งงานข้ามกลุ่ม หากแต่ยังคงลักษณะระเบียบแบบแผนการแต่งงานของชาวผู้ไทเอาไว้บางประการ ซึ่งการแต่งงานแบบที่สอง ฝ่ายชายมักจะไปอาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง และไปสร้างครอบครัวใหม่ ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น ต่างจากแบบแรกที่มีมักจะสร้างบ้านและครอบครัวอยู่กับพ่อแม่ ช่วงอายุที่มีการแต่งงานแบบดังกล่าวมักจะอยู่ที่อายุ 35 ปีลงมา การแต่งงานแบบที่สองมักจะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชน เนื่องจากจะทำให้เกิดความเหินห่าง ไม่มีการนับเครือญาติ หรือหากจะมีก็จะน้อยลง เพราะพิธีกรรมการแต่งงานมักจะจัดแบบสมัยใหม่ และถือเอาความสะดวก สิ่งที่ยังพบเห็นอยู่คือพิธีกรรมการสู่ขวัญเท่านั้น ส่วนพิธีกรรมอื่นๆ ก็มักจะตัดออกเพื่ออำนวยความสะดวกของคนสมัยใหม่

ระบบเครือญาติที่สำคัญของชาวผู้ไทอีกอย่างหนึ่ง คือ ระบบเจ้าโคตร ลุงตาพาข้าว พ่อล่อม แม่ล่อม ดอง และพี่น้องร่วมตระกูล ซึ่งในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ระบบเครือญาติทางสายเลือด และระบบเครือญาติทางสังคม ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ระบบเครือญาติทางสายเลือด ในที่นี้หมายถึง มีการสืบทอดทางสายโลหิต ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ ป้า ลุง พี่ น้อง ซึ่งสามารถนับความสัมพันธ์โดยการเป็นลูกพ่อแม่เดียวกัน หรืออยู่ในตระกูลเดียวกัน ซึ่งสายตระกูลจะเป็นตัวยึดโยงพี่น้องเอาไว้ แม้จะไปอยู่ที่ใดก็ยังสามารถนับเครือญาติดังกล่าวได้ และระบบเครือญาติทางสายเลือดจะขยายไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด สมัยก่อนการนับเครือญาติจะเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญมากในสังคมของชาวยุโรป เนื่องจากปู่ ย่า หรือตา ยาย จะสั่งสอนให้รู้จักเครือญาติทางฝ่ายของตน และให้นับถือกันพี่น้อง เพราะคนสมัยก่อนถือว่าการมีพี่น้องมาก นับเป็นสิ่งที่ดี เพราะเกี่ยวข้องกับความจริงใจก้าวหน้าทางสังคม ไปอยู่ที่ไหนก็จะไม่ลำบาก และสิ่งสำคัญที่พบอีกอย่างหนึ่งคือ แม้ว่าเราจะเกิดก่อนลูกของลุงกับป้า มีอายุห่างกัน 5-10 ปี เราก็ไม่สามารถที่จะเรียกลูกของลุงกับป้าว่าน้องได้เลย เพราะศักดิ์ของลูกของลุงกับป้าเป็นพี่เรา ซึ่งสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นระบบวิถีคิดเกี่ยวกับการรักษาระบบเครือญาติในอดีตโดยแสดงถึงการนับถือระบบอาวุโส เพราะการเคารพยำเกรงกัน เป็นสิ่งที่สังคมต้องการ เมื่อมีการเคารพยำเกรงกันสังคมและครอบครัวที่เป็นครอบครัวใหญ่ก็จะอยู่กันอย่างมีความสุข แม้จะมีความขัดแย้งก็สามารถที่จะพูดคุยหรือหาทางแก้ปัญหาได้ แต่ปัจจุบันพบว่าระบบเครือญาติทางสายเลือดจะถูกกลืนหายไปกับสังคมปัจจุบัน ความต้องการของสังคมเชิงเดี่ยวและครอบครัวที่มีปัจเจกชนมากขึ้น การนับถือและการผูกมิตรแบบเครือญาติสายเลือดเดียวกันก็ลดน้อยลง ระบบเครือญาติทางสังคม มีลักษณะการนับถือกันเป็นญาติ เป็นเพื่อนสนิท ซึ่งชาวยุโรปก็ให้ความสำคัญกับคำว่า “เสว” หรือ “เสี่ยว” โดยการไปมาหาสู่กัน ผูกมิตรกัน และผูกแขนเกี่ยวดองกันเป็นญาติ ทำให้ลูกหลานของทั้งสองครอบครัวเกี่ยวดองกันเป็นญาติทางสังคม

2.2.4 ขนบธรรมเนียมประเพณี

ชาวยุโรปเป็นกลุ่มสังคมใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบมากในจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหารและกาฬสินธุ์ มีเอกลักษณ์ในกลุ่มของตนเอง มีการสืบทอดวิถีทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีจากบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่า ในเอกสารฝรั่งเศสมักกล่าวถึงกลุ่มชาวยุโรปว่า เป็นผู้ที่แข็งแรง บึกบึน หนักแน่นมั่นคง เกรงขริ่ม อ่อนน้อม มีความเชื่อถือและเชื่อฟังหัวหน้า รักความเป็นธรรม และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นจนสามารถดำรงเอกลักษณ์ของกลุ่มไว้ได้ โดยพบเห็นได้จากการลงแขกทำนา เกี่ยวข้าว หรืองานที่ทำกันเป็นกลุ่ม เช่น การปลูกเรือน งานบุญ ประเพณี งานแต่งงาน งานศพ ทอผ้า จักสาน เป็นต้น ขนบธรรมเนียมของชาวยุโรปมีหลายประการ และเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ในหัวข้อนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดขึ้นในรอบปี โดยที่ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตนั้น ได้แก่ การเกิด การแต่งงาน งานศพ ส่วนขนบธรรมเนียมในรอบปีที่สำคัญ คือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.2.4.1 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต

1) การเกิด

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดของชาวยุโรปมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากชาวอีสานโดยทั่วไป

กล่าวคือ เมื่อหญิงมีครรภ์แก่ใกล้จะคลอด สามีจะเตรียมการหาหัว (พิน) เอาไว้ในกาอยู่กำ (อยู่ไฟ) เมื่อครบกำหนดคลอดซึ่งสมัยก่อนมักจะคลอดอยู่ที่บ้าน สามีจะทำสะแนน (แคร่) เอาไว้เพื่อให้เมียนั่งและนอนเพื่อ

รักษาตัวอยู่ คนที่มาดูแลจะเป็นแม่ผัว พี่น้องหรือคนในครอบครัว เมื่อตัดสายรกเรียบร้อยแล้วก็นำเด็กมาวางไว้หลังกระดิ่ง และมีพิธีกรรม “กระทุ้งเอาขวัญเด็ก” โดยจะหาตำมมิดหรือตำมพร้าวมาเคาะไถ่ๆ กับกระดิ่งที่เด็กทารกนอนอยู่ หากเป็นทารกเพศหญิงจะใช้อุปกรณ์ทอผ้า เช่น อักหรือกระสวยมากระทุ้ง โดยมีความเชื่อว่าเป็นการป้องกันไม่ให้เด็กทารกตื่นกลัวเสียงหรือสอนให้คุ้นเคยกับเสียง (นางเกลี้ยง สอนสมนึก, สัมภาษณ์ 5 มิ.ย. 2555) อีกนัยหนึ่งอุปกรณ์ที่นำมากระทุ้งมีความสัมพันธ์กับเพศและการแบ่งแยกหน้าที่ของคน เช่น ทารกเพศชายใช้ตำมพร้าวหรือมิด ส่วนทารกเพศหญิงใช้อักหรือกระสวย ก็เพื่อให้รู้จักใช้อุปกรณ์เหล่านั้นทำมาหากินเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สอดคล้องกับที่บุญยงค์ เกศเทศ (2536 : 53) กล่าวว่า เมื่อคลอดแล้วจะให้นารกไปฝังไว้ใต้บันได และก่อกองไฟไว้ข้างบนโดยเชื่อว่าจะทำให้เด็กเป็นคนรักถิ่นฐาน จากนั้นก็จะนำเด็กมานอนในกระดิ่งซึ่งมีเข็มและหนังสือวางอยู่และข้างล่างก็จะมีมิดหรือพร้าววางไว้ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เด็กเป็นคนฉลาดหลักแหลมและเป็นคนขยันขันแข็ง หลังจากนั้นจะมีพิธีผูกข้อมือเพื่ออวยพรให้กับเด็ก

รูปที่ 2.17 อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกิด คือ “อัก” และ “กระดิ่ง”

จากการศึกษาและสอบถามเกี่ยวกับพิธีกรรมการเกิดรวมถึงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเด็กแรกเกิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทหลายแห่ง ทั้งจังหวัดนครพนม มุกดาหารและกาฬสินธุ์ก็ได้ความตรงกันและปฏิบัติคล้ายๆ กัน คือ เมื่อเด็กเกิดมาแล้วจะนำอุปกรณ์ต่างๆ ทั้งมิด พรว้า ผักมิด กระสวย อัก หรือเข็มมากระทุ้งเคาะหรือนำมาวางข้างๆ ตัวเด็กทารก พร้อมทั้งคำกล่าวในเรื่องที่ดีและเป็นสิริมงคลแก่ตัวทารก การปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ที่ทำเช่นนี้มีส่วนในการแบ่งเพศสภาวะที่ชัดเจน และเคล็ดดังกล่าวได้สะท้อนภาพทางสังคมของชาวผู้ไทแต่ดั้งเดิมว่า ชายจะต้องเป็นที่พึ่งของครอบครัวในการทำมาหากิน ต้องหักล้างางพง ทำไร่ ทำนาและหาของป่า ล่าสัตว์ ส่วนหญิงต้องอยู่กับเหย้าเฝ้าเรือน กิจการงานที่สามารถทำได้ก็คือการทอผ้า การทำงานหัตถกรรม นอกจากจะเอาไว้ใช้ในยามจำเป็นแล้ว ยังเอาไว้ในยามคับขันสามารถที่จะนำมาขายแปลงเป็นสินทรัพย์ได้อีกด้วย ดังนั้นเคล็ดต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมการเกิดของชาวผู้ไท จึงได้ชี้ให้เห็นบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน ในการวางแบบแผนหน้าที่ปฏิบัติของคนในสังคมเอาไว้ แต่สมัยหลังเมื่อระบบการแพทย์เจริญขึ้น การคลอดแบบสมัยหลังกลายเป็นเรื่องน่ากลัวและล้าสมัย วาทกรรมความอันตรายจากการคลอดแผนโบราณถูกเบียดบังจากการแพทย์แผนปัจจุบัน คำกล่าวต่างๆ ที่เคยสืบทอดปฏิบัติมาอย่าง

ยาวนาน เช่น ไม้ให้กินปลาตุก ปลาแก้ง ปลาไหล ข้าวกำ เนื้อควายอ่อน กล้วยเลือนและละเลย ทำให้เคล็ดหรือ ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยมีบทบาทหน้าที่เลือนหายไปอย่างน่าเสียดาย

2) การแต่งงาน

การแต่งงานของชาวผู้ไทเรียกว่า “เฮ็ดซุ” หรือ “ปะซุ” หรือ “กินดอง” เป็นการสร้างระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคม นิยมแต่งทั้งเขยและสะใภ้เข้าบ้าน ชั้นแรกจะมีการสู่ขอโดยฝ่ายชายจะส่งล่าม (ผู้ใหญ่ที่ เคารพนับถือมาพูดจาทาบทาม) หลังจากนั้นจะมีการจับจองตัวเจ้าสาวและมีการสู่ขอ จนกระทั่งตกลงปลงใจ ลำดับต่อมาจะมีการแต่งงาน (ปะซุ) มีการบายศรีสู่ขวัญโดยมีพาขวัญที่ประกอบด้วยดอกไม้ธูปเทียน ไก่ต้ม ไข่ ไก่สด 2 ฟอง ไบราซพฤกษ์ อ้อย ขนมนมเนย ไหม ผ้าย และผ้ายผูกแขน และมีการแห่ขบวนขันหมากเมื่อถึง บ้านฝ่ายหญิงจะมีการ “จูงเขย” ขึ้นบ้านคล้ายกับการกันประตูเงินประตูทอง (นางนิยม สอนสมนึก, สัมภาษณ์ 25 ก.ย. 2555) เมื่อถึงพิธีกรรมการแต่งงานจะมีการสู่ขวัญอีกครั้งและมีการปอกไข่ป้อนไข่ระหว่างเจ้าบ่าว เจ้าสาว และพ่อแม่ญาติพี่น้องก็ร่วมผูกแขนคู่บ่าวสาวและส่งตัวเจ้าสาว มีการกินเลี้ยงฉลองถือเป็นอันเสร็จพิธี ในตอนเย็น ขั้นตอนต่อมาจะกล่าวถึงการขอขมาลาโทษแก่ผู้ใหญ่ ธรรมเนียมการแต่งงานนี้มีทั้งการสมมา ธรรมเนียมเขยและธรรมเนียมของสะใภ้

รูปที่ 2.18 พิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไท (แห่ขันหมากและผูกแขนสู่ขวัญบ่าว-สาว)

จากการศึกษาของสุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ (2529 : 60) กล่าวว่า ธรรมเนียมในการสมมา ตอนแต่งงานของหนุ่มสาวว่า การสมมาก็คือการขมาโทษโดยที่ฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมเครื่องสมมาพ่อแม่และ ญาติของฝ่ายชาย เมื่อมีการผูกแขนและอวยพรเสร็จเรียบร้อยแล้วฝ่ายหญิงก็จะเริ่มสมมาพ่อแม่และญาติของ ฝ่ายชายโดยเรียงตามลำดับความอาวุโส เครื่องสมมาประกอบด้วย หมอน เสื้อ ผ้าขาวม้า ผ้าแพรและผ้าซิ่น มี ดอกไม้ธูปเทียนมัดอยู่กับเครื่องสมมา เมื่อพิธีแต่งงานแล้วเสร็จเจ้าบ่าวและเจ้าสาวก็จะนำดอกไม้ธูปเทียนไปสม มาผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายสามี (นางพีน อุปรี, สัมภาษณ์ 25 ก.ย. 2555) ธรรมเนียมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า การรับคำสั่งสอนและข้อปฏิบัติที่ดีจากบุคคลหลายหลายคร้วเรือนเพื่อนำไปสู่การครองเรือนที่ สมบูรณ์แบบ ทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข อีกทั้งเป็นการสั่งสอนให้เขยหรือสะใภ้ปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควร และอยู่ในกรอบของสังคมที่พึงปรารถนา เช่น เขยต้องเป็นสุภาพบุรุษ เคารพยำเกรงต่อพ่อตาและแม่ยาย อ่อนโยนต่อญาติพี่น้องของเมีย ใช้คำพูดให้เหมาะสมตามฐานะ ซึ่งมีคำสอนอยู่ในบทเขยเขย ความว่า

“มาเป็นเขยสู้อยู่สร้างแล้วกะเป็นแก้วเป็นเขย เพิ่นกะมิเฮื้อขึ้นทางฮอง มิเฮื้อฮองทางท้าย มั่นคะลำ ไปมิให้เมอหน้า มามีให้เสื่อหมวกขึ้นเฮิน มิให้ชดฝักพำขึ้นเฮิน ไปหมู่ดงกะมิเห้อมาเป่า ไปหมู่เลาะกะมิเห้อมาตาย เป็นแก้วเป็นเขยเพิ่นแล้ว ให้หักไม้ตายมาแก๊งกันหม้อ หาโหลหาพินมาดั่งไฟ ไปมุดน้ำกะมิเหื้อเฮ็ดพุมพู ไปจกฮูกกะมิเหื้อแหนสั้น คั่นสุดแหนเหื้อเอาไม้ต้อ คั่นสุดค้อเหื้อเอาไม้ตาม ยังละกุ่มลุ่มเม กุ่มพ้อกุ่มแม่ คั่นได้มาเป็นแก้วเป็นเขยเพิ่นละ ไปทางน้ำเห็นเงอะ (เงือก) ท่อเฮอ กะมิเห้อมาเว้าว่าช้อยไปน้ำไปห้วยละเห็นเงอะท่อเฮอ บาดไปท่าละมิเห็น เพิ่นจะเหมอ (ไหม) ไปทางดงเห็นเสอท่อม้า บาดไปหาฮอยมันละมิเห็นเพิ่นละว่า โต๊ะลุงโต๊ะตา เพิ่นกะไหมละ เห็นได้กินขึ้นกะมิเหื้อเห็นบจามคา คั่นได้กินปลากะมิเหื้อเห็นบจามหญ้า เพิ่นว่าเซ็งลุงเซ็งตา เซ็งอ้าย เซ็งน้อง ความอยู่ความกินนั้น เพิ่นมิเหื้อเซ็ง ได้พะเหลอมากะให้ดอยต่อ อายน้องกะเหื้อเห็น ออย่าเซ็งพี่เซ็งน้อง ออย่าเซ็งลุง เซ็งตา เพิ่นว่ามีเหื้อดินน้องน้ำ มิเหื้อพ้าน้องเม เพิ่นกะไหม มิเหื้ออตุ้มผ้าลาย หมามันสีเห่า คนเอาความเก่ามาผัดกัน ตุ่มผาเลยเข้ากลางบ้านหมากะเห่า หล้าความเก่ากะผัดกัน” แผลความ “เมื่อมาเป็นเขยของบ้านแล้วก็ต้องรู้จักสร้างฐานะ ให้รู้จักสำรวจ ทิ้งกิจกรรมยาท การเดิน การนั่ง การไป การมา ให้เป็นคนอดทน รู้จักทำมาหากิน ไม่เกียจคร้าน ไปที่แห่งใดก็ให้รู้จักหาอาหารกลับมาบ้าน ไม่ให้เป็นคนโกหก ไม่ให้เป็นคนทุเบา ไม่ให้เป็นคนมีกิริยาอาการโอ้อวดต่อพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ให้รู้จักแบ่งปัน ไม่ให้เป็นคนเจ้าชู้ ระวังคนในครอบครัวของฝ่ายหญิง ไม่ให้เป็นคนชอบพูดถึงความหลังที่ไม่ดี เพราะจะนำมาแต่ความบาดหมางและขัดแย้งกัน”

ส่วนสะใภ้ก็ต้องเป็นสุภาพสตรี ยำเกรงต่อพ่อแม่ของฝ่ายสามี เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ฝ่ายสามี ยิ่งกว่าพ่อแม่ของตัวเอง และนอกจากนี้ฝ่ายสะใภ้จะต้องเป็นผู้ที่ยึดถือหลักความซื่อสัตย์ด้วย คำสอนเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของฝ่ายหญิงจึงมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องงานบ้านงานเรือน (นางสดใส วรดี, สัมภาษณ์ 24 ก.ย. 2555) การเป็นเสาหลักของบ้านในด้านที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ ข้าวปลาอาหาร การทอผ้าและความเรียบร้อยต่างๆ ภายในบ้าน ความว่า

“อีหล่าเอ๊ย ไปอยู่เฮินเพิ่น เฮื้อเบ็งโค หม้อแกงแลงงาย มิเฮื้อขาดเฮื้อเงิน ยามปุ๋ยไปไฮไปนา มากะเฮื้อฮับกะหยั่งเพิ่น ออย่าเฮื้อปูปลาติดกะหยั่ง เฮื้อเอ็ด เฮื้ออยู่ เฮื้อหา เฮื้อกิน” แผลความว่า “เมื่อไปอยู่บ้านของพ่อแม่สามี ให้ดูแลอาหารการกิน กับข้าวกับปลา ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เมื่อพ่อแม่ของฝ่ายสามีกลับมาจากหาอาหารก็ต้องลงไปดูแลต้อนรับ รับอาหารจากพ่อแม่สามีนำมาประกอบอาหาร ให้รู้จักการทำอาหารและฝีมือของแม่ศรีเรือน”

จากคำสอนดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่า ชาวผู้ไทได้ให้ความสำคัญของหน้าที่และการแบ่งแยกเพศกับหน้าที่ที่ชัดเจน ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญอยู่กับบ้าน การจัดการที่เกี่ยวข้องกับครัวเรือน ดังนั้น การรู้จักเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับบ้าน จริงอยู่ที่ปัจจุบันผู้หญิงสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพตนเองได้ แต่ผู้หญิงก็ยังมียุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อครอบครัวของชาวผู้ไทอยู่เช่นเดิม ดังนั้นคำบอกกล่าวหรือคำสอนผ่านมุขปาฐะในพิธีกรรมการแต่งงานจึงเป็นเรื่องที่ถูกสั่งสอนอยู่แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป โดยสะท้อนแนวคิดสำคัญอย่างหนึ่งว่าสังคมของชาวผู้ไทโดยเนื้อแท้แล้วยังให้คุณค่าและความสำคัญกับเพศหญิงอยู่

3) การตายและงานศพ

เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านของชาวผู้ไท เจ้าของบ้านจะยิงปืนหรือจุดประทัดเป็นสัญญาณเพื่อให้

บ้านอื่นๆ รู้จัก ซึ่งธรรมเนียมแต่เดิม เมื่อมีคนเจ็บก็มักจะมีการไปเยี่ยมหรือยามคนป่วย จึงทำให้พอทราบว่าคุณป่วยบ้านใดที่กำลังจะเสียชีวิต เมื่อทราบแล้วผู้นำหมู่บ้านก็จะประกาศผ่านหอกระจายเสียงบอกให้ ชาวบ้านตลอดจนญาติพี่น้องให้เข้ามาช่วยเหลืองานศพ กิจกรรมทุกอย่างคนชาวบ้านในหมู่บ้านจะต้องมาช่วยเหลือกัน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่ว่า เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านจะต้องไม่นำพินเข้ามาในบ้าน เพราะเชื่อว่า ไม่เป็นมงคลต่อครอบครัวอาจจะทำให้คนในบ้านตายตามไปด้วย (นายวรจิตร ศรีกุลกิจ, สัมภาษณ์ 24 ก.ย. 2555)

การจัดงานศพของชาวผู้ไท ผู้ชายในฐานะที่เป็นลูกเขย หลานเขยจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ โดยมีหน้าที่ทำโลงศพ หามโลงศพ โดยทั่วไปงานศพของชาวผู้ไทมักจะเอาศพไว้ 2-3 วัน วันสุดท้ายที่นำศพไปป่าดงแฮ้ว (ป่าช้า) เขยก็ต้องเป็นคนสำคัญที่นำศพคนในบ้านไปเผาพร้อมกับชาวบ้านคนอื่นๆ เมื่อกลับมาจากป่าช้าแล้วจะมีการสวดวิญญูและผูกแขนเขย ซึ่งเป็นพิธีกรรมขนาดเล็กทำกันในครอบครัว โดยผู้หลักผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นคนทำให้ ซึ่งมีบทผูกแขนเขยของชาวผู้ไทบ้านคำชะอีดังนี้ “มิเหื้อแพ่ลูไนเย มิเหื้อแพ่แม่ไนไส้ม มิเหื้อแพ่หินโหน่ยหนา มิเหื้อแพ่ผาโหน่ยใหญ่” (นายสมชัย สุวรรณไตรย์, สัมภาษณ์ 27 ก.ค. 2555) แปลความก็คือ อย่าให้ผู้ตายไปแล้วกลับมาทำอันตรายต่างๆ ทั้งคนในบ้านและลูกหลานเลย ซึ่งความคิดนี้สอดคล้องกับที่เสฐียรโกเศศ (2551 : 124) ที่กล่าวว่า ขึ้นชื่อว่าผีใครๆ ก็กลัว เพราะใครเจอผีก็ว่าไม่มีมงคล นับว่าผู้เจอเป็นคนเคราะห์ร้าย ด้วยผีมีแต่หลอกหลอนให้ร้ายมากกว่าให้ดี เมื่อผู้ใดตายไปก็ต้องจัดหาวิธีป้องกันอย่าให้ผู้ตายมารบกวนทำให้เดือดร้อน ส่วนฝ่ายหญิงนั้นจะช่วยเตรียมอาหาร สำหรับคนตายจะต้องอาบน้ำแต่งศพด้วยเสื้อผ้าที่สวยงาม ศพจะถูกมัดสายสิญจน์โดยมีคนทำพิธี ในช่วงที่ศพของผู้ตายอยู่ในโลงญาติจะต้องหาอาหารให้ผู้ตายกินตลอด (ทุกเช้า) เมื่อเสร็จจากการทำพิธีสงฆ์แล้วก็จะนำศพไปป่าช้า มักมีการเสี่ยงทายไขว้ว่าจะเผาตรงไหน เมื่อได้บริเวณที่แน่ชัดแล้วก็จะทำพิธีทางศาสนาโดยนิมนต์มีพระสวดบังสุกุลและทำพิธีเผาวันรุ่งขึ้นก็จะมีการทำพิธีเลี้ยงพระเป็นอันเสร็จพิธี

ธรรมเนียมการจัดงานศพในปัจจุบันมีลักษณะที่แปลกไปจากเดิมอยู่มาก เพราะปัจจุบันเน้นความหรูหรา ฟุ่มเฟือย และค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวผู้ไท จึงทำให้บางครอบครัวที่มีคนตายจัดงานอย่างเอิกเกริก ระยะเวลาในการเก็บศพไว้ประมาณ 3 – 4 วัน และยังคงมีความเชื่อเรื่องวันข้างไม่ควรมานำศพไปเผา เช่นวันพุธห้ามเผา และวันที่ตรงกับปากเดือนก็ห้ามเผา สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นแนวคิดแบบใหม่ในงานศพของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ คือ การงดเหล้าและเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทุกชนิดในงานศพ

สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับงานศพ เช่น อาหารที่ต้องห้ามในงานศพ คือ อาหารประเภทเส้น เช่น พัก พักทอง ถั่วฝักยาว ขนมะจีนเพราะมีความเชื่อว่าจะเมื่อนำเอามาประกอบอาหารแล้วจะทำให้มีคนตายเพิ่มขึ้น เจ้าของบ้านที่มีคนตายก็จะไม่มีความสุข ก็ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน อาหารที่วางไว้หน้าศพหรืออาหารเช่นศพก็จะมี ๔ ชนิด เรียกว่าอาหารเสผีเสสาบ (เสียผีเสียสาบ) คำว่าเสียมีความหมายว่า มอบให้ เอาให้ ส่วนการเล่นในงานศพที่พบ คือ การเล่นไฮโล ซึ่งจะมีนักพนันทั้งในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านเดินทางเข้ามาเล่นการพนัน ซึ่งปัจจุบันเป็นสิ่งที่นิยมเล่นมากที่สุด โดยถือว่าอยู่เป็นมหรสพหรือเป็นเพื่อนของเจ้าภาพในงานคนตาย แต่ที่สำคัญพบว่า ในงานศพของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ได้กำหนดไว้ว่าไม่อนุญาตให้กินเหล้าในงานศพ จึงนับเป็นพลวัตที่ชัดเจนในแง่ของบทบัญญัติชุมชนที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และชาวบ้านก็ปฏิบัติตาม

2.2.4.2 ประเพณีและวัฒนธรรม

ขนบประเพณีที่ชาวผู้ไทยึดถือปฏิบัติอีกประการหนึ่งก็คือ ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ โดยเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติในพิธีกรรมทั้งที่เกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตแบบต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ชาวผู้ไทได้ยึดถือเอามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับช่วงเวลาในแต่ละเดือน จนกลายเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นในรอบปี หากแต่ไม่ได้ปฏิบัติครบทั้ง 12 เดือน เนื่องจากบุญประเพณีบางอย่างไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไท โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) บุญเข้ากรรม

บุญเข้ากรรมเป็นบุญประเพณีในเดือนอ้าย และเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับสงฆ์โดยต้องปลงอาบัติเข้าปฏิบัติธรรมในเขตที่กำหนด ซึ่งถือเป็นการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ ในพิธีนี้ชาวผู้ไทที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะนุ่งขาวห่มขาวเข้าวัดเพื่อฟังธรรมและปฏิบัติสมาธิ โดยเฉพาะผู้สูงอายุจะนิยมเข้าไปฟังธรรมที่วัดในวันพระ และวันสำคัญต่างๆ โดยมีพระเป็นผู้นำทำกิจกรรมทั้งสวดมนต์ สวดสรภัญญะและเวียนเทียน

2) บุญข้าวจี

เป็นบุญเดือนสาม เป็นการถวายข้าวจีแก่พระสงฆ์และเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีดังกล่าวก็ลดน้อยลงไปแล้วก็ยังคงเหลือบางครัวเรือนเท่านั้นที่ยังทำกันอยู่ เช่นเดียวกับกลุ่มคนอีสานบางจังหวัดที่นิยมทำเพื่อเป็นการเผยแพร่และมีลักษณะในเชิงการโฆษณาเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวของจังหวัด ส่วนชาวบ้านพอกใหญ่ยังทำเป็นบางหลังคาเรือน ที่ยังทำอยู่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ ก็จะทำง่ายๆ คือ เอาข้าวมาปั้นแล้วเอาไปจี้ ทาไข่แล้วเอาไปจี้อีก เมื่อได้ตามจำนวนก็เอาไปวัด ถวายพระต่อไป (นางทุมมี ชันมะจันทร์, สัมภาษณ์ 21 ส.ค. 2555)

3) บุญประทายเป็นข้าวเปลือก

บุญประเพณีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุญกองข้าว จะจัดขึ้นในช่วงเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ โดยการบอกบุญให้ชาวบ้านทุกคนได้ทราบ แล้วมารวมตัวกัน แห่ไปตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อรับบริจาคข้าว แล้วนำมารวมกันที่วัด ตกกลางคืนก็จัดมหรสพสมโภช ลักษณะนี้เป็นการแสดงความรื่นเริงในลักษณะของการเฉลิมฉลองเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวของเกษตรกร ชาวบ้านพอกใหญ่ก็ยังทำบุญนี้อยู่แต่จะไม่จัดอย่างเอิกเกริกนัก เพียงแต่จัดให้เป็นไปตามประเพณีของเดิม

4) บุญมหาชาติหรือบุญเวส

เป็นบุญประเพณีในเดือนสี่ ถือว่าเป็นงานบุญประเพณีใหญ่ของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ จะมีการฟังเทศน์มหาชาติซึ่งจัดขึ้น 3 - 4 วัน ผู้ชายจะนำไม้ไผ่มาสานเป็นเรือนผเวส แล้วช่วยกันมัดฝางให้เป็นนกหนู ไก่และปลา ส่วนผู้หญิงนั้นจะเตรียมสิ่งของที่นำไปร่วมพิธี เช่น ข้าวต้มมัดและขนมต่างๆ วันที่สองผู้ชายจะช่วยกันสร้างหอพระอุปคุต แล้วนำกระแตที่सानไว้มาทำเป็นบริเวณที่จะเทศน์มหาชาติ เมื่อยกเสาผเวสขึ้นแล้วจะนำข้าวต้มมัด กล้วย อ้อยผูกติดกับเสา จากนั้นก็จะปะพรมน้ำหอม ผูกผ้าผืนยาว (เป็นภาพเขียนเรื่องราวของพระเวสสันดรตั้งแต่ต้นจนจบ) ซึ่งเรียกว่าผ้าผเวส แล้วแห่เชิญผเวสเข้ามาในหมู่บ้านและแห่รอบหมู่บ้านจากนั้นก็แห่เข้าวัด (แห่เข้าเมือง) วันที่สามถือเป็นวันสุดท้ายจะมีการแห่ข้าวพันก้อน และในสายของ

วันที่สามจะมีการฟังเทศน์และมีการแห่กัณฑ์หลอนและเทศน์อัศจรรย์ วันรุ่งขึ้นมีการทำบุญตักบาตรเป็นอันเสร็จพิธี (นายกาเทียม สอนสมนึก, สัมภาษณ์ 16 ก.ค. 2555)

รูปที่ 2.19 บุญเวสของชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

5) บุญสงกรานต์

บุญประเพณีนี้จัดขึ้นในเดือนห้า เป็นประเพณีปฏิบัติของชาวผู้ไทที่ทำกันมายาวนาน เหมือนกับกลุ่มชนชาติไทยกลุ่มอื่นๆ ชาวผู้ไทจะเริ่มต้นด้วยการสงน้ำพระพุทธรูป สงน้ำพระและเล่นสาดน้ำกัน ตอนเย็นจะมีการนำน้ำอบน้ำหอมไปรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพ พ่อแม่เพื่อขอขมาลาโทษในกรณีที่ได้ล่วงเกิน และจะมีพิธีแห่ดอกไม้ มีการก่อเจดีย์ทราย ในวันสุดท้ายของพิธีสงกรานต์จะมีการสวดมนต์บูชาพระทรายและร่วมสงน้ำพระสงฆ์ โดยทำรางรดน้ำเป็นรูปนาคสำหรับรดสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สุกัญญา สุจฉายา (2544 : 208) มีชาวผู้ไทบางหมู่บ้านเอาบุญเวสในช่วงสงกรานต์ เพราะเป็นช่วงวันหยุดยาว และชาวผู้ไทรุ่นหนุ่มสาวที่ไปทำงานต่างถิ่นได้ใช้ช่วงเวลาดังกล่าวกลับบ้าน เพื่อรดน้ำดำหัวพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย

6) บุญเข้าพรรษา

บุญเข้าพรรษา ตามประเพณีทั่วไปจะมีพิธีหล่อเทียนพรรษางาน แต่หลายหมู่บ้านยึดถือเอาความสะดวกเป็นสำคัญ จึงไม่มีการหล่อเทียนพรรษาเหมือนในอดีต แต่อาศัยจากแรงศรัทธาของชาวบ้านเรียไรเงินเพื่อซื้อเทียนพรรษามาถวายวัด และจัดขบวนแห่เพื่อนำไปถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา หรือไม่ก็มีผู้มีจิตศรัทธาจากกรุงเทพฯ นำเทียนมาถวายวัด หลังจากนั้นก็มีการทำบุญถวายภัตตาหาร เครื่องไทยทานและผ้าอาบน้ำฝนเพื่อพระสงฆ์จะได้นำไปใช้ตลอดเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติคล้ายกับหมู่บ้านอื่น

7) บุญข้าวประดับดิน

บุญประเพณีนี้กระทำในเดือนเก้า จัดงานวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 นับแต่เข้ามิด ชาวบ้านจัด

อาหารคาวหวาน หมากพลูบูชาใส่กระทงเล็กๆ นำไปวางไว้ตามลานบ้าน ใต้ต้นไม้ ข้างพระอุโบสถ เพื่อเป็นการให้ทานแก่เปรตหรือวิญญาณที่ตกทุกข์ได้ยากตอนสายมีการทำบุญที่วัด ฟังเทศน์เป็นอาสนิสส์ หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นบุญเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มักจะกระทำหลังจากฤดูทำนา (ดำนา) เสร็จเรียบร้อยแล้ว (นางดี ศรีกุลกิจ, สัมภาษณ์ 21 ส.ค. 2555)

รูปที่ 2.20 การทำบุญข้าวประดับดินของชาวบ้านบะฮี อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

8) บุญข้าวสาก

กระทำในเดือนสิบ จะมีการนำสิ่งของต่างๆ ที่เตรียมไว้แล้วเขียนสลากไปถวายพระสงฆ์ โดยเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว จะกระทำอยู่ 2 วัน วันแรกมีการห่อข้าวต้มมัด และมีการนำกระบุงข้าวสากไปคารวะญาติผู้ใหญ่ โดยให้ลูกสะใภ้เป็นคนเอาไป (นางสาววิไล อุปรี, สัมภาษณ์ 21 ส.ค. 2555) ภายในกระบุงข้าวสากก็มีดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวต้มมัด กล้วย อ้อย แล้วญาติผู้ใหญ่ก็จะนำกระบุงเหล่านี้ไปไหว้ผีเรือน ตอนเช้าของวันที่สองมีการทำบุญตักบาตรและเลี้ยงพระที่วัด

9) บุญออกพรรษา

ในเดือนสิบเอ็ด โดยจะจัดงาน 3 วัน วันแรกเตรียมห่อข้าวต้มมัด วันที่สองทำต้นไม้ในลักษณะที่เป็นบ้านหรือปราสาทสำหรับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมีความเชื่อว่าผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้นจะมารับส่วนบุญในวันออกพรรษา ในวันนี้มีการนำกระดุกของพ่อแม่และญาติพี่น้องมาทำบุญอุทิศหรือเรียกว่าทำบุญชักดุก

10) บุญกฐิน

เดือนสิบสอง ทำบุญกฐินเมื่อถึงวันเพ็ญจัดทำข้าวเม่า (ข้าวใหม่) นำไปถวายพระ พร้อมสำหรับคาวหวาน ตอนบ่ายฟังเทศน์ พิธีทอดกฐินตามวัดที่จองกฐินไว้ งานบุญในฮีตสิบสองนั้น ตามหมู่บ้านที่เคร่งประเพณียังคงจัดกันอย่างครบถ้วนบางแห่งจัดเฉพาะงานบุญใหญ่ๆ ตามแต่คณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันจัด บางแห่งเป็นงานใหญ่ประจำปี หมู่บ้านพอกใหญ่บางปีก็จัดอย่างยิ่งใหญ่ บางปีก็จัดแบบธรรมดา แต่ชาวผู้ไทบ้านใหม่หนองมะเกลือ จะจัดงานบุญกฐินอย่างยิ่งใหญ่ มีการแห่กองกฐินโดยใช้ขบวนของเกวียน 15 เล่ม แห่คนที่นำกองกฐินจากกรุงเทพฯ ไปถวายที่วัด นับเป็นบุญประเพณีที่ดึงดูดการทำบุญของคนต่างถิ่นและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายของตำบลงชน อำเภอมือง จังหวัดสกลนคร

รูปที่ 2.21 บุญกฐิน

ของชาวผู้ไท

บ้านพรรณา ต.พรรณา อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวผู้ไทในแต่ละท้องถิ่น มีฮีตสิบสองเป็นบรรทัดฐานของการดำเนินชีวิตคล้ายกับคนอีสาน แม้ว่าจะปฏิบัติแต่ก็ไม่ได้ปฏิบัติตามฮีตสิบสองอย่างครบถ้วน แต่ก็ถือว่าฮีตสิบสองเป็นแม่บทของกฎหมายที่สำคัญ ประเพณีและขนบธรรมเนียมหรือจารีตบางอย่างที่ยังหลงเหลืออยู่ก็เนื่องจากยังมีบทบาทที่ชัดเจน ส่วนที่เลือนหายไปก็น่าจะสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของประเพณี ขนบธรรมเนียมหรือจารีตนั้นลดน้อยลงไป เมื่อนำฮีตสิบสองมาพิจารณาอย่างละเอียดจะพบว่าได้ผนวกแนวคิดและความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์และผีเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ทำให้มองเห็นความผูกพันอย่างชัดเจนในเรื่องคน ธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติที่แสดงออกในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี ร่องรอยของความเชื่อแบบเดิมและการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับกาลเวลา ซึ่งทำให้วิถีการปฏิบัติดังกล่าวสืบทอดจนถึงรุ่นลูกหลาน การทำบุญประเพณีของชาวบ้านพอกใหญ่ ตำบลพอกน้อย อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จากคำบอกเล่าของคุณตากาเทียม สอนสมนึก (กาเทียม สอนสมนึก, สัมภาษณ์ 16 ก.ค. 2555) ได้เล่าว่า “เพิ่นว่าฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ ฮีตยี่ คลองเจง ฮีตบ้านคองเม็ง เดินนั้นเอ็ดบุญแวนั้น เดินนี้เอ็ดบุญแวนี่ เริ่มเอ็ดตั้งแต่ “เดินสาม เอ็ดบุญข้าวจี เดินห้า เอ็ดบุญสงกรานต์ เดินหก เอ็ดบุญผะเวส เดินแปด เอ็ดบุญเข้าพรรษา เดินเก้า เอ็ดบุญเข้าประดับประดา (ข้าวประดับดิน) เดินสิบ เอ็ดบุญเข้าสาก เดินสิบเอ็ด เอ็ดบุญเอาะพรรษา เดินสิบสอง เอ็ดบุญกฐิน” สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและประเพณีของชาวผู้ไทบ้านหนองแคน ตำบลก้านเหลืองตง อำเภอตงหลวง จังหวัดมุกดาหารที่ คุณตาไช เชื้อคำจันทร์ ได้กล่าวไว้ว่า

“บุญเข้าจี หาไม้ข้าวจี เมื่อได้มาแล้วก็เหลา เน่งข้าว (ปั้นเอาข้าวใส่ในไม้) เอาไขมาฮวาด (โรยหรือทา) นำน้ำอ้อยมาทา ขึ้นขาง (ย่างไฟ) หลายคนเอาลงไปถวายพระ กะเป็นอันแล้วไป”

“บุญสงกรานต์ กะเอ็ดคือปัจจุบันนี้ละ มิได้แตกต่างกันผะเหลือ มีการฮวาดน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ คนทางอื่นกะเอิ้น รดน้ำดำโห เอ็ดเฮ้อเป็นสิริมงคล เอ็ดแล้วกะหาน้ำอบน้ำหอมมาฮวาดพระอยู่เฮิน ฮวาดยาอยู่อยู่ วัด ชูมือนี้ดึกน้อยเขากะเล่นสาดน้ำเดว แต่มันมิคือสมัยก่อน ดิ้นกันมิได้เฮง มิได้จับบายกันคือเดวนี้”

“บุญบังไฟ ต่างบ้านกะนำเอาบังไฟมาประชันกัน มีการแข่งแห่แหนของพวกบังไฟ แล้วกะจุดบังไฟแข่งกัน คันของผู้ได้ปั้งกะประโหม โยนลงน้ำอีต้มหรือเสเงินเสทองที่พั้นเอาไว้ บางปีมีเพื่อนบ้านที่มาแข่งคือชาวบ้านจากยโสธร สาเหตุของการทำบุญบังไฟ บุญบังไฟเป็นการขอฟ้าขอฝน พระยาถอก พระยาถนพุ่น สมัยก่อนชื่อเรื่องถน บุญบังไฟก็มีการแห่พระอุปคุต พระองค์นั้นอยู่จอมดอยศิขุภู เวลามีพระพุทธรูปเจ้าพันกัลงมางันนำหมู่ แต่ก็ได้ไปเชิญเพิ่นลงมาปราบมาร มีเพิ่นผู้เดวปราบมาร เพิ่นกะมาตั้งคุดอยู่กลางน้ำ”

“บุญพะเวส กะต้องมีเค็ง เค็งร้อย เค็งพัน หมาก พลุ เม็ง กองบุญเป็นของร้อย ของพัน เอา กองบุญใส่ในเม็ง บุญพะเวส มะพร้าวเจ็ดแซง แกงเจ็ดหม้อ ไก่ อ้อย สร้อย ปี กะมีเหือครบ ต่อมากะเชิญพระมาเทศน์พระเวส อ่านสังกาสตั้งแต่กันหันพุ่นแล้ว แล้วกะเทศน์เปิดมือ มือตั้งพะเวสละกะแห่ สามปีกะไปแห่พะเวส ละเชิญพะเวสเข้ามา เข้าบ้าน เข้าวัด (สมมุติเอาวัดเป็นเม็ง) มีผ้าพะเวสได้เอาไม้ค้ำไป สมัยก่อนม่วนแห่แห่พะเวส”

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชาวผู้ไทปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีตามฮีตสิบสอง หากแต่ปฏิบัติไม่ครบตามเงื่อนไขของเวลาทั้งหมด เนื่องจากบางแห่งสภาพภูมิศาสตร์ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบประเพณีนี้ อีกส่วนหนึ่งน่าจะมาจากปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มที่ไม่ยึดถือหรือนิยมในฮีตสิบสองทุกๆ เดือน จึงเลือกที่จะปฏิบัติให้สอดคล้องตามฮีตสิบสองที่ใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิตของตน ซึ่งจะนำเสนอผ่านตารางเปรียบเทียบฮีตสิบสองของแต่ละชุมชนมานำเสนอพอสังเขปดังนี้

2.2.5 ภาษาและวรรณกรรม

หนังสือนิทานโบราณคดี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2543 : 288) ได้กล่าวถึงคนผู้ไท เมื่อคราวเสด็จไปตรวจราชการที่มณฑลอุดรและมณฑลอิสานเมื่อปี พ.ศ. 2449 ได้ทรงบรรยายไว้ว่า

“...พวกผู้ไท ว่าถิ่นเดิมอยู่ทางเมืองพวนฝ่ายเหนือ พูดภาษาไทย ใช้ถ้อยคำผิดกับไทยล้านช้างบ้าง เสียงแปร่งไปอย่างหนึ่ง ฉันทพบตามเมืองต่างๆ ในสองมณฑลนั้นหลายแห่งแต่ที่เมืองเรณูนครขึ้นเมืองสกลนครดูเหมือนจะมีมากกว่าที่อื่น สังเกตดูผิวพรรณผ่องกว่าจำพวกอื่น ผู้หญิงหน้าตาอยู่ข้างหมดจด เคยมีการพ้อนรำให้ฉันดูเป็นคู่ๆ คล้ายจับระบำตามภาษาของเขา...”

ภาษาผู้ไทมีหน่วยเสียงพยัญชนะ 23 หน่วยเสียงเสียงพยัญชนะเหล่านี้ส่วนใหญ่ออกเสียงเหมือนกับเสียงพยัญชนะในภาษาไทยกลาง เสียงที่ต่างออกไป ได้แก่

/ญ/ เป็นเสียงนาสิก ปรากฏในภาษาถิ่นอิสานแต่ไม่ปรากฏในภาษาไทยกลาง

/ส/ เสียงเสียดแทรก มีฐานกรณ์อยู่ที่ปุ่มเหงือกและหลังฟัน บางครั้งมักจะออกเสียงเป็น /ฮ/ หรือเสียงเสียดแทรก ซึ่งมีฐานกรณ์ที่ปลายลิ้นกับฟันบนและฟันล่าง

/สว/ /กว/ /ขว/ /คว/ เป็นเสียงพยัญชนะปากกลม (Labialized Consonants) คือ ในขณะที่ออกเสียง ริมฝีปากจะห่อกลม เพราะลักษณะการออกเสียงบ่งว่าเป็นเช่นนั้นมากกว่าเป็นการออกเสียงควบกล้ำระหว่างเสียง /ส/ /ก/ /ข/ /ค/ ควบกับเสียง /ว/ และในแง่ของโครงสร้างระบบเสียง ซัยบดินทร์ สาลีพันธ์ (2542 : 1297) กล่าวว่า ภาษาผู้ไทไม่มีเสียงคำควบกล้ำอื่นๆ อีก เสียงเหล่านี้มีใช้น้อยมากในภาษา เสียง /สว/

พบ 2 คำ ส่วนเสียง /กว/ /ขว/ และ /คว/ มีอย่างละประมาณ 10 คำ ส่วน /ว/ และ /หว/ บางครั้งผู้บอกภาษาจะออกเป็นเสียง /หว/ โดยเฉพาะ เมื่อเป็นเสียงตัวสะกดหรือเสียงที่เกิดท้ายพยางค์

เสียงพยัญชนะ 23 เสียงสามารถเกิดในตำแหน่งต้นพยางค์ได้ทุกเสียง แต่ใช้เป็นเสียงตัวสะกดหรือเสียงลงท้ายพยางค์ได้เพียง 9 เสียง คือ /ม/ /น/ /ง/ /ป/ /ด/ /ก/ /อ/ /ว/ และ /ย/

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/hæ:n ⁵ /	แขน
/daŋ ⁵ /	จมูก
/khæ:ŋ ⁴ /	แข้ง
/lep ⁴ /	เล็บ
/paʔ/	ปาก

เสียงพยัญชนะของภาษาผู้ไท บางตัวออกเสียงเหมือนกับภาษาอีสานและภาษาถิ่นอื่น แต่บางตัวออกเสียงแตกต่างจากภาษาถิ่นอื่น เช่น ห ออกเสียงเป็น ฮ เช่น

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/ha:n ⁴ /	หิ้ง
/he: ⁴ /	หาย
/hc:ŋ ⁴ /	ห้อง
/hæ:w ³ /	เหี่ยว

เสียงพยัญชนะของภาษาผู้ไทที่ออกเสียงแตกต่างจากภาษาถิ่นอื่น เช่น /ข/ ออกเสียงเป็น /ห/
/ฮ/ เช่น

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/haw ⁴ /	เข้า
/ha:t ³ /	ขาด
/hun ⁴ /	ขึ้น
/ha:m ⁴ /	ข้าม

นอกจากนี้เสียงตัวสะกด /-ก/ ในภาษาผู้ไทมักจะไม่เกิดตามหลังสระยาว ในกรณีที่ภาษาถิ่นอื่นใช้สระยาวตามด้วยเสียงตัวสะกด /-ก/ จะเป็นสระสั้นตามด้วย /ʔ/ เช่น

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/səʔ/	เชือก
/peʔ/	เปียก
/ləʔ/	เลือก
/weʔ/	งาน

ระบบเสียงสระในภาษาผู้ไทมีเสียงสระทั้งสิ้น 18 เสียง ได้แก่ สระสั้น 9 เสียงและสระยาว 9 เสียง ดังนี้

ตำแหน่งของลิ้น/เสียงสระ	สระหน้า	สระกลาง	สระหลัง
สระสูง	อี อี	อี อี	อุ อู
สระกลาง	เอะ เอ	เออะ เออ	โอะ โอ
สระต่ำ	แอะ แอ	อะ อา	เอะ ออ

เสียงสระในภาษาผู้ไทโดยทั่วไปมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาษาไทยมาตรฐานและภาษาไทยถิ่นอีสาน ความแตกต่างอยู่ที่เสียงสระที่เปลี่ยนเสียงเป็นอีกเสียงหนึ่ง เช่น /เอีย/ เป็น /เอ/ สระ /เอ/ เป็น /แอะ/ สระ /เอือ/ เป็น /เออ/ และในภาษาผู้ไทมีระดับลิ้นที่สูงกว่าสระเสียงเดียวกันในภาษาไทยกลาง ดังตัวอย่าง

คำภาษาผู้ไท

/se:ŋ⁵/

/me:³/

/ʔæ:w⁵/

/ŋo:³/

/kə⁵/

คำภาษาไทยมาตรฐาน

เสียง

เมีย

เอว

วัว

เกลือ

เสียงสระ /โอะ/ ในภาษาผู้ไท มักออกเสียงสระ /โอะ/ ปกติคล้ายเสียงในภาษาไทยมาตรฐาน แต่มีบางคำที่สระ /โอะ/ ออกเสียงเป็นสระเออ ได้แก่

คำภาษาผู้ไท

/phaʔ ə:⁵/

/mu:⁴ ə:⁵/

/bc:n³ ə:⁵/

/ʔet⁴ phə:⁵/

/næ:w³ ə:⁵/

คำภาษาไทยมาตรฐาน

อะไร

เมื่อไหร่

ที่ไหน

ทำไม

อะไร

ส่วนเสียงสระ /โอะ/ มักออกเสียงเป็นเสียง /เออ/ เกือบทั้งหมด เช่น

คำภาษาผู้ไท

/phu:² kə:³/

/luʔ phə⁴/

/khə:⁴ khə:⁴/

/phaʔ ə:⁵/

/ʔaw⁵ sə:³/

/pen⁵ phu:³ ə:⁵/

คำภาษาไทยมาตรฐาน

ผู้ใหญ่

ลูกสะใภ้

ใกล้ๆ

อะไร

เอาใส่

เป็นใคร

ส่วนระบบเสียงวรรณยุกต์ภาษาผู้ไทมีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วยเสียง ดังนี้

1) เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง — ใช้ระบบตัวเลขแทนเป็นเลข 1

2) เสียงสูงตกลงต่ำ ㄱ มีเสียงคอดหอยหยุดบนอยู่ด้วย เสียงนี้เมื่อเกิดกับคำตายสระสั้น จะมี

ช่วงเสียงสั้นกว่าและเสียงเลือนตกมาไม่ถึงเสียงต่ำ ใช้ระบบตัวเลขแทนเป็นเลข 2

3) เสียงกลางตกลงต่ำ $\bar{\text{H}}$ ใช้ระบบตัวเลขแทนเป็นเลข 3

4) เสียงกลางเลื่อนลงต่ำแล้วเลื่อนขึ้นสูง $\bar{\text{H}}$ เสียงวรรณยุกต์นี้เวลาพูดเร็วๆ จะเหลือเพียงเสียงเลื่อนต่ำลง ใช้ระบบตัวเลขแทนเป็นเลข 4

5) เสียงสูง $\bar{\text{H}}$ ใช้ระบบตัวเลขแทนเป็นเลข 5

เสียงวรรณยุกต์ในภาษาผู้ไทส่วนใหญ่เป็นเสียงที่เลื่อนขึ้นหรือเลื่อนลง กล่าวคือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนระดับและไม่คงที่ หากให้ผู้บอกภาษาผู้ไทพูดซ้ำๆ จะพบว่า การเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์เกือบทุกคำจะมีระดับคงที่และมีเสียงจะเลื่อนขึ้นหรือเลื่อนลงตอนท้ายเสมอ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ยกตัวอย่างของคำสรรพนามและคำลักษณนามในภาษาผู้ไทมาแนะนำประกอบในงานวิจัยนี้ด้วย เพื่อให้ให้เห็นลักษณะภาษาผู้ไทที่มีความแตกต่างทางด้านระบบเสียงกับภาษาถิ่นอื่นๆ เช่น ภาษาอู้อู ภาษาโย้ย ภาษาลาว ทั้งนี้ ภาษาผู้ไทเองในแต่ละพื้นที่หรือแต่ละท้องถิ่นก็ลักษณะแตกต่างกันทางด้านเสียงด้วย เช่น ภาษาผู้ไทวาริช ภาษาผู้ไทพรรณนา ภาษาผู้ไทบ้านโนนหอม ภาษาผู้ไทบ้านบัว ภาษาผู้ไทบ้านม่วง ภาษาผู้ไทคำม่วง ภาษาผู้ไทเรณู ภาษาผู้ไทคำชะอี ภาษาผู้ไทหนองสูง ซึ่งบางท้องถิ่นออกเสียงยาวมากกว่า บางท้องถิ่นก็ออกเสียงสั้นกว่า โดยความต่างนี้เป็นอิทธิพลมาจากการรับและการลู่ออกของภาษาเป็นสำคัญ

คำสรรพนามในภาษาผู้ไท มีคำสรรพนามบุรุษที่ 1 2 และบุรุษที่ 3 มีลักษณะดังต่อไปนี้

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/kha: ⁴ nc:y ⁴ / /khc:y ⁴ /	ฉัน , ข้าพเจ้า
/haw ³ /	เรา , พวกเรา
/ku: ⁵ /	กู , ฉันทัน
/caw ⁴ / /to: ⁵ /	คุณ , เธอ
/muuŋ ³ / /man ³ /	เธอ, เขา , มัน
/phən ⁴ /	เขา , มัน , ท่าน , แก

คำลักษณนามของภาษาผู้ไท แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก ใช้บอกลักษณนามที่ใช้กับคน ส่วนประเภทที่สอง ใช้บอกลักษณนามที่ใช้กับสัตว์และสิ่งของ

ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ (2542 : 3302) กล่าวว่าไว้ว่า คำลักษณนามที่ใช้กับคนในภาษาผู้ไทปรากฏ 2 คำ คือ คน กับ องค์ คนใช้กับบุคคลธรรมดา ส่วนองค์ใช้เรียกพระ พระเจ้าแผ่นดิน เชื้อพระวงศ์

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/ya: ⁴ khu: 2 ?oŋ ⁵ /	พระ 2 รูป
/mu: ³ 5 khon ³ /	เพื่อน 5 คน
/khon ³ 5 khon ³ ha: ³ khon ³ 5 khon ³ /	คน 5 คน ข้าคน 5 คน

คำลักษณนามที่ใช้กับสัตว์และสิ่งของมีหลายคำและจัดแบ่งเป็นหลายชนิด ดังนี้

ลักษณนามใช้บอกลักษณะสิ่งของ ได้แก่ โหน่ย เบอ โต้ เซ้น เล่ม โต้ง โห วง ผืน ดังตัวอย่าง

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/?u? 3 no:y ³ /	โอง 3 ใบ

/soŋ ⁴ 5 to: ⁵ /	กางเกง 5 ตัว
/sə? ŋo: ³ 2 sen ⁴ /	เชือกวัว 2 เส้น
/hæ:w ⁴ 4 le:m ³ /	ฟัน 4 ซี่
/pha: ⁴ to: ³ 2 do:ŋ ⁵ /	มีดอีโต้ 2 เล่ม
/phə:k ³ 10 ho: ⁵ /	เผือก 10 หัว
/sin ⁴ 4 phuun ⁵ /	ชิน 4 ผืน

คำลักษณนามที่ใช้ซ้ำกับคำนาม ซึ่งเอาลักษณนามตามหลังจำนวนนับ คล้ายกับภาษาไทย กลาง กล่าวคือ เอาคำนามมาซ้ำเป็นลักษณนาม ดังตัวอย่าง

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/khon ³ 2 khon ³ /	คน 2 คน
/mc: ⁴ 3 mc: ⁴ /	หม้อ 3 หม้อ
/thay ⁵ 4 thay ⁵ /	ไถ 4 ไถ

ส่วนประโยคในภาษาผู้ไท พบว่าประโยคที่น่าสนใจคือประโยคคำถาม เพราะมีลักษณะเด่นที่สร้อยของคำถามมักจะออกเสียงเป็นหน่วยเสียง /ə/ และหน่วยเสียง /ə:/ ดังตัวอย่าง

คำภาษาผู้ไท	คำภาษาไทยมาตรฐาน
/su: ⁴ phi? ə: ⁵ /	ชื่ออะไร
/ʔet ⁴ pha? ə: ⁵ /	ทำอะไร
/pay ² si? ə: ⁵ /	จะไปไหน
/ma: ³ mu: ⁴ ə: ⁵ /	มาเมื่อไหร่
/ca? ʔet ⁴ nə:w ³ ə: ⁵ /	จะทำอย่างไร

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่ประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่าหน่วยเสียงภาษาผู้ไททั้ง 2 ประเทศมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะหน่วยเสียงสระ ซึ่งแสดงลักษณะเด่นทางภาษาผู้ไทของทั้ง 2 ประเทศอย่างเดียวกัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงเสียงสระ จากสระ /เอีย/ เป็นสระ /เอ/ สระ /อัว/ เป็นสระ /โอ/ สระ /เอือ/ เป็นสระ /เออ/ และสระ /ไอ/ เป็นสระ /เออ/ ส่วนระบบเสียงพยัญชนะพบว่ามีความแตกต่างกันตามระบบเสียงของภาษามาตรฐานของประเทศ ซึ่งแท้จริงแล้วชาวผู้ไทไม่มีภาษาเขียน หากแต่อาศัยภาษามาตรฐานในแต่ละประเทศที่อาศัยอยู่ใช้ถ่ายทอดตัวเขียน และเป็นข้อแตกต่างจากภาษาของชาวไทยดำ ที่เชื่อกันว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวผู้ไทในประเทศเวียดนาม เรณู เหมือนจันทร์เชย (2542 : 23) กล่าวว่า ไทยโห่งมีภาษาพูดเป็นของตนเองและมีตัวเขียนและมีตัวอักษรเป็นของตนเอง รูปอักษรคล้ายอักษรลาว การเขียนนิยมเขียนในสมุดพับเป็นชั้นๆ เช่นเดียวกับสมุดข่อย

ด้านวรรณกรรมของชาวผู้ไท ปรากฏว่ามีวรรณกรรมหลายเรื่อง ทั้งตำนาน นิทานที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท อรทัย สุทธิและคณะ (2546 : 5) กล่าวถึงนิทานของชาวผู้ไทในจังหวัดกาฬสินธุ์ว่ามีนิทานพื้นบ้านของชาวผู้ไทหลายเรื่อง เป็นนิทานมุขตลก 37 เรื่อง นิทานชีวิต 24 เรื่อง นิทานคติ 20 เรื่อง นิทานผี 9 เรื่อง นิทานอธิบายเหตุ 7 เรื่อง นิทานสัตว์ 3 เรื่อง และนิทานประจําถิ่น 2 เรื่อง

โดยนิทานต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านด้านสภาพความเป็นอยู่ ด้านครอบครัว ด้านการประกอบอาชีพ ด้านประเพณี ด้านความเชื่อ ด้านค่านิยมและบทบาทของสมาชิกในสังคมคล้ายกับเรื่องเล่าและวรรณกรรมของชาวผู้ไทในประเทศลาวและวรรณกรรมของชาวไทดำ

วรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งบ่งบอกคตินิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนสภาพทางสังคมของกลุ่ม ประคอง นิมมานเหมินท์ (2554 : 87) กล่าวว่า ไทดำมีวรรณกรรมสำคัญที่ถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าสืบต่อกันมา และอยู่ในรูปของนิทานพื้นบ้าน เช่น เรื่องเงือกคอย้าย อีดำอีต่อน อีเอื้อยอีน้อง ซึ่งเรื่องอีเอื้อยอีน้องพบว่ามีแบบเรื่องคล้ายกับเรื่องปลาบู่ทองของไทย นอกจากนี้ยังมีเพลงกล่อมเด็ก เรียกว่า “ความอ้อลูก” หรือ “ความกล่อมลูก” ซึ่งมีเนื้อหาและทำนองขับร้องชวนให้เด็กนอน และยังพบว่าในวรรณกรรมมุขปาฐะของไทดำมีบทร้องเล่นสำหรับเด็ก เช่น บทนับดาวเดือน บทนับก้านพัด บทไฟไหม้ป่า บทร้องบรรยายธรรมชาติ มีเพลงประกอบการเล่นของเด็ก เพลงของหนุ่มสาว และบทขับในพิธีกรรม เช่น บททำขวัญ หรือบทป่าวขวัญ ดังตัวอย่าง

ขวัญไปไฮ่เป่าเฮมา	ขวัญไปนาเป่าพันเต้า
ห่อข้าวห่อไก่เหน็บไฉนี้เน้อ	มีไหมคอบมาหื้อท้าวหาญ
หื้อมันหื้อยีน	หื้อเจ้ากินแสงหลายฟ้าหลายที
หื้อแพรหลายลูก	หื้อแพรเต็มถุน
หื้อเป็นค้ำเป็นคุณ	

ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์ของไทดำที่สำคัญและรับรู้อย่างกว้างขวางได้แก่ ความโทเมือง ซึ่งเป็นตำนานความเป็นมาของโลก มนุษย์ ระเบียบประเพณีและความเป็นมาของเมืองต่างๆ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2545 : 95) กล่าวว่า ความโทเมืองในปัจจุบันที่สำรวจพบมี 27 เล่ม แต่ละฉบับมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการคัดลอก โดยใช้ถ้อยคำภาษาต่างๆ สั้นๆ แม้ว่าเขียนติดกันเป็นพืดแต่เวลาอ่านจะมีจังหวะคล้องจองระหว่างวรรคแบบร้อย และบางตอนมีการซ้ำคำหรือซ้ำความ โดยคัดลอกจากประคอง นิมมานเหมินท์มาประกอบในงานวิจัย ดังนี้

จื่อ ก่อ เปน ดิน เปน หย้า ก่อ เปน ฟ้า ท่อ ถวง เหด ก่อ เปน ดิน เจด ก้อน ก่อ เปน น้ำ เก้า
 แคว ปาก แทะ ทาว ฟ้าต่ำเชื่องหม้อขาง ฟ้า บาง เอื่อย่อง เปือก ถ้วย ต่ำ เข้า ยัง คุง สาก ตาก เข้า ยัง คุง เพิน
 จัว ดำ ไป คุง หมอก หมู ผอก ไป คุง ดง ยาม นั้น ปู่ เจ้า โข โคม ฟ้า จั่ง ตัด สาย โบน ให้ หม้า ตัด สาย ฟ้า
 ให้ ขาด ฟ้า จั่ง ฮวาด เมือ เหนือ จั่ง เปน ฟ้า เตม แหน เปน แถน เตม ผ่อ

นอกจากความโทเมืองแล้วยังมีความแฝงเมือง ซึ่งเป็นตำนานเมือง บันทึกประวัติความเป็นมาของเมือง มีเรื่องใต้ปูเลก เป็นตำนานที่เกิดจากการสอบถามไล่เลียงกันมา ใต้ความเมือง เป็นตำนานเล่าถึงความเป็นมาของบ้านเมือง และยังมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม เช่น ฮีตออกลูกเลี้ยงลูก ฮีตขึ้นบ้านใหม่ ฮีตตาย ปิงฮีตปิงคอง มด ฮีตเสน ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ถ่ายทอดด้วยภาษาไทดำทั้งในรูปของมุขปาฐะและลายลักษณ์

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าวรรณกรรมที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ซึ่งวรรณกรรมมุขปาฐะเป็นส่วนที่มี

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิต กล่าวคือ มีการใช้วรรณกรรมมุขปาฐะทั้งในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ตั้งแต่เกิด แต่งงานและตาย ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์เป็นส่วนที่เกิดขึ้นมาเมื่อมีการบันทึกและใช้ในสังคมที่คนรู้หนังสือแล้ว หากแต่การถ่ายทอดและรับรู้วรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวผู้ไทมักจะไม่ผ่านรูปแบบดังกล่าวนี้มากนัก ในอดีตอาจจะมีบ้างที่พบการอ่านหนังสือผูกและใบลานในงานศพหรืองานอื่นดี แต่ปัจจุบันไม่พบแล้ว เช่นเดียวกันการอ่านหนังสือในงานมงคลและอวมงคลอื่นๆ ก็ไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว แต่วรรณกรรมที่ยังคงปรากฏอยู่ของชาวผู้ไท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์ ทั้งบทพุดผญาในคำผูกแขน ในคำสู่ขวัญ ในบทร้องประกอบพิธีกรรม ในบทร้องเล่นต่างๆ รวมถึงคำกล่าวที่บอกสอนวิธีการทำอาหารก็ล้วนแล้วแต่สืบทอดผ่านมุขปาฐะทั้งสิ้น

2.2.6 อาหาร

ชาวผู้ไทยอมรับประทานข้าวเหนียวกับอาหารที่หาได้ในแหล่งน้ำต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยนำมาประกอบอาหารประเภทน้ำพริก (แจ่ว) เช่น แจ่วผัก ปลา กบ เขียด กุ้ง หอย ปู ก็สามารถนำไปประกอบอาหารประเภทป่น แกง ต้ม หมก อุ นึ่ง ปิ้ง ย่าง ส่วนนก หนูก็สามารถนำไปหมก ปิ้ง แกงได้ รวมไปถึงเนื้อสัตว์ เช่น ไก่ หมู วัว ควายด้วยความที่ชาวผู้ไทตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ใกล้ลำน้ำ หนองน้ำ ห้วยจึงมีแหล่งอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะสัตว์น้ำที่หาได้ง่ายมาก รวมถึงผักริมน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติและเป็นอาหารที่คู่กับปลา เช่น ผักเบน ผักบั้ง ผักปอด ผักแว่น ผักกระโดนน้ำ ดอกแค่น้ำ ดอกแคป่า ฯลฯ (นางบุญเพอ อุปรี, สัมภาษณ์ 5 มิ.ย. 2555) หากอยากกินอาหารป่าที่อุดมสมบูรณ์อย่าง ผักป่า แมลง และสัตว์ป่าบางชนิด เช่น ผักหวานป่า ผักกระโดน ดอกกระเจียว ผักติ้ว แมลงขุ่น จักจั่น แมลงทับ แมลงค้อ ไช้เม็ดแดง แยม กิ้งก่า กระแต กระรอก กระต่าย หนู โกงป่า ฯลฯ ก็สามารถที่จะเดินทางขึ้นไปหาบนภูเขาได้ ซึ่งการเลือกที่ตั้งให้เหมาะสมกับการดำรงชีพก็ถือเป็นเรื่องที่ชาวผู้ไทให้ความสำคัญดังที่มีคำกล่าวที่ว่า “หินภูเห่อได้กะแต่กะเฮาะ เลาะอิมโห้ยเห่อได้ผักตำเปะผักหนาม ลงเนอน้ำเห่อได้ปลา ปู กุ้ง หอย” ซึ่งวัฒนธรรมการดำรงชีวิตเหล่านี้ได้ปรากฏอยู่ในคำสอนที่ชัดเจนมากของชาวผู้ไท

รูปที่

2.22

อาหาร

ของชาวผู้ไทบ้านหนองแคน จ.มุกดาหาร

นอกจากอาหารคาวแล้ว ยังมีอาหารหวานที่มักจะทำในเวลางานบุญประเพณี เช่น ข้าวต้มมัด ข้าวต้มมัด ขนมหมก ข้าวเขียบหรือข้าวโป่ง (นางจันศรี อุปรี, สัมภาษณ์ 21 ส.ค. 2555) โดยใช้วัสดุและเครื่องปรุงที่หาได้จากหมู่บ้าน มีส่วนประกอบสำคัญมาจาก “ข้าว” ซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวผู้ไทและชนชาติไท โดยแต่ละครอบครัวบ้านจะช่วยกันทำเพื่อเอาไปถวายพระ และทำบุญที่วัดในงานบุญเวส บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐินและทอดผ้าป่า นอกจากนี้ก็ยังมีงานแต่งงาน งานศพ ที่ต้องทำขนมเหล่านี้ไปช่วยงาน ส่วนอาหารที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม จะแบ่งแยกเป็นของคาวและของหวาน เครื่องคาวประกอบด้วยข้าวดำ ข้าวแดง ไก่ต้ม เมียงที่ทำจากตะไคร้หั่นแล้วโขลกรวมกับพริก ปลาแร่ ไข่ต้ม ไข่ต้ม ไข่ต้ม ไข่ต้ม ไข่ต้ม ไข่ต้ม ส่วนเครื่องหวานก็มีข้าวหวาน เอาข้าวต้มมัดคลุกมะพร้าวและน้ำอ้อย ข้าวต้มโคน กล้วย อ้อย เป็นต้น

รูปที่ 2.23 แจ่วบอง คั่วจักจั่นและปลิ้นไม้ อาหารพื้นบ้านทั่วไปของชาวผู้ไท จังหวัดสกลนคร

อาหารของชาวผู้ไทได้สะท้อนภาพของการทำมาหากิน ว่าชาวผู้ไทได้ยึดอาชีพหลักคือการทำ

นา ทำไร่ และดำรงชีพด้วยความเรียบง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพท้องถิ่นที่ตั้งเหมาะสม มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งข้าวปลาอาหาร แม้ในยามที่ว่างจากการทำนา ทำไร่ก็มีอาชีพเสริมด้วยการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรหรือเครื่องมือจับปลา และการทอผ้าฝ้าย ผ้าหมี ผ้าขาวม้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในงานบุญประเพณีหรือใช้ในงานแต่งงาน จากการสอบถามจากชาวบ้านชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่พบว่าวิถีการทำมาหากินและอาหารการกินของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่อาหารการกินได้จากการหาตามหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงตามห้วย หนอง คลอง บึงต่างๆ ก็ต้องหันมาซื้ออาหารที่ได้จากตลาดสด ซึ่งทำให้เกิดรายจ่ายมากขึ้น ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น ระบบเศรษฐกิจครัวเรือนที่ผิดเคือง ปัญหาหนี้สินเนื่องจากการกู้หนี้ยืมสินนอกระบบจากนายทุนและหนี้ระยะสั้น - ยาว จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการทำมาหากินของชาวบ้าน ผู้นำครอบครัวและกลุ่มวัยรุ่นจึงต้องเดินทางเข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานครและตามเมืองใหญ่ต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลกระทบกับพลวัตของคติชนประเภทพิธีกรรมตำนาน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของชาวผู้ไท

รูปที่ 2.24 แกงผักหวานของชาวผู้ไทบ้านหนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

หากแต่การลงภาคสนามที่ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม พบว่า คนไทดำนิยมรับประทานข้าวเหนียวและอาหารที่มีรสจัด ใส่เครื่องปรุงด้วยพริก เกลือ ปลา ร้า และมีเครื่องเคียงคือผัก ส่วนเนื้อสัตว์นิยมเนื้อหมู (หมูป่า) ไก่ ซึ่งตอนที่ผู้วิจัยและคณะลงเก็บข้อมูลภาคสนามที่บ้านนาแดน ตำบลเดียนเบียน เมืองเดียนเบียนฟู ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยม บ้านดังกล่าวได้ฆ่าหมูนำมาประกอบอาหารให้เราทาน โดยทำเป็นอาหาร 5 อย่าง คือ ต้มหมู ลาบหมู ปิ้งหมู ผัดใส่เครื่องต่างๆ คล้ายผัดเผ็ด และอีกอย่างหนึ่งเป็นคู่เลือดหมู คล้ายๆ กับเลือดแบ่งบ้านเรา และก็จัดที่นั่งของคณะผู้วิจัยได้นั่งรับประทานอาหารร่วมกับเจ้าของบ้าน พร้อมทั้งผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ รวมถึงผู้นำทีมวิจัยด้วย ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการทำอาหาร โดยเป็นลูกมือของเอ้มป่าเจ้าของบ้านในการทำลาบหมู ลักษณะลาบหมูของไทดำคล้ายๆ กับลาบหมูบ้านเรา คือ เอาเนื้อหมูไปสับให้ละเอียดแล้วก็เอาหนังหมูไปต้มให้สุก หลังจากนั้นก็นำเอาเนื้อหมูสับและหนังหมูที่ซอยเรียบร้อยแล้วไปคลุกรวมกันในกะละมังที่เตรียมไว้ แล้วก็ปรุงด้วยเกลือ น้ำปลาร้า พริกป่น และหันหอมซอยลงไป ส่วนต้มหมูนั้นได้นำเอาหัวและหูไปต้มในน้ำร้อนจัด หลังจากนั้นนำมาล้างใส่หม้อ แล้วก็นำมาหันเป็นชิ้นๆ

พอคำก่อนนำไปจัดบนที่นั่งรับประทานอาหาร และการทำบั้งหมูก็เอาเนื้อหมูส่วนขาหลังทั้งสองเอาไปบั้ง แต่เนื้อหมูที่นำมาทำอาหารนี้ต้องทำแบ่งเพื่อเอาไปให้ผีที่กะหลอห้องกินก่อน โดยมีคุณลุงเจ้าบ้านเป็นคนบอกกล่าวกับกะหลอห้องว่ามีญาติมาจากเมืองไทยมาเยี่ยมเยือน ให้คนในบ้านอยู่เย็นเป็นสุขและคนที่มาเยี่ยมเยือนก็อยู่เย็นเป็นสุขด้วย

รูปที่ 2.25 อาหาร

เสียดี (เซ่น

ผี) ของชาวไทดำ เมืองแกลง ประเทศเวียดนาม

ข้าวของชาวไทดำมี 2 แบบ คือข้าวนั่งธรรมดา เป็นข้าวขาว เวลานั่งเสร็จก็จะห่อใส่ใบตอง เม็ดข้าวของชาวไทดำเป็นเม็ดสั้นและป้อม กรรมวิธีการนี้ก็ไม่แตกต่างจากบ้านเรา กล่าวคือ เอาข้าวสารไปแช่ในน้ำและเรียกว่า “หมา” เหมือนกับบ้านเรา เมื่อข้าวเม็ดอ่อนแล้วพอที่จะนั่งได้ก็เอาไปใส่ “หวด” นั่งข้าว ซึ่งทำจากไม้ เป็นท่อนยาวประมาณครึ่งเมตรหรือความสูงประมาณ 30-40 เซนติเมตร ใส่บนหม้อนั่งข้าว ประมาณ 30-40 นาทีข้าวก็จะสุก แล้วก็นำมา “ส่วย” คือการทำให้ข้าวแยกตัวจากกันไม่ให้เป็นก้อน แล้วนำไปห่อใส่ใบตอง คล้ายๆ กับใบตองกล้วย ห่อเป็นก้อนสี่เหลี่ยมและวางตามจำนวนแขกที่มาเยือน ส่วนข้าวอีกชนิดคือข้าวดำ (ข้าวกำ) และข้าวที่นึ่งใส่กับฟักข้าว จะได้เป็นสี่สั้ม ซึ่งการทำข้าวกำ ชาวบ้านไทดำเล่าให้ฟังว่าจะมีเครือไม้เถาชนิดหนึ่งที่เป็นสี่มวง และมีเยื่อมากอยู่ตามภูเขา เมื่อขึ้นไปบนภูเขาก็จะตัดเอาลงมาไว้ เป็นท่อนเล็กๆ ขนาดความยาวเท่ากับนิ้วมือ เมื่อจะนั่งข้าวก็เอาเครือไม้นี้แช่ลงไปกับข้าวขาว ข้าวจะเป็นสี่มวง เมื่อข้าวสุกก็นำมาห่อเหมือนกับข้าวขาวแล้วเอาไปวางไว้รอรับแขกต่อไป ส่วนข้าวสี่สั้มได้จากการนึ่งฟักข้าวหรือฟักทองลงไปด้วย เวลาข้าวสุกก็ทำการคลุกเคล้าข้าวเป็นก้อนๆ ข้าวจะเป็นสี่สั้มและให้ความมันจากฟักทองนำมาห่อใส่ใบตองเช่นกัน

การทำอาหารเลี้ยงรับรองแขกของชาวไทดำ เน้นพิธีการมาก ก่อนการกินอาหารจะต้อง “ดำ

จอก ตอกดาก” และโยนก้อนข้าวลงใต้ถุนหรือแยกไว้ส่วนเล็กๆ เพื่อให้ผีบรรพบุรุษได้กินด้วย ขณะการกินข้าว ก็จะมีการรินเหล้าให้แขกตลอดระยะเวลา ซึ่งถือเป็นการสร้างสมานความสามัคคีของแขกกับเจ้าบ้าน ซึ่งจะได้ยินเสียง “ห้าวหัน” ตลอดเวลา นับว่าเป็นช่วงเวลาของความสุขของนักวิจัยและเจ้าบ้าน ที่ได้กินอาหารร่วมกัน

รูปที่ 2.26
สำรับอาหาร

การจัด
เพื่อเลี้ยง

แขกของชาวไทดำ ประเทศเวียดนาม

แหล่งของอาหารที่ชาวบ้านได้คือ หนองน้ำ ลำห้วย และป่า โดยเฉพาะป่าบุ่งทาม และป่าโคก ซึ่งหนองน้ำ ลำห้วยจะได้สัตว์ต่างๆ ได้แก่ ปลา กุ้ง หอย ปู กบ เขียดและแมลงต่างๆ หลังจากนั้นก็จะนำมาประกอบอาหารได้หลากหลายประเภท ได้แก่ ต้ม แกง อ่อม หมก คั่ว ฮู้ ดอง ปน บั้ง ส่วนอาหารที่ได้จากป่าโคก ได้แก่ เห็ด ดอกกระเจียว ผักหวาน ไข่มตแดง แมงแคง แมลงทับ จักจั่น บอน อีลอก อีลาย กลอย ซึ่งอาหารเหล่านี้มักจะถูกนำมาประกอบอาหารได้ต่างๆ หลากหลายเช่นกันเช่น แกง คั่ว ต้ม ลวก ผัด เมื่อเก็บมาได้มากๆ ก็มักจะนำไปขาย โดยเฉพาะเห็ดเผาะ เห็ดระโงก เห็ดดิน เห็ดก่อ เห็ดปวก (เห็ดโคน) ซึ่งมีราคาแพงมาก แต่ในปัจจุบันพบว่าอาหารที่ได้จากป่าโคกนั้นวันจะลดน้อยถอยลง เนื่องจากพื้นที่ป่าถูกบุกรุกและทำลายส่วนหนึ่งถูกปรับให้เป็นสวนยางพาราและบางส่วนก็ถูกแปลงให้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ดังนั้นจึงส่งผลต่อแหล่งอาหารของชาวบ้านโดยตรง ส่วนอาหารที่ได้จากป่าบุ่งทาม ได้แก่ หน่อไม้ ต่อ แตน และผักต่างๆ ได้แก่ ผักน้ำ ผักป่า ซึ่งนำมาเป็นอาหารได้อีกทางหนึ่งด้วย

รูปที่ 2.27 การทำหมกหน่อไม้กับก้อยไข่มดแดง

หากจะให้บ่งชี้ว่าอาหารชนิดพิเศษของชาวผู้ไทคืออะไร สิ่งที่ผู้วิจัยพบและเห็นคล้ายๆ กันคือ แกงหน่อไม้ และมักจะมีกรรมวิธีการทำคล้ายๆ กัน ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปกินแกงหน่อไม้ในขณะที่เก็บข้อมูลในพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดมุกดาหาร และได้ไปกินแกงหน่อไม้ที่อำเภอหนองสูง อีกทั้งได้เก็บรวบรวมข้อมูลของอาหารประเภทนี้ พบว่า แกงหน่อไม้ของชาวบ้านดงมะแห่ง ตัววัตถุดิบหลักคือหน่อไม้ได้มาจากภู บางครั้งก็ได้มาจากกอไผ่หลังบ้านหรือที่นา หลังจากนั้นก็นำหน่อไม้มาแกะเปลือก แล้วหั่น หรือตัด หรือทุบขึ้นอยู่กับความชอบของผู้กินหลังจากนั้นก็จะนำหน่อไม้ไปต้ม ในขณะที่ต้มหน่อไม้ก็จะไปเอาย่านางมาขยี้ให้มีน้ำสีเขียวเพื่อนำไปเป็นเครื่องแกง รวมถึงเตรียมวัตถุดิบอื่นๆ เช่น หั่นบวบ หั่นพริกทอง ผักต่างๆ เช่น แมงลัก หรือผักอื่นๆ ที่จะใส่ในแกงหน่อไม้ หลังจากทีหน่อไม้สุกแล้วก็เอาน้ำออก เทน้ำย่านางใส่เข้าไป พร้อมกับผสมใส่ในน้ำข้าวเวือ (ข้าวแช่จนเม็ดอ่อนแล้วนำมาตำจนละเอียดใส่กับพริก) หลังจากนั้นก็นำไปตั้งไฟให้ร้อน ปรงรสด้วยน้ำปลาร้า น้ำปลา ผงชูรส บางแห่งจะนำผงปรุงรสมาผสม บางแห่งใส่ปลาหมึกแห้งลงไป เมื่อเดือดก็ชิมจนได้ที่แล้วก็ยกออกจากเตา นำมารับประทานได้

อาหารจึงเป็นภาพสะท้อนของการทำมาหากิน ว่าชาวผู้ไทมีอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ และดำรงชีพด้วยความเรียบง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพท้องถิ่นที่ตั้งเหมาะสม มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งข้าวปลาอาหาร แม้ในยามที่ว่างจากการทำนา ทำไร่ก็มีอาชีพเสริมด้วยการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรหรือเครื่องมือจับปลา และการทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขาวม้าเพื่อเก็บไว้ใช้ในงานบุญประเพณีหรือใช้ในงานแต่งงาน แม้ว่าวิถีการทำมาหากินและอาหารการกินของชาวบ้านผู้ไทได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่อาหารการกินได้จากการหาตามหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงตามห้วย หนอง คลอง บึงต่างๆ ก็ต้องหันมาซื้ออาหารที่ได้จากตลาด ซึ่งทำให้เกิดรายจ่ายมากขึ้น ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น ระบบเศรษฐกิจครัวเรือนที่ฝืดเคืองปัญหาหนี้สินเนื่องจากการกู้หนี้ยืมสินนอกระบบจากนายทุนและหนี้ระยะสั้น - ยาว จากธนาคารเพื่อการเกษตร

และสหกรณ์การเกษตร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการทำมาหากินของชาวบ้าน ผู้นำครอบครัวและกลุ่มวัยรุ่นจึงต้องเดินทางเข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานครและตามเมืองใหญ่ต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวผู้ไทสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น

2.2.7 ความเชื่อและพิธีกรรม

กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยังคงนับถือผี ควบคู่กับพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผีของชาวผู้ไทจึงเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทหลายกลุ่ม นอกจากนี้ชาวผู้ไทยังมีความเชื่อเรื่องขวัญและความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติแบบต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับวิถีการดำเนินชีวิต เพราะขวัญและผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ สามารถคลั่งบันดาลให้เกิดความมั่นคงทั้งทางกายและจิตใจ รวมถึงส่งผลทั้งคุณและโทษต่อคนได้ ดังนั้นจึงต้องกระทำการบูชา เช่น สรงและอ้อนวอนต่อผีด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผี ขวัญและพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวผู้ไทตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ซึ่งจะได้กล่าวถึงชาวผู้ไทกับความเชื่อที่สัมพันธ์กับ “ผี” และ “ขวัญ” ต่อไป

2.2.7.1 ความเชื่อเรื่องผี

ประคอง นิมนานเหมินท์ (2554 : 220) กล่าวว่า ความคิดและความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานและภาคเหนือ ตลอดจนกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่ม เช่น ไทลื้อ ไทไตคอง ไทซิ่น ไทใหญ่และลาว แสดงให้เห็นว่าก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนเหล่านี้ คนไทยและกลุ่มชนที่พูดจากภาษาตระกูลไทมีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันอยู่ 2 ประการ คือ ความเชื่อเรื่องผีและความเชื่อเรื่องขวัญ สอดคล้องกับปราณี วงษ์เทศ (2534 : 60) ที่กล่าวว่า ศาสนาและความเชื่อของชาวผู้ไท แสดงให้เห็นความเชื่อที่ว่า ความตายมิได้ทำให้บุคคลหยุดหรือหมดบทบาทในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งในสังคมของตนเอง ผู้ไทมีพิธีเช่นไหว้วันบวชผีเชื่อและผีเสื้อที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ผีบรรพบุรุษ” คือผีวิญญาณผู้ตายที่เป็นญาติสนิทของทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายสามีและภรรยา มักเรียกรวมๆว่าเป็นผีปู่ย่า ดังนั้นผีต่างๆ เหล่านี้จึงเป็น “ผีบรรพบุรุษ” ในความหมายกว้างๆ องค์ประกอบของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวผู้ไทมักต้องประกอบด้วยการตีหม้อและเป่าแคน เช่นเดียวกับความเชื่อที่ยังคงแน่นแฟ้นอยู่ในสำนึกของชาวผู้ไท คือ ผีและขวัญ

ชาวผู้ไทเชื่อว่าผีมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนตาย ผีมีทั้งคุณและโทษถ้าทำดีก็จะได้รับผลดีตอบแทน ในทางกลับกันถ้าหากประพฤติชั่วก็ได้รับผลร้าย ความเชื่อดังกล่าวได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวกับผี สุวรรณ สถาอาพันธ์ (2542 : 8) ได้อธิบายปรากฏการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับการนับถือผีไว้ว่า เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ครอบคลุมมิติต่างๆ ของชีวิต ซึ่งดำรงอยู่ในคน สัตว์ พืช สิ่งของและวิญญาณ และเป็นพลังอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นชีวิตนามธรรมที่พึงได้รับความเคารพซึ่งมีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ของคนกับผีในรูปวัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผีเป็นรูปของความคิดที่มีอิทธิพลเหนือกว่ามนุษย์ ไม่ว่าจะ เป็นเหนือพื้นดิน แผ่นน้ำ แผ่นฟ้าหรือแม้กระทั่งผีเน่าก็ล้วนแต่ถูกควบคุมจากผีแทบทั้งสิ้น ดังนั้นมนุษย์จึงต้องกำหนดและสื่อพิธีกรรมบางอย่างเพื่อติดต่อกับผี โดยการสร้างความพึงพอใจและความเคารพยำเกรง และพิธีกรรมดังกล่าวก็มักจะถูกถ่ายทอดผ่านวิถีการดำเนินชีวิตทั้งรูปของขนบธรรมเนียมประเพณีและชีวิตประจำวันด้วย

รูปที่ 2.28 การ “เซ่น” ฆ้องบรรพบุรุษและการ “ขับ” แถนของชาวไทดำ บ้านนาแดน เดียนเบียนฟู เวียดนาม

ผีที่ปรากฏในความเชื่อของชาวผู้ไทมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีจะช่วยบันดาลความสุขให้และช่วยปกป้องคุ้มครองให้บุคคลในครอบครัวมีความสุขและไม่เจ็บไข้ได้ป่วย นอกจากนี้เมื่อเวลาเดินทางออกไปทำงาน นอกหมู่บ้านหรือต่างจังหวัด ผีดีเหล่านี้ก็จะช่วยคุ้มครองและปกป้องรักษา ซึ่งกรณีดังกล่าวผู้ที่เดินทางออกนอกหมู่บ้านจะต้องทำการบะ (บน) ผีก่อนเมื่อกลับจากทำงานต่างถิ่นแล้วก็ต้องไปคอบ (บอกกล่าว) ว่าได้กลับมาสู่หมู่บ้านอย่างปลอดภัยแล้ว จึงจะถือว่าเป็นการให้ความศรัทธา เคารพและยำเกรงต่อผี ซึ่งสอดคล้องกับการจำแนกผีของเสฐียรโกเศศ (2515 : 307) ที่กล่าวว่า ผีมี 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ผีดีและผีร้าย ผีดีมีใจเป็นกลาง ไม่ให้ดีและไม่ให้ร้ายแก่ใคร ยกเว้นถูกทำให้โกรธ ได้แก่ ผีฟ้าและผีปู่ตายหรือผีเรือน ส่วนผีร้าย ซึ่งถือว่าเป็นผีเลวหรือผีพาล แม้จะประจบเอาใจ เช่นไหว้ก็มักทำความเดือดร้อนใจให้ จึงหาทางป้องกันไม่ให้มาใกล้ โดยใช้เครื่องป้องกันต่างๆ เช่น เถลว ด้ายสายสิญจน์ ผ้าประเจียด ประเภทของผีร้ายนี้เช่น ผีห่า ผีปอบ ผีกระสือ ผีกระหัง นอกจากนี้ยังมีผีอีกชนิดหนึ่งไม่ตัดเข้าพวกทั้งสองที่กล่าวมา แต่เป็นผีที่ประจำอยู่ในธรรมชาติ เช่น ป่าภูเข่า แม่น้ำ ที่ดิน

2.2.7.2 ความเชื่อเรื่องแถน

บรรดาผีดีที่ชาวผู้ไทนับถือ คือ ผีให้ผีแถน ถลา ผีปู่ตา ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ซึ่งผีดีเหล่านี้หรือผีให้ผีแถนเป็นผีที่ยิ่งใหญ่กว่าผีอื่นๆ สามารถดลบันดาลอะไรก็ได้ ดังนั้นการดำเนินชีวิตของคนจึงอยู่ภายใต้การควบคุมของแถน ซึ่งศิริพร ณ ถลาง (2545 : 40) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องแถนว่ามีการจัดระเบียบแยกแยะประเภทและบทบาทหน้าที่ของแถนอย่างละเอียด เช่น แถนหลวงซึ่งเป็นหัวหน้าของแถนทั้งหลาย แถนบุญ แถนจ้ง เป็นแถนที่ทำให้คนสบาย มีเงิน มีงาน แถนเคอะ เป็นแถนที่คอยดูแลแต่ละช่วงชีวิตของคน แถนหล่อ เป็นแถนผู้สร้างคน และสุมิตร ปิติพัฒน์ (2535 : 44) ก็ได้กล่าวถึงการแยกประเภทและหน้าที่ของแถนของชาวไทดำเมืองกว่าไว้ว่า แถนปวก่าลาวีมีหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขและความอุดมสมบูรณ์ของมนุษย์และโลก แถนชาติเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ แถนแนนเป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของคนว่าจะมีอายุยืนยาวเท่าใด แถนบุนเป็นผู้บันดาลความมั่งคั่ง แถนเคอะเป็นแถนที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ แถนเคาะเป็นผู้บันดาลให้เกิดเคราะห์ร้าย แถน

สิ่งเป็นแกนประจำตระกูลของเผ่าไทดำรักชาววังศ์วานให้สงบสุขแกนสัดเป็นผู้ดูแลให้มนุษย์อยู่ในระเบียบวินัย และแกนนุ่งขาวเป็นผู้บันดาลให้เกิดแสงสว่างและความสวยงาม ความเชื่อเรื่องแกนมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานในอดีต ในการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิต กำหนดความคิดทางการเมือง ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านการศึกษา ทางด้านสาธารณสุข รวมทั้งทางด้านสันตนาการ ซึ่งล้วนแต่มีอิทธิพลอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องแกนทั้งสิ้น และความเชื่อเรื่องแกนนี้เองที่ทำให้เกิดพิธีกรรม

ความเชื่อเรื่องแกนของชาวผู้ไทในประเทศไทยส่วนมาก น่าจะได้รับอิทธิพลจากพงศาวดารล้านช้าง ที่กล่าวถึงแกนสั่งให้ส่งข้าวปลาให้แกน คนทั้งหลายไม่ทำตามแกนจึงบันดาลให้น้ำท่วม ปู่ลางเชิง ขุนคัก ขุนคานเอาไม้มาทำแพ เอาลูกเอาเมียไว้บนแพแล้วหนีไปอยู่เมืองฟ้า ต่อมาแกนบันดาลให้น้ำแห้งและส่งความลงมาถึงน้อยอ้อยหนูให้คนทำนา ต่อมาควายตายเกิดมีน้ำเต่าบุงที่ซากควาย ปู่ลางเชิงเอาเหล็กมาจี้ น้ำเต่าบุงคนไหลออกมา 3 วัน 3 คืน เป็นคนชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ปู่ลางเชิงสอนให้คนทำนา ทอผ้า ปูส่งท้าวบูลมมาปกครอง ท้าวบูลมมีลูก 7 คน ส่งลูกไปครองดินแดนต่างๆ เนื่องจากได้สัมภาษณ์จากผู้เฒ่าผู้แก่จากหลายแหล่งก็พบว่ามีการกล่าวถึงแกนในฐานะที่เป็นผู้เป็นใหญ่แห่งผีทั้งปวง และสามารถบันดาลให้มนุษย์เป็นอะไรก็ได้ โดยปรากฏในคำกล่าวที่ว่า “ตายแล้วกะเมอเมิงฟ้าเมิงแกน” “ลงมาแต่เมิงฟ้าเมิงแกน” “มาแต่เมิงแกน” (ไซ เชื้อคำจันทร์, สัมภาษณ์ 8 เม.ย. 2555) นอกจากนี้ยังพบว่าความเชื่อเรื่องแกนไปปรากฏในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยา ซึ่งเป็นพิธีกรรมการรักษาโรคของชาวผู้ไท โดยปรากฏชื่อของผีให้ผีแกนในรูปของชื่อองค์เทพที่เชิญลงมาประทับทรงเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย ได้แก่ สีแก้ว เจียงคำ โสกา เกศแก้ว อินถา เจ้าพ่อแสงแก้ว เจ้าเมืองแสนหล้า เจ้าพ่ออินเขียน เจ้าช้ำน้ำ พ่อศรีเมือง แม่บุญเรือง พ่ออัมพร แม่ไกรสร พ่อแก้วฟ้า แม่ลดาวลัย พ่อบุญชู แม่เครือวัลย์ พ่อบุญคำ แม่ทองคำ ผีที่เป็นตัวเอกในวรรณคดีในบทร้อง ได้แก่ ท้าวผาแดง นางไอ่ นางมณีจันทร์ ท้าวกาละเกต ผีให้ผีแกนแต่ละองค์มีลำดับความสำคัญแตกต่างกัน บางองค์ช่วยรักษา บางองค์เพื่อการสอบถาม บางองค์เพื่อปราบสิ่งชั่วร้าย บางองค์เพื่อการทำนาย บางองค์ก็มีไว้เพื่อเจรจา การเชิญผีให้ผีแกนทั้งหมดลงมาประทับทรงเพื่อช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย ถ้อยคำภาษาที่มีความไพเราะของเสียง

คติความเชื่อเรื่องแกนของชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เชื่อว่าแกน มีสถานะภาพเป็นเทวดา สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆแก่ผู้คนได้ ทั้งสิ่งที่ร้ายและดี หรือเรียกว่าให้ทั้งคุณและให้ทั้งโทษ ดังนั้นต้องเช่นสำรวจแกนจะได้รับแต่สิ่งที่ดีหรือได้รับการอวยพรจากแกน มีความเชื่อในหมู่คนที่นับถือแกนว่าเหตุที่เกิดเภทภัยเจ็บไข้ได้ป่วย น้ำท่วม ฝนแล้ง นาล่มหรือพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่อุดมสมบูรณ์ เป็นสิ่งที่เกิดมาจากอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของแกนหรือของผีบางเทวดาทั้งสิ้น ดังนั้นจึงต้องเช่นไหว้บวงสรวงผีแกน ทุกครั้งที่มีการเช่นไหว้เป็นประจำทุกฤดูกาลจะเกิดแต่ความสุขไปทั่ว ผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยก็หาย ข้าวกล้าในนาที่อุดมสมบูรณ์ดี จึงอาจจะกล่าวได้ว่าผีแกนหรือแกนเป็นเทวดาหรือเทพแห่งเกษตรกรรมและเทพแห่งความเจ็บไข้ได้ป่วย เพียงแต่แกนในความหมายของคนเผ่าภูไทจะกว้างขวางและครอบคลุมทุกวิถีชีวิต

นับแต่อดีตกลุ่มชนผู้ไทนับถือผีหรือแกน ก่อนที่จะมานับถือพระพุทธศาสนา การนับถือพระพุทธศาสนาของกลุ่มชนผู้ไทเริ่มมาตั้งแต่สมัยที่อพยพมาอยู่ในประเทศลาว โดยปรากฏหลักฐานในตำนานประวัติชนชาติภูไทย ที่แต่งขึ้นโดยพระโพธิวงศาจารย์ (อ้วน ติสโส) (2515 : 353 – 354) ที่กล่าวว่า เดิมพวกภูไทยหรือผู้ไท มีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนู ขึ้นกับเมืองไร่ เมืองปุง ต่อมาเมืองน้ำน้อยอ้อยหนูเกิดคอด

อยาก ท้าวเก่าซึ่งเป็นหัวหน้าเกิดไม่พอใจกับเจ้าเมืองน้ำน้อยอ้อยหนู่ จึงได้พาพรรคพวกอพยพไปขอขึ้นกับเจ้าอนุรุธกุมารเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เจ้าอนุรุธกุมารให้พวกผู้ไทไปตั้งบ้านเรือนที่เมืองวัง....ในครั้งนั้นพวกผู้ไทยังไม่มีศาสนาอะไรนับถือแต่ผีด้ามหรือผีดำ คือ ผีบิดามารดาหรือปู่ย่า ตายาย ที่ตายไปแล้ว และพระยาเก่ายังไม่มีการรยา เจ้าอนุรุธกุมารจึงประทานสาวสนมมาให้เป็นภรรยาพระยาเก่าคนหนึ่งชื่อนางลาว และให้พระสงฆ์รูปหนึ่งไปตั้งวัดขึ้นที่เมืองวังเพื่อสั่งสอนพระพุทธศาสนาแก่ชาวผู้ไท

ผีที่กลุ่มชนผู้ไทนับถือสูงสุดคือแถน ซึ่งแถนก็คือเทวดาที่คนภูไทนับถือมาอย่างยาวนาน ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากับเทพของอินเดีย อาจกล่าวได้ว่า “แถน” ก็คือเทพองค์หนึ่งของกลุ่มชนผู้ไท ดินแดนที่เป็นเมืองแถนอันเป็นดินแดนดั้งเดิมของกลุ่มชนผู้ไทก็เป็นดินแดนร่วมของต้นกำเนิดคนลาว โดยถือว่าพญาแถนคือต้นกำเนิดของลาว เมืองแถนจึงเปรียบเสมือนเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เพราะคำว่า “แถน” มีความหมายว่า “ฟ้า” ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงเชื่อว่าเทพหรือผู้คุ้มครองบรรพบุรุษก็คือ “แถน” “ผีแถน” หรือ “ผีฟ้า” ซึ่งชาวผู้ไทเคารพนับถือและต้องเซ่นไหว้แถนเพื่อเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์

ส่วนความเชื่อเรื่องแถนของชาวไทดำในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม พบว่า ไทดำมีขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อเรื่องผี และนับถือบูชาพระยาแถน ผีบรรพบุรุษ ผีน้ำ ผีนา ไม่ได้นับถือศาสนาอื่นใด จนอาจกล่าวได้ว่าการบูชาผีแถนเป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวไทดำ และยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน คล้ายคลึงกับความเชื่อเรื่องแถนของชาวไทดำ (ลาวโซ่ง) ที่จังหวัดเพชรบุรี ที่เชื่อว่าแถนเป็นเทวดาอยู่บนฟ้าหรือสวรรค์ มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย สามารถลดบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่างๆ ทั้งทางดีและทางร้ายต่อคน สัตว์และพืชต่างๆ ดังนั้นเมื่อเกิดเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้ายจึงทำพิธีอ้อนวอนร้องขอให้แถนช่วยเหลือ หรือปฏิบัติตามความประสงค์ของแถน เพื่อให้แถนเมตตาและบันดาลความสุขแก่ตนเองและคนในครอบครัว เรณู เหมือนจันทร์เชย (2542 : 36) กล่าวว่า แถนตามความเชื่อของไทดำและลาวโซ่งมีหน้าที่แตกต่างกันมากมาย ได้แก่ แถนหลวง แถนปัวกาลาวี แถนชาต แถนแนน แถนบุน แถนคอ แถนเคาะ แถนสิง แถนสัด แถนนุ่งขาว และนับว่าแถนหลวง เป็นหัวหน้าของแถนทั้งหมดบนฟ้า มีหน้าที่คอยควบคุมการทำหน้าที่ของแถนต่างๆ ให้เป็นไปตามปกติและตัดสินข้อพิพาทต่างๆ ให้เกิดความยุติธรรม สอดคล้องกับที่ศิริพร ณ ถลาง (2545 : 40) กล่าวว่า ผีแถนเป็นผีที่ยิ่งใหญ่กว่าผีอื่นๆ สามารถลดบันดาลอะไรก็ได้ ดังนั้นการดำเนินชีวิตของคนจึงอยู่ภายใต้การควบคุมของแถน โดยความเชื่อเรื่องแถนมีการจัดระบบแยกแยะประเภทและบทบาทหน้าที่ของแถนอย่างละเอียด เช่น แถนหลวงซึ่งเป็นหัวหน้าของแถนทั้งหลาย แถนบุญ แถนจิง เป็นแถนที่ทำให้คนสบาย มีเงิน มีงาน แถนเคาะ เป็นแถนที่คอยดูแลแต่ละช่วงชีวิตของคน แถนหล่อเป็นผู้สร้างคน สุมิตร ปิติพัฒน์ (2535 : 44) ได้แยกประเภทและหน้าที่ของแถนของชาวไทดำเมืองกว่าไว้ว่า แถนปัวกาลาวีมีหน้าที่ในการดูแลทุกข์สุขและความอุดมสมบูรณ์ของมนุษย์และโลก แถนชาตเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ แถนแนนเป็นผู้ตั้งมิ่งขวัญของคนว่าจะมีอายุยืนยาวเท่าใด แถนเคาะเป็นผู้บันดาลให้เกิดเคราะห์ร้าย แถนสิงเป็นแถนประจำตระกูลของเผ่าไทดำรักษาวงศ์วานให้สงบสุขแถนสัดเป็นผู้ดูแลให้มนุษย์อยู่ในระเบียบวินัย และแถนนุ่งขาวเป็นผู้บันดาลให้เกิดแสงสว่างและความสวยงาม

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีแถน พบว่า ความเชื่อนี้ยังตรึงอยู่ในความ

ทรงจำของชาวผู้ไท หากแต่ไม่ได้ชัดเจนและเข้มข้นเหมือนในอดีต เนื่องจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชาวผู้ไท ทำให้ความเชื่อเรื่องไท้และแกนเบาบางลง หากแต่ไปปรากฏอย่างเข้มข้นในพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต โดยเฉพาะพิธีกรรมการรักษาโรค ที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติมาเป็นสื่อกลางและเป็นกุศโลบายให้เกิดความมั่นคงทางด้านจิตใจของผู้ป่วย ทำให้ความเชื่อเรื่องแกนยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน แม้จะเป็นพื้นที่ของความเชื่อที่เล็กมากเมื่อเปรียบเทียบกับความเชื่อส่วนใหญ่ในสังคม หากแต่อิทธิพลของแกนก็ยังคงเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงวิถีคิดของคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติได้อย่างชัดเจน

2.2.7.3 ความเชื่อเรื่องถลา

ปู่ถลาหรือมเหสักข์ เป็นผีที่ชาวผู้ไททุกกลุ่มนับถือและมีพิธีเลี้ยงถลา โดยเฉพาะชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง “ถลา” ก็คือ วิญญาณบรรพบุรุษที่เป็นผู้นำและได้รับความเคารพจากชาวผู้ไท ซึ่งอาจจะเป็นเจ้าของหรือผู้นำที่มีความเก่งกล้าสามารถในการรบ ชาวผู้ไทที่อยู่ห่างกันเวลาไปมาหาสู่กันก็มักจะบอกว่า “ถลาเดียวกัน” หรือ “ผีโตเดียวกัน” (ถลาเดียวกัน หรือ ผีโตเดียวกัน) นั่นก็คือมีบรรพบุรุษร่วมกัน นับถือเป็นคนในตระกูลเดียวกันหรือเป็นญาติกัน นอกจากนี้ชุมชนชาวผู้ไทบางแห่งยังนับถือเจ้าปู่ถลาเป็นผีหลักหลักเมืองด้วย เช่นที่อำเภอพรรณานิคม จะเรียกว่า “เจ้าปู่ธาตา” บางครั้งก็เรียก “เจ้าหาญแดง” หรือ “ฟ้ามงเมือง” และมีศาลติดกับลำห้วยน้ำอูน มีพิธีเลี้ยงประจำปีและลักษณะของพิธีกรรมก็คล้ายกับของชาวผู้ไทกลุ่มอื่นๆ ชาวผู้ไทจะทำศาลที่อยู่ให้กับถลา คล้ายๆ ศาลพระภูมิ และมีการเลี้ยงบูชาด้วยข้าวปลาอาหารเพื่อแสดงความเคารพและความกตัญญู โดยมีความเชื่อว่าถ้าบูชาเช่นไหว้ถลาอย่างถูกต้องแล้วจะได้รับความสงบสุขและได้รับการคุ้มครอง

เจ้าปู่ถลาจึงเป็นตัวแทนของวิญญาณบรรพบุรุษชาวผู้ไท บางแห่งเรียกมเหสักข์ หลักเมืองที่ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกเล่าต่อมามีว่าเชื่อกันมาจากเมืองวัง ทุกๆ ปีจะมีพิธีเช่นไหว้ปีละครั้ง เพื่อให้ท่านจะคุ้มครองบ้านลูกหลาน ให้อยู่เย็นเป็นสุข ลูกหลานชาวผู้ไททุกคนไม่ว่าจะเกิดที่แห่งหนตำบลใด จะถือว่าตนเองเป็น "หลานปู่" เจ้าปู่จะช่วยคุ้มครองป้องกันภัยพิบัติทุกอย่างให้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็ตาม จึงถือว่าปู่ถลาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและเป็นศูนย์รวมจิตใจให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติตนแต่ในสิ่งอันดีงาม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต พิธีกรรมเช่นไหว้เจ้าปู่ถลา จึงกลายเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้คนรุ่นหลังได้รำลึกถึงอดีตความเป็นมาของชาวผู้ไทและเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษทางชาติพันธุ์ผู้ไทอีกด้วย

รูปที่ 2.29 การ “เลี้ยงผีหมสั๊กซ์” ของชาวผู้ไทเรณูนคร อ.เรณูนคร จ.นครพนม

การเลี้ยงปู่กลางจะทำปีละครั้งซึ่งชาวผู้ไทที่อยู่ท้องถิ่นต่างๆ ก็จะไม่เลี้ยงไม่ตรงกัน เช่น ผู้ไทที่อำเภอพรรณานิคมจะเลี้ยงในเดือน 4 ผู้ไทที่อำเภอกุฉินารายณ์เลี้ยงในเดือน 6 ชาวผู้ไทเรณูนครเลี้ยงในเดือน 6 อาหารที่นำมาเลี้ยงนั้นก็จะมีทั้งคาวหวานและพิธีกรรมการเลี้ยงเช่นไหว้เจ้าปู่กลางของชาวผู้ไทคือการเก็บเงินเพื่อซื้อวัวหรือควายแล้วนำมาฆ่าสังเวย เครื่องเช่นไหว้ที่ใช้ก็มี ซ้าง (เหล่าไท) ม้า (สุรา) อาหารจะต้องนำวัวไปเชือดที่บริเวณศาลเจ้าปู่กลางแล้วทำ "ลาบเลือด" ถวายเจ้าปู่และแกงเนื้อวัว การเช่นไหว้เจ้าปู่กลาง ลูกหลานชาวเรณูเรียกว่า "แก้มะ" อาหารอย่างอื่น คือ พายข้าวแดง พายแกงร้อน และวัวเป็นตัวแทนที่ผู้บนได้บอกเจ้าปู่ไว้ หากลูกหลานผู้ใดละเลยผู้บนจะได้รับภัยพิบัติทั้งแก่ตนเองและบุตรหลานทันที อาหารที่เหลือจากเจ้าปู่ เมื่อเจ้าปู่อิ่มแล้วลูกหลานสามารถกินได้ ลักษณะการเช่นไหว้ปู่กลางมีรูปแบบเช่นเดียวกับที่ชาวขมุฆ่าควายเลี้ยงผีที่จังหวัดน่าน กล่าวคือ มีการสู่วัวควายก่อน 3 รอบก่อนลงมือฆ่าควายในบริเวณหอดผี และให้คนฆ่าควายก้มดูเลือดควายเข้าปากแล้ววิ่งขึ้นเรือนไปทางประตูผี ฟันเลือดควายในปากใส่หอดผี เตาไฟศักดิ์สิทธิ์และหัวควายเก่าที่แขวนอยู่ในเรือน การฆ่าควายเลี้ยงผีก็เนื่องมาจากความต้องการให้หายเจ็บไข้ละความอุดมสมบูรณ์ หรือจะทำขึ้นก็ต่อเมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงการทำเพื่อแก้บนด้วย ดังนั้น การฆ่าวัวสังเวยเจ้าปู่กลางกับฆ่าควายเลี้ยงผีจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน หลังจากนั้นก็จะเป็นการจัดงานรื่นเริง มีการกินเหล้าและพอรำ นอกจากนี้ยังมีการเสี่ยงทายและทำนายโดยเกี่ยวข้องกับเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ ปฐม หงส์สุวรรณ (2547 : 87) กล่าวว่า ระบบความเชื่อในพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีเมืองหรือการนับถือเจ้าปู่กลางในฐานะที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรม จึงกลายมาเป็นความเชื่อและการสร้างสำนึกร่วมของผู้ไทสมัยใหม่ จากพิธีกรรมดังกล่าวก็สามารถสรุปได้ว่า การเลี้ยงเจ้าปู่กลางนั้นทำให้เกิดความอบอุ่นใจในชีวิตของบุคคล ทำให้เกิดสร้างสำนึกร่วมของความเป็นกลุ่มผู้ไทแล้วยังรวมถึงความอุดมสมบูรณ์ในวิถีการทำมาหากินอีกด้วย

ความเชื่อเรื่องกลางของชาวผู้ไทในประเทศลาว กลาหรือหมสั๊กเป็นผีในระดับชุมชนที่มีอำนาจในการควบคุมจริยธรรมของคนทั้งหมู่บ้านและชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นที่พึ่งเมื่อเกิดความทุกข์ยากขึ้นในหมู่บ้าน เช่น เมื่อมีคนเจ็บป่วยล้มตายหรือเกิดความแห้งแล้ง ภัยพิบัติ กลไกสำคัญที่มีผลต่อการปฏิบัติของคนในชุมชนคือความเชื่อเรื่องการถูกลงโทษจากผีหมสั๊กซ์

ทรงยศ วีระทวีมาศและคณะ (2552 : 52) กล่าวว่า ชาวผู้ไทในบ้านคำชะอีและบ้านโนนยางไม่มีการตั้งหลักบ้านเหมือนกับกลุ่มอื่นๆ แต่จะมีหอดผีหมสั๊กซ์ซึ่งตั้งอยู่ในป่าหมสั๊กซ์ของบ้าน คำชะอีจะอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านถัดจากวัดออกไป การตั้งหอดผีหมสั๊กซ์ของหมู่บ้านเริ่มมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1942 เนื่องจากในระยะแรกๆ มีคนเจ็บป่วยและตายอยู่เป็นประจำ ผู้เฒ่าผู้แก่ประจำหมู่บ้านจึงมีมติให้ตั้งหอดผีเป็นหลักบ้านหลักเมือง เมื่อลูกหลานจะเดินทางไปไหนไกลๆ และนานก็จะต้องบอกกล่าวแก้มผีหมสั๊กซ์ก่อน การไหว้จะต้องมีการ “บะ” หรือบนบานให้ปลอดภัยโดยเลือกเช่นด้วยหมูและไก่ เมื่อกลับมาจะต้อง “แก้มะ” หรือแก้บนแก้มผีหมสั๊กซ์ โดยมีเจ้าจำหรือกวนจำเป็นผู้ทำพิธี การเลี้ยงหมสั๊กซ์ของชาวผู้ไทบ้านโนนยางและคำชะอีจะเลี้ยงในเดือน 2 ภายหลังการเก็บเกี่ยวและเอาข้าวขึ้นเล้าเรียบร้อยแล้ว และเลือกวันที่ไม่ตรงกับวันพระ และสัตว์ที่นำมาเลี้ยงแก้มผีหมสั๊กซ์คือ ไก่เป็นระยะเวลาติดต่อกัน 2 ปี เมื่อเข้าปีที่ 3 จะเลี้ยง

มเหล็กซ์ด้วยหมู การเลี้ยงฝีมเหล็กซ์ของชาวบ้านโนนยางและคำชะอีจะนำอาหารใส่กะโตกไปวางไว้ที่เรือนหอยฝีมเหล็กซ์ โดยวางเป็น 2 ชั้น ชั้นบนวางไว้ให้แก่ฝีมเหล็กซ์ชั้นสูงและชั้นล่างวางไว้ให้ฝีมเหล็กซ์ชั้นรอง เมื่อทำพิธีจ้จะทำพิธีเรียกฝีมเหล็กซ์ลงมากินเครื่องเช่นสังเวย พร้อมทั้งมีการเสี่ยงทายด้วยไม้กะบั้ง เมื่อฝีมกินเครื่องเช่นสังเวยเสร็จแล้วอาหารที่วางเช่นไหว้ฝีมจะนำมาแบ่งให้คนกิน อาหารที่วางชั้นบนจะให้จ้และผู้ใหญ่ ส่วนที่วางชั้นรองลงมาจะเอามาแบ่งให้เด็ก ๆ กิน

2.2.7.4 ความเชื่อเรื่องผีปูดตา

ผีปูดตาเป็นผีประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีปูดตาจะให้ความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านและชาวบ้านที่จากไปทำงานนอกบ้านเป็นเวลานานๆ จึงมีพิธีกรรมการบนบานเพื่อให้ผีปูดตาคุ้มครอง ในกรณีที่จะไปทำงานต่างถิ่นจะต้องนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปหาเจ้าจ้ (ตัวกลางสื่อสารกับผีปูดตา) เพื่อให้เจ้าจ้บอกกล่าวกับผีปูดตา เมื่อกลับมาจากการทำงานก็ต้องไปแก้บน โดยนำเหล้า 1 ไท ไก่ต้มสุก 1 ตัว ดอกไม้ ชันห้า เงินตามกำลังศรัทธา ขวดน้ำ นำไปให้เจ้าจ้เพื่อนำไปเลี้ยงหรือเช่นไหว้ผีปูดตา

บุญยงค์ เกศเทศ (2552 : 129) กล่าวว่า ความเชื่อถือศรัทธาในผีบรรพชน “ผีปูดตา” นับเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชุมชนชาวอีสาน ที่สืบทอดเกี่ยวโยงไปถึงความผูกพันระหว่างคนกับป่าอย่างแนบแน่น ด้วยเหตุที่ชุมชนต้องพึ่งพาป่าเพื่อยังชีพ ตั้งแต่ก่อตั้งบ้านเรือนเป็นต้นมา จึงต้องกระทำตนให้ประสานกลมกลืนกับป่า ทั้งใช้สอยทรัพยากร ผลิตผลจากป่าอย่างประหยัด ด้วยจิตสำนึกและรู้คุณค่า “ผีปูดตา” หรือ “ผีอารักษ์บ้าน” ดังนั้นการเสริมสร้างภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดเป็นมรดกมาในรูปแบบของ “ชะล้า” หรือข้อห้ามจับสัตว์หรือนำสิ่งของต่างๆ ในบริเวณดอนปู่ตาออกไป หากละเมิดจะทำให้มนต์เสื่อมความศักดิ์สิทธิ์และมีอันเป็นไปต่างๆ จึงยังคงเป็นแนวทางที่สอนชาวบ้านได้อีกทางหนึ่งในเรื่องของการประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ว่าจำเป็นอย่างไรที่จะต้องใชผลผลิตจากป่าอย่างประหยัดและหวงแหนและด้วยความเคารพ ถ้าหากชาวบ้านใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างไม่สำนึก จะทำให้ระบบนิเวศของป่าถูกทำลาย เสื่อมสภาพและขาดความสมดุล ซึ่งจะมีผลไปยังแหล่งต้นน้ำ สภาพดิน แร่ธาตุและสัตว์ต่างๆ

ความเชื่อของชาวบ้านในเรื่องผีปูดตา แสดงว่าชาวบ้านเชื่อในเรื่องโลกมนุษย์และโลกผี “จ้” ซึ่งทำหน้าที่เป็นคนทรง จะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี ความเชื่อเรื่องผีปูดตาเปรียบเสมือนมาตรการในการควบคุมความประพฤติของชาวบ้านไม่ให้ประพฤติผิดจารีตและระเบียบของสังคม ผู้ใหญ่บ้านสามารถใช้ผีปูดตาเป็นเครื่องมือในการปกครองลูกบ้านด้วย

ชาวผู้ไทมีความเชื่อเรื่องผีไม่แตกต่างจากชาวอีสานโดยทั่วไปนัก กล่าวคือ เมื่อรวมตัวกันตั้งหมู่บ้านหรือชุมชน ก็จะกันที่ไว้ส่วนหนึ่งสำหรับสร้างศาลผีปูดตา ผีปูดตา คือ ผีเจ้าที่เจ้าทาง เป็นผีประจำอยู่บริเวณนั้น ซึ่งพื้นที่หรือบริเวณดังกล่าวอาจจะเป็นที่เนิน ที่สูงหรือที่ดอน ทางทิศใดก็ได้ที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้านแล้วสร้างหอขึ้น ซึ่งบางแห่งเป็นเสาสี่ต้น มุงหลังคา ติฝาสามด้าน มีบันไดขึ้นราวสามชั้น จากนั้นก็แกะสลักรูปไม้หรือหินสมมติเป็นปู่ตา หรือบางครั้งก็มียาตั้งอยู่เคียงข้างกัน นอกจากนี้ยังมีการแกะสลักรูปข้าทาสบริวารไว้ด้วย เช่น ช่าง ม้า วัว ควาย ปืนผาหน้าไม้ มีด จอบ เสียม ฯลฯ แล้วก็ทำพิธีอัญเชิญปู่ตายายมาอยู่ในสถานที่ที่สร้างเอาไว้ เพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะ เนื่องจากมีความเชื่อว่าผีปูดตาสามารถทำหน้าที่คุ้มครองปกป้องรักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขได้ สอดคล้องกับที่เบญจวรรณ นาราสาจ (2552 : 92) ที่กล่าวว่า ดอนปู่ตาเป็นเขต

ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีความจำเป็นต้องใช้สอยสิ่งใดภายในบริเวณดอนปู่ตาต้องขออนุญาตผีปู่ตาเสียก่อน มิฉะนั้นจะถูกลงโทษ เกิดอุบัติเหตุต่างๆ เกิดอาการปวดท้อง ปวดศีรษะ เป็นไข้ เจ็บแขนขา และบางรายอาจถึงกับเสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งในชุมชนเชื่อว่าเกิดจากอำนาจของผีปู่ตา แม้ขณะที่เดินทางผ่านยังต้องแสดงความเคารพเสมอ

การเลี้ยงผีปู่ตามีจุดประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข มักจะจัดพิธีกรรมเมื่อเดือน 6 ขึ้น วันพุธ (ประมาณ เดือนพฤษภาคม) ก่อนจะถึงฤดูทำนา โดยเจ้าจ้ำจะเป็นเจ้าพิธีในการจัดเลี้ยง เจ้าจ้ำจะแต่งตั้งคณะกรรมการในหมู่บ้านทุกครัวเรือน เพื่อให้ให้นำข้าวปลาอาหารและเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ ได้แก่ เหล้า ไก่ เทียน ดอกไม้ ธูป ชันห้ำ มาพร้อมกันในบริเวณหน้าหอผีปู่ตา ต่อมาเจ้าจ้ำจะนำข้าวปลา อาหารพร้อมเครื่องเซ่นไหว้มาเลี้ยงลูกบ้านที่ร่วมกัน ณ บริเวณหอปู่ตา เชื่อว่าถ้าหากการเลี้ยงผีปู่ตาเป็นที่พอใจ คนในหมู่บ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีอุปสรรคในการดำเนินชีวิตประจำวัน โรคภัยไข้เจ็บไม่คุกคาม ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ตามักจะมีการเสี่ยงทายโดยใช้ไก่ 3 ตัว เป็นเครื่องเสี่ยงทาย 3 กรณี คือ ไก่ตัวที่ 1 เสี่ยงทายเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ ไก่ตัวที่ 2 เสี่ยงทายเกี่ยวกับฝนฟ้าอากาศ ไก่ตัวที่ 3 เสี่ยงทายเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงและพืชพันธุ์และความอุดมสมบูรณ์

2.2.7.5 ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ

ผีบรรพบุรุษนับได้ว่าเป็นผีคนตายประเภทหนึ่งในบรรดาผีที่ได้รับการยกย่อง บางถิ่นเรียกว่าผีดำ คือ ผีปู่ย่าตายายพ่อแม่ที่ล่วงลับไปแล้ว ลูกหลานมักจะจัดการเซ่นไหว้ไว้บนเรือน โดยมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเหล่านี้จะปกป้องคุ้มครองและคอยดูแลรักษาลูกหลาน บางครั้งก็เรียกว่าผีเรือน

ทรงยศ วีระวิมาศและคณะ (2552 : 51) กล่าวว่า ผีที่ชาวผู้ไทนับถือและมีบทบาทต่อชีวิตอย่างมาก คือ ผีเรือนหรือผีแจเฮือน และผีมหะสิกษ์ ผีเรือนบางครั้งก็เรียกว่าผีแจเฮือน เป็นผีพ่อแม่ และบรรพบุรุษที่คอยดูแลรักษาไม่ให้ผู้อยู่อาศัยในเรือนหรือผู้ที่เข้ามาในเรือนกระทำการผิดฮึดคองประเพณี ตำแหน่งของผีเรือนมักจะมีจานใส่ดอกไม้และเทียนเป็นชั้นห้าวางไว้ เมื่อมีการเลี้ยงผีก็จะมีพาข้าวเล็กๆ ตั้งไว้ตรงมุมติดกับเสาต้นหน้าสุดของเรือน จึงมักเรียกว่าผีแจ โดยทั่วไปอาจจะมีการไหว้ผีเรือนปีละครั้งเพื่อขอพรและความคุ้มครองจากผีเรือน นอกจากนี้อาจจะมีการไหว้เมื่อกระทำการผิดผีหรือเกิดอาการเจ็บป่วย

ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทในประเทศลาวที่มีอิทธิพลและบทบาทต่อชีวิตมากคือ ผีเรือนหรือผีแจเฮือน (เรือน) ซึ่งเป็นผีพ่อแม่ และบรรพบุรุษที่คอยดูแลรักษาไม่ให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านเรือนกระทำการผิดฮึดคองประเพณี ตำแหน่งของผีเรือนมักจะอยู่บริเวณมุมใดมุมหนึ่งของบ้าน และมีขันหรือจานใส่ดอกไม้เทียนวางอยู่ เมื่อถึงช่วงเวลาของการเลี้ยงผีเรือนก็จะนำพาข้าวเล็กๆ ตั้งไว้ตรงมุมติดกับเสาต้นแรกสุดของตัวบ้าน จึงเรียกว่า “ผีแจ” ส่วนการเลี้ยงผีจะมีหม่อมเป็นผู้ตรวจสอบว่าผีเรือนจะกินไก่หรือหมู หลังจากนั้นผู้ที่เป็นผู้นำในการทำพิธีไหว้คือ เจ้าก๊กหรือพ่อเรือน เรียกให้ผีเรือนมากิน ถ้ามีการสืบทอด ลูกชายคนโตจะเป็นผู้รับสืบทอด เนื่องจากตามประเพณีของชาวผู้ไทในประเทศลาวนิยมแต่งเอาลูกสะใภ้เข้าบ้าน ในปัจจุบันมีการผสมผสานความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้าไปโดยการนำหิ้งพระเล็กๆ ไปไว้ในเสาต้นแรกสุดของบ้าน ใส่จานดอกไม้และเทียนบริเวณดังกล่าวเรียกว่าห้องฮอง ห้าไม่ให้ลูกเขยหรือลูกสะใภ้เข้าไป หากละเมิดก็จะถือว่าผิดผี

ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม เชื่อว่าผีบรรพบุรุษ เป็นผีของปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อ แม่ ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว จะถูกเชิญขึ้นมาไว้บนเรือนที่ห้องผีเรือนหรือห้องของบรรพบุรุษที่เรียกว่า "กะล่อห้อง" และต้องจัดพิธีเช่นไหว้ทุกปีเรียกว่า "พิธีเสนเรือน" ซึ่งเป็นพิธีสำคัญพิธีหนึ่งของไทดำ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นการกระทำที่เพิ่มความเป็นสวัสดิมงคลแก่ครอบครัว ต้องทำอย่างน้อยปีละครั้งเพราะคำว่า "เสน" หมายถึง การเซ่นหรือสังเวย "เสนเรือน" จึงหมายถึงการเซ่นไหว้ผีเรือน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย รวมทั้งบรรพบุรุษทุกคนให้มารับเครื่องเซ่นไหว้ ที่บุตรหลานจัดหามาเซ่นไหว้จะได้ไม่อดยาก และจะได้คุ้มครองบุตรหลานให้มีความสุขความเจริญสืบไป

การทำพิธีเสนเรือน เจ้าภาพจะเชิญผู้ประกอบพิธีคือ "หมอเสน" มาเป็นผู้ประกอบพิธีเสนเรือน พร้อมกับแจ้งญาติพี่น้อง ให้ทราบกำหนดวันทำพิธีไหว้ผีเรือน และจัดเตรียมเครื่องใช้ในการทำพิธีให้เรียบร้อย ได้แก่ เสื่อฮี - ส้วงฮี (เสื่อ - กางเกง) สำหรับเจ้าภาพสวมใส่ขณะทำพิธีเสนเรือน ปานผืน (ภาชนะคล้ายกระเจาดขนาดใหญ่ บรรจุอาหารเครื่องเซ่นผีเรือน) ปานข้าว (ภาชนะใส่อาหารในหม้อเสน) ตั่งกำ (แก้อีหรือมัน้ำ สำหรับหมอเสนนั่งทำพิธีในห้องผีเรือน) และอาหารที่เป็นเครื่องเซ่นต่างๆ อาทิ หมูจ๊ับ (เนื้อหมูเครื่องในหมูย่าง) แกงไก่กับหน่อไม้เปรี้ยว เนื้อหมูดิบ ซีโครงหมู ไส้หมู ข้าวต้มผัดใส่กล้วย มันเทศต้ม เผือกต้ม อ้อย ขนم ผลไม้ต่างๆ ตามฤดูกาล ข้าวเหนียวนึ่ง 7 ห่อ ตะเกียบ 7 คู่ หมากพลู บุหรี่ และเหล้า เป็นต้น เมื่อได้เวลาเซ่นไหว้ผีเรือน เจ้าภาพจะจัดเครื่องเซ่นต่างๆ บรรจุลงในปานผืนที่เตรียมไว้ และยกเข้าไปวางไว้ในห้องผีเรือนที่เรียกว่า "กะล่อห้อง" ซึ่งเป็นสถานที่ทำพิธี หมอเสนจะเริ่มเซ่นไหว้ ด้วยการเรียกหรือกล่าวเชิญบรรดาผีเรือน ที่เป็นบรรพบุรุษของเจ้าภาพ โดยเรียกชื่อบรรพบุรุษตามบัญชีรายชื่อ ที่เจ้าภาพจดร่วมกันไว้ในสมุดผีเรือน เรียกว่า "ป๊ับผีเรือน" หรือ "ป๊ับ" จนครบทุกรายชื่อเป็นจำนวน 3 ครั้ง แต่แต่ละครั้ง หมอเสนจะใช้ตะเกียบคืบหมู กับขนมทิ้งลงในช่องเล็กๆ ข้างขวาห้องผีเรือนทีละครั้ง จึงเซ่นเหล้าแก่ผีเรือนอีก 2 ครั้ง เพราะการเซ่นเหล้าเป็นสิ่งสำคัญขาดหรือดไม่ได้ เพื่อให้ผีเรือนได้กินอาหารและดื่มเหล้าอย่างอิมหน้าสำราญ เพราะคนที่อยู่ในครอบครัวก็จะเกิดความมั่นคงทางใจว่าผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษจะคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขและมีความสุขสมบูรณ์

หลังจากเซ่นไหว้ผีเรือนเรียบร้อยแล้ว หมอเสนจะทำพิธีเสี่ยงทายให้แก่เจ้าภาพเรียกว่า "ส่องไก่" ด้วยการพิจารณาลักษณะของตีนไก่ในแกงหน่อไม้เปรี้ยวที่เจ้าภาพนำมาให้และจัดทำนาย ในลักษณะดังกล่าวคือหากตีนไก่หงิกงอแสดงว่า ไม่ดีจะมีเรื่องร้ายเกิดขึ้น ได้แก่ ความเจ็บป่วย การตาย หรือการทำมาหากินประสบปัญหาต่างๆ เป็นต้น แต่ถ้าตีนไก่เหยียดตรง แสดงว่าทุกคนในครอบครัวของเจ้าภาพจะประสบแต่ความสุขความเจริญ ต่อจากนั้นเจ้าภาพจะทำพิธีขอบคุณหมอเสนที่มากช่วยทำพิธีเสนเรือน ให้แก่ครอบครัวของตนเรียกว่า "ฟายหมอ" แล้วจึงเลี้ยงอาหารแขกที่มาช่วยงานเป็นอันเสร็จพิธีเสนเรือน

2.2.7.6 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ชาวผู้ไทเชื่อว่าแต่ละคนเชื่อว่ามีขวัญติดตัวมาด้วย โดยมาอยู่ในร่างกายรวม 32 ขวัญ ขวัญจึง

เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่ขวัญสามารถทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและทำงานได้ เชื่อกันว่าขวัญนั้นแม้จะติดตัวมา แต่ขวัญจะตกหล่นหรือหายไปได้ง่ายๆ โดยเฉพาะตอนที่เกิดอาการตกใจ หรือว่าตอนที่เจ็บป่วย ขวัญจะไม่อยู่กับร่างกาย อาจจะไปสถิตอยู่ที่ใดที่หนึ่ง จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญหรือสู่ขวัญ เพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่กับร่างกายดังเดิม ขวัญในที่นี้อาจจะต่างกับวิญญาณหรืออาจจะเป็นวิญญาณก็ได้แต่ในคติความเชื่อของชาวผู้ไทขวัญที่อยู่ไม่คงที่ในร่างกายของคนจะทำให้เกิดการเจ็บป่วย สอดคล้องกับประคอง นิมมานเหมินท์ (2544 : 150) ที่กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่สังคมดั้งเดิมของชนชาติไท ซึ่งมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับ “ขวัญ” ไว้ว่า “ขวัญ” มีลักษณะคล้ายกับผีหรือวิญญาณ และมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “spirit” และ “soul” ซึ่ง ขวัญและวิญญาณมีความหมายไม่เหมือนกันทีเดียว ขวัญมีความหมายเกี่ยวข้องกับชีวิตและการผันแปรของชีวิต ในขณะที่วิญญาณเกี่ยวข้องกับความตายและการผันแปรของความตาย ทั้งขวัญและวิญญาณเป็นแก่นสารสำคัญของสิ่งมีชีวิต เมื่อสิ่งมีชีวิตตายไปขวัญก็ตายตามไปด้วย แต่วิญญาณยังอยู่เมื่อขวัญออกจากร่างก็ทำพิธีเรียกขวัญกลับมาได้

รูปที่ 2.30 การทำพิธีเรียกขวัญ สู่ขวัญในพิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไท

ชาวผู้ไททั้งที่อยู่ในประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวไทดำ และไทขาวในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามยังมีความเชื่อที่แน่นแฟ้นเกี่ยวกับเรื่องขวัญเช่นกัน ซึ่งในความเชื่อของชาวผู้ไทเชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งที่มิอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ ต้นไม้หรือแม้แต่สิ่งของเครื่องใช้ เช่น เกรียน เรือและบ้านเรือน ขวัญก็ยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิต ซึ่งขวัญนี้สามารถที่จะเชื่อมโยงกลับไปถึงแดน “แดนแนน” เป็นผู้ควบคุมการสร้างมนุษย์และกำหนดมิ่งขวัญของแต่ละคน ภายใต้อาณัติความช่วยเหลือในการปั้นและหล่อให้เป็นรูปร่างของ “ปู่ช่างหล่อฟ่อช่างตี” และ “แม่เฝ้าแม่นาง” เมื่อปั้นเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะมอบหน้าที่ให้ “แดนชาด” เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตก่อนส่งลงมาเกิดบนโลกมนุษย์ ไทดำในเวียดนามนั้นเรียกขวัญว่า “ผีขวัญ” และชนชาติไทอื่นๆ ก็มีความคิดที่สอดคล้องกันในเรื่องของขวัญว่าเป็นผีชนิดหนึ่งที่ประจำอยู่กับตัวคน ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีชีวิตและมีพลัง ดังนั้นขวัญจึงมีสิ่งที่คล้ายกับวิญญาณรวมกับพลังชีวิต

ไทดำมีพิธีเกี่ยวกับการรักษาขวัญเรียกว่า “ซั้มด” มีหลายวิธี เช่น การซั้มด รักษาโรคภัย

ไข้เจ็บของคนไต่ดำหรือไทยทรงดำที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีคนเจ็บไข้เรื้อรัง ผ่านการรักษาจากหมอยาพื้นเมืองแล้วรักษาไม่หายจะนำผู้ป่วยไปหา “หมอมด” มาทำพิธีกรรมรักษา โดยหมอมดจะรักษาโดยการขับมดและเสียดาย เพื่อจะได้ทราบถึงสาเหตุว่าคนป่วยนี้ป่วยด้วยโรคอะไร หากผีทำก็จะทำพิธีเลี้ยงผีแก้ไข ซึ่งหากว่าผู้ป่วยรักษาไม่หายด้วยยาพื้นบ้าน ซึ่งการรักษาด้วยวิธีการขับมดก็คือการรักษาขวัญของคนป่วยอีกทางหนึ่งนั่นเอง

จึงสรุปได้ว่าขวัญเป็นสิ่งที่อยู่ในร่างกายของคน สัตว์หรือสิ่งของและไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่เป็นสิ่งที่สร้างพลังให้กับสิ่งนั้นๆ ขวัญจะอยู่ในร่างกายของมนุษย์ในยามปกติ แต่ถ้าหากว่าขวัญไม่อยู่กับร่างกายของสิ่งนั้นๆ แล้วก็จะทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยหรืออ่อนไหว ดังนั้นจึงต้องมีพิธีเรียกขวัญหรือสูขวัญตามความเชื่อของชาวผู้ไทและชนชาติไทกลุ่มอื่นๆ

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญของขวัญของชาวผู้ไทก็คือ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีรับขวัญเด็กตอนแรกเกิด พิธีทำขวัญนาศ พิธีสูขวัญคู่บ่าวสาวตอนแต่งงาน พิธีบายศรีสูขวัญต้อนรับญาติที่เดินทางมาจากต่างถิ่นและรับขวัญผู้ที่เดินทางไกล และพิธีสูขวัญคนเจ็บป่วย ซึ่งการสูขวัญเป็นการปลอบประโลมใจและช่วยให้เกิดกำลังใจและความมั่นคงทางใจให้กับผู้ป่วย

นอกจากพิธีกรรมเรื่องขวัญที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในครอบครัว แต่ยังมีพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญที่เชื่อมโยงไปถึงธรรมชาติ สัตว์ และสิ่งของอีกด้วย เช่น พิธีสูขวัญข้าวสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของขวัญกับธรรมชาติ พิธีสูขวัญ ช้าง ม้า วัว ควายและเกวียน เป็นต้น ภาพสะท้อนของความสัมพันธ์ของขวัญจึงเห็นได้ชัดเจนถึงความผูกพันระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับครอบครัว บุคคลกับสังคมโดยเฉพาะการเกษตรกรรมและบุคคลกับธรรมชาติ และพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญนั้นก็มักจะมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน นั่นคือ การนำไปสู่กำลังใจและสิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและจิตใจของบุคคลด้วย

สรุป

ฝ้าย้อมครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทมีความสัมพันธ์กับตำนานการกำเนิดมนุษย์ที่กล่าวถึงการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำนา ในตำนานยังกล่าวถึงการทอผ้า ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญส่วนหนึ่งในสังคมเกษตรกรรมของกลุ่มชนชาติไทอีกด้วย ชาวผู้ไทเป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่มีลักษณะโดดเด่นของอัตลักษณ์ทางภาษา ดนตรีและพิธีกรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านภาษา ที่มีความแตกต่างจากภาษาไทกลุ่มอื่นๆ ในเรื่องของสำเนียง ส่วนดนตรีและพิธีกรรมมีลักษณะเฉพาะตนเอง ที่ใช้ดนตรีประกอบในงานพิธีกรรมการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน และวัฒนธรรมการถักทอที่ชาวผู้ไทมีความโดดเด่นด้านการถักทอผ้า การมัดหมี่และการย้อมผ้า และสามารถประยุกต์ลวดลายต่างๆ ให้ปรากฏอยู่บนผืนผ้าได้อย่างสวยงาม โดยเฉพาะผ้าฝ้าย้อมคราม

ผ้าฝ้าย้อมครามของชาวผู้ไทแต่เดิมเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยสี่ ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มสำคัญ การทอผ้าก็เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำนา อีกส่วนหนึ่งถูกนำมาใช้ในงานประเพณีและพิธีกรรม ทั้งที่เป็นประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

กับสังคม เช่น การเกิด การแต่งงาน การบวช การตาย บุญผเวส บุญกฐิน บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญเข้าพรรษา เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยเป็นส่วนประกอบสำคัญ โดยเฉพาะผ้าฝ้าย และการนำผ้าฝ้ายไปทำการมัดย้อม จนทำให้กลายเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชาวผู้ไทยในที่สุด

บทที่ 3

ผ้าย้อมครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศไทย

ผ้าย้อมครามที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศไทย จะถูกนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ผ้าย้อมครามในบริบทวัฒนธรรมดั้งเดิม 2) ผ้าย้อมครามในบริบทของการฟื้นฟู 3) ผ้าย้อมครามในบริบทปัจจุบันและการทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ซึ่งบริบทของผ้าครามทั้ง 3 ช่วง จะช่วยทำให้เห็นและเข้าใจบริบทความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผ้าครามได้ดียิ่งขึ้น

3.1 ผ้าย้อมครามในบริบทวัฒนธรรมดั้งเดิม

3.1.1 วัฒนธรรมการถักทอของชาวผู้ไท

ชาวผู้ไทกระจายตัวอยู่ในบริเวณจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหาร ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีทั้งเอกลักษณ์และอัตลักษณ์โดดเด่นในเรื่องของภาษาและวัฒนธรรมการถักทอมาแต่โบราณ โดยปรากฏในพงศาวดารล้านช้างที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า เมื่อหมากน้ำเต้าแตกออกมีคนเผ่าต่างๆ ออกมา 5 พวก คือ ไทลุม ไทลี ไทเลิง ไทล่อ ไทควาง และไทพวกนี้ได้แก่ ข่าแจะ ผู้ไทดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ แกว ทั้งหมดต่างก็นับถือเป็นพี่น้องกัน ผู้คนทั้งหมดที่ออกมานี้ต่างก็ได้รับการสั่งสอนจากปู่หลานเชิงโดยได้สอนให้รู้จักทำไร่ทำนา ทอผ้าทอซิ่น แล้วให้ทำปลูกแปลงแต่งเป็นผัวเมียกัน มีเหย้ามีเรือน มีลูกหญิงลูกชายออกมาเป็นเผ่าพันธุ์ใหญ่ พวกที่อาศัยอยู่บนที่ราบสูงมีอาชีพทำไร่ พวกที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มมีอาชีพทำนา

รูปที่ 3.1 ชาวผู้ไทที่ จ.สกลนคร และ จ.กาฬสินธุ์กับเครื่องแต่งกายในปัจจุบัน

ความที่ปรากฏตามพงศาวดารดังกล่าวก็พอที่จะทำให้ทราบว่าวัฒนธรรมเรื่องการถักทอของกลุ่มชาติพันธุ์ไท กำเนิดมาตั้งแต่การสร้างโลกและสร้างมนุษย์ของแณ และวัฒนธรรมเรื่องการถักทอหนึ่งที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทก็นับว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ร่วมเผ่าพันธุ์กับการกำเนิดของน้ำเต้าปุง ได้เรียนรู้เรื่องการไร่ทำนา การทำมาหาเลี้ยงชีพและการทอผ้าต่างๆ มาจากปู่หลานเชิง ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงผ้าคราม

กับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท โดยเจาะจงไปที่พื้นที่ของหมู่บ้านดอนกอย อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นเรื่องวัฒนธรรมการผลิตผ้าคราม จึงได้เลือกพื้นที่บ้านดอนกอยมาเป็นภาพแทนของหมู่บ้านต่างๆ ของชาวผู้ไท แต่ก็มีได้ตัดข้อมูลเรื่องของชาติพันธุ์ผู้ไทหมู่บ้านอื่นๆ ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับผ้าครามทิ้ง เนื่องจากจะใช้เป็นข้อมูลประกอบเพื่อทำให้ข้อมูลเรื่องผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตอื่นๆ ของชาวผู้ไทมาประกอบด้วย

จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่เรื่องการถักทอของชาวผู้ไทในหลายๆ แห่ง เช่น ผู้ไทหนองสูง ผู้ไทคำชะอี ผู้ไทกุฉินารายณ์ ผู้ไทวาริชภูมิ ผู้ไทพรรณานิคม ผู้ไทเรณูนคร ก็มักจะได้รับคำตอบและคำยืนยันอย่างเดียวกันว่า การถักทอเป็นงานของผู้หญิง ผู้หญิงจะเรียนรู้เรื่องการถักทอจากญาติผู้ใหญ่ฝ่ายแม่ เช่น ย่า ยาย แม่ ป้า น้าหรือพี่สาว โดยกระบวนการเรียนรู้เริ่มจากการสังเกต การดู การฝึกทดลองทำ จนกระทั่งทำเป็นและเกิดเป็นความชำนาญ เนื่องจากการถักทอผ้าเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามาผูกพันกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะการเกิดและการแต่งงาน ผ้ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ในขณะที่ผู้ชายได้รับการสั่งสอนและเรียนรู้วิถีชีวิตผ่านการฝึกสังเกต การทดลองและการเรียนในระบบโรงเรียนในอดีต ส่วนผู้หญิงนอกเหนือจากการเรียนรู้เรื่องงานบ้านงานเรือนและการทำอาหารแล้ว การทอผ้าก็เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้ผู้หญิงได้เปลี่ยนผ่านสถานะของชีวิต (rite of passage) เพราะคนสมัยก่อนมักจะดูคนผ่านพฤติกรรมทางสังคม เวลาจะดูผู้หญิงจะดูจากครอบครัวและดูฝีมือการทำผ้า หากทำผ้าเป็นก็หมายถึงมีความเหมาะสมในการออกเรือน เช่นเดียวกันกับผู้ชายจะออกเรือนแต่งงานได้ก็ต้องผ่านการบวชเรียนมาก่อน

รูปที่ 3.2

กิจกรรมการ

ทอผ้าของผู้เฒ่าชาวผู้ไทบ้านดอนกอยและบ้านหนองครอง อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

3.1.2 ผ้าอ้อมครามบ้านดอนกอย

พื้นที่วิจัยที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา คือ บ้านดอนกอย ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เนื่องจากหมู่บ้านดอนกอย เป็นหมู่บ้านของชาวผู้ไทที่มีการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องผ้าอ้อมครามจากบรรพชนมาสู่รุ่นลูกหลาน ซึ่งหมู่บ้านดอนกอยเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ พูลจิตร์ บิดร (2521 : 185) ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453 สาเหตุที่เรียกว่าบ้านดอนกอย เนื่องจากจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันแต่ก่อนเป็นป่าดง มีแต่หัวกลอย (พืชชนิดหนึ่งที่สามารถนำหัวมากินได้) ชาวบ้านเรียกมันชนิดนี้ว่า “มันกลอย” จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “ดอนกลอย” แต่เนื่องจากสำเนียงภาษาถิ่นไม่นิยมออกเสียงคำควบกล้ำ จึงได้กร่อนเสียงควบกล้ำจาก

“กลอย” มาเป็น “กอย” และเป็นชื่อของหมู่บ้านมาตั้งแต่นั้นโดยมีนายवल ศรีกุลกิจ นายตุ่น อุปริย์ นายจันทา ศรีสุทัศน์และนายนวน แก้วดี เป็นครัวที่อพยพมาจากบ้านพอกใหญ่ โดยมีคนรวมทั้งสิ้นประมาณ 10 คน เศษ สาเหตุของการอพยพมาก็เนื่องจากมีทุ่งนาอยู่บริเวณบ้านดอนกอย หลังจากนั้นก็มีครอบครัวอื่นๆ ได้อพยพข้ามลำน้ำอูนมาสมทบ และตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้เพิ่มขึ้น ประกอบกับบริเวณดังกล่าวมีทรัพยากรป่าและอาหารอุดมสมบูรณ์จึงได้แผ้วถางพื้นที่ดังกล่าวขึ้นเป็นหมู่บ้าน

รูปที่

3.3 แผนที่

ภาพถ่ายทางอากาศบ้านดอนกอย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

บ้านดอนกอย มีพื้นที่ทั้งหมด 5,687 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร 2,322 ไร่ ทำนาข้าว 2,103 ไร่ ซึ่งแยกเป็นพื้นที่ทำสวนอีก 219 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นดอนมีป่าไม้ล้อมรอบซึ่งป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและยังเต็มไปด้วยป่าหน่อไม้ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน บริเวณพื้นที่โดยรอบยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติ ห้วย หนอง คลอง บึงและสายน้ำที่สำคัญที่สุดคือ ลำน้ำอูนซึ่งไหลผ่านล้อมรอบทางทิศตะวันออกเรื่อยไปจนถึงทิศเหนือของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ลำน้ำอูนยังเป็นสายน้ำที่สำคัญอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยสัตว์น้ำนานาชนิดอีกด้วย นอกจากนี้ตรงบริเวณฝั่งลำน้ำอูนยังมีลักษณะเป็นผาและมีดินเป็นโคลนสีแดงตามคำบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่เล่าว่าดินโคลนสีแดงนี้ในอดีตชาวบ้านจะนำเอาผ้าขาวไปย้อมกับโคลน เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ด้วยความพิเศษของโคลนบริเวณนี้เอง ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “ผามอดินแดง”

ชาวบ้านดอนกอยมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นจากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2554 จำนวน 187 ครัวเรือน จำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 896 คน แยกเป็นชาย 443 คน แยกเป็นหญิง 453 คน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไทกลุ่มเดียวกับบ้านพอกใหญ่ ชาวบ้านมักเรียกตัวเองว่าเป็นชาวผู้ไทเผ่าชะงะย อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดอง อ่อนน้อมถ่อมตน ให้ความเคารพและคารวะนับถือผู้อาวุโส มีความรักเอื้ออาทรต่อกัน อีกทั้งมีความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ ทุกคนในชุมชนยึดมั่นที่จะร่วมมือกันที่จะพัฒนาชุมชนและยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นจึงมีคำขวัญประจำหมู่บ้านว่า “ลูกสาวสวย รวยวัฒนธรรม เลิศล้ำประเพณี ผ้ามัดหมี่แปลกตา เทียวทำผาดินแดง ล่องแก่งลำน้ำอูน”

บ้านดอนกอย หมู่ที่ 2 ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นหมู่บ้านที่มีการขับเคลื่อนชุมชนแบบบูรณาการ กล่าวคือ มีการรวบรวมปัญหาที่เกิดขึ้น แนวโน้มที่จะเกิดปัญหาในอนาคต ความต้องการของคนในชุมชน แนวคิดนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ ระดมความคิดเห็นนำมาประสานเพื่อให้สอดคล้องกัน จากนั้นนำมาพิจารณาร่วมกันหาแนวทางดำเนินการ และหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยผ่านมติในที่ประชุมแบบประชาคมมีการวางแผนงาน คาดการณ์ล่วงหน้า จัดทำแผนงานที่ครอบคลุมทุกๆ ด้าน อาทิเช่น แผนงานพึ่งพาตนเองตามแนวหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แผนงานด้านโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาชุมชน แผนงานด้านสาธารณสุข การพัฒนาคุณภาพชีวิต แผนงานด้านวัฒนธรรมประเพณี แผนงานการเฝ้าระวัง การปกป้องสถาบัน และความมั่นคงของชาติ ชาวบ้านทุกคนมีความเสียสละ มุ่งมั่นในการขับเคลื่อนชุมชนให้เจริญและพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้อยู่ดี กินดีภายใต้วิสัยทัศน์ “สุขภาพดี ชุมชนน่าอาศัย จิตใจเป็นสุข”

อาณาเขตของหมู่บ้านดอนกอย หมู่ที่ 2 ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครอยู่ห่างจากตัวเมืองสกลนครมาทางด้านทิศตะวันตกประมาณ 30 กิโลเมตรโดยทางหลวงชนบทหมายเลข 2355

ทิศเหนือ ติดกับบ้านคำประมง หมู่ 4 ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม

ทิศใต้ ติดกับบ้านนาซอน หมู่ 6 ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม

ทิศตะวันออก ติดกับลำน้ำอูน บ้านท่าม่วง หมู่ 2 ตำบลหนองลาด อำเภอมือง

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านโนนทรายคำ หมู่ 7 ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม

สภาพทางสังคมของชาวบ้านมีความมั่นคง มีการจัดบ้านเรือนที่ถูกสุขลักษณะ ครอบครัวอบอุ่น ประชาชนส่วนใหญ่มีสุขภาพดี คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปีทุกปี เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาภาคบังคับทุกคน ประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 15 – 60 ปี สามารถอ่านออกเขียนได้เป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 90 คนในชุมชนรู้จักสามัคคี ยึดมั่นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และสภาพทางเศรษฐกิจของชาวบ้านจากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2554 พบว่ามีรายได้เฉลี่ย 35,833 บาทต่อคนต่อปี คราวเรือนทั้งหมดมีการออมเงินทุกเดือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ทางการเกษตรทำนา รวมถึงผลผลิตที่ได้หลังจากฤดูทำนา คือ พริก นับเป็นรายได้หลักรองจากการขายข้าว ชาวบ้านมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน เส้นทางคมนาคมขนส่งของหมู่บ้านสะดวกสบาย รวมถึงมีแหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค

3.1.3 ประเพณีและวัฒนธรรมบ้านดอนกอย

ด้านประเพณีและวัฒนธรรมของหมู่บ้านดอนกอย พบว่ามีการยึดถือปฏิบัติตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ โดยเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติในพิธีกรรมทั้งที่เกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตแบบต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ การเลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงผีเหยา การบูชาผีตาแฮก การทำบุญกฐิน การทำบุญประเพณีขึ้นบ้านใหม่การบายศรีสู่ขวัญ การทำบุญกองข้าว การทำบุญสงน้ำพระ ถวายผ้าอาบน้ำฝน ประเพณีสงกรานต์ การทำบุญแห่เทียนเข้าพรรษา – ออกพรรษา การทำบุญแห่พระเวสสันดรชาดก เทศมาลัยหมื่นมาลัยแสน แห่ข้าวพันก้อน ประเพณีบุญบังไฟ ประเพณีบุญข้าวจี่ ข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ประเพณีบุญแข่งเรือ

การทำบุญประเพณีของชาวบ้านดอนกอย ตำบลสว่าง อำเภอพรรณนานิคม จังหวัดสกลนคร จากคำบอกเล่าของนายคำไหล ศรีสุทัศน์ (สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2555) ได้เล่าว่าบุญประเพณีของบ้านนี้ที่สำคัญประกอบด้วย เดือนสาม เอ็ดบุญข้าวจี เดือนห้า เอ็ดบุญสงกรานต์ เดือนหก เอ็ดบุญผะเวส เดือนแปด เอ็ดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้า เอ็ดบุญเข้าประทับประดิน (ข้าวประทับดิน) เดือนสิบ เอ็ดบุญเข้าสาก เดือนสิบเอ็ด เอ็ดบุญเอาะพรรษา เดือนสิบสอง เอ็ดบุญกฐิน ซึ่งขอนำเสนอผ่านแผนภูมิต่างกล่าวนำเสนอเกี่ยวกับงานบุญประเพณีในรอบปีของชาวบ้านดอนกอยว่าแต่ละเดือนมีรายละเอียดอย่างไร

บุญประเพณีที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านดอนกอย เห็นจะได้แก่ บุญผะเวส เนื่องจากเป็นบุญประจำปีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ตั้งแต่แล้วชาวบ้านดอนกอยเป็นกลุ่มชาวผู้ไทที่อพยพมาจากบ้านพอกใหญ่ จึงนำบุญประเพณีเก่าแก่นี้มาด้วย จากคำบอกเล่าของนายคำไหล ศรีสุทัศน์ (สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2555) เล่าว่าสมัยก่อนบุญผะเวสละเอียดกว่านี้ ไม่ทำลวกๆ มีการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจนของชายหญิง ฝ่ายชายจะมีหน้าที่ในการทำไม้ เจตฉัตร (เศวตฉัตร) รูปช้าง รูปม้า ซึ่งเป็นงานของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะทำเครื่องร้อย เครื่องพัน และเครื่องประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ยุ่งเกี่ยวกัน นายคำไหลยังกล่าวอีกว่าสมัยก่อนมีเขาวงกต (เขาศีรีวงกต) เป็นการนำไม้ไผ่มาสานทำเป็นวงล้อม เมื่อเดินเข้าไปจะหลงทาง แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว เมื่อถึงบุญผะเวสชายหนุ่มหญิงสาวก็จะมาร่วมงาน โดยเฉพาะหนุ่มๆ จากหมู่บ้านใกล้เคียงก็จะเดินทางมาก่อน 1 วัน และมานอนที่ฟ้าม ซึ่งเป็นกระท่อมที่ชาวบ้านจัดเตรียมไว้สำหรับแขกหรือญาติต่างหมู่บ้าน จะมีมหรสพ คือ หมอลำกลอน มาลำให้ฟัง แต่ปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว ชุดที่หนุ่มสาวใส่ส่วนมากจะเป็นเสื้อแขนยาว และกางเกงขาสั้น ซึ่งส่วนมากเป็นผ้าฝ้ายย้อมครามหรือย้อมหม้อม ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ล่องวัดก็จะสวมใส่เสื้อผ้าฝ้ายย้อมหม้อมลงไปฟังพระเทศน์ ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไป ส่วนบุญประเพณีที่บ้านดอนกอยไม่เคยทำเลยคือบุญบั้งไฟ

รูปที่

3.4 ขบวนแห่ในงานบุญผะเวสและบุญข้าวจีของชาวผู้ไท

บ้านดอนกอยเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีวัฒนธรรมการถักทอผ้ามายาวนาน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เมื่อมีการตั้งบ้านดอนกอย โดยมีกลุ่มคนจำนวน 10 ครอบครัวแยกออกมาจากบ้านพอกใหญ่ ซึ่งเป็นชาวผู้ไทบ้านพอกใหญ่เรียกตัวเองว่าเป็นผู้ไทชะเงย ชาวผู้ไทบ้านดอนกอยจึงได้รับอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมมาจากบ้านพอกใหญ่ เมื่อแรกตั้งหมู่บ้านอยู่ในบริเวณดงของมันชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “หัวกลอย” ซึ่งกลอยสามารถนำมากินแทนข้าวได้ คนผู้ไทสมัยก่อนเมื่อข้าวไม่มีพอกกินก็จะนำกลอยมาทำเพื่อเอาไปแลกข้าว ซึ่งพุลจิตร บิดร (2521 : 179) กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของบ้านดอนกอยว่าลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบสูงมีป่าไม้กระจาย

อยู่ทั่วไป มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ ลำน้ำอูน ห้วยคำไหล ห้วยคำผักหนาม หนองหอยและหนองจอก โดยเฉพาะลำน้ำอูนนั้นเป็นลำน้ำสำคัญของหมู่บ้านไหลผ่านหมู่บ้านทางทิศตะวันออกและทิศใต้ ชาวบ้านส่วนมากประกอบอาชีพทำนา รองลงมาได้แก่ทำสวนแตงโมและสตรีหมู่บ้านนี้นิยมทอผ้ามัดหมี่

บ้านดอนกอยเป็นหมู่บ้านที่รื้อฟื้นผ้าครามขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ในสมัยที่ครามและผ้าครามหายไป แต่หายไปในที่นี้คือหายไปจากหน้าที่ทางสังคม กล่าวคือ คนและชาวบ้านทั่วไปไม่นิยมสวมใส่ผ้าครามอีกต่อไป เนื่องจากผ้าครามเป็นผ้าฝ้ายที่มีสีค่อนข้างจำกัด (สีดำ และสีน้ำเงิน) ไม่หลากหลายเหมือนเสื้อผ้าในปัจจุบัน ดังนั้นช่วงเวลาหนึ่งประมาณ 30 ก่อนเสื้อผ้าครามจึงไม่มีบทบาทหน้าที่ทางสังคมอีกต่อไป และเมื่อไม่มีบทบาทหน้าที่ก็ทำให้เลือกรายหายไปจากชุมชนในที่สุด ต่อมาเมื่อมีการรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งจึงทำให้บริบทของผ้าครามได้รับความนิยมนอก หากแต่กระบวนการกลับมาของผ้าครามไม่ได้มีบทบาทหน้าที่ในแบบเดิมที่ กลุ่มคนที่เคยสวมใส่ผ้าครามไม่ใช่คนกลุ่มเดิม ผ้าครามจากเดิมที่เคยทอไว้ใช้เองในครัวเรือน กลับถูกนำมาเข้ามาเป็นสินค้า

ผ้าครามในบริบทดั้งเดิมของชาวบ้านดอนกอย ว่าสมัยก่อนนั้นผ้าครามหรือที่เรียกว่าฝ้าย้อมหม้อม์ หรือย้อมหม้อม์นั้นมันมีลักษณะอย่างไร อยู่ในสภาพใด ใครเป็นคนใช้ ใช้ในโอกาสใด และกรรมวิธีต่างๆ ทำอย่างไร ซึ่งจะเป็นการให้รายละเอียดต่างๆ ของครามและผ้าครามที่จะช่วยให้เข้าใจบริบทของผ้าในมิติสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ดีพอสมควร ชาวบ้านรู้จักครามและรู้จักฝ้าย เนื่องจากครามกับฝ้ายเป็นของที่มาคู่กัน ส่วนไหมเป็นสิ่งที่ชาวบ้านรู้จักในลำดับถัดมา เนื่องจากชาวบ้านไม่นิยมปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยให้เหตุผลว่าทำยาก แต่ฝ้ายนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย เริ่มจากการเลือกไร่ (เตรียมไร่) เพื่อปลูกฝ้าย โดยจะทำบริเวณหัวไร่ปลายนา เฝ้าและแผ้วถางให้เตียน ไถและบางครั้งใช้สั๊กหลุง (ใช้เสียมขุดเป็นหลุมเล็กๆ) เพื่อหยอดเมล็ดฝ้าย โดยฤดูการปลูกฝ้ายเริ่มตั้งแต่เดือน 6 ของทุกๆ ปี และฝ้ายจะโตเต็มที่เมื่อเดือน 9 ถึงเดือน 12 เมื่อถึงฤดูเก็บฝ้ายก็จะใช้กะทอไปเก็บ เลือกเอาฝ้ายที่ซบ (สวย) เม็ดโตๆ แล้วนำมาตาก เมื่อตากฝ้ายเสร็จแล้วก็นำฝ้ายไปอ้าว โดยมีหีบอ้าวฝ้าย เพื่อให้เมล็ดฝ้ายหลุดออก ส่วนเมล็ดฝ้ายก็เอาไปตากให้แห้งเพื่อทำเมล็ดพันธุ์ในปีถัดไป บางครัวเรือนใช้เมล็ดฝ้ายไปทิ้งที่ (ตากกล้า) แปลงนาที่จะทำเป็นแปลงต้นกล้า เพราะเชื่อว่าเมล็ดฝ้ายจะช่วยทำให้แปลงกล้านั้นงามยิ่งขึ้น บางครัวเรือนนำเอาไปจุ่มกับน้ำมันก๊าดแล้วเอาไปอุดรูรั่วบริเวณเสาข้าว เชื่อว่าจะไม่ทำให้หมอดหรือมดขึ้นมากินเม็ดข้าวบนเสา ส่วนฝ้ายที่อ้าวเสร็จแล้วก็จะนำไปสู่กระบวนการถัดไปคือ เอาฝ้ายไปตีด เพื่อทำให้เนื้อฝ้ายเหลวและทน จากนั้นก็นำฝ้ายมาล้อ (ทำเป็นก้อนยาวๆ) หลังจากนั้นก็นำมาฝ้ายมาเข็นใส่หลา (อุปกรณ์เข็นฝ้าย) แล้วนำฝ้ายมาเปีย (การทำฝ้ายให้เป็นก้อนหรือต่อนเรียกว่า ต่อนฝ้าย) หลังจากได้ฝ้ายเป็นต่อนแล้วก็นำฝ้ายไปลงแช่น้ำข้าว (ต้มข้าว) เรียกว่าการฆ่าฝ้าย เพื่อทำให้เส้นฝ้ายมีความทนทานยิ่งขึ้น หลังจากนั้นก็นำฝ้ายไปย้อมให้เป็นสีต่างๆ สมัยก่อนสีสังเคราะห์ยังไม่นิยมอย่างแพร่หลาย ก็จะใช้การย้อมคราม

รูปที่ 3.5 ต้นฝ้ายที่ปลูกในไร่เดือน 6 - 7 และปุ๋ยฝ้ายที่พร้อมเก็บในเดือน 10 - 12

การปลูกครามเพื่อนำมาย้อมผ้าจะต้องหว่านเมล็ดครามก่อน และครามมีทั้งฝักตรงและฝักงอ ฝักตรงจะมีเมล็ดสีเหลืองอ่อนๆ คล้ายกับสีของเมล็ดงา แต่เล็กกว่า ส่วนฝักงอจะเป็นเมล็ดสีดำ ช่วงเวลาของการหว่านครามคือช่วงฤดูฝน (ฟ้าฝนใหม่) จากนั้นประมาณ 3-4 เดือนเมื่อต้นครามพอที่จะเก็บเกี่ยวได้ ก็จะเกี่ยวครวโดยเอาลำต้น กิ่งและใบมามัดรว ชาวอีสานและชาวผู้ไทเรียกว่าเอามาถั่ว (มัดรวเป็นก้อนๆ) นำเอาไปหมักในหม้อ (ไห) ขนาดกลางประมาณ 2-3 คืบ เมื่อได้สีเขียวอ่อนๆ แยกเอากากที่ปั่นเอาเศษต่างๆ ออกแล้วนำมาผสมกับปูนขาว ใช้ไม้คน ในสมัยก่อนจะใช้มือกวนให้เนื้อครามกับปูนขาวให้เข้ากันประมาณ 3-4 วันจนครามตกตะกอนคล้ายเลนจะได้เนื้อครามสีน้ำเงินเข้ม กรองเอาเนื้อครามเอาไว้ก่อนนำไปก่อหม้อ (ก่อนย้อม) เวลาจะนำไปย้อมจะต้องเอาไปผสมกับด่าง ซึ่งด่างจะได้จากการเผากากกล้วย ต้นกล้วย มะเฟือง ไม้ส้มขี้ม้อน ต้นมะละกอแล้วกรองเอาน้ำขี้เถ้ามาผสมกับก้อนครามปล่อยไว้จนส่วนผสมต่างๆ ลงตัว แล้วนำเอาฝ้ายที่ต้องการย้อมลงไปแช่หรือหมักไว้ การย้อมครั้งแรกจะได้สีฟ้า ดังนั้นจึงต้องย้อมซ้ำๆ จนกว่าจะได้สีตามที่ต้องการ การย้อมลงในหม้อคราม 1 ครั้งเรียกว่า ลง 1 บาท ย้อม 2 ครั้งเรียกว่าลง 2 บาท ในอดีตการย้อมผ้าครามก็เพื่อทำให้ผ้าฝ้ายสีขาวสีดำเหมาะสำหรับการใส่ทำไร่ ทำนาและทำสวน

รูปที่ 3.6 หม้อย้อมครามและการย้อมครามของชาวบ้านซึ่งเป็นกิจวัตรที่ต้องทำทุกเช้า

กระบวนการต่อจากนี้ก็นำผ้าที่ผ่านการย้อมเรียบร้อยแล้วไปทอ ซึ่งผ้าที่ได้จะมีอยู่ 2 แบบ คือ ผ้ามัดหมี่ และผ้าลาวาด (ไม่มีลวดลาย หรือ ผ้าพื้น) ซึ่งผ้าฝ้ายมัดหมี่เป็นผ้าที่นิยมมาก เพราะการมัดหมี่จำเป็นต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะ และต้องผ่านการเรียนรู้ ดังนั้นผ้ามัดหมี่จึงเป็นการแสดงฝีมือเฉพาะของผู้หญิงที่จะนำเสนอตัวตนผ่านรูปแบบของผ้า และชาวบ้านหรือคนอื่นๆ ก็จะมองเห็นลวดลายดังกล่าวผ่านการนุ่งห่มของเจ้าของผ้าเมื่อเวลาไปทำบุญที่วัด ชาวบ้านดอนกอยสมัยก่อนมีวัดเป็นศูนย์กลางของการถ่ายทอดศิลปะวิทยาการ วิถีชีวิตที่ถูกกำหนดด้วยฮีตสิบสองทำให้มีช่วงเวลานึ่งของผู้หญิงที่เว้นว่างจากการทำนาทำไร่ ซึ่งถือเป็นหน้าที่หลักแล้ว จึงต้องหาเวลาพักผ่อนด้วยการทำงานศิลปะ และศิลปะของผู้หญิงที่โดดเด่นมากที่สุด คือ ผืนผ้า และผ้าถูกนำไปใช้ในกรณีต่างๆ กัน นับตั้งแต่เกิดจนตาย

ผ้าในฐานะที่เป็นปัจจัยสี่ของมนุษย์มีบทบาทสำคัญตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เมื่อเราเกิดก็ใช้ผ้ามาห่อหุ้มร่างกายเพื่อป้องกันและห่อหุ้มร่างกายให้ได้รับความอบอุ่น เมื่อเติบโตขึ้นก็ใช้ผ้าในโอกาสต่างๆ กัน เมื่อตายก็ใช้ผ้ามัดและผูกร่างกายเอาไว้ นั่นแสดงให้เห็นว่าผ้ามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ในวัฒนธรรมของมนุษย์ยังใช้ผ้าเป็นเครื่องแบ่งแยกเพศและหน้าที่ของมนุษย์อีกด้วย โดยเฉพาะในวัฒนธรรมของชาวอุษาคเนย์ที่รับรู้ถึงวัฒนธรรมเรื่องการถักทอว่าเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายจะต้องจักสาน เช่นเดียวกับที่บรรพตฐานทางสังคมที่ตั้งไว้ว่า ผู้ชายคนใดที่ไม่ผ่านการบวชเรียนก็ยังไม่นับว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ เช่นเดียวกันกับผู้หญิงคนใดที่ยังไม่รู้จักการปั่นฝ้าย ทอผ้าก็ยังไม่สมควรที่จะมีครอบครัว มโนทัศน์ดังกล่าวไม่ได้ปรากฏแต่ในเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางและนับว่าผ้าก็เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องนุ่งห่มที่คนนำมาแสดงอัตลักษณ์ในแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นผ้านุ่ง ผ้าห่ม เสื้อผ้าด้วยวิธีการต่างๆ เช่น โอบ รัด มัด ผูก จนทำให้ผ้ากลายเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่แสดงตัวตนของคนได้อย่างชัดเจน เพราะเราใช้ผ้าในวิถีชีวิตทั้งที่เป็นเครื่องนุ่ง เครื่องห่ม เครื่องประกอบพิธีต่างๆ ตั้งแต่การเกิด การบวช การแต่งงาน จนกระทั่งการตายล้วนแล้วแต่มีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งสิ้น หากเราจะกล่าวถึงผ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงผ้าครามกับวิถีชีวิตของชาวผู้ไท ว่าผ้าครามถูกนำมาใช้ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร

3.1.3.1 ผ้าครามกับประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

1) ประเพณีการเกิด

สมัยก่อนชาวผู้ไทคลอดลูกที่บ้านและอยู่ไฟที่บ้าน โดยมีหมอต้าแยเป็นผู้ทำคลอด ปัจจุบันนิยมคลอดลูกที่โรงพยาบาลและกลับมาพักฟื้นที่บ้าน การอยู่ไฟก็มีอยู่บ้างแต่ไม่เหมือนกับสมัยก่อน เนื่องจากเงื่อนไขของเวลา จะขอกล่าวถึงการเกิดสมัยก่อนว่าเมื่อภรรยามีอาการเจ็บท้องจะคลอดลูก ฝ่ายสามีจะต้องไปหาหมอต้าแยเพื่อมาทำคลอดที่บ้าน ก่อนคลอดจะต้องมีการบอกผีเพื่อทำให้การคลอดไม่เกิดปัญหา การคลอดโดยใช้หมอต้าแยสามีจะเป็นผู้หาผ้าขาวม้ามาผูกกับชื่อโยงลงมาเพื่อให้ภรรยาจับหรือถ่วงน้ำหนักขณะคลอด หมอต้าแยก็ประคองท้องของคนที่จะคลอด และในขณะที่คลอดสามีหรือผู้ชายจะอยู่ในบริเวณนั้นไม่ได้เพราะถือว่าเป็นอาถรรพณ์ สามีจึงมีหน้าที่ในการหาฟืนและต้มน้ำร้อนไว้รอ เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วก็จะใช้ผ้ามาห่อหุ้มร่างกายแล้วนำไปวางในกระด้ง ส่วนแม่เด็กก็จะให้อยู่ไฟ หลังจากการอยู่ไฟแล้วก็จะมีการสู่วัยแม่และ

เด็ก โดยนำไต้ต้มหรือไขมาสู่ขวัญและผูกแขนแม่และเด็กเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข บางหมู่บ้านยังใช้เขม่าจากหม้อ มาป้ายที่หน้าผากเด็ก เธธู เหมือนจันทร์เซย (2542 : 109) กล่าวว่า ชาวไทยโชนเมื่อหลังจากการอยู่ไฟ 15 วัน แล้ว แม่ลูกอ่อนจะได้รับอนุญาตให้สระผมได้ อีกทั้งไม่อนุญาตให้แม่ลูกอ่อนออกจากบ้านเพราะน้ำคาวปลา ยังไม่แห้ง โดยเชื่อว่าผีसाงนางไม้จะมารบกวน อีกทั้งเมื่อหลังจากการอยู่ไฟครบแล้วชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงจะมา ผูกแขนรับขวัญ บางครั้งก็ดึงเส้นด้ายจากผ้าลายแดงโมผืนเก่าๆ มาผูกข้อมือเด็ก เด็กผู้ชายจะผูกข้อมือขวาและ เด็กผู้หญิงจะผูกข้อมือซ้าย นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อเด็กที่คลอดออกมาแล้วตายจะนำไปฝังที่ป่าช้าโดยตริงด้วย สายสิญจน์ที่หลุมฝังศพ โดยใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกที่ข้อมือ ข้อเท้า ห่อด้วยผ้าแล้วพันด้ายสายสิญจน์อีก 1 รอบ โดยเชื่อว่าไม่ให้ผีมารบกวนพ่อแม่ หลังจากนั้นก็จะมีการโกนผมไฟให้เด็กและพิธีกรรมดังกล่าวก็มีการนำเครื่อง ประกอบพิธี คือ เสื้อผ้าของเด็กมาสู่ขวัญหรือเรียกขวัญเพื่อให้เด็กไม่เจ็บไข้ได้ป่วย

รูปที่ 3.7 การเตรียมพิธีผูกแขนรับขวัญเด็กเกิดใหม่ด้วยฝ้ายผูกแขน บายศรีและข้าวต้มมัด

จากข้อมูลเกี่ยวกับการเกิดของชาวผู้ไท จะพบว่าฝ้ายมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมดังกล่าว นับตั้งแต่ผู้เป็นแม่จะต้องเตรียมทอผ้าไว้สำหรับลูกที่จะคลอดออกมา โดยผ้าที่ใช้ตั้งแต่แรกเกิดประกอบด้วย ผ้าอ้อม ผ้าห่ม ผ้าหุ้มพุง (ที่นอน) เสื้อผ้า ผ้าทำความสะอาดและผ้าสำหรับห่อตัวหลังคลอด ผ้าทำเปลนอน เมื่อเด็กคลอดผู้ทำคลอดก็จะทำความสะอาดตัวเด็กแล้วนำผ้าที่นุ่ม สะอาดที่แม่เตรียมไว้มาห่อตัวเด็ก นอกจากนี้ยังมีการเตรียมผ้ากำไลสำหรับผู้ทำคลอดเพื่อขอบคุณผู้ที่มาทำคลอดให้ด้วยการมอบผ้าห่ม ผ้าห่ม หรือผ้าชิ้นให้ และเตรียมผ้าปูรองกระดังสำหรับเด็กตามความเชื่อที่ว่าเด็กแรกเกิดต้องออกมาถูกแดดใน ตอนเช้า ร่างกายจะได้แข็งแรง จะเห็นว่าฝ้ายมีบทบาทหน้าที่ชัดเจนในกระบวนการเกิด

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้เห็นว่าผู้หญิงจะได้รับการอบรมสั่งสอนและเรียนรู้เรื่องผ้า การทอผ้าจากแม่และญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ในกระบวนการเช่นฝ้าย ดัดฝ้าย กรอด้วย รวมถึงกระบวนการทอผ้า แบบต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากผู้ชายที่จะต้องเรียนทั้งในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ชีวิตไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น จึง อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เรื่องผ้าทอ เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกประการหนึ่ง อีกทั้งยังเป็น การใช้แสดงสภาพทางสังคมของการเปลี่ยนผ่านสภาวะของคน โดยเฉพาะเรื่องของผ้า ผู้หญิงจะถูกอบรมสั่ง

สอนมาตั้งแต่เด็กผ่านการดู การฝึกและการปฏิบัติจริง โดยมีแม่ ย่า ยาย ป้า น้า ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าว หากผู้หญิงสามารถที่จะเรียนรู้กระบวนการทอผ้าได้แล้ว ก็สามารถที่จะเปลี่ยนผ่านสถานะจากเด็กมาเป็นสาว พร้อมทั้งจะเข้าสู่พิธีแต่งงานได้ สอดคล้องกับแนวคิดของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527 : 199) ที่กล่าวว่า ฝีมือในการทอผ้าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของผู้หญิงที่จะช่วยให้ฝ่ายชายและญาติฝ่ายชายมองเห็นคุณค่าของความเป็นกุลสตรีของผู้หญิง และนอกจากนี้ผ้าและการทอผ้ายังเป็นส่วนสำคัญในพิธีกรรมต่างๆ ของผู้หญิงตั้งแต่เกิดจนตาย

สุรียา สมุทคุปดีและพัฒนา กิตติอาษา (2536 : 69) กล่าวว่า ผู้หญิงอีสานจะแต่งงานได้ต้องทอผ้าให้เป็นอย่างน้อย 3 อย่าง ได้แก่ เสื้อดำ ต่าแพร ซิ่นไหม” เสื้อดำ คือ เสื้อที่ตัดจากผ้าฝ้ายที่ทอเองแล้วนำไปย้อมคราม ชาวบ้านนิยมสวมใส่เวลาทำงานในไร่ นา ต่าแพร คือ การทอผ้าแพรเอาไว้ใช้ในโอกาสต่างๆ ผ้าขาวม้าก็จัดอยู่ในประเภทนี้ ซิ่นไหม คือ การทอผ้าไหมเอาไว้ใช้ในโอกาสสำคัญ เช่น งานแต่งงาน บุญส่วนมากใช้ในการ “สมมา” ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย ดังนั้นผู้หญิงในช่วงวัยสาวจะต้องมีความสามารถในการทำที่นอน หมอน ผ้าห่ม ผ้านวม จึงจะถือว่าสามารถที่จะออกเรือนไปมีครอบครัวได้ ซึ่งก็นับได้ว่ากระบวนการทอผ้า การมัดหมี่ การย้อมผ้าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิง

รูปที่ 3.8 ผู้หญิงชาวผู้ไทบ้านดอนกอยกับกิจกรรมการทอผ้า (การอ้วฝ้ายและกวักฝ้าย)

ในส่วนของการเกิด ผ้าครามจะถูกใช้ไม่มากนัก เพราะผ้าที่ใช้ส่วนมากเป็นผ้าอ้อมที่ทำจากผ้าฝ้าย ไม่ได้ผ่านกระบวนการย้อม หากแต่บางครอบครัวก็มักจะเอาเสื้อผ้าที่ใช้แล้วของปู่ ย่า ตา ยาย มาห่อพระเครื่อง ห่อของมงคลต่างๆ แล้ววางไว้ใกล้ๆ ตัวเด็กทารก เพราะเชื่อว่าจะปกป้องรักษาเด็กทารกจากการรบกวนของสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ บางแห่งใช้ฝ้ายย้อมครามสีดามาเป็นผ้าผูกแขนรับขวัญเด็ก ส่วนเสื้อที่ย้อมครามผู้เป็นแม่เด็กจะสวมใส่ขณะอยู่ไฟ เพราะบางครั้งสุขภาพร่างกายของแม่ที่เพิ่งผ่านการคลอดยังไม่สามารถปรับอุณหภูมิได้ จึงต้องสวมเสื้อผ้าหนาๆ และผ้าฝ้ายย้อมครามก็มีลักษณะพิเศษที่สามารถดูดซับเหงื่อได้ดี อีกทั้งเวลาที่เด็กทารกดูนมแม่ผ้าครามก็ซับน้ำนมได้ดี แต่ในปัจจุบันกลับพบว่า การสวมใส่เสื้อผ้าฝ้ายย้อมครามในการอยู่ไฟไม่ค่อยปรากฏ เนื่องจากความนิยมในการคลอดลูกที่โรงพยาบาล และการอยู่ไฟก็ไม่ค่อยนิยม จึงทำให้ผ้าครามลดบทบาทความสำคัญในด้านพิธีกรรมการเกิดลงไปมากพอสมควร

ในพิธีกรรมการเกิดพบว่าผ้ามีส่วนเกี่ยวข้อง 3 ช่วงเวลา คือ ก่อนคลอด ขณะคลอดและหลังคลอด ดังจะได้อธิบายรายละเอียด ดังนี้ ก่อนคลอด หญิงสาวหรือผู้ที่จะเป็นแม่ จะต้องเรียนรู้การทอผ้า การ

ทำผ้าชนิดต่างๆ โดยเฉพาะผ้าแพร์ ผ้านุ่งหรือชิ้น ซึ่งผ้าเหล่านี้จะนำมาใช้ในช่วงการคลอดลูก เช่น นำเอามาเป็นผ้านุ่งขณะอยู่ไฟ นำมาเป็นผ้าห่อตัวเด็กทารก นำมาเป็นผ้าห่ม ซึ่งผ้าเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผ้าฝ้ายที่ทอเอง แล้วนำไปมัดย้อม หากทำให้เป็นลวดลายก็เป็นผ้าฝ้ายมัดหมี่ หากไม่มีลวดลายชาวผู้ไทเรียกว่า “ลาวาด” หมายถึงสีพื้นเรียบไม่มีลวดลายต่างๆ มากันระหว่างเนื้อผ้า ดังนั้นก่อนคลอดผู้หญิงที่จะเป็นแม่คนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทอผ้าเก็บเอาไว้ให้มากที่สุด และการเรียนรู้เรื่องผ้าก็มักจะเป็นการเรียนรู้จากญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เริ่มตั้งแต่เรียนรู้ด้วยกระบวนการดู การฝึกทำและการลงมือทำ โดยอยู่ในความควบคุมของคนที่มีประสบการณ์ อย่างเช่น ย่า ยาย แม่ ป้าหรือพี่สาว การทำผ้ามักจะเริ่มต้นที่ให้เรียนรู้กระบวนการเข็นฝ้าย การผูกหมี่ (มัดหมี่) จนไปถึงการตำ ส่วนกระบวนการอื่นๆ เช่น กวักฝ้าย สืบหูก และการย้อมนั้นเป็นกระบวนการที่จะสอนด้วยการให้ดูและให้ทำตาม จึงนับได้ว่ากระบวนการทำผ้าเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดทางฝ่ายหญิงโดยแท้ และผ้ายังเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่มีคุณค่ายิ่งต่อการประกอบสร้างความเป็นผู้หญิงในวัฒนธรรมของชาวผู้ไท

ขณะคลอด เมื่อหมอดำแยมาถึงบ้านก็จะใช้ผ้าขาวม้าหรือผ้าอื่นๆ ที่พอจะหาได้มามัดกับข้อของคร้วหรือสถานที่ที่กำหนดไว้ในการทำคลอด (ส่วนมากเป็นคร้ว) เพราะสถานที่ตรงนั้นสะดวกในการทำ ความสะอาด ผู้หญิงที่จะคลอดจำเป็นจะต้องสวมใส่ผ้าถุงของแม่หรือแม่ของแม่สามี เพราะเชื่อว่าจะคลอดลูกสะดวก ซึ่งผ้าถุงสมัยก่อนก็มักจะเป็นผ้าย้อมหม้อม เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว ผ้าชิ้นบางส่วนจะถูกฉีกออกมาเพื่อห่อตัวเด็กเอาไว้ หรือไม่ก็จะเป็นผ้าขาวม้ามาห่อตัวเด็ก แล้วนำไปทำความสะอาด หลังจากนั้นก็จะหาผ้าห่มที่แม่ทอไว้มาเป็นที่นอน เอาเด็กนอนอยู่บนหลังกระดัง ส่วนแม่ที่คลอดออกมาแล้ว ผ้าชิ้นที่เปื้อนคราบเลือดและสายรกก็จะถูกห่อแล้วเอาไปฝัง หลังจากนั้นก็จะหาผ้าชิ้นย้อมหม้อมีอื่นๆ มานุ่ง

หลังคลอด ชาวผู้ไทมักจะให้ผู้หญิงที่คลอดลูกอยู่ไฟ ซึ่งการอยู่ไฟมักจะอยู่เป็นระยะเลาหลายวัน บางคนก็จะอยู่ 14 วัน 15 วัน สูงสุดอยู่ที่ 21 วัน โดยเชื่อว่าการอยู่ไฟจะทำให้สุขภาพของผู้หญิงหลังคลอดดีขึ้น และส่งผลต่อเด็กทารก ในช่วงนี้ผ้าย้อมครามหรือผ้าย้อมหม้อมีที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ เป็นผ้าชิ้นที่แม่นำมาสวมใส่และนำมาใช้ ทั้งนำมานุ่งเป็นผ้าชิ้นและนำมาห่ม เพราะในช่วงนี้ผู้หญิงที่คลอดลูกใหม่จะต้องดื่มน้ำร้อนและอาบน้ำร้อน และในน้ำร้อนก็เป็นส่วนผสมของยาสมุนไพรและน้ำเปลือกไม้ต่างๆ ที่เป็นยา เช่น ไม้ตั้งไก่ ไม้มนน้อย ไม้แดง ไม้เกว้นผู้ ไม้ดู่ ไม้ก้านเหลือง เมื่ออาบน้ำต้มสมุนไพรเหล่านี้จะทำให้ผ้าต่างๆ เปื้อนได้ง่าย ดังนั้น แม่ที่คลอดลูกใหม่ก็จะใส่ผ้าถุงย้อมหม้อมี รวมถึงผ้าที่นำมาเช็ดตัว สมัยก่อนก็จะใช้ผ้าถุงหรือผ้าขาวม้าทั้งชิ้น นอกจากนี้ยังพบว่าหลังคลอดผู้หญิงจะต้องนั่งเกลือเพื่อทำให้บาดแผลหลังคลอดประสานกันเร็วยิ่งขึ้น ชาวผู้ไทหลายหมู่บ้านจะไปหาดินโปนมาผสมกับเกลือแล้วเอาไปเผาไฟหรือหมกไฟ หลังจากนั้นนำมาห่อด้วยผ้าชิ้น (ผ้าย้อมหม้อมี) เพราะจะได้เก็บความร้อน หลังจากนั้นก็นำไปให้ผู้หญิงหลังคลอดนั่ง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงพบว่าผ้าย้อมครามหรือผ้าย้อมหม้อมี เกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดอย่างมาก โดยเฉพาะคนที่เปื้อนแม่หรือผู้หญิงที่คลอดลูกใหม่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้กระบวนการทำผ้าชนิดต่างๆ โดยเฉพาะกระบวนการทอ กระบวนการย้อม เพราะผ้าเหล่านี้ต้องนำมาใช้เป็นวัตถุดิบหรือเครื่องใช้สอยในการเกิด ทั้งก่อนคลอด ขณะคลอดและหลังคลอด จนถึงกับมีคำกล่าวเกี่ยวกับการทำผ้าของชาวผู้ไทบ้านดอนกอยว่า “มิเป็นลิงเป็นลายมิเหือเอาไฟ”

2) ประเพณีการบวช

การบวชของชาวผู้ไทบ้านดอนกอยที่มีความเกี่ยวข้องกับผ้าย้อมครามหรือผ้าย้อมหม้อมันมีน้อยมาก เท่าที่ได้ทราบจากการสัมภาษณ์นางสุซาดา ศรีสุทัศน์ (สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2555) เล่าว่า ในการบวชของชาวบ้าน ผ้าย้อมครามหรือผ้าครามไม่ได้ถูกนำไปใช้นัก เพราะผ้าส่วนมากเป็นผ้าฝ้ายขาว ไม่ได้มัดและไม่ได้ย้อม ส่วนผ้าที่เตรียมเป็นสบง จีวรและผ้าอื่นๆ สำหรับประโยชน์ในการบวชก็มักจะเอาผ้าฝ้ายที่แม่ทอไว้ ไปต้มย้อมกับเปลือกขุ่นก็ได้เป็นสีน้ำตาล หรือไม่ก็ไปซื้อสีมาย้อม

ผ้าครามที่ใช้ในพิธีกรรมการบวช พบการนุ่งห่มเสื้อผ้าย้อมครามหรือเสื้อผ้าย้อมหม้อเข้าไปร่วมในพิธี เนื่องจากสมัยก่อนเสื้อผ้าย้อมครามหรือย้อมหม้อมันนั้นเป็นเสื้อผ้าที่ชาวบ้านใช้สวมใส่ตามปกติ ทั้งนั่งเล่น ไปงานบุญประเพณี ไปงานแต่ง ไปงานศพ หรือไปงานมหรสพต่างๆ ก็มักจะสวมใส่เสื้อผ้าย้อมครามหรือย้อมหม้อทั้งสิ้น แม้กระทั่งในงานบวชเอง ชาวบ้านก็นิยมสวมใส่เสื้อผ้างดังกล่าวไปร่วมได้ ไม่ถือว่าไม่รู้จักกาลเทศะ เนื่องจากเสื้อผ้าชนิดอื่นๆ ไม่มีมากนัก นางศรีพรรณ ชาติผา (สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2555) เล่าว่า สมัยก่อนเสื้อผ้าไม่ได้มีสีสันมากมายเหมือนสมัยนี้ ดังนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ก็มักจะสวมใส่เสื้อผ้าย้อมหม้อหรือย้อมครามไปวัด ไปงานต่างๆ แม้กระทั่งงานบวชก็จะสวมใส่เสื้อผ้าชนิดดังกล่าวด้วย ไม่ได้แยกว่าต้องใส่เสื้อผ้าชนิดนี้ไปงานนี้ ไปงานนั้นหรือปัจจุบัน

จึงอาจสรุปได้ว่า ในพิธีกรรมการบวชของชาวผู้ไทบ้านดอนกอย ผ้าครามหรือผ้าย้อมครามไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบวช หากแต่ปรากฏอยู่ในส่วนของผู้เข้าร่วม ที่จะสวมใส่เสื้อผ้างดังกล่าวไปร่วมงาน และมักจะปรากฏในสมัยก่อนมากกว่าสมัยปัจจุบัน เนื่องจากสมัยก่อนความหลากหลายของเสื้อผ้ามีย่อย แต่ปัจจุบันเสื้อผ้าชนิดต่างๆ หลากหลายมากยิ่งขึ้นจึงมีการประยุกต์เสื้อผ้าไปใช้สวมใส่ในงานต่างๆ ได้มากกว่า แต่ในอดีตเสื้อย้อมผ้าครามหรือย้อมหม้อเป็นชุดที่มีอยู่ไม่มาก และใช้สวมใส่ได้หลากหลายโอกาส รวมถึงหลากหลายกาลเทศะด้วย

พิธีการแต่งงานของชาวผู้ไทผ้าได้เข้ามามีบทบาทนับตั้งแต่เป็นเครื่องสมญาตีผู้ใหญ่ฝ่ายชายเนื่องจากในอดีตผ้าเหล่านี้จะต้องเกิดจากฝีมือของผู้หญิง เป็นคนทำขึ้นเอง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่เหมาะสมในการออกเรือน ดังนั้น “ผ้าสมมา” จึงเป็นผ้าที่แสดงออกซึ่งความสามารถของผู้หญิงที่จะแสดงให้กับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายได้ทราบว่า เป็นผู้ที่เหมาะสมในการออกเรือนและพร้อมที่จะเป็นแม่บ้านต่อไปในอนาคต ในประเพณีท้องถิ่นทางภาคอีสาน เจ้าภาพของฝ่ายหญิง จะต้องนำตัวเจ้าสาวไปขอขมาต่อพ่อแม่ของฝ่ายเจ้าบ่าว โดยจะต้องจัดเตรียมผ้าที่ใช้ประกอบด้วย เสื้อ 1 ตัว ผ้าซิ่น 2 ผืน โดยเสื้อไม่ได้ระบุว่าจะต้องทอด้วยผ้าชนิดใด แต่ผ้าซิ่นมีความสำคัญมากนิยมใช้ซิ่นที่ทอด้วยผ้าไหมเท่านั้น

ผ้าสมมาของชาวผู้ไท ได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าแพร ผ้านวม โสร่ง ผ้าขาวม้า จากการสัมภาษณ์นางหนูจอน คนหาญ (สัมภาษณ์ 20 ก.พ. 2554) ชาวผู้ไทบ้านดงมะแห่ง ตำบลหนองสูง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ทำให้ทราบว่า กระบวนการทอผ้าของผู้หญิงชาวผู้ไท ไม่ได้เริ่มจากการเงินฝ้าย หากแต่เริ่มจากการ

ปลูกฝ้าย ชาวบ้านจะเริ่มหว่านฝ้ายในเดือน 5 ถึงเดือน 6 และจะเก็บฝ้ายในเดือน 10 ถึงเดือน 12 หลังจากนั้นจะนำฝ้ายมาตากให้แห้ง หลังจากนั้นก็จะนำฝ้ายมาอ้าว แล้วเลือกฝ้ายที่ซบ (งาม) ไปดัด ทำฝ้ายเป็นก้อนยาวๆ เรียกว่าล่อฝ้าย จากนั้นก็นำฝ้ายไปเข็น ต่อจากขั้นตอนการเข็นคือการเปียฝ้าย แล้วนำน้ำข้าวฝ้ายหรือน้ำข้าวเพื่อทำการฆ่าฝ้าย (ทำให้เส้นใยของฝ้ายไม่ขาดง่าย) หลังจากนั้นก็นำฝ้ายไปกวักใส่กระบอกล้อฝ้าย แล้วเข้าสู่ขั้นตอนการสับคันหูก สับหูกใส่ฟืมแล้วเข้าสู่กระบวนการตำ (ทอผ้า) ซึ่งวิธีการต่างๆ เหล่านี้ได้เรียนรู้จากคนที่ เป็นแม่หรือญาติผู้ใหญ่ฝ้ายหญิงของครอบครัว โดยขั้นตอนแรกจะเป็นการดู หลังจากนั้นก็จะทำตามจนเกิดความชำนาญ เมื่อชำนาญแล้วก็จะเริ่มทำด้วยตนเอง

รูปที่ 3.9 ผู้หญิงชาวผู้ไทบ้านดงมะแห่ง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร กับกิจกรรมยามว่าง

การสมมาในงานแต่งของชาวผู้ไท ผ้าที่สำคัญที่สุดในสมัยก่อนคือผ้าถุงและผ้าขาวม้า ซึ่งเกิดจากการมัดหมี่ โดยเฉพาะหมี่จะมี 2 แบบ คือ หมี่ลาวด (ไม่มีลวดลาย เป็นผ้าพื้น) และหมี่คั่น หรือที่เรียกว่า ซิ่นทิว (เป็นลายทางยาวคั่น) บางครอบครัวที่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็จะหัดให้ลูกสาวทอผ้าไหมเอาไว้เพื่อเป็นของสมมา แต่ถ้าไม่มีก็มักจะสอนให้รู้จักการทำผ้ามัดหมี่ ซึ่งผ้ามัดหมี่นี้สัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับการย้อมครามหรือย้อมหม้อ เนื่องจากผ้าเหล่านี้ตอนที่เส้นฝ้ายจะต้องนำไปย้อมให้มีสีต่างๆ โดยเฉพาะสีดำหรือสีน้ำเงิน สีที่ได้นั้นมาจากครามทั้งสิ้น และเมื่อมัดย้อมเสร็จแล้วจึงจะนำไปมัดเป็นลวดลายต่างๆ ตามที่ต้องการ ซึ่งลวดลายในสมัยก่อนมักไม่ซับซ้อน จากการสัมภาษณ์นางเหนือ วรรดิศิริศักดิ์ (สัมภาษณ์ 25 เมษายน 2555) พบว่าลวดลายต่างๆ ในอดีตมีไม่ค่อยมากนัก ได้แก่ ลายแมงดา ลายแมงมุม ลายนาค ลายคว่า ลายหงาย ลายดอกไม้ ลายขอ เป็นต้น ซึ่งลวดลายเหล่านี้ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะสอนกันมา และหัดให้คนที่เริ่มมัดหมี่ทำจากลวดลายง่ายๆ ก่อน เช่น ลายคว่า ลายหงาย หลังจากที่ชำนาญแล้วก็จะสอนลวดลายอื่นๆ ที่ยากขึ้น และลวดลายที่ยากมากคือลายดอกไม้รวมถึงลายนาค

การสมมาในงานแต่งของชาวผู้ไทจะเลือกใช้ผ้าที่ดีที่สุด โดยจะสมมาพ่อแม่ฝ่ายสามี ปู่ ย่า ก็จะมีเครื่องสมมาเป็นสะพาน (ที่นอน-ฟูก) เป็นเครื่องสมมา จะสมมาลุง ป้า น้าและคนอื่นๆ ตามศักดิ์ ส่วนที่จะขาดไม่ได้ในเครื่องสมมา คือ หมอน ดังนั้นในพิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไท จึงเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมของผู้หญิงและเป็นการขัดเกลารวมถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านสถานภาพของผู้หญิงอย่างสมบูรณ์ และสำคัญที่สุด เนื่องจากผู้หญิงได้แสดงให้ฝ่ายชายและพ่อแม่ รวมถึงญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายรับรู้ว่าคุณเองมีความพร้อมและเหมาะสมในการเป็นคนที่จะออกเรือนและมีความสามารถในการครองคู่แบบสามีภรรยากับคนอื่นได้ ผ้าที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการแต่งงานจึงมีพื้นฐานสำคัญมาจากกิจกรรมการผลิตผ้าตั้งแต่ต้นจนถึงกระบวนการสุดท้ายคือเป็นผ้าสำเร็จรูปพร้อมที่จะใช้ และกระบวนการต่างๆ ของผืนผ้าจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้หญิงได้รับการสั่งสอนและได้เรียนรู้เพราะผ้าแต่ละผืนมักจะเหมาะกับกาลเทศะที่แตกต่างกัน

รูปที่ 3.10 ผู้เฒ่าบ้านดอนกอยและบ้านหนองครอง อ.พรรณานิคม จ.สกลนครกำลังเตรียมเช็นฝ้ายและกวักฝ้าย

3) ประเพณีการตาย

ประเพณีการตายของชาวบ้านผู้ไทโดยทั่วไปนิยมเอาศพไว้ที่บ้านประมาณ 3 – 5 วัน ใครที่มีฐานะดีก็จะเอาไว้นาน หากใครที่ฐานะยากจนก็จะนิยมเอาศพไว้ที่บ้านประมาณ 2 – 3 วัน ประเพณีงานศพของชาวบ้านผู้ไทก็คล้ายคลึงกับอีสานโดยทั่วไป กล่าวคือ เมื่อมีศพคนตายอยู่ที่บ้าน ชาวบ้านที่รู้จักก็จะนำข้าวสารไปร่วมงานศพ ซึ่งข้าวสารที่นำไปนี้ชาวบ้านผู้ไทเรียกว่า “กินทาน” ซึ่งการกินทานอาจจะทำได้หลายแบบ ได้แก่ การนำข้าวสารไปช่วยงาน การนำเงินไปช่วยงาน การนำเสื้อผ้า หมอน ไปช่วยงาน แต่ปัจจุบันพบเฉพาะการนำข้าวสารไปช่วยบ้านงานศพ งานศพของชาวผู้ไทคนที่ เป็น “เขย” จะมีบทบาทสำคัญที่สุด เขยคนแรกหรือที่เรียกว่า “เขยก” จะเป็นผู้จัดการศพ ติดต่อหาโลงศพ ซึ่งในสมัยก่อนจะต้องวานชาวบ้านไปตัดไม้ในที่ดินของผู้ตายมาทำโลงศพ แต่ปัจจุบันมีโลงศพชนิดสำเร็จรูปขายก็จะนิยมไปซื้อสำเร็จรูปมาแทน แต่ก็ยังเป็นหน้าที่ของเขย เมื่อจัดการศพบรรจุโลงเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะมีการนิมนต์พระมาสวดมาตिका ชาวบ้านก็จะมาช่วยงานศพในหลายรูปแบบ ได้แก่ ถ้าเป็นชาวบ้านธรรมดาจะมาฟังเทศน์และฟังสวด ส่วนนักเล่นก็จะมาเล่นในงันเฮือนดี ได้แก่ เล่นไพ่ เล่นไฮโล เล่นถั่วหรือการพนันอื่นๆ

ในส่วนของฝ้ายย้อมหม้อหรือผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับงานศพ สามารถจำแนกได้ 2 แบบ คือ การบรรจุผ้าหรือสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับศพ และการสวมใส่เสื้อผ้าไปร่วมงานศพ โดยจะขอกกล่าวส่วนแรกที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของจำเป็นสำหรับบรรจุในโลงศพของผู้ตาย เมื่อมีคนตายสิ่งของและเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับศพอย่างหนึ่งได้แก่เสื้อผ้า ซึ่งนับว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญของมนุษย์แม้คนนั้นจะตายไปแล้วก็ตาม ชาวบ้านผู้ไทเชื่อว่าการนำสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่างๆ บรรจุลงในโลงศพจะทำให้ผู้ตายได้นำไปใช้ในเบื้องหน้าหรือโลกหน้า สอดคล้องกับข้อมูลในประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของเสฐียรโกเศศ (2550 : 148) ที่กล่าวไว้ว่า การแต่งกายสำหรับคนตายจะทำ 2 หน กล่าวคือ สวมเสื้อกลับทาง ลางแห่งปลดลูกกระดุมทิ้ง 1 เม็ด ใช้ผ้าขาวห่มเฉียงจากบ่าขวาไปบ่าซ้าย เมื่อนุ่งหม้อย่างนี้เสร็จจึงนุ่งหม้อตามธรรมดาที่บออีกที ซึ่งอธิบายเป็นปริศนาธรรมว่า คนเราเกิดมาก็ต้องตาย ตายแล้วก็เกิดอีก ทนทุกข์เวทนาเวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่รู้สิ้นสุด และในประเพณีการตายของชาวอีสานนิยมให้ศพนุ่งหม้อของใหม่ๆ ไม่ใช่หม้อขาวหม้อขาว เครื่องนุ่งหม้อต้องทำคานทุกชิ้น เวลานุ่งให้กลับเสีย เช่น เวลานุ่งผ้าซิ่นก็ต้องกลับเอาทางตีนซิ่นไว้ข้างบน เอาหัวซิ่นลงไปไว้ข้างล่าง การนุ่งให้เอาชายพกไว้ข้างหลัง ผ้าที่ห่มให้เฉลี่ยงป่า เสื้อที่ใส่ก็ต้องเอาข้างหน้าไปไว้ข้างหลัง

จากการสัมภาษณ์เรื่องพิธีศพของชาวบ้านดอนกอยพบว่า ชาวบ้านดอนกอยนิยมเอาศพไว้บ้าน 2 – 3 วัน และนิยมพระสงฆ์มาสวดอภิธรรมทุกๆ เย็น พิธีกรรมงานศพจะมีชาวบ้านเข้าไปช่วยเหลือตลอดงาน เจ้าภาพก็มักจะตระเตรียมและปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเรื่องการจัดการงานศพ ตอนเย็นของทุกวันจะมีการทำงันเฮือนดี มีการอยู่เป็นเพื่อนศพ ในอดีตจะมีการอ่านหนังสือในงานคนตาย

แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็น เนื่องจากความนิยมเปลี่ยนแปลงไป สมัยก่อนคนที่ไปร่วมงานศพนิยมสวมใส่เสื้อผ้าสีดำไปร่วมงานศพ แต่ปัจจุบันนอกจากเสื้อผ้าสีดำแล้ว ยังมีเสื้อผ้าสีอื่นร่วมด้วย เช่น สีขาว สีเทา หากแต่สมัยก่อนเสื้อผ้าที่สวมใส่ไปงานศพคือเสื้อแขนยาว เสื้อฮี กางเกงขาสั้นและขายาวที่ตัดจากผ้าฝ้าย แล้วย้อมด้วยครามทำให้เป็นสีน้ำเงินเข้มหรือสีดำ เมื่อนำศพลงจากบ้านจะนำไปเผาที่ป่าช้า ชาวบ้านที่ไปร่วมงานก็จะตระเตรียมมีดพร้าถือไปด้วย เพื่อไปตัดไม้รวมถึงแผ้วถางทางเข้าป่าช้า ช่วงนี้จะมีการจูงศพและการแห่เครื่องของต่างๆ ของผู้ตายไปร่วมกับโลงศพ เสื้อผ้าของคนตายจะถูกนำไปด้วย ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจในแง่ของการเผาล้างของต่าง ของผู้ตาย โดยเฉพาะเสื้อผ้า ผ้าแพร ผ้าซิ่น ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญของบ้านให้สูญหายไปด้วย จะมีส่วนน้อยที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน ทำให้ภูมิปัญญาเรือลวดลายผ้าสูญหายไปกับผู้ตายด้วย

แม้พิธีกรรมการตายฝ้าย้อมหม้อหรือฝ้าย้อมครามจะมีบทบาทไม่มากก็ตาม แต่ก็ยังเห็นความสำคัญของผ้าในฐานะที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดท้ายในวาระสุดท้ายของชีวิต โดยผ้าจะเป็นส่วนที่ถูกนำไปเผารวมกับร่างของผู้ตาย เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะได้นำสิ่งของและผ้าไปใช้ในเบื้องหน้าหรือโลกหน้าได้ด้วย และหลังจากทำพิธีเผาศพเรียบร้อยแล้ว จะกำหนดการทำบุญ ซึ่งชาวผู้ไทนิยมทำบุญผู้ตายหลังจากตายมาแล้วประมาณ 1 ปี เพราะในช่วงระยะเวลาจำเป็นจะต้องหาเงินทองมาเป็นปัจจัยการซื้อของทำบุญ เครื่องที่ประกอบในการทำบุญเรียกว่า “เม็ง” ในเม็งประกอบด้วยเครื่องใช้สอยต่างๆ รวมถึงผ้าด้วย ผ้าส่วนมากมักจะเป็นเสื้อ แต่ในอดีตเป็นผ้าห่ม ผ้าซิ่น ผ้าแพรขาวม้า ผ้าห่ม ที่ได้จากการถักทอเองของลูกหลานในบ้าน แล้วนำมาตัดเย็บและแปรรูปเป็นหมอน ผ้าห่ม ฯลฯ แล้วนำไปบรรจุในเม็งหรือกองบุญ เพื่อจะนำไปให้พระสงฆ์ทำพิธีและอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย อีกทั้งขณะทำบุญก็จะมีการนำไม้ไผ่ยาวประมาณ 5 – 7 เมตร ตอกไม้ไผ่วางด้านบนความยาวประมาณ 1 เมตร เพื่อมัดกับผ้าขาวม้าหรือผ้าฝ้ายขาว ตกแต่งอย่างสวยงาม ชาวบ้านผู้ไทเรียก “ทุง” แล้วฝังเอาไว้เรียกว่า “ปล่อยหางทุง” เพื่อให้ผู้ตายได้ไปเกิดในภพภูมิใหม่ ผ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการตายจึงเป็นส่วนประกอบที่แสดงให้เห็นว่าผ้าเป็นเครื่องใช้สอยสุดท้ายของคนตาย และถูกนำไปใช้ในโลกรหน้า ทั้งผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าห่มแต่ก็เป็นกุศโลบายของคนเป็นที่ให้รู้จักปลง

3.1.3.2 ฝ้าย้อมครามกับประเพณีในรอบปี

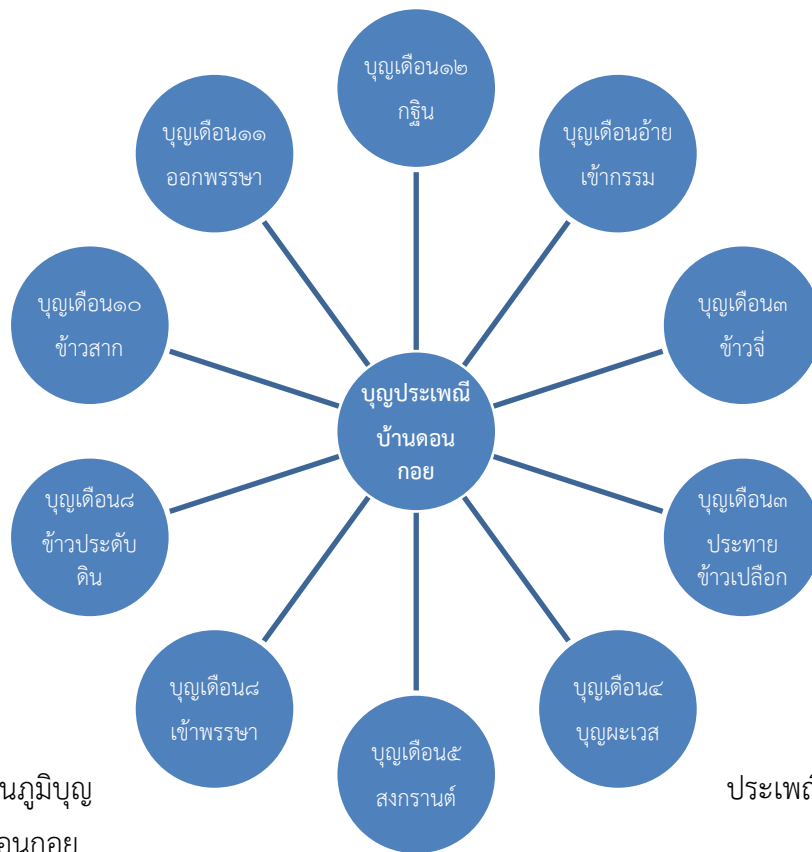
ประเพณีและพิธีกรรมในรอบปีของชาวผู้ไทที่ยึดถือกันมาสอดคล้องกับฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมสำคัญในการดำเนินชีวิต สวิง บุญเจิม (2549 : 604) กล่าวว่า ฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนเป็นจารีตที่จะทำให้สมาชิกทุกคนในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำทุกๆ เดือนของรอบปี ผลที่ได้รับคือ ทุกๆ คนจะได้มีเวลาเข้าวัด ไกล่ชิดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนสามัคคีกัน ซึ่งประกอบไปด้วย เดือนเจียง (เดือนอ้าย) นิมนต์สังฆเจ้าเข้ากรรม เดือนยี่ ทำบุญคูณข้าว เดือนสามทำบุญข้าวจีและบุญมาฆบูชา เดือนสี่ทำบุญพระเวสพิงเทศน์มหาชาติ เดือนห้าทำบุญขึ้นปีใหม่และสงกรานต์ เดือนหกบุญวิสาขบูชาและบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ดทำบุญเทวดาอารักษ์หลักเมืองและแรกนาขวัญ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าทำบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบทำบุญข้าวสากหรือสลากภัต เดือนสิบเอ็ดทำบุญออกพรรษา เดือนสิบสองทำบุญกฐิน

รูปที่

3.11 บุญข้าวจี (ภาพขวา) บุญกฐิน (ภาพซ้าย) ของชาวผู้ไท จังหวัดสกลนคร

นอกจากนี้ยังสามารถสรุปเป็นแผนภูมิรูปภาพเกี่ยวกับบุญประเพณีของชาวบ้านดอนกอยในรอบปีว่ามีการประกอบพิธีกรรมใดบ้าง

รูปที่ 3.12 แผนภูมิบุญ
ดอนกอย

ประเพณีในรอบปีของบ้าน

บุญประเพณีที่ผ้าครามเข้าไปเกี่ยวข้องมากที่สุด คือ บุญผะเหวดหรือบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือเป็นบุญประเพณีสำคัญของชาวผู้ไทบ้านดอนกอย เมื่อถึงเดือนสี่จะถึงฤดูดอกไม้บานเช่น ดอกคูณ ดอกมันปลา ชาวบ้านจะกำหนดวันทำบุญโดยประชุมกันเพื่อหารือแนวทางทำบุญเริ่มตั้งแต่ กำหนดวันทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์วัดต่างๆ มาเทศน์ตามวันที่กำหนด ทำหนังสือหรือสลากนิมนต์ รวมถึงเชิญชาวบ้านมาร่วมทำบุญ

ต่อมาทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านก็จะร่วมกันทำความสะอาดวัด ทำพวงมาลัยทั้งรูปนก รูปปลาและรูปสัตว์อื่นๆ โดยกำหนดบริเวณพื้นที่ของวัดส่วนใดส่วนหนึ่งให้เหมือนกับป่าหิมพานต์ ทำเครื่องบูชาคาถาพัน ทำทุง (ธง) และพวงมาลัยประดับบนศาลา ตั้งหออุทิศ ปลูกผาม เมื่อถึงวันรวมจะตั้งธงขึ้นทั้ง 8 ทิศเพื่อบูชาพระอรหันต์ และเทวดาทั้ง 8 ทิศ กลางหรือชิงผ้าพระเวสพร้อมทั้งตั้งเครื่องบูชาคาถาพัน เช่น รูปเทียนอย่างละพัน ข้าวดอกข้าวสาร ตั้งธรรมาสน์ เชิญพระอุปัชฌาย์มาสถิตที่หอ ตั้งหมอน้ำมนต์ ทำสระโบกขรณี บวชนาค ฟังเทศน์ มาลัยหมื่นมาลัยแสน และแห่พระเวสเข้าเมือง เมื่อถึงตีสี่ของอีกวันหนึ่งจะแห่ข้าวพันก้อนแล้วมีการอาราธนา เทศน์มหาชาติ ฟังเทศน์สังกาศและมหาชาติต่อจนจบ ต่อจากนั้นจะมีการนำภัณฑ์ต้นออกไปเรียไรเงินสมทบ ทำบุญช่วงนี้มีการเทศน์ “กัณฑ์หลอน” เมื่อเทศน์มหาชาติจบลงแล้วจะตักถองให้ชาวบ้านลงไปรวมกันที่วัด พระสงฆ์จะให้พร และเป็นอันเสร็จพิธี

ด้วยเหตุที่บุญเวสเป็น “บุญใหญ่” หรือ “บุญประจำปี” มีความสำคัญที่สุดในรอบปีหนึ่งการทำบุญเวสจึงต้องใช้เวลามาก อาจใช้เวลาถึง 3 วัน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้คนจำนวนมากมาร่วมกันและช่วยเหลือกันทำบุญประเพณีนี้ให้สำเร็จ จึงอาจกล่าวได้ว่า บุญเวสยังคงมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องร่วมไม้ร่วมมือจึงจะสำเร็จ ซึ่งสุริยา สมุทคุปดี พัฒนา กิตติอาษาและนันทิยา พุทธะ (2536 : 99) กล่าวไว้ในบุญเวสของชาวอีสานว่า ความหมายของการทำบุญเวสที่ทำหน้าที่กระชับโครงสร้างทางสังคม เสริมสร้างความสามัคคีของชาวบ้านที่แตกต่างกันทางด้านเพศ วัย ฐานะทางเศรษฐกิจ ถิ่นกำเนิด ฯลฯ ในชนบทแม้จะเป็นสังคมชาวนาหากแต่มีความหลากหลายและสลับซับซ้อน ในด้านการจัดระเบียบทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมมาก แม้สถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว วัด โรงเรียน ผู้นำ เครือญาติจะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้แต่ก็ยังมีปัญหาต่างๆ เกินกว่าจะแก้ไขได้ ดังนั้นพิธีกรรมทางศาสนา เช่น บุญเวส จึงมีบทบาทในการกระชับความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านจะร่วมกันแห่หรืออัญเชิญพระเวสจากนอกเมืองเข้ามายังวัด ขณะแห่ก็มีการร้องรำทำเพลง เล่นดนตรี หยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน โดยไม่ได้ถือความแตกต่างทางเพศและวัย แม้คนต่างถิ่นก็เข้าร่วมงานได้ เช่น เดินทางมาจากกรุงเทพฯหรือต่างจังหวัด นับว่าเป็นช่วงเวลาพิเศษของชุมชนโดยสะท้อนผ่านคำพูดของชาวบ้านว่า “เอาบุญนำกัน” หรือ “มากินทานฮ่วมกัน”

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงผ้าย้อมหม้อหรือผ้าครามที่มีความเกี่ยวข้องกับบุญเวส โดยเฉพาะบุญเวสของชาวผู้ไทบ้านดอนกอย เมื่อก่อนชาวบ้านเวลาจะทำทุงจะใช้ผ้าฝ้ายสีขาวที่ยังไม่ได้ย้อมไปตัดเป็นชิ้นเล็กๆ เพื่อทำดอกไม้ประดับประดาโยงเข้ามาที่วัดและศาลาการเปรียญ ส่วนดอกไม้สีก็จะนำผ้าไปมัดย้อมกับครามรวมถึงไม้ชนิดอื่นๆ ให้ได้สีตามที่ต้องการแล้วนำมาตัดเป็นสามเหลี่ยมเพื่อประดับประดากับเชือกหรือไม้ ส่วนดอกไม้ต่างๆ ที่ทำเป็นเครื่องร้อยเครื่องพัน ก็จะใช้ผ้าฝ้ายที่ผ่านการย้อมแล้วไปทำ รวมถึงทุงผ้าต่างๆ ที่ห้อยไว้ตามศาลาการเปรียญและหอพระอุทิศส่วนมากได้จากผ้าย้อมหม้อทั้งสิ้น เพราะสมัยก่อนผ้าสีเส้นต่างๆ หาได้ยาก แต่ปัจจุบันถือเอาตามความสะดวกจึงได้มีสีเส้นมากมาย

ในอดีตการแต่งกายเข้าร่วมงานบุญเวสก็ได้พิถีพิถันมากนัก เพราะเสื้อผ้าที่สวมใส่อยู่แล้วก็ยังเป็นเสื้อผ้าย้อมหม้อหรือย้อมครามทั้งหมด ไม่ได้มีเสื้อผ้าสีสดฉูดฉาดเหมือนทุกวันนี้ การสวมใส่สำหรับเด็กๆ ก็มักจะเป็นเสื้อผ้าย้อมหม้อแขนสั้น ส่วนผู้ใหญ่ก็นิยมใส่เสื้อแขนสั้น และสวม (ซ่ง) กางเกงผ้าย้อมหม้อที่ตัดเอง

เป็นกางเกงขาสั้นหรือไม่ก็กางเกงขายาวสีดำ ผู้หญิงในวัยนี้ก็จะสวมใส่ผ้าชิ้นหมี้ย้อมหม้อ และมีลวดลายจากการมัดหมี่ ส่วนคนที่มียาผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้ชายจะสวมใส่กางเกงเข่าประมาณ 1 คืบ และเสื้อก็เป็นเสื้อผ้าฝ้ายย้อมหม้อสีดำหรือสีน้ำเงิน หากเป็นผู้เฒ่าผู้แก่หญิงจะสวมใส่เสื้อย้อมหม้อสีดำแขนยาวและใส่ผ้าชิ้นมัดหมี้ย้อมหม้อ มีลวดลายต่างๆ โดยเฉพาะชิ้นหมี่คั่น หรือหมี่ที่มีลวดลายแปลกตา นับเป็นช่วงเวลาที่มีการอวดความงามของผืนผ้าสำหรับผู้หญิง ทำให้คนอื่นๆ ได้เห็นลักษณะพิเศษของผู้หญิงว่ามีความสามารถทางด้านกรรมสิทธิ์และการถักทอ นับเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ชายได้รู้จักว่าผู้หญิงบ้านไหนมีความสามารถบ้าง และจะได้ตัดสินใจเลือกมาเป็นคู่ครองได้ด้วย

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมด พอจะสรุปได้ว่าผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวผู้ไท เกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนตาย และผ้าครามเป็นผ้าที่อยู่ในความรับรู้ของชาวบ้านทั้งหญิงและชาย เด็ก ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่าผู้แก่ เนื่องจากผ้าเข้าไปมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเพณีและพิธีกรรม กล่าวคือ สมัยก่อนเสื้อผ้าที่นิยมสวมใส่เป็นผ้าฝ้าย และกระบวนการทำผ้าทอก็เป็นเรื่องของผู้หญิงโดยเฉพาะ ผู้หญิงเมื่อว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่แล้วก็จะหาเวลาว่างในการถักทอผ้าไว้ใช้ในโอกาสต่างๆ เช่น ทอไว้เพื่อสวมใส่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ใช้เพื่อสวมใส่ไปงานบุญ ใช้เพื่อสวมใส่ไปงานแต่งงาน ใช้เพื่อสวมใส่ไปงานศพ และสวมใส่ไปวัด ฯลฯ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าพื้นฐานของผ้าในอดีตของชาวผู้ไท มีผ้าอยู่ 2 ชนิด คือ ผ้ามัดหมี่และผ้าลาวด การมัดหมี่เป็นการแสดงออกถึงศิลปะและความประณีตของผู้หญิง ถือเป็นการเรียนรู้ทางสังคมอีกประการหนึ่ง เพราะถ้าผู้หญิงคนใดสามารถมัดหมี่ออกมาได้สวยงามก็จะเป็นที่ชื่นชมและยกย่อง ส่วนผู้หญิงคนใดที่ไม่สามารถทอผ้าหรือมัดหมี่ได้ก็จะได้ไม่ได้รับอนุญาตให้ออกเรือนได้ นับว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิงอีกทางหนึ่ง ผ้าที่ชาวผู้ไทนิยมทอได้แก่ ผ้าชิ้น ผ้าหมี่ ผ้าขาวม้า ซึ่งผ้าเหล่านี้จะถูกนำไปใช้ในงานมงคลและอวมงคลต่างๆ ได้ด้วย จึงกล่าวได้ว่าผ้ามีความสำคัญและอยู่ในการรับรู้ของชาวผู้ไทบ้านดอนกอยตั้งแต่เกิดจนตาย ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ในสมัยก่อนไม่ได้ใช้ผ้าในการวัดฐานะทางสังคม และไม่ได้ใช้ผ้าเป็นเครื่องมือของการค้าขาย หากแต่เป็นสินน้ำใจและเครื่องไหว้เครื่องแสดงความเคารพต่อญาติผู้ใหญ่ในประเพณีและพิธีกรรม จึงนับว่าผ้ามีบทบาทและคุณค่าทางด้านจิตใจมากกว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจ

3.2 ผ้าย้อมครามในบริบทของการฟื้นฟู

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2443 มีการขยายสาธารณูปโภคด้านการคมนาคมขนส่งจากกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมาจนถึงขอนแก่น รวมถึงเส้นทางรถยนต์และไปรษณีย์โทรเลขเริ่มขึ้นในอีสานประมาณปี พ.ศ. 2431 ส่งผลให้ภาคอีสานมีสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป สุเทพ สุนทรภัสส์ (2548 : 168) กล่าวว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การรวมหัวเมืองภูมิภาคเข้าสู่การบริหารราชการส่วนกลางก็สำเร็จสมบูรณ์ ทำให้ชาวอีสานได้เรียนรู้วัฒนธรรมของคนไทยภาคกลางมากขึ้น ทั้งยังเกิดความรู้สึกว่าวัฒนธรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเองด้อยกว่าคนในภาคกลาง

ประมาณ พ.ศ. 2500 มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอีสานให้เป็นแบบทุนนิยมอย่างเห็นได้ชัดเจน มีการขยายตัวของทุนนิยมโดยเฉพาะการอพยพและเพิ่มขึ้นของประชากรชาวจีนที่มีอิทธิพลด้านการค้าขาย ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการผลิตพืชพาณิชย์เพื่อส่งออกซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2504 นโยบายดังกล่าวทำให้เกิดพืชเศรษฐกิจเช่น ฝ้าย ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ฯลฯ ซึ่งกลายเป็นการผลิตที่สำคัญในระยะเวลาต่อมา การสร้างความเจริญขั้นพื้นฐาน การขยายการศึกษาภาคบังคับ ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการขาย มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากยิ่งขึ้น มีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น และมีการทำลายทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้น เบญจวรรณ นาราัจจ์ (2554 : 29) กล่าวว่า ระบบความคิดและความเชื่อดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเมื่อมีการอพยพแรงงานไปทำงานในเมืองมากขึ้น การเรียนรู้ระบบการศึกษาสมัยใหม่ สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงไป มีความพยายามในการปรับตัวและประยุกต์ภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ หากแต่ความเชื่อมั่นในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาไม่สอดคล้องไปกับสังคมสมัยใหม่ ทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมถูกมองว่าล้าหลัง และละเลยไม่สืบทอดเป็นประเพณีปฏิบัติเอาไว้ จนกระทั่ง พ.ศ. 2530 จึงมีกระแสการรื้อฟื้นและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่างถูกนำมาทบทวนและส่งเสริมให้เกิดความรู้และความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

เมื่อปี พ.ศ. 2500 ที่เริ่มเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน ได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้วิถีการผลิตและการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคอีสานมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปกับระบบทุนนิยม กล่าวคือ วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมเพื่อยังชีพ ไม่เพียงพออีกต่อไป ดังนั้นการผลิตจึงถูกนำเข้าสู่การขาย และเป็นการขายให้กับนายทุน ซึ่งนายทุนที่เข้ามาจับซื้อก็มักเป็นคนจีนหรือคนเวียดนาม แต่ในกลุ่มของชาวผู้ไทเอง พบว่า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีความสนใจและเข้มแข็งในด้านการค้า สังเกตจากพ่อค้า แม่ค้าในพื้นที่ที่เป็นของชาวผู้ไท จะเป็นคนในพื้นที่เกือบทั้งหมด จะปรากฏคนที่เป็นคนจีนหรือคนเวียดนามน้อยมาก เนื่องจากชาวผู้ไทมีความสามารถด้านการค้าขาย ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านจึงไม่ได้ผูกขาดด้วยคนจีนเหมือนกับพื้นที่อื่นๆ

บ้านดอนกอยเมื่อประมาณ พ.ศ. 2500 ชาวบ้านพึ่งพาการเกษตรในการดำรงชีวิต เช่น ทำนา ทำไร่ และมักจะทำนาปีเพียงอย่างเดียว เนื่องจากหมู่บ้านไม่มีระบบชลประทานเพียงพอในการทำนาปรัง ชาวบ้านดอนกอยใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในการทำนา เช่น ข้าวขี้ตม ข้าวอีขาว ข้าวอีโพน ข้าวอีหลง ข้าวปลาชีว ข้าวตบเมย ข้าวกาเข็น ข้าวมะกอก ข้าวมะอี ข้าวกะแสน ข้าวอีเก่า ข้าวแพ ข้าวมะหวาย ข้าวปลาหลด ข้าวหมูน ข้าวเล็บแมว ข้าวอีโพ้ ข้าวมะหวาย ข้าวป้องแ้ว ข้าวกาบหมาก เป็นต้น แต่ในสมัยนี้พันธุ์ข้าวบางชนิดได้หายไปเนื่องจากชาวบ้านดอนกอยได้ใช้พันธุ์ข้าวจากทางราชการคือข้าว กข 4 และกข 6 เนื่องจากให้ผลผลิตดีกว่า แต่ก็เพิ่มรายจ่ายมากยิ่งขึ้น เพราะข้าวพันธุ์ กข จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อบำรุงรักษา ไม่เหมือนพันธุ์ข้าวโบราณที่ใช้เพียงปุ๋ยคอก ด้วยรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นทำให้ชาวบ้านดอนกอยต้องพึ่งพาการกู้หนี้ยืมสินจากแหล่งอื่นๆ เมื่อเสร็จสิ้นฤดูทำนาข้าวขายได้เพียงบางส่วนเพราะบางส่วนจะต้องเก็บไว้กินให้ถึงปีถัดไป ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งของการเดินทางลงไปทำงานต่างเมือง เช่น ขอนแก่น กรุงเทพฯ และจังหวัดทางภาคตะวันออก การเดินทางไปทำงานต่างถิ่นก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป

ในด้านการเปลี่ยนแปลงของผ้าครามและการย้อมหม้อมันในอดีต เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2500 สภาพทางสังคมของภาคอีสานเปลี่ยนแปลงไป สินค้าต่างๆ จากกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ได้เดินทางเข้ามาในทุกจังหวัด และจังหวัดสกลนครก็ได้รับอิทธิพลดังกล่าว สินค้าต่างๆ หลั่งไหลเข้ามาในช่วงนี้ เป็นสินค้าอุปโภค

บริโภครวมถึงเสื้อผ้าสมัยใหม่ กอปรกับเมื่อมีการเดินทางไปทำงานต่างถิ่น เมื่อกลับมามักจะนำวัฒนธรรมและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากถิ่นที่ไปพบเห็นกลับมาด้วย บางครอบครัวของหมู่บ้านตอนกอยมีการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ เช่น ประเทศซาอุดีอาระเบีย และประเทศสิงคโปร์ จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างชัดเจน อีกทั้งในช่วงปี พ.ศ. 2532 มีการตัดถนนสายบ้านสูงเนินไปยังอำเภออากาศอำนวย ทำให้เส้นทางการคมนาคมขนส่งถึงบ้านตอนกอยสะดวกมากยิ่งขึ้น คนในหมู่บ้านเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมของคนภายนอกด้วย เช่น การแต่งกาย การกินอยู่ การใช้จ่ายใช้สอย อาหารจากแต่เดิมเป็นการหาปู ปลา หอย กุ้ง จากลำน้ำ ลำห้วย ก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นซื้ออาหารตลาด อาหารสำเร็จรูป ผ้าจากเดิมที่เคยตัดใช้เองในครัวเรือนทั้งผ้าห่ม หมอน ที่นอน ก็ซื้อสำเร็จรูปจากในเมืองมาใช้ เสื้อผ้าจากเดิมมีเฉพาะเสื้อ กางเกงเพียงแค่นี้ไม่กี่ตัวก็ซื้อหามาสวมใส่แทนการตัดใช้เอง จากที่เคยทอก็เห็นว่าทอใช้เองไม่คุ้มค่ากับเวลาที่เสียไป จึงหันไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาใช้ เพราะทั้งสะดวกและสีสันทันสมัยมากขึ้น มีให้เลือกมากมาย ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้ครามและการย้อมครามหรือย้อมหม้อมีสูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น เนื่องจากกระบวนการปลูกฝ้าย กระบวนการย้อม และกระบวนการทออาศัยเวลานาน และจะต้องใช้ความอดทนมากพอสมควร อีกประการหนึ่งต้องอาศัยความประณีต เพราะผู้ทอสมัยก่อนเมื่อหมดฤดูทำงานแล้วก็ไม่ได้ทำอย่างอื่น จึงมีเวลาว่างมากในการที่จะผลิตเครื่องถักทอต่างๆ ไว้ใช้ในโอกาสต่างๆ กัน หากแต่ในช่วงเวลาหลังปี พ.ศ. 2500 ผู้หญิงบางส่วนก็จำเป็นต้องใช้แรงงานของตนเองเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม หรือไม่ก็ต้องออกไปรับจ้างในไร่ จึงทำให้บางส่วนไม่มีโอกาสที่จะทอผ้าได้ และนอกจากนี้ยังพบว่ากระบวนการย้อมผ้าครามยุ่งยากและต้องอาศัยความอดทน เพราะสมัยก่อนย้อมเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่เมื่อปัจจุบันสามารถหาซื้อเสื้อผ้าอย่างอื่นมาทดแทนได้ จึงหันไปใช้อย่างใหม่ที่สะดวกกว่า ลืมของเก่าที่ต้องอาศัยความอดทนและระยะเวลา จึงทำให้ฝ้าย้อมครามหรือฝ้าย้อมหม้อมีสูญหายไป หากแต่ยังหลงเหลืออยู่ในความทรงจำของคน

เคยมัด เคยข้อม เคยทอ และสามารถบอกได้ว่าทำอะไร มีวิธีการอย่างไรในการมัดข้อม และยังสามารถบอกได้ว่ากระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบนั้นทำอะไรก่อนที่จักจะมีเป็นผืนผ้า เพราะสิ่งเหล่านี้แฝงฝังอยู่ในความทรงจำของคนที่มีประสบการณ์และผ่านการทำฝ้าย ผ้ามัดหมี่และการข้อมครามมาทั้งสิ้น

รูปที่ 3.13 กี่ทอผ้าและราวข้อมผ้าครามที่สามารถพบเห็นได้เกือบทุกหลังคาเรือนของบ้านดอนกอย

เมื่อช่วงเวลาดังกล่าวผ้าครามหรือฝ้ายข้อมหม่อนนิลหายไป นั่นก็เกิดคำถามว่า มันหายไปไหน หายไปได้อย่างไร จริงๆ แล้วการหายไปของผ้าครามคือหายไปโดยตัวผ้า เนื่องจากการปลุกฝ้ายลดลง และหันไปใช้ฝ้ายโรงงาน การนุ่งผ้าชิ้นที่ทำจากฝ้ายแท้ๆ การเป็นผ้าไหลหรือผ้าที่ไม่ทันสมัย เนื่องจากมีผ้าที่ทำจากใยสังเคราะห์ที่นุ่มกว่า เบากว่า และมีสีสันท่างๆ มากกว่า จึงทำให้ฝ้ายข้อมครามที่มีอยู่เพียงสีดำและสีน้ำเงินลดบทบาทความสำคัญลงไป อีกทั้งยังถูกมองว่า ฝ้ายข้อมครามและฝ้ายข้อมหม่อนนั้นเป็นผ้าของคนจน ไม่ใช่ผ้าของคนมีระดับ จึงทำให้การสวมใส่ผ้าดังกล่าวลดกาลเทศะและโอกาสลงไปเรื่อย แม้กระทั่งงานบุญประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ก็ไม่นิยมสวมใส่ นอกเสียจากคนที่มีอายุ ก็จะสามารถใส่ในชีวิตประจำวัน และใส่ไปวัด รวมถึงใส่ไป

ไร่นา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฝ้ายข้อมหม่อนนิลหรือฝ้ายข้อมครามถูกทำให้ลดบทบาทลงไป กลายเป็นผ้าที่เคยมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตาย กลายเป็นผ้าที่ต้องถูกเก็บเอาไว้ เมื่อใครเห็นก็มักไม่อยากจะสนใจและใส่ใจ เพราะถือว่าหากใส่ไปแล้วก็ไม่สามารถที่จะรอดใครได้ ซึ่งนับว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ลดบทบาทและคุณค่าของฝ้ายข้อมหม่อนนิลลงไปอย่างสิ้นเชิง กระบวนการทำฝ้ายข้อมครามก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเนื่องจากยุ่งยาก ซับซ้อน กว่าจะได้ฝ้ายมาก็ยุ่งยาก ไม่มีผู้หญิงคนใดที่จะมานั่งอ้อมฝ้าย เช่นฝ้าย หรือดัดฝ้ายอีกต่อไปเนื่องจากไม่มีเวลามากขนาดนั้น เพราะเวลาส่วนใหญ่จะต้องเอาไปรับจ้างปลูกพืชเศรษฐกิจเช่นปอ มันสำปะหลัง พริก ดังนั้น ช่วงเวลาของการถักทอของผู้หญิงจึงถูกกบฏด้วยกิจกรรมการรับจ้าง และ

งานส่วนอื่นๆ ทำให้แต่ละบ้านซึ่งเคยมีก็ได้ถูกรื้อถอนในช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ มีเสียงกระทบระหว่างกระสวยกับพื้ไม่มีให้เห็นอีกต่อไป บางบ้านมีก็เปล่าที่อยู่ใต้ถุน ยังมีบางบ้านที่ยังคงทำ และผู้หญิงที่ทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้านส่วนมากก็ถูกมองว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่มีความสามารถ ไม่มีปัญญาไปทำงานต่างถิ่นหรือในกรุงเทพได้ ดังนั้นผู้หญิงหลายคนในหมู่บ้านและภาคอีสานโดยทั่วไปจึงถูกเกณฑ์แรงงานเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้คนที่ทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน เป็นส่วนตกค้างทางวัฒนธรรม และกลายเป็นวัฒนธรรมล่าหลังในที่สุด เมื่อคนที่ไม่ได้ทำงานที่กรุงเทพกลับมาที่มักจะมีเสื้อผ้าสวยๆ และเครื่องแต่งกายแปลกใหม่มาอวดผู้หญิงที่ไม่ได้เดินทางไปทำงานต่างถิ่น เมื่อเห็นดังนั้นจึงมีความคิดที่จะเดินทางออกไปทำงานต่างถิ่น จึงทำให้ผู้หญิงที่ทอผ้าที่มีจำนวนน้อยอยู่แล้ว น้อยลงไปอีก จนกระทั่งไม่เหลือคนทออีกต่อไป กลายเป็นภาระของคนแก่ที่อยู่กับบ้านต้องกลับมาทอผ้า แต่บางคนก็ทำได้ไม่นานก็เลิกไปเพราะสู้ต้นทุนไม่ไหว บางคนก็สภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย ทำให้เลิกไป บางคนถึงกับขายก็ก็มี แล้วก็เก็บอุปกรณ์การทำทอผ้าไว้ที่บ้าน เช่น กระสวย พื้ ส่วนก็ก็ร้างและหักพังใช้งานไม่ได้

ช่วงเวลาของการหายไปของผ้าครามเป็นช่วงเวลาที่ยุคสมัยของภาคอีสานหลังไหลเข้ากรุงเทพและเมืองใหญ่ต่างๆ เพื่อทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพ และปลดหนี้ที่เกิดจากภาคเกษตรกรรม นั่นก็แสดงให้เห็นว่าการก่อหนี้สินของชาวบ้านเริ่มขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหลังไหลเข้ามา ทำให้เกิดการซื้อขาย ระบบการแลกเปลี่ยนและการเอื้อเฟื้อแก่กันชุมชนได้เลือนหายไป เหลือแต่การซื้อขาย เมื่อซื้อขายสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ก็เอาไปขายต่อ ได้เงินก็นำไปซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่อไปเป็นทอดๆ ทำให้หนี้สินที่มีพอกพูน บางครอบครัวจำเป็นต้องขายที่ไร่ ที่นาให้กับนายทุน และไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองก็จำเป็นต้องอพยพครอบครัวเรือของตนเองไปหาที่อยู่ใหม่ การอพยพแรงงานเกิดขึ้นถึงปัจจุบัน หากแต่ปัจจุบันมีการเคลื่อนย้ายแรงงานในภาคของความรู้มากกว่าการใช้แรงงานเหมือนในอดีต เพราะในอดีตทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็ผันตัวเองไปเป็นภาคแรงงานให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงทอ โรงงานปลากระป๋อง โรงงานกระดาษ โรงงานอะไหล่ โรงงานไม้ ฯลฯ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้แรงงาน แรงงานฝีมือของผู้ชายที่เคยสานแห สานข้อง สานกระติบข้าว รวมถึงเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ในครัวเรือนจึงเลือนหายไปเนื่องจากแรงงานกลุ่มนี้เป็นแรงงานที่สืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเครื่องมือ เครื่องสาน เครื่องมือต่างๆ ในการจับสัตว์ป่า จับสัตว์น้ำ เพราะผันตัวเองเข้ามาในโรงงานอุตสาหกรรม แทนที่คนกลุ่มนี้จะได้ใช้ภูมิปัญญาที่ร่ำเรียนมาจากพ่อ ปู่ ตา ลุง อาว ก็ไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์ และหยุดชะงัก อีกทั้งไม่มีการสืบทอดต่อไปยังรุ่นลูกหลานของตนเอง เช่นเดียวกับภูมิปัญญาการทอผ้าของผู้หญิงที่ไม่ได้ใช้ภูมิปัญญาที่เริ่มเรียนรู้จากการสังเกต การดู และการฝึกปฏิบัติจนตนเองชำนาญแล้วไปใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม เพราะในโรงงานอุตสาหกรรมส่วนมากเป็นเครื่องจักร ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องใช้ภูมิปัญญาอะไร เรียนรู้จากการสังเกตและฝึกทำบ่อยๆ ก็สามารถทำได้ หากแต่ภูมิปัญญาด้านการทำผ้าฝ้าย การมัดย้อม การทอผ้า รวมถึงการออกแบบลวดลายผ้าต่างๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ เพราะการเรียนรู้และเกิดความชำนาญก่อนต้องผ่านการสังเกต ดู จำแล้วนำไปประยุกต์จนเป็น เมื่อผู้หญิงกลุ่มนี้ถูกเกณฑ์แรงงานไปในโรงงานอุตสาหกรรม จึงขาดช่วงต่อการสืบทอดภูมิปัญญา และภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่ตกค้างอยู่กับผู้หญิงในวัยแรงงานเหล่านี้จำนวนมาก ไม่ตกทอดมาจนถึงรุ่นลูกหลาน เพราะรุ่นลูกหลานถูกการศึกษาภาคบังคับทำให้ต้องเข้าโรงเรียน และการเรียนในการศึกษา

ภาคบังคับ ไม่มีวิชาการทอผ้า ไม่มีวิชาการสานข้อง สานแห และการสานกระดืบข้าว ดังนั้น เด็กๆ จึงห่างหายจากภูมิปัญญาดังกล่าว และไม่สามารถที่จะสืบทอดหรือสร้างสรรค์ใหม่ได้ เพราะอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่า กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ต้องเกิดจากการสังเกต การเห็นและการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจึงจะทำได้ และช่วงวัยของเด็กก็มักจะไม่ให้ความสนใจกับสิ่งเหล่านี้ บางครั้งผู้ใหญ่เองก็มองว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ ไม่ใช่เรื่องของเด็ก จึงไล่ให้เด็กไปไกลๆ จากบริเวณที่ทอผ้า หรือมัดย้อม เพราะกลัวเด็กจะทำให้เสียหรืออาจจะก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้ ดังนั้นภูมิปัญญาเรื่องผ้าจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และแม้ในช่วงปี พ.ศ. 2300 จะมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นก็ยากที่จะสานต่อภูมิปัญญาบางประการที่หายไปกลับคืนมาได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การย้อมผ้าครามหรือผ้าย้อมหม้อมินลครั้งหนึ่งก็เคยหายไปแล้ว เนื่องจากขาดกระบวนการสืบสานและสร้างสรรค์เอาไว้ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

3.3 ผ้าย้อมครามในบริบทปัจจุบันและการทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ผ้าครามในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในปัจจุบัน เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา เนื่องจากมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดังกล่าวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และสืบเนื่องจากกองทุนหมู่บ้านและการพัฒนากลุ่มสตรีให้มีกิจกรรมพัฒนาและเสริมสร้างบทบาทของสตรี จึงทำให้บ้านดอนกอยจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษโดยนางพิม ศรีกุลกิจ เป็นผู้ทีริเริ่มสืบทอดมาสู่ลูกหลาน โดยใช้ผ้าฝ้ายย้อมคราม นำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่นผ้ามัดหมี่ (ผ้าถุง) ผ้าลายขัดพื้นฐาน ซึ่งผ้าชนิดนี้ยังสามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ได้หลายชนิด แล้วนำออกมาจำหน่าย ปรากฏว่าได้รับความนิยมกันแพร่หลาย

ในปี พ.ศ. 2546 สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ได้เข้ามาสนับสนุนองค์ความรู้ปรับปรุงและแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นทางการ และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น (อบต.สว่าง) อีกทั้งได้รับงบประมาณ CEO จากจากผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร โดยได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทำให้มีสมาชิกในกลุ่มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งระยะเริ่มแรกในการรื้อฟื้นผ้ามัดหมี่ย้อมครามนั้นชาวบ้านดอนกอยได้นำวัตถุดิบจำพวกฝ้าย มากรอเป็นด้ายแล้วนำมาเรียงเพื่อแกะลายบนผืนผ้า (มัดหมี่) เมื่อว่างจากการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักโดยการมารวมกันทำ เมื่อทำนานเข้าก็ปรึกษาหารือกันว่าน่าจะมีการรวมกลุ่มกันทำ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันและช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้ ดังนั้นจึงมีการประชาสัมพันธ์ความคิด เปิดรับสมัครกระตมทุนเพื่อนำมาซื้อวัตถุดิบ และมีการแบ่งหน้าที่ตามความสามารถของแต่ละคนในกลุ่ม จนสามารถก่อตั้งกลุ่มได้สำเร็จเมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2546

การฟื้นฟูผ้าครามครั้งแรกก็นำผ้าไปจำหน่ายในที่ต่างๆ ที่เปิดให้จำหน่าย เช่น งานหนึ่งตำบลหนึ่ง

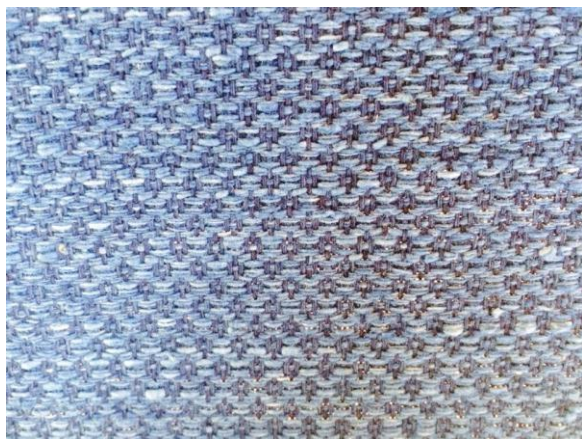

ผลิตภัณฑ์ งานออกร้านสินค้าของจังหวัด งานออกร้านของอำเภอ และงาน OTOP ระดับประเทศ มีทั้งการไปวางจำหน่ายโดยนามของกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากอำเภอและจังหวัด จนทำให้ผ้าครามเริ่มเป็นที่รับรู้ของคนโดยทั่วไป หลังจากนั้นผลิตภัณฑ์ผ้าครามก็เริ่มออกสู่ตลาดอย่างหลากหลายมากขึ้น โดยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผ้าพันคอ ผ้าห่มคลุมไหล่ ปลอกหมอน ที่รองแก้วน้ำ ที่หุ้มกระดาดขีชีชู ผ้าปูโต๊ะ ผ้ามา่น กระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือ พวงกุญแจ ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนในการผลิตผ้าย้อมคราม แต่ด้วยความต้องการของตลาด กลุ่มผู้ผลิตผ้าย้อมครามจึงต้องรับทำสินค้าดังกล่าวตามที่ลูกค้าสั่งเมื่อนำสินค้าและผลิตภัณฑ์เหล่านี้ไปออกร้านขายสินค้าตามที่ต่างๆ

รูปที่ 3.14 กิจกรรมการผลิตผ้าย้อมครามของบ้านดอนกอยที่พบเห็นได้เกือบทุกหลังคาเรือน

ในอดีตการผลิตผ้าครามมักจะผลิตเป็นผ้าซิ่น ผ้าห่ม ผ้าพัน ซึ่งผืนผ้าแต่เดิมมักจะมัดหมี่ และลวดลายมัดหมี่ต่างๆ ในอดีตได้ถูกรื้อฟื้นนำกลับมาสร้างสรรค์ใหม่ และอยู่บนลวดลายผ้าฝ้าย ซึ่งลวดลายต่างๆ นับเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ลูกค้าได้รู้จักและสนใจ เพราะลูกค้าบางกลุ่มมีความต้องการซื้อสินค้าเพราะลวดลายแปลกใหม่ แต่ลูกค้าบางกลุ่มมีความต้องการซื้อสินค้าเนื่องจากลักษณะเฉพาะของผ้าที่แปลกไม่เหมือนใคร แต่บางกลุ่มมีความต้องการซื้อสินค้าผ้าครามจากสีและกลิ่น เนื่องจากผ้าย้อมครามมีกลิ่นที่พิเศษ และสีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แม้ภาคเหนือจะมีฮ่อม ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันก็ตาม แต่กระบวนการทำครามกลับมีลักษณะแตกต่างจากการทำฮ่อม

กระบวนการสร้างสรรค์หรือรื้อฟื้นผ้าครามขึ้นมาใหม่นี้ส่งผลให้ผ้าครามเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น กลุ่มผู้ใช้ผ้าครามไม่ใช่ชาวบ้านอีกต่อไป หากแต่กลุ่มผู้ใช้ผ้าครามกลับเป็นกลุ่มชนชั้นกลาง มีเงินเดือนและมีกำลังซื้อผ้าคราม เนื่องจากผ้าครามแต่ละผืนมีราคาที่สูง ราคาเริ่มต้นของผ้าครามที่ถูกกำหนดโดยกลไกของตลาดผู้ค้าผ้าครามเริ่มต้นที่ 250 บาท 350 บาท 400 ถึง 500 บาท และแพงสุดเมื่อมีการแปรรูปแล้วทำให้ผ้าครามมีราคาสูงประมาณ 1200 ถึง 1500 บาท บางครั้งอาจมีราคาสูงถึง 3000 บาท ดังนั้น จึงสังเกตได้ว่าผ้าครามที่นำกลับมารื้อฟื้นใหม่ถูกกระบวนการของกลไกตลาดทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและราคาแพง ไม่เหมือนกับผ้าครามแบบดั้งเดิมที่ใครๆ ก็สวมใส่ได้ คนที่จะใส่ผ้าครามจึงเป็นกลุ่มผู้มีรสนิยมเฉพาะ และทำให้ราคาของผ้าครามสูงกว่าคุณค่าของการใช้จริง

รูปที่ 3.15 ลวดลายผ้าย้อมครามจากฝ้ายเข็นมือของ

ชาวบ้านดอนกอย

นอกจากนี้ยังพบว่ารัฐหรือองค์กรของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการผ้าย้อมคราม ทั้งการสนับสนุนส่งเสริม และผลักดันให้กลุ่มพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตผ้าคราม และการออกแบบเพื่อทำให้ผ้าครามสามารถเข้าถึงตลาดผู้บริโภคที่กว้างขวางกว่าเดิม เพราะในอดีตที่ผ่านมาผ้าครามเมื่อนำไปตัดเป็นชุดแล้วมักจะมีลักษณะของคนที่มีอายุ ดังนั้นกลุ่มผู้ที่ชื่นชอบผ้าครามที่มีอายุน้อย จึงไม่นิยมใช้ผ้าคราม หากแต่รับรู้ว่าเป็นผ้าคราม แต่ไม่ใช่ผ้าคราม เพราะปัจจัยของราคาและปัจจัยที่ถูกมองว่า การสวมใส่ผ้าครามอาจจะทำให้ถูกมองว่ามีอายุ หรือสูงอายุ ด้วยการออกแบบและการตัดเย็บทำให้คนสวมใส่ผ้าครามมีข้อจำกัดเฉพาะกลุ่ม ดังนั้นเมื่อมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบจึงทำให้ผ้าครามมีกลุ่มตลาดที่กว้างขวางมากขึ้น

ชุมชนที่ผลิตผ้าย้อมครามก็มักได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ เช่น สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) หรือ สพภ. ในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทอผ้าย้อมคราม ซึ่งได้สนับสนุนวิสาหกิจชุมชนบ้านกุดแฮด เพื่อมุ่งส่งเสริมและสนับสนุนการเพิ่มมูลค่าการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และธุรกิจชีวภาพด้วยการใช้สหวิทยาการที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากสกลนครเป็นเมืองที่มีความโดดเด่นในด้านภูมิปัญญาและศิลปะการทอและย้อมผ้าจากรุ่นสู่รุ่นมายาวนาน หากแต่ปัจจุบันภูมิปัญญาเหล่านี้กระจัดกระจาย ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายหากไม่สามารถรวบรวมจัดระบบพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้นั้น เพื่อสร้างประโยชน์แก่คนในชุมชนได้

กลุ่มผ้าครามบ้านดอนกอยผลิตขึ้นในนามของกลุ่ม ผ้าที่ส่งออกสู่ตลาดเป็นผ้าพื้นและผ้ามัดหมี่ลวดลายต่างๆ กลุ่มลูกค้าส่วนมากเป็นกลุ่มลูกค้าที่ชื่นชอบผ้าครามโดยเฉพาะ ได้แก่ ข้าราชการ พ่อค้า แพทย์ ทหาร และตัวแทนร้านค้าปลีกที่จะซื้อผ้าเพื่อนำไปขายอีกทอดหนึ่ง ผ้าส่วนหนึ่งถูกผลิตขึ้นตามความต้องการของตลาด แต่อีกส่วนหนึ่งผลิตขึ้นตามความชอบของลูกค้า การผลิตผ้าของกลุ่มผ้าย้อมครามบ้านดอนกอยจึงมีรายการจองเพิ่มขึ้น ทำให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนการสั่งจอง และผ้ามัดหมี่ย้อมครามของบ้านดอนกอยก็ในวันได้รับความนิยมนจากผู้สั่งซื้อหรือลูกค้าทั่วไปด้วย

รูปที่

การทอผ้าพื้นและผ้าที่มีลวดลาย (มัดหมี่) ตามความต้องการของลูกค้าและตลาด

ปัจจุบันพบว่ามีการทำผ้าครามซึ่งเป็นภูมิปัญญาและเป็นวัฒนธรรมทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่ขายได้ การรับรู้สินค้าทางวัฒนธรรมเรื่องผ้าครามไม่ได้เกิดจากชาวบ้าน หากแต่เป็นส่วนส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น พัฒนาการจังหวัด หอการค้าจังหวัด รวมถึงโรงเรียนและสถาบันการศึกษาที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครู อาจารย์ รวมถึงนักเรียนได้สวมใส่เสื้อผ้าย้อมคราม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐก็สนับสนุนให้พนักงานสวมใส่เสื้อผ้าครามทุกวันศุกร์ ทำให้ผ้าครามอยู่ในการรับรู้และความคุ้นเคยของคนทั่วไป กลายเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสกลนคร โรงเรียนหลายโรงเรียนได้กำหนดให้นักเรียนสวมใส่เสื้อผ้าพื้นเมืองทุกๆ วันศุกร์ เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านผู้ทอผ้าย้อมครามมีรายได้ และเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของโรงเรียนในจังหวัดสกลนครหลายโรงเรียน

นอกจากนี้ยังมีสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตอีสาน สกลนคร ต่างก็มีส่วนร่วมในการผลักดันและส่งเสริมผ้าย้อมครามในรูปแบบต่างๆ เช่น การส่งเสริมการปลูกคราม การย้อมโดยไม่เจือสีสังเคราะห์ การให้ความรู้เรื่องสีคราม การให้ความรู้เรื่องการมัดย้อม การอบรมเรื่องการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่มาจากผ้าฝ้ายย้อมคราม รวมถึงการรวมกลุ่มเพื่อก่อตั้งกลุ่มผู้ทำผ้าฝ้ายย้อมคราม และการส่งเสริมให้นำผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามมาจำหน่ายในงานต่างๆ ของมหาวิทยาลัย เช่น งานเกษตรแฟร์ งานมูมั่งอีสาน งานวันภาษาไทยแห่งชาติ งานสัปดาห์วันวิทยาศาสตร์ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้เป็นส่วนช่วยผลักดันและส่งเสริมให้ผ้าครามของชาวบ้านเป็นที่รับรู้ของคนภายนอกอย่างแพร่หลายและกว้างขวาง

รูปที่ 3.17 การสนับสนุนและส่งเสริมให้สวมใส่เสื้อผ้าครามในโอกาส

ต่างๆ

การรับรู้อย่างแพร่หลายและกว้างขวางนี้ทำให้ผ้าครามในวัตถุประสงค์เดิมคือเป็นเสื้อผ้าที่ใช้ได้ในทุกโอกาสและกาลเทศะ เปลี่ยนสถานภาพเป็นผ้าที่ไม่ใช้สำหรับชาวบ้านอีกต่อไป และคนทั่วไปก็ได้สวมใส่ผ้าครามเพื่อการทำไร่นาเหมือนอย่างแต่ก่อน หากแต่สวมใส่ผ้าครามเพื่อรับรู้ว่าเป็นผ้าที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน และบางครั้งก็สวมใส่โดยปราศจากความรู้ว่าผ้าครามมาจากที่ใด มีความสำคัญอย่างไร และแต่เดิม

เขาใช้ในโอกาสใด แต่เป็นการสวมใส่เพราะค่านิยมเฉพาะสมัย หรือไม่ก็สวมใส่เพราะกฎเกณฑ์ที่หน่วยงานหรือองค์กรบังคับให้ใส่ ทำให้เกิดจากความรู้อย่างแท้จริงว่าผ้าครามเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของบรรพชน

รูป

ที่ 3.18 การ

เดินแบบชุดผ้าครามของมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

การกลับมาของครามครั้งนี้ได้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตผ้าครามอย่างมาก กล่าวคือ ครามและผ้าครามถูกทำให้เป็นผลิตภัณฑ์และสินค้า เปลี่ยนกลุ่มผู้ใช้จากเดิมเป็นชาวบ้านก็กลายเป็นชาวเมือง จากผ้าครามที่หาราคาไม่ได้กลายเป็นผืนผ้าที่ตั้งราคาไว้มาก จากการผลิตเพื่อการใช้ก็เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการขาย จากการใช้ฝ้ายธรรมชาติก็เป็นฝ้ายโรงงาน จากการผลิตในครัวเรือนก็กลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กจนถึงขนาดกลาง จากการผลิตที่ต้องอาศัยระยะเวลาและความประณีตก็เปลี่ยนเป็นการผลิตที่ต้องกำหนดเวลาและเน้นความจำเพาะของลวดลาย จากเดิมที่เคยกำหนดปริมาณการผลิตก็เปลี่ยนเป็นการถูกกำหนดโดยกลไกของตลาดและผู้บริโภคภายนอก สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้ผ้าครามกลายเป็นสินค้าเต็มตัว และทำให้จังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงเรื่องผ้าคราม และทำให้กลุ่มชาวบ้านต่างๆ พยายามที่จะผลิตผ้าครามเพื่อความต้องการของตลาด จึงสร้างความแปลกใหม่ให้กับผ้าครามและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดผู้บริโภคหาได้เป็นการผลิตเพื่อการใช้งานเหมือนกับอย่างเดิมอีกต่อไป

ผ้าครามในจังหวัดสกลนครมีหมู่บ้านผลิตอยู่หลายอำเภอ เช่น อำเภอพรรณานิคม ได้แก่ บ้านดอนกอย บ้านหนองครอง บ้านโนนเรือ-ต่อเรือ บ้านนาดี อำเภอกุตุบาก ได้แก่ บ้านกุดแฮด อุนอง เชียงตอย หนองสะโน อำเภออากาศอำนวย ได้แก่ บ้านบะหว้า บ้านถ้ำเต่า อำเภอสว่างแดนดิน ได้แก่ บ้านพันนา ซึ่งหมู่บ้านต่างๆ มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ไม่เฉพาะแต่ชาวผู้ไทเท่านั้น จึงเป็นข้อสันนิษฐานว่าภูมิปัญญาการย้อมผ้าครามน่าจะเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดมาอย่างแพร่หลาย ไม่เพียงแต่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทน่าจะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่รื้อฟื้นกระบวนการย้อมครามขึ้นมาก่อนกลุ่มอื่นๆ และทำให้เป็นที่ยอมรับ จนทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง และการกลับมาใช้ชีวิตของภูมิปัญญาเรื่องครามและการย้อมผ้าครามก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหลายแห่ง เช่น พัฒนาการจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด รวมถึงหน่วยงานราชการอีกหลายแห่ง บางหมู่บ้านได้ผนวกรวมกับโครงการหลวงและโครงการในพระอุปถัมภ์ต่างๆ จนทำให้ผ้าครามเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปของคนทั้งในพื้นที่ของจังหวัดสกลนครและจังหวัดอื่นๆ จนมีคำกล่าวที่ว่า หากมาจังหวัดสกลนครต้องหาซื้อผ้าครามเป็นของฝาก

รูปที่

3.19 การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามของจังหวัดสกลนครในรูปแบบต่างๆ

จากการเฝ้าดูปรากฏการณ์ของผ้าย้อมครามพบว่า เมื่อถูกทำให้กลายเป็นสินค้าแล้ว กลุ่มผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านในฐานะเจ้าของภูมิปัญญาผ้าครามก็มีทัศนคติกับผ้าครามที่เปลี่ยนไป ผ้าครามที่เคยใช้ไม่เหมาะกับการใช้งานและสวมใส่ เนื่องจากราคาที่แพงและลวดลายต่างๆ ที่ประยุกต์ขึ้นมาใหม่นั้น ไม่เหมาะกับการนำไปสวมใส่ เพราะเมื่อก่อนลวดลายที่สวมใส่จะเป็นผ้าพื้น และใส่ได้ในทุกโอกาส ไม่เลือกวันและไม่ได้นำมาตัดตามแบบที่ต้องการ ไม่ได้พิถีพิถันเรื่องกาลเทศะของงาน ดังนั้น ผ้าครามซึ่งเดิมมีเจ้าของเป็นชาวบ้านแต่ไม่มีกำลังซื้อที่จะหามาสวมใส่ได้ทั่วไป แต่หากมองในมุมกลับกันก็ถือได้ว่าเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผืนผ้าคราม เพราะมีกรรมวิธีการทำหลายขั้นตอน กว่าจะมาเป็นผืนผ้าครามนั้นต้องผ่านขั้นตอนหลายอย่าง และที่สำคัญในปัจจุบันนี้ผ้าครามต้องใช้ฝ้ายจากแหล่งอื่นและเป็นการสั่งฝ้ายมาจากแหล่งอื่น แต่นำมามัดย้อมเอง ไม่ได้ใช้ฝ้ายที่ปลูกเองเหมือนในอดีต เพราะหากใช้ฝ้ายเองก็เท่ากับว่าเป็นการเพิ่มขั้นตอนการผลิตที่มาก

ขึ้น เพราะกว่าจะแปรรูปฝ้ายก็ทำให้เวลาการผลิตไม่ทันตามที่ต้องการ ดังนั้นจึงยอมลงทุนเรื่องฝ้าย แต่นำมาเริ่มที่กระบวนการมัดย้อมและการทอ

รูปที่ 3.20 รูปแบบของผ้าครามที่ชาวบ้านสวมใส่กับชุดผ้าครามของข้าราชการและอาชีพอื่นๆ

ตลาดของการแข่งขันเรื่องผ้าครามสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ตลาดภายในและตลาดภายนอก ตลาดภายใน คือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าครามในจังหวัดสกลนครเอง ซึ่งมีอยู่ประมาณ 4 – 5 แห่ง และการผลิตก็ป้อนเข้าสู่พ่อค้าคนกลาง หรือคนที่นำสินค้าเหล่านี้ไปขายต่อในเมือง ซึ่งการขายก็มีอยู่ 2 ประเภท คือ ขายตรง (กลุ่มเป็นผู้ไปออกร้านสินค้าและขายเองในนามของกลุ่ม) กับขายผ่านพ่อค้าคนกลาง คือ มีคนรับซื้อผ้าเหล่านี้ไปขายอีกทอดหนึ่ง ซึ่งการขายผ่านพ่อค้าคนกลางทำให้สินค้าประเภทผ้าครามนั้นราคาสูงขึ้นไปอีก ส่วนขายตรงโดยกลุ่มราคาสินค้าจะลดลงมาและสามารถต่อรองราคาสินค้าได้ ดังนั้น แต่ละกลุ่มที่ผลิตผ้าครามเมื่อนำสินค้าออกไปจำหน่ายก็จะรู้จักกันทั้งหมด เช่น เมื่อนำออกไปขายในกลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ก็จะมีการเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน บางครั้งก็มีการฝากขายของแต่ละกลุ่มด้วย ส่วนตลาดภายนอก เป็นกลุ่มตลาดผ้าพื้นเมืองอื่นๆ จากภาคอื่น เช่น เสื้อหม้อฮ่อมจากภาคเหนือ ผ้ามัดหมี่จากอุดรธานี ผ้าไหมจากจังหวัดขอนแก่น สุรินทร์และนครราชสีมา ซึ่งเป็นกลุ่มผลิตภัณฑ์จากผ้าเช่นเดียวกัน ดังนั้น ผ้าครามก็เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่ต้องไปแข่งขันและต่อสู้กับสินค้าเหล่านี้ ซึ่งผ้าครามที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ ผ้าพันคอและผ้าคลุมไหล่ รองลงมาคือผ้าชิ้น (ผ้าพื้น) ซึ่งสามารถนำไปตัดเป็นชุดได้ ส่วนเสื้อที่ตัดเย็บมาสำเร็จรูปนั้นขายได้ค่อนข้างน้อย เนื่องจากบางรูปทรงไม่เหมาะสมกับความต้องการของผู้บริโภค และบางครั้งรูปทรงที่ออกแบบมาไม่ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค จึงทำให้ขายออกได้น้อย ส่วนผลิตภัณฑ์อื่นๆ ของผ้าครามที่ได้รับความนิยมมาก เช่น ที่ห่อกล่องกระดาษทิชชู พวงกุญแจ ผ้าปูโต๊ะ ผ้ามา่าน ตุ๊กตา ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้ล้วนได้รับการส่งเสริมและการแปรรูปจากพัฒนากรจังหวัดหรือกลุ่มที่ส่งเสริมวิสาหกิจของรัฐ จึงทำให้สินค้าประเภทครามเสี่ยงต่อการเป็นสินค้าที่วางขายอยู่ในตลาดทั่วไป ไม่แตกต่างจากสินค้าผ้าชนิดอื่นๆ จนทำให้บางครั้งผ้าครามหมดเสน่ห์ลงไป และไม่มีคามพิเศษอีกต่อไป

รูปที่ 3.21 การแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามของจังหวัดสกลนคร

สรุป

ตลาดผ้าย้อมครามในจังหวัดสกลนครกำลังเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่มีการมัดย้อมด้วยครามก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นมัดย้อมด้วยไม้ชนิดอื่นๆ เพื่อหาความแปลกใหม่ให้กับผืนผ้า เช่น ย้อมด้วยโคลน ย้อมด้วยใบบัว ย้อมด้วยเปลือกไม้ชนิดต่างๆ ย้อมด้วยมูลควาย ย้อมด้วยใบไม้ชนิดอื่น จนทำให้ครามลดบทบาทลงไป ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากการที่กลุ่มผู้ผลิตผ้าครามได้ปะทะสังสรรค์กับโลกภายนอกมากขึ้น ได้รู้เห็นมากขึ้นจากการไปจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ จึงคิดหาแนวประดิษฐ์ที่แปลกใหม่เพื่อทำให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค ทำให้เกิดการเบี่ยงเบนความสนใจเรื่องครามไปสู่การมัดย้อมด้วยวัตถุดิบใหม่ แต่ยังคงใช้ชื่อของผ้าย้อมครามเป็นจุดขาย ซึ่งอาจทำให้ผ้าย้อมครามสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ลงในไม่ช้า

ปัจจัยหนึ่งที่ผู้วิจัยมองเห็นว่าผ้าครามอาจจะถึงจุดอิ่มตัวเร็วขึ้น คือ ราคาที่กำหนดโดยพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อผ้าครามจากชาวบ้านหรือจากกลุ่ม เนื่องจากราคาที่รับซื้อต่ำกว่าราคาขายไม่สัมพันธ์กัน พ่อค้าคนกลางตั้งราคาใหม่โดยฉกฉวยเอาขั้นตอนและกรรมวิธีที่ยุ่งยากของการทำผ้าย้อมครามไปกำหนดราคาที่สูงเกินไป ทำให้การเข้าถึงและการใช้ผ้าครามจำกัดอยู่ที่กลุ่มผู้ใช้ที่มีเงิน ดังนั้นชาวบ้านในฐานะที่เป็นเจ้าของผ้าย้อมครามจึงไม่มีโอกาสได้สวมใส่ผ้าครามเหมือนแต่ก่อน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการพยายามสร้างความพิเศษและลักษณะเฉพาะบางประการให้กับคราม และให้มีความเป็นพิเศษเฉพาะกลุ่มเท่านั้น โดยพยายามเปลี่ยนแปลงความเป็นมาของครามว่า เดิมแล้วผ้าครามเป็นผ้าของชาวบ้านซึ่งชาวบ้านทุกคนมักจะให้คำตอบตรงกันว่า “แต่ก่อนผ้าครามเป็นของคนทุกซ์คนยาก” แต่ปัจจุบันคนทุกซ์คนยากไม่มีโอกาสได้สวมใส่แล้ว เนื่องจากการเป็นผ้าของคนมีเงิน

บทที่ 4

ฝ้าย้อมครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศลาว

ฝ้าย้อมครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะนำเสนอเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ฝ้าย้อมครามในบริบทวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวผู้ไท ฝ้าย้อมครามในบริบทของการฟื้นฟูและถูกทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ทั้งนี้จะนำเสนอฝ้าย้อมครามที่ปรากฏในประสบการณ์ภาคสนามในพื้นที่ของบ้านละหานน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เนื่องจากหมู่บ้านดังกล่าวได้เป็นแหล่งผลิตฝ้าย้อมครามและสืบทอดภูมิปัญญาฝ้าย้อมครามและทำให้ฝ้าย้อมครามเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง รวมถึงมีความสำคัญในการผลิตฝ้าย้อมครามเพื่อเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศในนาม “ทุ่งละหาศิลป์” อีกด้วย

4.1 ฝ้าย้อมครามในบริบทวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวผู้ไท

ชนชาติใหม่วัฒนธรรมของการถักทอมาแต่บรรพกาล โดยปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง (2506 : 391) ซึ่งถือว่าเป็นตำนานการกำเนิดมนุษย์ของชนชาติไท ความว่า

“พระยาแถนจึงให้อาลงมาส่ง ทั้งให้ควายเขาคู่แก่เขา จึงเอากันลงมาตั้งอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนูก่อนั้นแล แต่นั้นเขาจึงเอาควายนั้นเห็ดนากิน นานประมาณ 3 ปี ควายเขาก็ตายเสีย.....แต่นั้นฝูงปู่ลาจิง จึงบอกสอนเขาให้เห็ดไฮ้ไถนา ทอผ้าทอขึ้นเลี้ยงชีวิตเขา”

จากเนื้อหาด้านานในพงศาวดารทำให้ทราบว่ากลุ่มชนผู้ไทก็เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่มีภูมิปัญญาเรื่องการถักทอมาแต่โบราณกาล แม้จะปรากฏอยู่ในรูปข้อมูลมุขปาฐะก็ตาม แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นวิถีคิดเกี่ยวกับการแบ่งบทบาทหน้าที่ของชายหญิงที่ชัดเจน ชินดา ตั้งถาวรสิริกุล (2541 : 87) กล่าวในแนวที่สอดคล้องกันว่าการผลิตผ้าเป็นกระบวนการทางสังคมและการผลิตที่ซับซ้อน ประกอบด้วยระบบขั้นตอนการผลิตเส้นใย ประเภทของเส้นใย การจัดเส้นใยในการทอ เทคนิคการผลิตลวดลาย การจัดประเภทของผ้า การผลิตผ้าได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันขึ้นในกระบวนการทางวัฒนธรรม สังคมไท-ลาวจึงกำหนดให้ผู้หญิงเป็นผู้ควบคุมชุดความรู้ในการผลิตผ้า และยังคงสืบทอดแนวคิดดังกล่าวในรูปแบบคำกล่าวหรือคำบอกเล่ามาจนถึงปัจจุบันว่า “หากผู้หญิงตำหูกหรือทอผ้าไม่เป็น ก็ไม่เหมาะสมและไม่พร้อมที่จะออกเรือน เช่นเดียวกันถ้าผู้ชายคนใดยังสานตะกร้าหรือหว่านแหไม่เป็นก็ยังไม่ควรที่จะมีเมีย” วัฒนธรรมการถักทอที่ได้กล่าวก็ได้สืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน การนำพืชต่างๆ มาย้อมเพื่อให้สีเพื่อใช้ย้อมผ้าจึงเป็นสิ่งที่ถูกสอนกันมาโดยวัฒนธรรมมุขปาฐะจากอดีตอันยาวนาน

4.1.1 วัฒนธรรมการถักทอของชาวผู้ไทในประเทศลาว

ลวดลายบนผืนผ้าสามารถบ่งบอกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนได้ เพราะการทอผ้าเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมาแต่โบราณ จึงอาจกล่าวได้ว่าการถักทอเป็นวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของมนุษย์ ที่บรรพบุรุษสร้างขึ้นเพื่อสืบทอดมายังชนรุ่นลูกหลาน

ชาวผู้ไทและหมู่บ้านผู้ไทหลายหมู่บ้านในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมักจะมีเครื่องมือทอผ้า ได้แก่ กี่ พืม หลา อี๊ เพื่อน ด้าย กระสวย อัก หลอด กวัก และเครื่องฟ้ายตั้งและแขวนอยู่ใต้ถุนบ้าน จึงไม่แปลกนักที่ลูกหลานชาวผู้ไทเติบโตมาท่ามกลางวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการถักทอผ้า อยู่ที่บ้านได้ฝึกหัดจากแม่ หรือผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงในบ้าน ทำให้ผ้าทอในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวยังคงมีบทบาทและเป็นค่านิยมต่อกระบวนการขัดเกลาลูกหลานผู้หญิงให้เป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์

รูป

ที่ 4.1 คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง หญิงชาวผู้ไทผู้พลิกฟื้นภูมิปัญญาผ้าย้อมครามใน สปป.ลาว

การทอผ้าของชาวบ้านผู้ไทก็เพื่อเอาไว้สวมใส่และส่งขาย สมัยก่อนการทอผ้าเป็นกระบวนการที่สอนกันด้วยการปฏิบัติ โดยการดูตัวอย่าง เด็กหญิงมักจะเห็นแม่ ย่า ยาย (แม่ของแม่ ผู้ไทเอ็นว่านาย) หรือป้าทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน แล้วก็เข้าไปนั่งดูหรือไม่ก็ถูกฝึกให้ทำ เช่น กรอ ด้าย กวัก ฟ้าย รวมถึงเอาหลอดด้ายใส่กระสวยให้ กระบวนการที่เด็กหญิงเห็นและได้ฝึกทำจึงเปรียบเสมือนการเรียนรู้กระบวนการทอผ้าไปในตัว เมื่อถึงเวลาที่จะทอผ้าจริงๆ จึงไม่เป็นเรื่องยากมากนักสำหรับการเรียนรู้ นอกเสียจากการเรียนรู้กระบวนการ “มัดหมี่” และการ “ย้อมสี” กระบวนการดังกล่าวจะต้องอาศัยความเชี่ยวชาญและชำนาญจึงจะสามารถทำได้

จากปรากฏการณ์ภาคสนามที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศลาวพบว่า หมู่บ้านที่คณะวิจัยได้ลงไปสำรวจและเก็บข้อมูลนั้น ทุกหมู่บ้านมีอุปกรณ์ทอผ้า และยังมีช่างทออยู่ จะมีบางหมู่บ้านเท่านั้นที่มีกี่ทอผ้าเป็นที่เก็บอุปกรณ์การเกษตร และบางหมู่บ้านก็จะพบผู้หญิงวัยกลางคนกำลังทอผ้าอยู่ และผ้าที่ทอเป็นผ้าฝ้ายมัดหมี่ เช่น บ้านโนนยาง เมืองพิน พบว่าผู้หญิงชาวผู้ไททอผ้ากันมาก โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ จากการสัมภาษณ์ก็ทำให้ทราบว่า การทอผ้าของผู้หญิงหมู่บ้านนี้ผ่านการเรียนรู้จากแม่ ป้า หรือยาย ด้วยกระบวนการดูและการฝึก ในขั้นต้นมักจะได้รับการสั่งสอนโดยให้เป็นคนดู มาดูกระบวนการตีตีฝ้าย อี๊ ฝ้าย เข็นฝ้าย หลังจากนั้นก็จะให้ดูวิธีการสับหูก คั่นหูกและการมัดหมี่ จนกระทั่งการกวักฝ้าย และนำเครื่องฟ้ายไปทอ ซึ่งส่วนมากให้คำตอบตรงกันว่ากระบวนการที่ยากที่สุดของการทอผ้าคือการสับหูก เพราะเป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยความเข้าใจและความแม่นยำ อีกกระบวนการหนึ่งที่ยุ่งยากไม่แพ้กันคือการมัดหมี่ เพราะการมัดหมี่จะต้องแม่นยำ และดูลวดลายเป็น หากดูลวดลายไม่ออกก็จะได้ผ้าที่ทอออกมาไม่สวยงามและไม่ประณีต

นอกจากนี้ในหมู่บ้านของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำก็ยังพบว่ามีการทอผ้าอยู่หลายหลังคาเรือน อาจจะเป็นเนื่องจากหมู่บ้านละหานน้ำเป็นหมู่บ้านผลิตผ้าฝ้ายมัดหมี่ให้กับตลาดผ้าฝ้ายย้อมครามทุ่งละหาศิลป์ก็เป็นได้ จึงทำให้การทอผ้าได้รับความนิยมในชุมชนแห่งนี้ และจากการสัมภาษณ์คนทอผ้าก็ได้ทราบว่า การทอผ้าแต่ก่อนก็ทำกันเหลือน้อยเต็มที แต่เมื่อชาวบ้านคนอื่นๆ รู้ว่าทอแล้วได้เงินก็หันมาทอผ้ากันมากขึ้น แต่คนที่ทอส่วนใหญ่ก็ไม่ใช่เด็กสาว หากแต่เป็นผู้หญิงที่อยู่ในวัยกลางคนจนถึงคนที่มีอายุมากแล้ว เพราะผู้หญิงที่อยู่ในวัยสาวส่วนมากมักจะเข้าไปเรียนหนังสือในเมืองใหญ่ อีกทั้งไปทำงานอย่างอื่นที่ได้พบปะผู้คน หลายคนไม่ชอบที่จะอยู่ติดกับบ้านและทำงานที่ได้เงินช้า

ด้วยความคุ้นเคยและคุ้นชินกับกิจกรรมย้อมครามของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านละหานน้ำ ที่มีกิจกรรมการทอผ้าได้ถนัดบ้าน ทั้งที่เป็นผ้าหมี่ ผ้าขาวม้า ผ้าถุง ผ้าซิ่น ซึ่งเมื่อทอเสร็จก็จะนำไปแปรรูปเป็นผืนผ้าแบบต่างๆ บางคนจะนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า บางคนนำไปตัดเป็นผ้าซิ่น (ต่ง) บางคนนำไปทำเป็นผ้าขาวม้า ซึ่งผ้าเหล่านี้มีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่วนการนำผ้าที่ทอไปย้อมครามก็มีแตกต่างกันออกไป ส่วนมากที่พบเป็นการย้อมเส้นใยก่อนที่จะนำไปทอ เหมือนกับการย้อมเส้นผืนหรือกกแล้วนำไปทอ โดยการย้อมครามก็จะมีควบคู่กับการทอ โดยกระบวนการย้อมครามจะเกิดขึ้นก่อนการทอ การย้อมนั้นจะมีหม้อนิลหรือหม้อย้อมเป็นส่วนประกอบสำคัญ โดยวัตถุดิบที่ได้ก็จะนำครามมาหมัก ซึ่งวิถีชีวิตของการย้อมและการถักทอของชาวบ้านละหานน้ำนั้นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่าการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ก็พร้อมสอนลูกหลานที่เป็นผู้หญิงให้ได้เรียนรู้กระบวนการของการย้อมและการทอควบคู่กันไป หลังจากกิจกรรมย้อมครามจากการทำนนาน ทำไร่

จึงอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเรื่องการถักทอของผู้หญิงชาวผู้ไท ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ยังคงมีพลวัตและการสืบสานอยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่ปรากฏอย่างแพร่หลายและเข้มข้นเหมือนในอดีตก็ตาม หากแต่วัฒนธรรมการถักทอและอุปกรณ์การถักทอ เช่น กี่ อัก กระสวย หลอดด้ายและเส้นฝ้ายก็ยังคงมีบทบาทต่อการขัดเกลาและอบรมความเป็นผู้หญิงในสังคมของชาวผู้ไทอยู่ แม้จะมีอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ที่ทำให้กระบวนการทอผ้าเปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

4.1.2 ชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ

สังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในแขวงสะหวันนะเขต โดยเลือกพื้นที่วิจัยที่บ้านละหานน้ำ ซึ่งบ้านละหานน้ำ เป็นแหล่งผลิตและทอผ้าย้อมครามส่งตลาดผ้าย้อมครามของร้านทุ่งละหาศิลป์ ซึ่งดูแลและควบคุมโดยคุณสงบัณฑิต บ้านละหานน้ำ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีครัวเรือนทั้งหมดประมาณ 400 หลังคาเรือน โดยตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาทางด้านทิศเหนือ มีแม่น้ำบังเหียน (เหียง) ไหลผ่าน หมู่บ้านตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้และหมู่บ้านตั้งขนานไปกับแม่น้ำบังเหียง ถนนเข้าหมู่บ้านยังคงเป็นถนนลูกรัง แยกจากทางหลวง

ประมาณ 8 กิโลเมตร บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแขวงสะหวันนะเขต โดยใช้เส้นทางหมายเลข 13 ระยะทางจากแขวงสะหวันนะเขตถึงบ้านละหาน้ำประมาณ 175 กิโลเมตร ซึ่งจะนำเสนอมานี้ผ่านแผนที่ทางภูมิศาสตร์ดังนี้

รูปที่ 4.2 ภาพจากดาวเทียมแสดงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน ประเทศ สปป.ลาว

ชาวผู้ไทบ้านละหาน้ำ มีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างมากนักจากชาวผู้ไทในบริเวณใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ชาวผู้ไทในปัจจุบันของหมู่บ้านได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ บ้านเรือนที่เคยอาศัยแบบดั้งเดิม กล่าวคือ เป็นหลังคามุงจาก ก็ไม่ค่อยปรากฏให้เห็นแล้ว ดังนั้นบ้านละหาน้ำมักจะสร้างบ้านแบบทันสมัย มีหลังคากระเบื้อง และหลังคาสังกะสี บ้านส่วนมากเป็นปูน มีบางส่วนที่ยังเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูง แต่ก็ยังเป็นบ้านไม้ที่ไม่ได้มีลักษณะแบบดั้งเดิม คือ ใช้พื้นที่ส่วนมากไว้ทำกิจกรรม เช่น นั่งพักผ่อน เก็บอุปกรณ์ต่างๆ รวมถึงการใช้พื้นที่ทอผ้า

บ้านละหาน้ำมีร้านค้าทั้งหมด 4 ร้าน ร้านที่ใหญ่ที่สุดอยู่กลางหมู่บ้านและติดกับถนนกลางหมู่บ้าน ขายอุปกรณ์ต่างๆ ทั้งไปทั้งอุปกรณ์การเกษตร อุปกรณ์การทำนา ขายเครื่องชำ อาหาร ขนมและเครื่องจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า ฝาชีครอบอาหาร ฯลฯ ส่วนร้านขายของชำอีก 1 ร้าน อยู่ท้ายหมู่บ้าน ไม่มีชื่อร้าน เหมือนกับร้านแรก แต่สินค้าเป็นประเภทเดียวกัน หากแต่น้อยกว่า ส่วนมากพบว่าขนมมักจะเป็นสินค้าจากประเทศไทย เช่น ดีด๊อ คัสตาร์ดเค้ก นม น้ำผลไม้ รวมถึงลูกอมต่างๆ ด้วย ส่วนอีก 2 ร้านเป็นร้านขายอาหารสด ซึ่งอาหารสดส่วนมากบรรจุสำเร็จรูป เช่น เห็ด ผัก หมู ไก่สด ลูกชิ้น และเต้าหู้ ร้านขายของสดส่วนมากจะขายได้เฉพาะช่วงเช้า ส่วนช่วงเที่ยงและช่วงเย็นจะขายได้น้อยเนื่องจากชาวบ้านออกไปหาอาหารมาประกอบกินเอง นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีร้านก๋วยเตี๋ยวในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นร้านก๋วยเตี๋ยวหมู สอบถามคนขายพบว่าได้แบบมาจากในหมู่บ้านอื่นๆ และในเมืองสะหวันนะเขต ลูกค้าส่วนมากจะเป็นครูและคนมีเงินในหมู่บ้านมารับประทาน

บ้านละหาน้ำมีโรงเรียนและมีวัดอย่างละ 1 แห่ง ชาวบ้านส่งลูกหลานเข้าเรียนตามระบบการศึกษาของประเทศลาว หากไม่เรียนหนังสือก็มีบ้างที่บวชเรียน วัดอยู่กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านละหาน้ำนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนับถือผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ เมื่อถึงรอบปีก็จะมีพิธีเลี้ยงผีของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบว่าหมู่บ้านมีประเพณีประจำปีตามฮีตสิบสอง แต่ก็ไม่ได้ปฏิบัติครบทุกประเพณี เนื่องจากข้อจำกัดของเวลาและงบประมาณ จึงทำให้ยังเหลือบุญประเพณีต่างๆ ไม่ครบตามฮีตสิบสอง เช่น ยังกงปฏิบัติบุญประเพณีสู่ขวัญข้าว บุญข้าวจี่ บุญกองข้าว บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญกฐิน บุญแข่งเรือ เป็นต้น ซึ่งบุญประเพณีเหล่านี้วัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะไปรวมตัวกันที่วัดและปฏิบัติบุญประเพณีร่วมกัน

ลักษณะโครงสร้างของครอบครัวชาวบ้านละหาน้ำเป็นครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยว ชาวบ้านอยู่อาศัยโดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน บริเวณพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นพื้นที่โล่งกว้าง ไม่มีรั้วรอบขอบชิด และพื้นที่เหล่านั้นจะอยู่อาศัยกันโดยมีพ่อ แม่ ป้า ลุง และอา ในครอบครัวหนึ่งๆ จะประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก หลาน ปู่ ย่า หรือตา ยาย เป็นต้น ลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัวพอจะมีฐานะเป็นผู้ปกครองในหมู่บ้าน

ส่วนแม่จะเป็นผู้ดูแลรายละเอียดของอาหารการกิน ความเป็นอยู่ เสื้อผ้าและเครื่องใช้สอยต่างๆ ส่วนปู่ ย่า หรือตา ยาย ก็จะทำหน้าที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนบุตรหลานให้อยู่ตามวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน

ด้านอาหารการกินของหมู่บ้านละหานน้ำ พบว่า บ้านละหานน้ำตั้งอยู่ในจุดภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและมีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำบังเหียน ซึ่งมีปลาอุดมสมบูรณ์มาก เช่น ปลาจืด ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลานาง ปลาทราย ปลาหมู ปลาหลด ปลาหลด ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านละหานน้ำจะมีเรือและอุปกรณ์หาปลาอยู่หลายหลังคาเรือน เช่น แห อวน ลอบ มอง ฯลฯ อุปกรณ์เหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ใช้ทำมาหากินของชาวบ้านเป็นอย่างดี ฤดูของการหาปลาจะอยู่ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม ปลาที่ชาวบ้านจับได้มากที่สุดคือ ปลาจืด และชาวบ้านยังได้ใช้พื้นที่บริเวณรอบๆ ของหมู่บ้านทางด้านทิศใต้เป็นที่หาเห็ดและของป่ามาประกอบอาหารด้วย และในขณะเดียวกันอาหารที่ชาวบ้านบริโภคก็มาจากตลาดร้านค้าของหมู่บ้าน ที่นำมาจากในเมือง เช่น สีนค้ำเบ็ดเตล็ด ปลากระป๋อง กะทิกระป๋อง มาม่า ผงชูรส น้ำปลา เกลือ เป็นต้น

รูปที่ 4.3 ฤดูกาลทำนาของชาวบ้านละหานน้ำ เมืองสองคอน ประเทศ สปป.ลาว

ด้านวิถีการเกษตร พบว่าชาวบ้านละหานน้ำทำนาเป็นอาชีพหลัก โดย 1 ปีทำนา 2 ครั้ง ใช้การทำนาดำ และนาหว่าน นาหว่านจะใช้เมื่อหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวประมาณช่วงเดือนธันวาคม - เดือนมกราคม ข้าวที่ชาวบ้านปลูกส่วนมากเป็นข้าวเหนียว เมล็ดข้าวเหนียวของชาวบ้านจะเป็นเม็ดป้อม กลม สั้น ระยะเวลาการปลูกและเก็บเกี่ยวยาวนานประมาณ 1 - 3 เดือน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วชาวบ้านก็จะแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเก็บไว้ที่ยุ้งฉาง อีกส่วนหนึ่งก็จะนำไปขาย ซึ่งการขายส่วนมากจะเป็นการขายให้กับนายทุนในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ปริมาณการขายข้าวในปัจจุบันมากกว่าอดีต เนื่องจากอดีตจะต้องเก็บและกักตุนเอาไว้ เนื่องจากทำนารอบเดียว แต่ปัจจุบันทำนา 2 รอบ

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า บ้านละหานน้ำเป็นหมู่บ้านที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นในเรื่องของการทอผ้า ย้อมคราม อาจนับได้ว่าเป็นหมู่บ้านเดียวในประเทศสาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาวที่ยังคงรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องผ้าย้อมครามเอาไว้ แล้วสามารถนำภูมิปัญญาดังกล่าวกลับมาสร้างสรรค์ให้เป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงระดับประเทศได้ ในบทนี้จะกล่าวถึงผ้าครามในบริบทของสังคมดั้งเดิมที่ชาวบ้านผลิตผ้าครามขึ้นมาเพื่อใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตแบบต่างๆ รวมถึงผ้าครามที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรม ในส่วนที่สองจะกล่าวถึงผ้าครามกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่ในด้านการนำมาใช้ในวิถีประจำวัน การถูกทำให้เป็นสินค้าและเครื่องบ่งบอกอัตลักษณ์ของชาวผู้ไทในละหานน้ำ และเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามที่มีชื่อเสียง

รวมถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตผ้าครามและการรื้อฟื้นผ้าครามที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

4.1.3 ประเพณีและวัฒนธรรมบ้านละหานน้ำ

ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความคล้ายคลึงกับชาวบ้านผู้ไทในเมืองพินและเมืองเซโปน กล่าวคือในรอบปีหนึ่งๆ มีประเพณีและวัฒนธรรมสำคัญต่างๆ ที่ยังคงยึดตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่และปฏิทินกิจกรรมประจำปี หากแต่มีบางอย่างไม่ได้ปฏิบัติแล้ว โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.3.1 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเองตั้งแต่เกิดจนตาย ของชาวผู้ไทได้แก่ การเกิด การตาย การบวช การแต่งงาน มีรายละเอียด ดังนี้

1) ประเพณีการเกิด

การเกิดของชาวผู้ไท ไม่แตกต่างจากชาวผู้ไทในภาคอีสานนัก กล่าวคือ เมื่อมีเด็กเกิดก็จะมี การผูกแขนรับขวัญ ส่วนแม่เด็กจะอยู่ไฟประมาณ 14 วัน พร้อมกับคำสอนตามข้อห้ามต่างๆ โดยเฉพาะอาหาร การกินหรือ “คะลำ” เพราะอาหารที่แม่กินเข้าไปจะมีผลต่อเด็ก เช่น ห้ามกินตะพาบ กุ้ง กวางและปลาบางชนิด เช่น ปลาตุ๊ก ปลาหลด ปลาชิวหางแดง เขียด ปลาปากกว้าง เอียน (ปลาไหล) การอยู่ไฟจะช่วยให้แม่เด็กได้รับการถ่ายทอดความรู้แบบต่างๆ ทั้งเรื่องยาสมุนไพร อาหารและวิธีการรักษาสุขภาพแบบชาวบ้าน เช่น การต้มยาต้ม อาบน้ำร้อน เพื่อทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วและทำให้สุขภาพของแม่แข็งแรงสมบูรณ์

ชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ นิยมทำขวัญเด็กและแม่ในตอนออกจากการอยู่ไฟ (อยู่กำ) ช่วงเวลา การอยู่ไฟจะมีหลายคนที่มาอยู่เป็นเพื่อนและคอยปรนนิบัติแม่ลูกอ่อน และก่อนสิ้นสุดการอยู่ไฟก็จะมีพิธีผูกแขนรับขวัญแม่และเด็ก เป็นการเรียกขวัญเด็กให้มาอยู่กับตัวและบ้านที่เกิด ในขั้นตอนนี้จะให้ความสำคัญกับแม่ คำผูกแขนและสู่ขวัญแม่ล้วนแต่สะท้อนภาพความคิดของการรักษาสุขภาพทั้งสิ้น ซึ่งได้สั่งสอนและสืบทอดมาแต่อดีต คำกล่าวเกี่ยวกับการผูกแขนแม่ลูกอ่อน ความว่า “เห้อเจ้าสะโหตี ตีโหแก้ง มิเห้อสาบคือโหปาขาว มิเห้อคาวคือโหปาคือ” (นางทองคำ อินธิสาน, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556) หลังออกจากการอยู่ไฟแล้ว แม่ลูกอ่อนจะต้องทำไชยดอกไม้ (กรวยดอกไม้) 8 อัน ไปขอขมาและขอบคุณญาติที่มาเฝ้าตอนคลอด เพื่อให้เป็นสิริมงคลต่อแม่เด็กและวิธีการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นภาพของสังคมที่ถือความสำคัญเรื่องระบบอาวุโสของชาวผู้ไท ที่ได้สืบทอดและสอดแทรกไว้ในพิธีกรรม นับเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าอีกประการหนึ่ง

2) ประเพณีการแต่งงาน

ชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำมีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นของบรรพบุรุษที่ยังคงรักษาไว้อย่างเคร่งครัดและมีการประยุกต์ขนบธรรมเนียมและประเพณีบางประการให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันการแต่งงานภาษาผู้ไทเรียกว่า “กินดอง”

พิธีกินดองฝ่ายชายจะต้องหาพ่อล่ามเป็นผู้เจรจา พ่อล่ามมีหน้าที่รับผิดชอบตั้งแต่เจรจา การ

สู่ขอ การหมั้น การแต่งงาน และยังรับผิดชอบการดำเนินชีวิตคู่สมรสไปจนตลอดชีวิต ดังนั้น บทบาทของพ่อ ล่ามจึงสำคัญมากในสังคมของชาวผู้ไท เมื่อพ่อล่ามได้ตกลงกับผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง (การโอม) เรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายจะส่งล่ามไปโอมผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงซึ่งเรียกว่า “ลุงตาพาข้าว” โดยจัดหมากพลูพร้อมเงิน 3 บาท เมื่อตกลงกันได้แล้ว พ่อล่ามจะถามญาติฝ่ายหญิงว่า จะให้โอมใส่กระหย่องหรือกระตะ ส่วนมากก็จะให้ใส่กระหย่อง และจะหากระหย่องมา 4 ใบ ใส่เครื่องของลงไป ได้แก่ ข้าวต้ม กล้วย อ้อย หมาก พลู บุหรี่ ไข่ เผือก มัน ซึ่งสิ่งของเหล่านี้เปรียบเสมือนของหมั้นหมยตามฮีตและตามคองของชาวผู้ไท และนัดหมายวันแต่งงาน

กินตองของคู่บ่าวสาว

รูปที่ 4.4 บรรดาแม่ครัวที่มาร่วมงาน

เมื่อได้วันและเวลา (ฤกษ์ยามยามตี) ของการแต่งงานซึ่งส่วนมากชาวผู้ไทก็มักจะเลือกแต่งงานเดือนคู่ ได้แก่ เดือนสอง เดือนสี่ เดือน 6 เดือนสิบสอง ฝ่ายชายจะนำขบวนขันหมากแห่มาที่บ้านเจ้าสาว โดยมีพ่อล่ามสะพายย่ามและถุงย่าม พร้อมกับถือสินสอดและขันหมาก ซึ่งประกอบด้วย ขันห้า ขันแปด พลู 2 แห่ลด แสด 2 ตัด ส่วนเจ้าบ่าวจะถือไข่ต้ม หลอดต้าย น้ำเต้าหรือกาน้ำห้อยข้อดอกเดินมาพร้อมกับเพื่อนเจ้าบ่าว และญาติของเจ้าบ่าวก็โห่ร้องมาตามทางเพื่อส่งสัญญาณให้กับเจ้าสาวรู้ว่าเจ้าบ่าวมาถึงแล้ว เมื่อมาถึงบ้านเจ้าสาวก่อนขึ้นบ้านจะมีพิธีล้างเท้า เมื่อล้างเท้าเสร็จก็จะนำเครื่องสินสอดและสิ่งของต่างๆ ขึ้นบ้านเจ้าสาว เมื่อนั่งในบริเวณพิธีแล้วผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายก็จะนั่งล้อมวงกัน และร่วมกันนับสินสอดทองหมั้น พร้อมกับรับเครื่องขันหมาก หลังจากนั้นก็จะทำพิธีเขียนเขยโดยลุง ตาและญาติฝ่ายเจ้าสาวเมื่อเสร็จแล้วก็จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญต่อไป การครองเรือนของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ หลังการแต่งงานฝ่ายชายหญิงจะเข้ามาอยู่ร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง เรียกว่าเขยสู่ แต่เนื่องจากสังคมปัจจุบันสภาพสังคมและเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดการมีครอบครัวของคนในชุมชนชาวผู้ไท แรงงานของชาวผู้ไทบางส่วนที่อพยพลงไปทำงานที่อื่นหรือไปอยู่ในเมืองใหญ่ เช่น สหวันนะเขต เวียงจันทน์ ก็มักจะสร้างครอบครัวในเมืองเมือง แต่ก็ยังกลับมาจัดทำพิธีแต่งงานตามฮีตคองประเพณีของชาวผู้ไท โดยเฉพาะกลับมาเลี้ยงผีปู่ตาหรือเลี้ยงผีบ้าน (คำปู่ สุรินคำมี, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556)

ลักษณะสังคมของชาวผู้ไทเป็นแบบพึ่งพาตนเองและให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งการทำมาหากิน ฝ่ายชายมีบทบาทในฐานะหัวหน้าเพื่อทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพครอบครัว ส่วนฝ่ายหญิงมีบทบาทในการงานในบ้านเรือนทำเครื่องนุ่งห่มและใช้ในครอบครัว ดังนั้น จะพบว่าการสืบตระกูลของชาวผู้ไท ส่วนมาก

จะสืบสายตระกูลทางฝ่ายชาย แม้ว่าการแต่งงานของชาวผู้ไทจะมีทั้งการแต่งลูกเขยเข้าบ้าน และแต่งสะใภ้เข้าบ้านก็ตาม แต่สังคมของชาวผู้ไทก็ให้ความสำคัญกับผู้ชายมากแม้แต่การแต่งงานก็ยังมีพิธีเขียนเขย (สั่งสอนเขย) ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติที่สำคัญของการแต่งงาน การแต่งงานของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ มีฮีดดังนี้

“ฮีดแต่งงาน มีฮีดมาตีกา มาแต่งมาแปลงในบ้าน พลุสองแหลด แสดสองตัด ข้าวเฮอ เกอ ก้อน ไข่ขาวสีโหน่ย ไข่แดงสีโหน่ย ไข่แดง คือหมาก ไข่ไก่ธรรมดา จะเป็นไก่ดำหรือไก่อะไรก็ได้ แต่ต้องเป็นไก่ที่ได้จากรัง เงิน หก หลาด สมัยก่อนเอาเงินหกหลาด ของพระมาตีกา แล้วก็เค้นเขย ข้าว เงินโถย โป่ง ซ้อน แล้วก็เงินร้อยบาท ทองกึ่งหนึ่ง ถ้าหากไม่ได้ทองก็เอาเงินมาแทน นี่คือเครื่องเขียน แล้วก็พาคู่บ่าวสาวเข้าพาขวัญ ผูกข้อต่อแขนกัน” (นางทองทราย อินธิสาน, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556)

คำเขียนเขยจึงเป็นบทบรรทัดฐานของการแต่งงานและสร้างครอบครัวใหม่ เป็นสิ่งที่ใช้กล่าวสั่งสอน เพื่อให้เขยหรือคนที่มาอยู่ในบ้านในฐานะที่เป็นสมาชิกใหม่ได้รู้จัก ถ้าหากพิจารณาในแง่บทบาททางสังคมของกลุ่มชาวผู้ไท จะพบว่าเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับผู้ชาย เพราะผู้ชายเป็นแรงงานสำคัญ บทบาทหน้าที่ของผู้ชายจึงปรากฏชัดเจนในบทเขียนเขย ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่การงาน การปกครอง การผลิต การอบรมสั่งสอน การครองเรือน การรักษาระบบและโครงสร้างทางสังคมที่ยึดถือระบบอาวุโส ด้วยความสำคัญดังกล่าวจึงได้นำมาบรรจุเป็นฮีดคอง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญช่วงหนึ่งและได้สอดแทรกไว้ในพิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไท ความว่า “มาเป็นเขยสู่อู่สร้างแล้วกะเป็นแก้วเป็นเขยเพิ่นกะมิเฮ้อขึ้นทางฮอง มิเฮ้อหยองทางท้าย มันคะลำเพิ่นถื่อผีแต่เก่านะ คู่มือนี่ละมีมิเตาะละมาฮอบนะ เฮ้อขึ้นทางขานเขยแต่เก่า เตวี่นี้ละถื่อพระพุทธรูป พระธรรมละกะขึ้นได้ ไปมิให้เมอหน้า มามีไหเส่อหมวกขึ้นเฮิน มิให้ชัตผักพราขึ้นเฮิน ไปหมุดงกะมิห้อมมาเป่า ไปหมูเล่ากะมิห้อมมาตาย เป็นแก้วเป็นเขยเพิ่นแล้ว ให้หักหม้อตายมาแก๊งกันหม้อ ความเข่นเพิ่นหะ หักไม้ตายมาแก๊งกันหม้อกะคือพิน (พิน) หาโหลหาพินมาดั่งไฟ ไปมุดน้ำกะมิห้อมเฮ็ดพุมพู ไปจกฮูกกะมิห้อมแหนสัน คั่นสุดแหนห้อมเอาไม้ต้อ คั่นสุดค้อห้อมเอาไม้ต้อม ฮาวนั้นเตะเพิ่นเข่นเอาแต่เก่า ยังละกุ่มลุ่มเม กุ่มพ้อกุ่มแม่ คั่นได้มาเป็นแก้วเป็นเขยเพิ่นละ ไปทางน้ำเห็นเงอะ (เงือก) ท้อเฮอ กะมิห้อมมาเว่วว้าช้อยไปน้ำไปห้วยละเห็นเงอะท้อเฮอ บาดไปหาละมิเห็น เพิ่นจะเหมอ (ไหม) ไปทางดงเห็นเสอท้อม้า บาดไปหาฮอยมันละมิเห็น เพิ่นละว่า โต๊ะลุง โต๊ะตา เพิ่นกะไหมละ” (นางคำปอน วงโกสา, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556)

จากที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่าการแต่งงานของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำมักจะดำเนินไปตามขนบธรรมเนียมที่มีมาแต่เดิม กล่าวคือ การสู่ขอก็ต้องอาศัยพ่อล่ำแม่ล่ำซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญมากในพิธีกรรมของการแต่งงาน นอกจากจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เจรจาต่อรองก่อนการแต่งงานแล้ว ยังทำหน้าที่สั่งสอนคู่บ่าวสาวให้ประพฤติปฏิบัติตนที่ดีในชีวิตการครองเรือนด้วย นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างสามี ภรรยาในเวลาที่เกิดปัญหา อีกทั้งการแต่งงานของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำยังอาศัยระบบการเขียนเขย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากของการแต่งงาน เป็นการรักษาระเบียบและบรรทัดฐานทางสังคมของชาวผู้ไทที่ถือว่าผู้ชายเป็นบุคคลสำคัญของครอบครัว ดังนั้นสิ่งที่ทำให้ผู้ชายเป็นหลักของครอบครัวได้ ก็ต้องมีบรรทัดฐานในการสร้างความเป็นผู้นำของครอบครัว ดังนั้นระบบการเขียนเขยจึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งในพิธีกรรมการแต่งงาน อีกทั้งยังเป็นเสมือนข้อกำหนดที่จำเป็นสำหรับการครองเรือนและระบบการแต่งงานของชาวผู้ไทในอดีตและปัจจุบัน

3) ประเพณีการตาย

เมื่อมีคนตายเจ้าตามประเพณีของชาวผู้ไท จะมีการคบงัน คือ จัดงานศพตั้งไว้ในเรือน ซึ่งมักไม่เกิน 3 วัน เพราะการคบงันไว้หลายวันเป็นการสิ้นเปลือง ต้องเลี้ยงอาหารแขกที่มาทุกวัน การวางศพจะวางไว้ตรงกับชื่อเรือน เมื่อครบกำหนดการคบงันจึงจะเอาศพไปป่าช้า การเอาศพจะลงทางบันไดโดยเอาเท้าลง เมื่อศพไปถึงป่าช้าให้บุญโดยการสวดศพแล้วจึงเผา การวางศพผู้ชายให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก ศพผู้หญิงให้หันไปทางทิศตะวันตก

ตามประเพณีของชาวบ้านลห่าน้ำจะไม่นิยมเผาผีในวันพุธ กล่าวคือ ห้ามไม่ให้บังศพหรือเผาศพในวันพุธเพราะเชื่อว่าวันพุธตกบ้าน พุธหัสตกป่า อาจจะมีคนตายในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น เมื่อนำศพออกไปป่าช้าแล้วก็จะมีการเสี่ยงทายที่เผาศพโดยเอาไข่ไก่ บั่นข้าวเหนียวหุ้มไข่ไว้แล้วโยนลงไปยังที่จะเผา ถ้าไข่แตกก็สามารถปลงศพเผาในบริเวณนั้นได้ ถ้าไข่ไม่แตกก็ต้องเลือกที่เผาใหม่

เมื่อเผาศพเสร็จแล้ว รุ่งเช้าจะมีการเก็บกระดูก โดยนิยมเก็บกระดูกคนตายใส่ในขวดโหลหรือไหเล็กๆ หลังจากนั้นจะทำพิธีปักหลักเส เขียนวัน เดือน ปีกำกับเอาไว้ กระดูกบางส่วนเมื่อเก็บมาแล้วจะนำไปใส่ขวดโหลบรรจุไว้ตามกำแพงวัด หรือไม่ก็เอาบรรจุใส่ธาดู แล้วเมื่อถึงวันทำบุญแจกข้าว จึงได้นำกระดูกออกมาอีกครั้งหนึ่ง

ในกรณีมีคนตายโหงชาวบ้านลห่าน้ำจะนำศพไปป่าช้า ไม่เผาศพ เนื่องจากเชื่อว่าศพคนตายเป็นศพร้อน ถ้าเผาศพคนในครอบครัวจะตายหรือคนในหมู่บ้านจะเจ็บไข้ได้ป่วยหรือตาย เมื่อฝังไว้จนครบ 3 ปีก็จะนำกระดูกของคนตายออกมาทำบุญ

งานศพของชาวบ้านลห่าน้ำปัจจุบันได้รับเอาแนวคิดจากเมืองสะหวั่นนะเขตไปหลายอย่าง เช่น การแต่งดอกไม้หน้าโลงศพ ซึ่งแต่เดิมจะไม่มีการจัดตกแต่งประดับประดาใดๆ ส่วนสำหรับอาหารที่จัดในงานศพก็จะมีหมูและไก่เป็นหลัก แล้วนำมาประกอบอาหารประเภทแกง ต้ม ลาบ ส่วนบ้านไหนที่มีเงินและฐานะดีก็จะล้มนัว ผู้หญิงเป็นแรงงานสำคัญในการจัดหาสำหรับกับข้าวในงานศพ อาหารที่ต้องห้ามในงานศพ คือ อาหารประเภทเส้น เช่น ฟัก ถั่วฝักยาว เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อนำเอามาประกอบอาหารแล้วจะทำให้มีคนตายเพิ่มขึ้น เจ้าของบ้านที่มีคนตายก็จะไม่มีความสุข แต่ขนมจีนยังปรากฏให้เห็นบ้าง อาหารที่วางไว้หน้าศพหรืออาหารเช่นศพ ส่วนการละเล่นในงานศพที่พบ คือ การเล่นไพ่ การเล่นไฮโล ซึ่งจะมีนักพนันทั้งในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านเดินทางเข้ามาเล่นการพนัน ซึ่งปัจจุบันไฮโลเป็นการพนันที่นิยมเล่นมากที่สุด

4) ประเพณีการบวช

แม้ว่าในอดีตชาวผู้ไทจะนับถือผีแต่ก็เชื่อถือในพระพุทธศาสนา และสืบเนื่องจากการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวผู้ไทนี้เอง ที่ทำให้มีประเพณีการบวช การบวชจะต้องบวชอย่างน้อย 1 พรรษา จึงลาสิกขาได้ ถือว่าเป็นคนสุกหรือคนโดยสมบูรณ์ จะทำกิจการใดก็จะมีผู้คนเชื่อถือ ชายหนุ่มถ้าจะแต่งงานมีครอบครัวจะต้องเข้าพิธีบวชก่อน หากยังไม่บวชก็จะไม่มีผู้หญิงเลือกไปเป็นสามี ก่อนจะบวชจะต้องเข้าวัดเพื่อท่องหนังสือเจ็ดตำนาน คำขานนาค ฯลฯ ให้คล่องก่อนที่จะเข้าพิธีบวชจะต้องถือกรวยดอกไม้ ธูป เทียน ไปบอกกล่าวและขอขมาพร้อมขอพรจากญาติผู้ใหญ่ ก่อนถึงวันบวช 1 วัน ตอนบ่ายหรือตอนเย็นจะมีการแห่หน้าค โดยเจ้าภาพจะประดับช้าง หรือม้า หรือเกวียน หรือพาหนะอื่นๆ ให้สวยงามแล้วให้นำคนนั่งแห่ไปตามหมู่บ้าน

แล้วกลับมายังวัดเพื่อทำขวัญนาค วันบวช ผู้บวชจะเข้าไปขออุปสมบทกับพระอุปัชฌาย์ พร้อมกับเครื่องอัฐบริขาร หลังจากเสร็จพิธีก็จะมีการถวายเพลเลี้ยงพระ การบวชถือได้ว่าผู้บวชจะได้ศึกษาถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเคร่งครัดผู้ที่บวชเรียนแล้วจะเป็นผู้ที่มีความอดทน อดกลั้น และเข้าใจโลกธรรม ทำให้เป็นผู้ที่รู้จักคิดมีสติมั่น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยบ้านละหานน้ำ มีประเพณีและวัฒนธรรมอยู่ 2 ส่วน คือ ประเพณีในรอบปีและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีในรอบปีมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ธรรมชาติและความเชื่อดั้งเดิม คือ ผี มีพิธีกรรมสำคัญที่จำเป็นต้องปฏิบัติคือการเซ่นไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร ส่วนประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเป็นประเพณีที่มีความสำคัญในระดับครอบครัว เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางชีวิตของคนในครอบครัว

4.1.3.2 ประเพณีในรอบปี

เดือนสอง ชาวบ้านละหานน้ำมีพิธีเลี้ยงผีมเหสักข์ ประเพณีในการทำพิธีเซ่นสังเวยเจ้าปู่มเหสักข์ ในสมัยก่อนมักทำในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ชาวนาเก็บเกี่ยวเสร็จ มีเงินทองจับจ่ายอย่างสะดวก เป็นช่วงเวลาที่เดินทางสะดวกก่อนถึงฤดูฝนและมักจะทำพิธีสามปีต่อครั้ง ดังที่กล่าวกันว่า "สองปีฮาม สามปีคอบ" การเซ่นสังเวยจะนำวัวหรือควายมาสังเวยที่ศาลเจ้าปู่ ผู้คนเตรียมเครื่องปรุงอาหารไว้ให้พร้อมเพื่อทำลาบแดง ลาบขาว เนื้อหาบ เนื้อคอน ถวายเจ้าปู่ก่อนหลังจากนั้น ลูกหลานเจ้าปู่จึงบริโภคน้ำให้หมดให้สิ้นห้ามนำกลับบ้าน

เดือนสาม ทำบุญข้าวจีและบุญกองข้าว โดยถือว่าบุญกองข้าวเป็นบุญใหญ่ที่สุด ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวมอกกองรวมกันที่วัด แล้วนิมนต์พระมาสวดให้ หลังจากนั้นชาวบ้านจะนำข้าวที่พระสวดใส่ตะกร้าเล็กๆ เอาไปวางไว้บนเสาข้าวเพื่อให้เป็นสิริมงคลและเป็นขวัญข้าว

เดือนห้า ทำบุญสงกรานต์และปีใหม่ มีการเซ่นไหว้ผีเรือน และนำน้ำไปสรงพระ รวมถึงขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่

เดือนหก ทำบุญผะเหวด เลี้ยงผีตาแฮกก่อนลงนา โดยเอาอาหารคาวหวานไปวางไว้ที่หัวไร่หัวนา และบอกกล่าวเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พืชผลทางการเกษตรก่อนลงนา ชาวบ้านละหานน้ำไม่มีบุญบั้งไฟ เนื่องจากหมู่บ้านละหานน้ำเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีแม่น้ำเซบั้งเหียนไหลผ่าน ชาวบ้านจึงไม่นิยมทำบุญบั้งไฟ (ท้าวกะสิน, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556)

เดือนแปด ชาวบ้านละหานน้ำทำบุญเข้าพรรษา เมื่อก่อนมีการหล่อเทียนแต่ปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากเมืองใหญ่ เลยเปลี่ยนจากหล่อเทียนเป็นการซื้อเทียนพรรษาไปทอดถวายตามวัดต่างๆ

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดินในเดือนเก้าจัดงานวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 นับแต่กลางคืนถึงเช้ามีด ชาวบ้านจัดอาหารคาวหวาน หมากพลูบุหรีใส่กระถางหรือห่อใบตองเล็กๆ นำไปวางไว้ตามลานบ้าน ใต้ต้นไม้ ข้างพระอุโบสถ เพื่อเป็นการให้ทานแก่วิญญาณที่ตกทุกข์ได้ยาก และทำบุญที่วัดและฟังเทศน์

เดือนสิบ บุญข้าวสากทำในเดือนสิบ ข้าวสาก หมายถึง การกวนกระยาสารท คล้ายงานบุญสลากภัต จัดงานวันเพ็ญเดือน 10 นำสำหรับคาวหวานพร้อมกับข้าวสากไปทำบุญที่วัดถวายผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องไทยทาน พระสงฆ์องค์ใดจับสลากใดได้ก็รับถวายจากเจ้าของสำรับนั้น

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา มีพิธีถวายผ้าห่มหนาวในวันเพ็ญ มีงานบุญตัก พิธีกวนข้าวทิพย์ นับเป็นช่วงที่จัดงานใหญ่กันเกือบตลอดเดือน มีการถวายผ้าห่มหนาวแด่พระพุทธรูปสงฆ์ วันแรม 1 ค่ำ งานบุญตักบาตรเทโว ตอนเย็นวันขึ้น 14 ค่ำ มีพิธีกวนข้าวทิพย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เดือนสิบสอง บุญกฐินชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานไปถวายพระ พร้อมกับฟุ้งเทศน์ จัดพิธีทอดกฐินตามวัดที่จองกฐินไว้ นอกจากนี้อีกยังมี “จุลกฐิน” หรือ “กฐินเล่น” เป็นกฐินของชาวบ้านที่จะต้องร่วมแรงร่วมใจกันทำทุกอย่างให้สำเร็จเสร็จสิ้นภายในเช้าวันหนึ่งต่อเนื่องไปจนถึงย่ำรุ่งของอีกวัน การทอผ้าในงานจุลกฐินของชาวผู้ไทนั้นจะเริ่มตั้งแต่การเก็บดอกฝ้ายที่ได้ปลูกเอาไว้ ล่วงหน้าเมื่อ 6 – 8 เดือนแล้วนำมาติดฝ้ายก่อนที่จะให้คนเฒ่าคนแก่นำไปปั่นเป็นเส้น หลังจากนั้นจึงนำไปทอบนที่กระทักเป็นผืนผ้า นำไปย้อมสีตากแดดให้สนิทจึงแล้วนำไปตัดเย็บเป็นผ้าไตรบ้าง สบงบ้างจีวรบ้างเชื่อว่าเป็นบุญที่มีอานิสงส์แรงกล้าด้วย

4.1.4 ผ้าย้อมครามของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ

ผ้าย้อมครามของชาวบ้านละหานน้ำ ทำไม่แตกต่างจากของชาวผู้ไทในอีสาน กล่าวคือ เมื่อถึงฤดูฝนก็จะมีการหว่านคราม และเมื่อครามแก่แล้วก็เก็บคราม โดยการเกี่ยวครามเพื่อนำไปหมัก ให้น้ำคราม และภาชนะที่ใช้คือ ไทขนาดเล็ก ปากกว้าง เรียกว่า หม้อนิล (ชื่อเรียกเหมือนกัน) บางครั้งการย้อมผ้าครามก็ยังคงเรียกว่า ย้อมหม้อนิล การแช่ครามของชาวบ้านละหานน้ำจะใช้ระยะเวลาประมาณ 1-2 คืน หลังจากนั้นก็นำเอาใบครามทิ้ง ทิ้งให้น้ำขุ่นตกตะกอน และเทน้ำด้านบนทิ้ง จนกระทั่งเหลือก้อนครามที่ตกตะกอนในหม้อคราม ปล่อยให้ทิ้งไว้ 1 – 2 คืน แล้วหาภาชนะมาตวงเอาเนื้อครามไปไว้ในไหหรือหม้ออื่น เพื่อนำไปสู่กระบวนการขั้นต่อไป

เมื่อได้น้ำครามหรือก้อนครามแล้ว กระบวนการย้อมที่จำเป็นคือเผาไม้หรือเปลือกไม้ต่างๆ เอามาผสมกับก้อนเนื้อคราม เพื่อให้มีรสเค็ม ชาวบ้านละหานน้ำเรียกว่า “ดั่ง” ไม้ที่นิยมนำมาเผาเพื่อเอาเถ้าคือ ไม้จิว และเปลือกกล้วย เมื่อแรกจะก่อหม้อก็จะนำก้อนครามหรือเนื้อครามไปผสมกับน้ำดั่ง และปล่อยให้ทิ้งไว้ประมาณ 2 คืน จากนั้นจึงนำฝ้ายมาย้อมลงในหม้อ ย้อมเข้าไป-มา ครึ่งจนได้สีที่ต้องการ หลังจากนั้นก็ปล่อยให้ครามทิ้งไว้รอเอาฝ้ายมาย้อมอีกต่อไป หม้อครามถือว่ามีชีวิต ดังนั้น เจ้าของหม้อครามจะต้องหมั่นดูแลและกวนหรือผสมดั่งเพื่อทำให้ครามไม่ตาย การย้อมสีไม่ติดเนื้อฝ้ายเรียกว่า “ครามตาย” ชาวบ้านก็จะมีวิธีหาส่วนผสมต่างๆ ลงมาผสมกับหม้อครามเพื่อทำให้ครามกลับมาติดสีหรือกินสีได้อีกครั้งหนึ่ง

รูป

ที่ 4.5 กรรมวิธีการย้อมครามและทำผ้าย้อมครามของบ้านละหานน้ำ

การทำผ้าย้อมครามของชาวบ้านละหานน้ำในอดีต หาได้เพื่อการค้าขายหรือเป็นไปเพื่อระบบเศรษฐกิจ หากแต่ผลิตผ้าฝ้ายและนำไปย้อมครามเพื่อการใช้สอยในครัวเรือน เนื่องจากเส้นฝ้ายก่อนทอหยาบ ผ้าที่จะใช้ นุ่งห่มส่วนมากจะต้องผลิตหรือทำขึ้นเอง ผู้ที่มีอิทธิพลในการทำผ้าในสมัยก่อนคือแม่ แม่จะเป็นคนปลูกฝ้าย ย้อมครามและทอผ้าขึ้นเพื่อให้ทุกคนในครอบครัวได้ใช้ ดังนั้น สมัยก่อนทุกบ้าน ทุกหลังคาเรือนจะมีที่ที่ได้อุ่น บ้าน เมื่อว่างเว้นจากการทำนา ผู้หญิงทุกคนจะทอผ้า ผ้าที่ทอส่วนมาก ได้แก่ ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ่าถุง ผ้าที่จะใช้ใส่ในการทำงานที่ไร่นา ก็จะนำไปย้อมหม้อนิลหรือย้อมคราม โดยย้อมหลายๆ รอบเพื่อให้เป็นสีดำ เพราะ เวลานุ่งห่มไปทำงานจะไม่เปื้อน นอกจากนั้น ผู้หญิงก็ต้องหัดตัดเย็บผ้าเป็น โดยการตัดเย็บจะใช้วิธีการง่ายๆ โดยนำผ้า 2 ชิ้นมาประกบกัน และหาหนามแหลมจากต้นหนามแทงมากลัดไว้ จากนั้นก็ลงมือตัดให้เป็นเสื้อ แบบง่ายๆ แล้วหาด้ายมาร้อยหรือเย็บเข้าด้วยกัน ซึ่งเครื่องนุ่งห่มที่ได้จะเป็นรูปแบบง่ายๆ และเหมาะแก่การใช้ สอย สามารถสวมใส่ไปในทุกสถานการณ์ เช่น งานในชีวิตประจำวัน งานบุญ งานบวช งานแต่ง ฯลฯ เพราะใน สมัยก่อนไม่ได้แยกว่าต้องใส่ชุดใดไปในงานแบบใด หากแต่เป็นชุดที่มีลักษณะเดียวกัน คือ เสื้อกับกางเกงขา สามส่วนหรือกางเกงขายาว

การทอผ้าของชาวบ้านละหานน้ำสมัยก่อนก็ไม่ได้มีการประดิษฐ์ลวดลายมากนัก หากแต่มีการมัดหมี่ ซึ่ง ลวดลายของหมี่ก็ไม่ได้พิถีพิถันเพื่อทำให้เกิดความสวยงามแต่เพียงอย่างเดียว เพราะลวดลายส่วนมากมาจาก ธรรมชาติ เช่น ลายขอ ลายใบไม้ ลายผักข้าวโพด ลายหัวนาศ ซึ่งเป็ลลวดลายที่สามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว สาวๆ สมัยก่อนจะต้องหัดเรียนรู้ลวดลายจากแม่ ป้าหรือคนที่มัดหมี่เป็น จากนั้นจะได้รับการฝึกฝนให้ทำเอง จนกระทั่งเมื่อทำเป็นแล้วจะต้องประดิษฐ์และคิดลวดลายของตนเอง เพื่อแสดงฝีมือ และลวดลายต่างๆ ของ ผืนผ้าจะเห็นได้ก็ต่อเมื่อมีงานบุญประเพณี โดยเฉพาะบุญเวสที่เป็นบุญใหญ่ ชาวบ้านจะสวมใส่เสื้อผ้าพิเศษ มาในงาน ผ้าย้อมครามทั้งที่เป็นเสื้อและผ่าถุงจะสวมใส่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งหญิงสาวจะนุ่งห่มชิ้นมัดหมี่ออกมา ในงานบุญ ผู้ใหญ่หรือหนุ่มๆ ก็จะมีโอกาสได้เห็นฝีมือของหญิงสาวและได้มีโอกาสเลือกคู่ครอง โดยสังเกตจาก ลวดลายของหมี่หรือผืนผ้าขึ้นได้ ว่าหญิงคนใดเหมาะที่จะออกเรือนหรือคนใดยังไม่เหมาะที่จะออกเรือน

รูปที่ 4.6 กิจกรรมหรือเวียกงานการตำหูกของ ชาวบ้านละหานน้ำ

กิจกรรมหรือเวียกงานการตำหูกผ้าฝ้ายเสื้อ คราม ชิ้นหมี่ย้อมคราม ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ ผู้หญิงชาวผู้ไทมาแต่โบราณ เพราะกว่าจะแปรรูป ดอกฝ้ายสีขาวบริสุทธิ์ให้กลายเป็นเส้นใยที่เหนียว แน่น และกว่าไบครามจะกลายเป็นสีครามเข้มซัน ดงงามฝังลงไปเนื้อผ้า อีกทั้งกว่าจะตำหรือทอเป็น ลวดลายกลายมาเป็นผืนแพรเครื่องนุ่งห่มได้นั้น แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่อดทน เฉลียวฉลาดใน

การสร้างประดิษฐ์คิดค้นของผู้หญิง ซึ่งแต่ละคนได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้มาจากการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ย่ำ ยาย แม่ ป้าทั้งหลายของชาวบ้านลหาน้ำจะถ่ายทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อันมีคุณค่านี้ให้กับลูกหลานในลักษณะประสบการณ์ต่อประสบการณ์ที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน เด็กรุ่นใหม่ของชาวบ้านลหาน้ำได้อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงทั้งจากผู้เฒ่าผู้แก่ จากแม่ จากเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ทำผ้าย้อมครามกันตามใต้ถุนบ้าน หรือทอผ้ากันใต้ถุนบ้าน จากคำบอกเล่าของคุณยายอ อ ยศมันคง (อ อ ยศมันคง, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556) เล่าว่า “แม่เห็ดลูกเบ็งแล้วเห็ดน้ำ ปได้บอกสอนกันคือครูสอนหนังสือ แต่เห็ดเห็ดเบ็งแล้วกะเห็ดตาม” ดังนั้นจึงพบว่าชาวบ้านลหาน้ำเด็กสาว ๆ อายุตั้งแต่อายุ 12 – 13 ปีก็สามารถมัดหมี่ คั้นหูก ต้มน้ำเป็นแล้ว เพราะทุกคนคลุกคลีอยู่กับสิ่งนี้จึงทำให้มีประสบการณ์ตรง

รูปที่ 4.7 กีทอผ้าที่มีเกือบทุกหลังคาเรือนของบ้านลหาน้ำ

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในอดีตการทอผ้าหรือกระบวนการสร้างผืนผ้าของชาวผู้ไทบ้านลหาน้ำแทบจะไม่แตกต่างจากชาวผู้ไทในประเทศไทยในอดีตเลย กล่าวคือ ผ้าถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในฐานะเครื่องนุ่งห่มซึ่งเป็นปัจจัยสี่ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์ หากแต่ในความสำคัญของปัจจัยสี่นั้นกลับพบว่า ผืนผ้าได้แฝงฝังนัยยะสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมเอาไว้ด้วย

ผ้าในฐานะที่เป็นเครื่องนุ่งห่ม มนุษย์ในทุกวัฒนธรรมย่อมจะมีเครื่องนุ่งห่มที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อปกป้องห่อหุ้มร่างกาย อีกทั้งเพื่อปกปิดความอนาจารและความอายต่อบุคคลอื่น มนุษย์จึงแสวงหาเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อทำให้ตนเองหลีกเลี่ยงและพ้นจากความอนาจารเหล่านั้น ซึ่งมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรมมีวิธีการและกระบวนการที่หลากหลาย เป็นต้นว่า ใช้ผลิตภัณฑ์จากหนังสัตว์ ใช้เปลือกไม้ ใช้ใบไม้และใช้วัสดุอื่นๆ ที่คงทนถาวร จนกระทั่งรู้จักใช้เส้นใยธรรมชาติจากพืชและสัตว์มาประยุกต์เป็นเครื่องนุ่งห่ม และผ้าก็เช่นเดียวกัน เป็นกระบวนการและความคิดของมนุษย์ที่รู้จักนำเส้นใยต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการห่อหุ้มร่างกาย

นอกจากนี้ ยังคำนึงถึงความประณีตและงดงามว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำให้สิ่งที่สวยงามนั้นเป็นที่พึงประสงค์และงดงามในสายตาคนอื่น ดังนั้น จึงได้มีการประดิษฐ์ตกแต่งเส้นใยธรรมชาติเหล่านั้นด้วยสี และการ

ใช้ลวดลายต่างๆ เพื่อทำให้เกิดความแปลกใหม่ เกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์ต่อผืนผ้าที่เรียบง่ายและกลายเป็นมูลค่าในที่สุด โดยเฉพาะเป็นมูลค่าทางวัฒนธรรมของผ้าในสังคมมนุษย์

ผ้าครามของชาวบ้านคงจะมีวิธีการอธิบายที่ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ ชาวบ้านในอดีตและสังคมดั้งเดิม รู้จักการถักทอและรู้จักการแปรรูปพืชในธรรมชาติมาเป็นเส้นใย นั่นก็คือ ฝ้าย เมื่อนำฝ้ายมาผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น ฝี่ แดด ให้แห้ง อีว ดัด ล่อ เช่น กวัก เปีย ฯลฯ จนกลายเป็นเส้นใยแล้วก็นำมาสู่กระบวนการทอ จนกลายเป็นผืนผ้า ผ้าสมัยก่อนของชาวบ้านคือผ้าห่ม ฝ้านุ่ง ผ้าเหล่านี้ใช้ประโยชน์โดยตรง ผ้าห่มจะต้องนำไปสู่ตัดเย็บอีกต่อหนึ่งแล้วหาวัสดุอื่นๆ มาประกอบ หากแต่ฝ้านุ่งบางชนิดไม่ต้องตัดเย็บ เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าซิ่น เมื่อตัดแล้วนำไปขลิบที่ของชายผ้าก็สามารถสวมใส่ได้เลย บางผืนอาจจะตัดเย็บต่อตีนซิ่นหรือหัวซิ่นด้วยผ้าลวดลายต่างๆ ให้ความสวยงาม แต่บางแห่งก็นำไปนุ่งเลยเพื่อใช้ในโอกาสที่แตกต่างกัน

รูปที่ 4.8 การสวมใส่ผ้าครามในแต่

ละโอกาสของชาวบ้านละหาน้ำ

กระบวนการอีกอย่างหนึ่งที่ผู้หญิงในฐานะที่เป็นเจ้าของผืนผ้าที่ต้องเรียนรู้คือกระบวนการย้อมผ้า การย้อมผ้าในอดีตอาศัยการดูและการจำ ซึ่งในอดีตก็มีการสอนด้วยให้ดูตัวอย่าง การย้อมผ้าสมัยก่อนนิยมย้อมด้วยคราม เนื่องจากครามเป็นพืชที่หาได้โดยทั่วไป และเป็นพืชที่มีสีตามต้องการคือสีน้ำเงินหรือสีดำ กระบวนการย้อมครามก็เริ่มจากการนำครามมาแช่ เมื่อแช่จนได้ครบตามวันและเวลาที่ต้องการแล้วก็รื้อให้ก้อนครามหรือเนื้อครามตกตะกอน เมื่อตกตะกอนได้แล้วก็ตักก้อนครามไปใส่ในหม้อหรือไหอีกแห่งหนึ่ง เพื่อทำการก่อหม้อ ก่อนจะก่อหม้อก็ต้องหาส่วนผสมของครามซึ่งก็คือ “ดั่ง” โดยดั่งจะเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาการกินสีของครามกับฝ้าย ชาวบ้านละหาน้ำมีการผสมดั่งไม่แตกต่างจากชาวบ้านผู้ไทในประเทศไทยนัก กล่าวคือ ใช้กาบกล้วยหรือต้นมะละกอ ต้นจ๊ว มาเผาเพื่อให้ได้ขี้เถ้าแล้วเอาขี้เถ้าไปผสมกับน้ำคราม หลังจากนั้นปล่อยให้เย็นจนน้ำครามกับดั่งผสมกันจนลงตัว แล้วนำฝ้ายลงไปกวนหรือไปย้อม ย้อมจนกว่าสีฝ้ายจะได้ตามที่ต้องการ เช่น สีน้ำเงินเข้ม และสีดำ เมื่อได้แล้วก็นำฝ้ายที่ย้อมขึ้นไปตากแดดให้แห้ง หลังจากนั้นก็จะนำไปสู่กระบวนการถัดไปคือนำไปทอ

จึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการย้อมและการทอผ้าเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นไปพร้อมๆ กัน การเรียนรู้วิธีการดังกล่าวเป็นกระบวนการสำคัญของผู้หญิง เนื่องจากเมื่อย้อมผ้าเป็นก็ทอผ้าเป็นด้วย นอกจากนี้กระบวนการสำคัญอีกอย่างหนึ่งการเรียนรู้ลวดลายต่างๆ ของผ้า ซึ่งลวดลายต่างๆ ของผ้าที่เกิดจากการมัดหมี่นั้น เป็นการแสดงออกถึงฝีมือและชั้นเชิงของผู้หญิง ความคิดสร้างสรรค์ แรงบันดาลใจ รวมถึงโลกทัศน์ที่ผู้หญิงมีต่อสังคม นับเป็นการแสดงความสามารถและการเตรียมตัวเปลี่ยนผ่านสถานภาพจากเด็กผู้หญิงเป็นสาวและพร้อมสู่การออกเรือน ดังนั้น กระบวนการทอผ้าจึงเป็นกลไกสำคัญทางสังคมที่ส่งเสริมและสั่งสอนให้ผู้หญิงทั้งในเชิงของความสามารถและความละเอียดละไม และเป็นการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิงที่พึงประสงค์อีกด้วย

รูปที่ 4.9 ลวดลายและการออกแบบลายมัดหมี่ผ้าย้อมคราม (ลายที่กำลังได้รับความนิยม)

ผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมการเกิดของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ เมื่อมีเด็กเกิดใหม่ หมอตำแยมักจะฉีกเอาผ้าถึงของแม่ที่คลอดมาเป็นผ้าห่อตัวเด็ก ซึ่งในสมัยก่อนก็มักจะเป็นผ้าชิ้นมัดหมี่และย้อม หลังจากนั้นก็จะใช้ผ้าฝ้ายขาวที่ทอแล้วมารองกระดังเพื่อเอาเด็กทารกนอน เมื่อเด็กโตขึ้นก็จะใช้ผ้าฝ้ายสีขาวที่ยังไม่ได้ผ่านการย้อมมาตัดเป็นชุดเสื้อผ้าให้เด็ก เมื่อโตขึ้นก็จะนำเสื้อผ้าฝ้ายไปย้อมสีแล้วนำมาตัดเย็บเป็นชุดสำหรับสวมใส่ในชีวิตประจำวัน จะเห็นได้ว่าผ้าทั้งที่ย้อมครามและไม่ย้อมครามต่างก็มีบทบาทในพิธีกรรมการเกิดของชาวผู้ไททั้งสิ้น และแทบจะไม่มีแตกต่างจากพิธีกรรมการเกิดในอดีตของชาวผู้ไทในประเทศไทย เมื่อหลังจากการคลอดยังพบว่าในธรรมเนียมของชาวผู้ไทมีการนำผ้าชิ้นไปไหว้สมมาหมอตายที่ท่าคลอดให้ด้วย ซึ่งผ้าชิ้นนั้นก็มักจะเป็นชิ้นผ้าฝ้ายที่ผ่านการมัดหมี่ที่หญิงสาวเตรียมไว้ก่อนคลอดนั่นเอง

เมื่อผ่านจากประเพณีและพิธีกรรมการเกิดแล้ว จะเข้าสู่พิธีกรรมการบวช พิธีกรรมการบวชของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำไม่พบว่าผ้าครามหรือผ้าย้อมครามมีบทบาทมากนัก เนื่องจากไม่ได้มีการเตรียมผ้าครามหรือผ้าย้อมครามเป็นผ้าไหว้ แต่ในอดีตนั้นการสวมใส่ของคนทั่วไปร่วมงานบวชก็มักจะสวมใส่เสื้อฮีและซ่ง ซึ่งซ่งนี้ก็มักจะเป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม จึงอาจกล่าวได้ว่าผ้าที่สวมใส่สมัยก่อนล้วนเป็นผ้าฝ้ายและผ่านกระบวนการย้อมครามทั้งสิ้น อีกทั้งสามารถใช้สวมใส่ไปในโอกาสต่างๆ ได้

ผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไทในประเทศไทย ประชาธิปไตยประชาชนลาว เรียกว่า “แต่งงาน” มีขั้นตอนการส่งหมั้นแก่หรือล่ำมไปสู่ขอกับญาติของฝ่ายหญิง พร้อมทั้งตกลงเรื่องค่าสินสอดทองหมั้น หลังจากนั้นก็จะแจ้งเรื่องวันเวลาการแต่ง ในวันแต่งจะมีการทำพิธีสู่

ขวัญเจ้าป่าว ตั้งขบวนแห่ที่บ้านเจ้าป่าวหรือบางครั้งก็ไปแห่ที่บริเวณที่ใกล้ๆ กับบ้านของเจ้าสาว แล้วทำพิธี
แต่งดองที่บ้านของเจ้าสาว

ในประเพณีการแต่งงานของชาวผู้ไทมีผ้าเข้าไปเกี่ยวข้องโดยเฉพาะผ้าฝ้าย ผ้าไหม ที่ต้องนำมาทอเป็น
ผ้าชิ้นหมี่ตีนต่อ เป็นตีนต่อขนาดกว้าง 4 - 5 นิ้ว เรียกว่า "ตีนเต้ายะ" เป็นที่นิยมในกลุ่มผู้ไททอเป็นหมี่ลาวด หมี่
ย้อมครามสีดำ ชาวบ้านมักเรียกว่า "ผ้าดำ" หรือ "ชิ้นดำ" การที่ผู้หญิงจะออกเรือนได้นั้น ส่วนหนึ่งจะต้อง
เรียนรู้กระบวนการทำฝ้าย ซึ่งเป็นขั้นตอนเริ่มต้นของการทอผ้า หากผู้หญิงไม่สามารถจะประดิษฐ์ฝ้ายให้เป็น
เส้นใยได้ ก็เท่ากับว่า ยังไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะเป็นแม่ศรีเรือนหรือเหมาะกับการออกเรือนแต่งงาน
เพราะการออกเรือนแต่งงานสมัยก่อนนั้นอาศัยการทอผ้าเป็นเครื่องตัดสิน ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะเป็นคนมอง
และเป็นคนพิจารณาว่าลูกสาวบ้านใดเหมาะที่จะออกเรือนแต่งงาน โดยดูจากความละเอียดละไมของผืนผ้า
และการสร้างสรรค์ผืนผ้าในลักษณะต่างๆ เช่น สะหนะ หมอน ผ้าโสร่ง ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ่าน ฯลฯ ดังนั้น
กระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการตัดสินคุณค่าผู้หญิงในสังคมเกษตรกรรม หากผู้หญิง
คนใดไม่เรียนรู้ที่จะถักทอก็เท่ากับว่าโอกาสในการออกเรือนนั้นมีน้อยเต็มที จึงไม่เป็นที่แปลกใจนักว่าสมัยก่อน
ทุกๆ บ้านจะต้องมีกี่ไว้ได้ดุนบ้าน และมีหม้อครามเพื่อเอาไว้อ้อมเสื่อผ้า รวมถึงผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นแม่ หรือย่า ยาย
ก็มักจะสอนลูกสาวหรือลูกสะใภ้ให้เรียนรู้การทอผ้าเอาไว้อ้อมรูปแบบ รวมถึงการมัดหมี่ ที่แสดงให้เห็นถึงความรู้
และความสามารถในการเป็นผู้ที่ผ่านการตัดสินทางสังคม เสมือนหนึ่งผู้ชายที่ผ่านการบวชเรียนแล้ว

ผ้าครามที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมการตายของชาวผู้ไทบ้านละหานน้ำ คือ เมื่อมีคนตาย
ชาวบ้านผู้ไทที่บ้านละหานน้ำจะนิยมสวมใส่เสื้อผ้าสีดำไปร่วมงานศพ และสมัยก่อนเสื้อผ้าสีดำที่หาได้ง่ายที่สุดก็
คือเสื้อผ้าฝ้ายที่นำไปย้อมกับหม้ออนิล จนได้สีน้ำเงินเข้ม บางครั้งก็เป็นสีดำ การไปร่วมงานศพของทั้งผู้ชายและ
ผู้หญิงจะมีธรรมเนียมที่คล้ายๆ กันกับชาวผู้ไทในภาคอีสาน ทั้งงานงันเฮือนดีและงานปลงศพก็จะสวมใส่เสื้อผ้า
สีดำไปด้วย ส่วนการตกแต่งศพนั้นก็เป็ธรรมเนียมคล้ายๆ กับชาวผู้ไทในประเทศไทย กล่าวคือ นิยมแต่งตัวให้
ศพด้วยเสื้อผ้าที่ดีที่สุด ในอดีตเสื้อผ้าที่ดีที่สุดเห็นจะเป็นผ้าฝ้าย ชาวบ้านจะตกแต่งให้ศพคนตายด้วยผ้าฝ้ายทั้ง
ชุดสีขาวและชุดสีดำแล้วแต่จะหาได้ หลังจากนั้นก็จะนำเสื้อผ้าของคนตายบรรจุลงไปในโลงศพด้วย ในการ
บรรจุเสื้อผ้าของผู้ตายลงในโลงศพนี้ พบว่าเสื้อผ้าเก่าของคนตายจะถูกบรรจุลงไปด้วย เช่น ผ้าชิ้นของผู้หญิง
ซึ่งหมายรวมถึงชิ้นหมี่ตีนต่อ ชิ้นหม้อย้อมครามก็จะถูกเผากับศพด้วย การทอผ้าฝ้ายย้อมครามเข้าไปเกี่ยวข้อง
กับกระบวนการต่างๆ ในประเพณีพิธีกรรม เนื่องจากชาวบ้านละหานน้ำ เป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นในเรื่อง
วัฒนธรรมการถักทอ และการย้อมผ้า ชาวบ้านมักจะสวมใส่ชุดฝ้ายย้อมครามไปในงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่
ปรากฏในรอบปี โดยเฉพาะงานบุญสำคัญๆ เช่น งานบุญเดือนสาม บุญขวัญข้าว บุญผะเหวด บุญเข้าพรรษา บุญ
ออกพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญกฐิน ชาวบ้านจะสวมใส่ชุดฝ้ายย้อมครามที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวผู้ไทลงไป
ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด อีกทั้งจะใช้ผ้าฝ้ายไปถวายพระเพื่อความสำเร็จและการได้รับบุญกุศล

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมที่พบเห็นฝ้ายย้อมครามมากที่สุด คือ บุญกองข้าวและบุญผะเหวด
เนื่องจากบุญทั้งสองเป็นบุญใหญ่ของหมู่บ้าน และหมู่บ้านละหานน้ำเป็นหมู่บ้านที่มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้
สวมใส่เสื้อผ้าฝ้ายย้อมครามด้วย แม้แต่คณะที่นำขมกิจการทอผ้าของชาวบ้านละหานน้ำ ยังแต่งตัวด้วยผ้าฝ้าย
ย้อมครามทั้งชุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผ้าฝ้ายย้อมครามกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ชาวบ้านบางคนนำมาเป็นจุดขาย

ให้กับตนเอง ในงานบุญต่างๆ จะพบว่าชาวบ้านได้สวมใส่ผ้าฝ้ายย้อมครามเพื่อมาทำบุญ ในสมัยก่อนเสื้อผ้าที่สวมใส่มักจะมีเลือกชุดที่สวยงามที่สุด ชาวผู้ไทเรียกว่า “ซั๊บ” หมายถึง “งาม” เพราะในงานบุญประเพณีการแต่งกายมีความหมายแฝงคือการอวดลวดลายผ้าและให้คนอื่นได้ชื่นชมฝีมือในลวดลายผ้าที่ตนเองทอขึ้นมาใช้ บางคนมีเฉพาะเสื้อที่เป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม ส่วนบางคนก็เอาผ้าถุงหรือผ้าซิ่นที่เป็นลวดลายมัดหมี่และย้อมด้วยครามมาอวด ทำให้เห็นว่าผ้าย้อมครามของชาวบ้านละหาน้ำ ก็มีลักษณะที่ไม่แตกต่างมากนักกับผ้าฝ้ายย้อมครามของชาวบ้านผู้ไทในประเทศไทย เพราะเป็นการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของชาวบ้านเกี่ยวกับผ้าย้อมคราม หากแต่ในปัจจุบัน การสวมใส่ผ้าย้อมครามได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะชาวบ้านจะไม่สวมใส่กันตลอดวัน หากแต่จะสวมใส่เฉพาะโอกาสสำคัญเท่านั้น

4.2 ผ้าย้อมครามในบริบทของการฟื้นฟูและถูกทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ผ้าฝ้ายย้อมครามนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่อยู่ภายใต้สภาวะสังคมสมัยใหม่ที่ถูกกำกับด้วยรัฐประชาชาติ ดำรงอยู่เพื่อตอบสนองนโยบายการพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยม ที่ได้หยิบยืมเอาระบบจิตวิญญาณทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนชาวผู้ไทให้มีความโดดเด่นขึ้นมา ผ้าย้อมครามจึงเกิดการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ ซึ่งอาจมองว่าเป็นการรื้อฟื้นและประดิษฐ์ประเพณี หรือการพยายามที่จะทำให้สิ่งที่เคยเป็น “ชายขอบ” ขยับและเคลื่อนเข้าสู่ “ศูนย์กลาง” ด้วยอิทธิพลของกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจได้อีกทางหนึ่ง ปรากฏการณ์วัฒนธรรมดังกล่าวทำให้เรามองเห็นวิธีการประกอบสร้างวัฒนธรรมแบบลูกผสม (hybrid construction) คือภาพของกระแสทุนนิยมได้ส่งผลทำให้กระแสชาติพันธุ์นิยม (Ethnicity) ได้รื้อฟื้นวัฒนธรรมชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทว่าด้วยผ้าย้อมครามจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ตอบสนองธุรกิจการท่องเที่ยวหรือ Business of nostalgia ที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในสังคม

4.2.1 การฟื้นฟูผ้าย้อมคราม

การฟื้นฟูผ้าย้อมครามในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในบริบทชุมชนบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต เริ่มต้นขึ้นไม่แตกต่างจากประเทศไทย กล่าวคือ ย้อนกลับไปประมาณ 15 ปี เมื่อ พ.ศ. 2542 โดยคุณสงบัณฑิต ยศมนันคง ผู้หญิงชาวผู้ไท บ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขตเปิดบริษัท ท่งละหาศิลป์ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตผ้าย้อมครามส่งออกที่ใหญ่ที่สุดของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บริษัทดังกล่าวก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2542 ด้วยเป้าหมายผลิตสิ่งทอจากวัตถุดิบธรรมชาติในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อส่งออกไปประเทศญี่ปุ่นและทวีปยุโรป แหล่งผลิตคือหมู่บ้านละหาน้ำ ทำการย้อมและทอตามรูปแบบผ้าที่ออกแบบโดยนักออกแบบชาวญี่ปุ่น ปัจจุบันบริษัทมีคู่ค้ากับบริษัทในประเทศญี่ปุ่น ที่ผลิตสินค้าผ้าย้อมครามส่งออกไปทั่วโลก จึงนับได้ว่ากว่าทศวรรษแล้วที่ผ้าครามในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้รับการฟื้นฟูและกลายมาเป็นวัฒนธรรมและสินค้าที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย โดยมีพื้นฐานองค์ความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพชน

รูป

ที่

4.10 คุณบุญทง-คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคงเจ้าของแบรนด์ ละหา ผ้าย้อมครามของ สปป.ลาว

บ้านละหาน้ำเป็นหมู่บ้านที่มีภูมิศาสตร์เหมาะสม เพราะตั้งอยู่ริมแม่น้ำบังเหียน ห่างจากแขวงสะหวันนะเขต 120 กิโลเมตร ชาวบ้านสามารถใช้พื้นที่ในหมู่บ้านและพื้นที่บริเวณใกล้แม่น้ำบังเหียนปลูกครามเพื่อใช้ในการย้อมผ้า รวมทั้งมีการปลูกพืชผักอื่นๆ เพื่อใช้บริโภคด้วย เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1957 ชาวบ้านละหาน้ำเป็นกลุ่มชนผู้ไทที่ถูกกวาดต้อนไปยังสยาม แต่มีบางส่วนหลบหนีกลับมา และมาตั้งบ้านอยู่ใกล้กับลำน้ำเซบั้งเหียง ซึ่งชาวบ้านยังย้าให้ฟังว่าชาวบ้านผู้ไทส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนลงไปยังบกกและถูกเกณฑ์แรงงานให้ไปขุดคลองแสนแสบ ส่วนกลุ่มที่กลับมาได้ก็หาเลือกทำเลในการตั้งบ้านเรือน และมาพบพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับลำน้ำ เลยตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี่ ชาวบ้านส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม

จากคำบอกเล่าของคุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง (สงบัณฑิต ยศมั่นคง, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556) เล่าว่าในอดีตมีขบวนเรือแพเจ็ดลำกำลังล่องทวนกระแสน้ำเซบั้งเหียนพาครอบครัวผู้ไทเจ็ดครอบครัว ซึ่งหนึ่งในนั้นเป็นต้นตระกูลท่านนางสงบัณฑิตและคนบ้านละหาน้ำหนีการกวาดต้อนอพยพของกองทัพสยามเมื่อ 220 ปีก่อน บนเรือแพนั้นได้นำสิ่งของสำคัญสี่ประการที่มีผลต่อการดำรงวิถีชีวิตของคนผู้ไท โดยเฉพาะองค์ความรู้เกี่ยวกับเวียกงานผลิตผ้าฝ้าย คราม กระทั่งพบดินแดนใหม่แห่งนี้ แม่น้ำอุดมสมบูรณ์ มีที่กว้าง มีที่ดอน เหมาะต่อสิ่งสำคัญสี่อย่าง คือ ข้าวเหนียว ฝ้าย คราม และผักกาดขิว (เห็ดน้ำผัก) พร้อมกับย้าให้ฟังว่า “บมีฝ้ายกะบมีคราม บมีคามกะบมีฝ้าย สองอย่างนี้อยู่คู่กันเสมอ แต่ว่าถ้าพบพ้อครามอยู่หม่องได้ ก็พบพ้อคนผู้ไทอยู่บ่อนั้นคือกัน ” คำพูดดังกล่าวสะท้อนอัตลักษณ์ของชาวผู้ไทที่บ้านละหาน้ำได้เป็นอย่างดี ด้วยความที่หมู่บ้านละหาน้ำตั้งขนานไปกับริมแม่น้ำเซบั้งเหียน ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากและสามารถปลูกครามได้ดี และครามก็ให้สีงามเป็นพิเศษไม่เหมือนใคร จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าละหาน้ำ ตามความหมายของการเดินทางลัดเลาะหาน้ำเพื่อสร้างบ้านแปงเมือง

ด้วยวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของคุณบุญทงและคุณสงบัณฑิต ยศมั่นคงที่มองเห็นช่องทางของการรื้อฟื้นภูมิปัญญาและผลักดันให้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับผ้าฝ้ายย้อมครามให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถขายได้ อีกทั้งมีพื้นที่บนเวทีการค้าในระดับประเทศ ภูมิภาคและโลก ประกอบกับการประกอบธุรกิจที่ไม่เอารัดเอา

เปรียบและสร้างจิตสำนึกให้เห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสืบทอดและถ่ายทอดไว้ให้ ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“เฮาสำนึกอยู่เสมอว่า ความสุข ความงอกงามในชีวิตของเขาขึ้นอยู่กับ ล้วนมาจากพื้นฐานวัฒนธรรมของชาติที่เหล่าบรรพบุรุษช่วยกันสืบทอดมา มาจากผืนแผ่นดินที่เคยช่วยกันปกป้องรักษาเอาไว้ การมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจ โดยป้ไยต่อบ้านเกิดตนเองถือว่าบ่แม่นคนลาว”

นอกจากนี้คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคงยังได้กล่าวถึงความสำคัญของการสร้างวัฒนธรรมผ้าฝ้ายอ้อมครามให้เป็นที่รับรู้ของคนภายนอกในฐานะตัวแทนของคนในชาติลาวที่มีความรู้จึงได้นำเอาวัฒนธรรมแห่งผืนผ้าฝ้ายอ้อมครามซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษของชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งของชาวผู้ไท มาเชื่อมโยงเข้ากับวิถีชีวิตชาวบ้านและการถักทอของชาวบ้านให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า โดยชาวบ้านรู้จักมอบน้อมต่อธรรมชาติอันสูงส่งและเรียนรู้วิถีธรรมชาติอย่างโดยอาศัยประสบการณ์แบบชาวบ้าน จนเกิดความแตกฉานขององค์ความรู้ของเรื่องผ้า ทำให้เกิดความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวกับผ้าฝ้ายอ้อมคราม ดังบทบรรยายในสารคดีพิเศษ 20 ปี “ผ้าฝ้ายอ้อมคราม” ของบริษัทท่งละหาสิน จำกัด (Thong Laha Sinh Co.,Ltd.) ความว่า

“บ่เคยสูดกลิ่นอายบรรยากาศแบบนี้มาก่อนเลย จิตวิญญาณข้าพเจ้าถูกแสงสัมผัสเก่าแก่ อบอวน ลุ่มลึก สะท้อนไปถึงหัวใจ งานผ้าฝ้ายที่สวยงามสะอาด บริสุทธิ์ อบอุ่นไปด้วยความมุ่งมั่น ดุหมั่นของผู้คน ซ่อนแฝงความคิดปัญญาเสียดสลาดล้ำลึก ถักเลือกเฟ้นขัดเกลาด้วยเชื้อสายประวัติศาสตร์ และกาลเวลามาโดนนาน บ่น่าเชื่อเลยว่า เรื่องราวจากอดีตของลาวหลายร้อยปีก่อน ยังมีลมหายใจอยู่ นี่คือภาพการดำรงชีวิตอันเรียบง่าย ถนอมถ่อมตน ฐู้จักอยู่ร่วมกับโลกอันสวยงาม ถักถ่ายทอดลงสู่เครื่องนุ่งห่มตุ้มฮ้างกายหลากหลายชนิด ด้วยปรัชญาความคิดที่ว่า เมื่อโลกอบอุ่น ฮ้างกายก็อบอุ่นเช่นกัน ทุกชั้นตอน จึงเกิดจากความเข้าใจในฝ้ายและสี่ธรรมชาติ ทุกชั้นตอนเต็มเต็มความฮักอดทน ความประณีตลงไป บ่มีเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ประสมสี่ แต่วัดค่าความแม่นยำด้วยประสบการณ์ส่วนตัวได้เถิง 62 สี ตาต่อตา สัมผัสต่อสัมผัส หัวใจต่อหัวใจ โดยเฉพาะคราม สีที่เต็มไปด้วยการตกกระทบทางออกซีไคเซ็นอันมหัศจรรย์ กับจุลินทรีย์ครามที่มีชีวิต และมีนิสัยใจคอเล็กลึก ต้องการความเอาใจใส่จากเจ้าของอยู่บ่เซา ทุกอย่างที่นี่เกิดจากมือล้วนๆ ของประชาชนท้องถิ่นลาว ผู้รับมอบหมายจากบรรพบุรุษให้ทำหน้าที่สืบทอดมรดกนี้สู่รุ่นถัดไป เหมือนที่พื้นเคยฮับมานั่นเอง ท่านลุงธง ยศมั่นคงและท่านนางสงบัณฑิต ยศมั่นคง คู่ครอบครัวชาวสะหวันนะเขต นักต่อสู้บุกเบิกอนาคตให้แก่ตนเองและประชาชนที่อยู่ห่างไกลซอกหลีกชนบทที่ด้อยโอกาส ทั้งสองเดินทางจากประชาชนพำรัฐก่อนปฏิวัติชาติประชาธิปไตยสู่ปัจเจกชนนักธุรกิจพัฒนาผ้าฝ้ายอ้อมสีครามกับสี่ธรรมชาติพื้นบ้านเผ่าผู้ไทหลากหลายชนิดในเชิงธุรกิจ ด้วยส่วนผสมระหว่างอุดมการณ์ชาติกับความฮักผูกพันในวิถีชีวิตอันงดงามของตน เอ็ดให้ประสบผลสำเร็จสามารถสร้างแบรนด์สินค้าของลาวให้มีพื้นที่ทางการตลาดในเวทีการค้าระดับโลกได้”

จากคำบอกเล่าของคุณสงบัณฑิต ยศมั่นคง (สงบัณฑิต ยศมั่นคง, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556) เล่าว่าเกิดมาก็เห็นผู้เฒ่าผู้แก่ย้อมผ้ามือดำ อีกทั้งเคยรับราชการแล้วไปพัฒนาชนบทส่งเสริมชาวบ้านให้ทำผ้า ชาวบ้านก็ไม่ค่อยเชื่อว่าจะให้ทำไปขายใคร หลังจากนั้นจึงออกจากราชการมาทำของตนเอง โดยเริ่มแค่การทอผ้าและย้อมครามในหมู่ญาติพี่น้องรอบตัวก่อน จนกระทั่งปัจจุบันมีคนที่มีมาร่วมเป็นเครือข่ายถึงกว่าสี่ร้อย

ครอบครัว โดยทำทุกอย่างตามแบบภูมิปัญญาเดิม ตั้งแต่ปลูกฝ้าย ปลูกคราม ย้อมผ้าคราม ย้อมผ้าสีธรรมชาติ อื่นๆ ปัจจุบันสามารถทำสีต่างๆ ได้กว่าหกสิบสี ดังคำบอกเล่าว่า

“แต่ก่อนนั้นมีหน่วยเฮ็ดเวียงานการทอผ้า เริ่มจาก 5 ครอบครัว เป็น 10 ครอบครัว เป็น 20 ครอบครัว เป็น 50 ครอบครัว เป็นร้อยสองร้อยครอบครัว ตอนนี้มีประมาณ 400 กว่าครอบครัว แต่ก่อนมีแต่ผู้

เฒ่า วัยกลางคนที่เป็นป่า อา เดียวนี้คนอายุรุ่นหนุ่มเริ่มสนใจ เนื่องจากเห็นป่า เห็นน้ำ เห็นอา เฮ็ดในบ้านบ่ได้ หนีไปไสกะมีรายฮับ เฮือนเก่ากะมีเฮือนใหม่ขึ้น มีหลังใหญ่กว่าเก่า ชีวิตการเป็นอยู่ชะเจ้ากะดีขึ้น ลูกเต้าที่ไปทำงานต่างประเทศประสบความสำเร็จกลับมาบ้านเห็นแม่เฮ็ดแล้วอู้ว่ามีรายฮับกะสนใจ บางครอบครัวมีลูกเต้าไปเฮียนกะมีเงินส่งลูกเต้าไปเฮียนหอตมหาวิทยาลัย อันนี้กะเป็นสิ่งที่ดีเพราะว่าแม่ทอผ้าอยู่บ้านมีรายฮับประจำ” (นางคำบู่ สุรินคำมี, สัมภาษณ์ 18 ม.ค. 2556)

รูปที่ 4.11 นางคำบู่ สุรินคำมี ผู้เชี่ยวชาญการทำฝ้าย้อมครามของหมู่บ้านละหานน้ำ

นอกจากนั้นคุณสงบัณฑิตและสามียังได้ศึกษาเพื่อพัฒนาการย้อมผ้าทั้งสีครามและสีธรรมชาติ รวมทั้งด้านการออกแบบ แฟชั่น การตลาดกับผู้เชี่ยวชาญหลายชาติ เช่น ญี่ปุ่น อเมริกา ออสเตรเลีย สวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ความรู้อาและประยุกต์วิทยาการสมัยใหม่เข้าด้วยกัน ทำให้ฝ้าย้อมครามของบริษัทท่งละหาศิลป์ได้รับรางวัลมากมายทั้งระดับประเทศและนานาชาติ

“เริ่มต้นที่ว่า มีแนวความคิดที่ว่ามีแต่ผ้าเสื้อฝ้ายุ่งไปดำนาน่า นุ่งไปสวนฝ้ายเนาะเสื้อครามนะ เดียวนี้พัฒนาให้กลายเป็นอันว่า revise เอามาแทรก บ่แม่น่าไปลิบวัฒนธรรมเก่า เอามาแทรกเพื่อเป็นสีสันเพื่อให้เหมาะสมกับตลาดต่างประเทศ ยกกระดับสินค้าชนบทก้าวไปสู่ประเทศที่ทันสมัยและฮ้านที่มีราคาสูงอยู่ในญี่ปุ่น”

จึงอาจกล่าวได้ว่า “ฝ้าย้อมคราม” ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้รับการฟื้นฟูมาจากกลุ่มชนผู้ไทในหมู่บ้านเล็กๆ แห่งหนึ่งที่ชื่อละหานน้ำ และได้มีผู้นำมาปรับปรุงและประยุกต์ต่อภูมิปัญญาดังกล่าวออกไปสู่ระบบการตลาดทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก โดยไม่มุ่งผลประโยชน์กำไรแต่เพียงอย่างเดียว อีกทั้งไม่ได้อ้างเอาความดีความชอบว่าฝ้าย้อมครามเป็นของตนเองแต่เพียงผู้เดียว หากแต่เป็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่สั่งสมมาและมีการนำกลับมารื้อฟื้นใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัย สามารถสร้างรายได้และนำรายได้นั้นกลับมาพัฒนาบ้านเกิดรวมถึงประชาชนที่อยู่ในประเทศของตน จนในที่สุดเมื่อ ค.ศ. 1999 ก็ได้ก่อตั้งบริษัท ท่งละหาศิลป์ ในนามผู้ผลิตฝ้าย้อมครามส่งออกที่ใหญ่ที่สุดของประเทศสาธารณรัฐ

ประชาธิปไตยประชาชนลาวได้เป็นผลสำเร็จ และใช้ชื่อเครื่องหมายการค้า “ละหา” เพื่อแสดงให้เห็นว่าผ้าย้อมครามนี้มีที่มาจากแห่งใด ใครเป็นเจ้าของที่แท้จริง จากการฟื้นฟูที่ทําอย่างจริงจังและจริงจังนี้เองทำให้คุณสงบจิตกลายเป็นสตรีแถวหน้าของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่ผลักดันทำให้ผ้าฝ้ายย้อมครามกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่งโดยมีบทสรุปไว้ว่า “การเอาชื่อของบ้านเป็นแบรนด์เด็ดให้คนทั่วโลกรู้ อยากให้เขาเห็นว่าอันนี้เป็นสิ่งดีของชาวบ้าน แต่สามารถควบคุมการผลิตหรือคุณภาพเพื่อส่งออกได้ และกะมีชื่อที่มีสายพันพันกันกับชาวบ้าน”

4.2.2 การทำให้ผ้าย้อมครามเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ผ้าย้อมครามในอดีต เป็นการผลิตขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน เพื่อการสวมใส่และประกอบอาชีพเกษตรกรรม อีกทั้งสวมใส่ในโอกาสต่างๆ เพราะการตัดเย็บสมัยก่อนก็ทําอย่างง่าย ๆ คือ ตัดเย็บด้วยมือ ไม่มีเทคนิคและลวดลายที่น่าสนใจ หรือมีลวดลายแปลกๆ ดังนั้นการสวมใส่ผ้าย้อมครามในอดีตจึงเน้นไปที่ประโยชน์ใช้สอยมากกว่าการแสดงคุณค่าของผ้าและลวดลายผ้า

บ้านละหาน้ำ มีความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรมของการถักทอ โดยเฉพาะทอผ้าฝ้าย เนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้มีภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมในการปลูกพืชสำคัญ 4 ชนิด คือ ข้าว ฝ้าย ครามและผักกาด โดยเฉพาะฝ้ายและคราม ที่ปลูกอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเซบั้งเหียน ด้วยวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการเกษตรเมื่อหมดฤดูของการเกษตรแล้วชาวบ้านก็มักจะว่างจากกิจกรรม จึงเป็นช่วงเวลาของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมอื่นๆ การละเล่น ความบันเทิง โดยหน้าที่ต่างๆ นี้ได้แบ่งแยกไว้อย่างชัดเจนในบทบาทของชายและหญิงของชุมชนผู้ไทบ้านละหาน้ำ ความว่า “ความเก่งชำนาญในการปลูกข้าวกับการเลี้ยงดูครอบครัวต้องยกให้ผู้ชาย แต่สำหรับเวียงงานตำผ้าฝ้ายเสื่อคราม ซิ่นหมี่คราม ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แม่หญิงเก่งของผู้ไทมาแต่โบราณ พอว่าดอกฝ้ายสีขาวบริสุทธิ์กลายเป็นเส้นใยเหนียวแน่น กว่าใบครามจะกลายเป็นสีครามเข้มซึ้งดงามฝังเนื้อผ้า และกว่าสีตำเป็นลวดลายกลายเป็นผืนแพรเครื่องนุ่งถือได้ ก็แสดงถึงคุณสมบัติอันดีของมัน อดทน เสถียรสลาดสร้างประดิษฐ์คิดค้นของแม่หญิง”

การทอผ้าฝ้ายย้อมครามของชาวบ้านละหาน้ำ เริ่มจากจุดเล็กๆ ของการนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนของละหาน้ำ มาประดิษฐ์เป็นเครื่องนุ่งห่ม หากแต่ชาวบ้านยังไม่รู้จักการถักทอเพื่อให้เป็นระบบของอุตสาหกรรมสิ่งทอ เพราะในอดีตก็ทอไว้เพื่อใช้สอย การย้อมครามก็เป็นวัฒนธรรมของการนำฝ้ายมาย้อมแล้วใช้ในการทอไร่นานา ทุกครัวเรือนจึงคุ้นเคยกับการย้อมผ้าและทอผ้า กระบวนการเรียนรู้เรื่องการย้อมผ้าและการทอผ้าจึงถูกถ่ายทอดระหว่างคนในครอบครัว เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องด้วยการดู การฝึกและการปฏิบัติจริง

ด้วยความโดดเด่นทางวัฒนธรรมของการถักทอ จึงทำให้ปัจจุบันนี้ผ้าฝ้ายย้อมครามของบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กลายเป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลายว่ามีคุณภาพดี เกิดจากกรรมวิธีและภูมิปัญญาดั้งเดิม ถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดการก่อตั้งบริษัท ท่งละหาสิน จำกัด อีกทั้งยังเป็นตัวแทนของการผลิตผ้าฝ้ายย้อมครามให้กับบริษัทผ้าชั้นนำของประเทศญี่ปุ่น จนทำให้ผ้าฝ้ายย้อมครามของละหาสินได้รับความนิยมจากบุคคลทั่วไป หากแต่ยังคงเชิดชูภูมิปัญญาของบรรพชนและให้เกียรติภูมิปัญญาของบรรพชนโดยการใช้ชื่อสินค้าว่า “ละหา” เพราะแนวคิดที่ว่าภูมิปัญญาของชาวบ้านก็ต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมด้วย” และสินค้าทาง

วัฒนธรรมนี้ก็ได้รับการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์อย่างแพร่หลายผ่านสื่อต่างๆ เช่น แผ่นพับ เว็บไซต์ สารคดี ภาพยนตร์ ซึ่งล้วนแต่เป็นการยกระดับผ้าฝ้ายย้อมครามของชาวบ้านละหานน้ำให้เป็นที่ยอมรับในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากคำกล่าวของคุณสงบัณฑิตที่ต้องการยกระดับผ้าฝ้ายย้อมครามของชาวบ้านชาวไร่ให้มีคุณค่าและมูลค่า ในการที่จะช่วยสนับสนุนแผนงานด้านการพัฒนาของรัฐบาลที่จะช่วยให้ประชาชนหลุดพ้นจากความยากจนในปี ค.ศ. 2020 ความว่า “ทั้งสองกลับยอมรับว่า ยังประสบความสำเร็จ มันยังสมบูรณ์แบบ ชาวปีที่ดำเนินธุรกิจมานั้น เป็นเพียงจุดเริ่มต้น แล้วยิ่งภาครัฐบาลแพลนนโยบายว่า จะนำพาประเทศและประชาชนให้หลุดพ้นจากความทุกข์จนภายในปี คศ 2020 พวกเพิ่นก็เห็นดีเห็นงาม เห็นว่าสิ่งที่เฮ็ดอยู่ จะฮ่วมเป็นแสงหนึ่งช่วยชูอยู่ แผนนโยบายของชาติอันสำคัญครั้งนี้”

รูปที่ 4.12 คุณสงบัณฑิต ยศมั่นคงผู้ชำนาญในการย้อมครามและผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องคราม

สินค้าภายใต้ชื่อ “ละหาน” จึงเป็นสิ่งที่คนลาวและคนต่างชาติรู้จัก โดยผลิตภัณฑ์มีจุดเริ่มต้นจากวิถีชีวิตของชาวผู้ไท มาจากมรดกภูมิปัญญาของเผ่าตระกูลบ้านละหานน้ำ บ้านเกิดที่พุมพืดหล่อเลี้ยงองค์ความรู้ และวิทยาการงานด้านผ้าฝ้ายของคุณสงบัณฑิตเจ้าของบริษัทท่งละหานสิน จำกัด ในกระบวนการดั่งสร้างสินค้าทางวัฒนธรรมของบริษัทท่งละหานสินไม่ได้แยกขาดจากความเป็นชุมชนชาวบ้านที่เป็นต้นกำเนิดของผ้าฝ้ายย้อมคราม การนำเสนอภาพของละหานในรูปแบบการดึงเอาภูมิปัญญาขึ้นมาเป็นจุดขาย จึงสามารถดึงดูดใจผู้คนที่หลงใหลในวัฒนธรรมของผืนผ้าให้เข้ามาชื่นชมและซื้อหาได้อย่างไม่ยากเย็น อีกทั้งจุดขายที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งคือ การนำเรื่องราวในอดีตมาบอกเล่าผ่านผืนผ้า บอกเล่าผ่านกระบวนการที่ยากลำบากกว่าจะมา เป็นผืนผ้า ยิ่งเพิ่มเสน่ห์ให้กับสินค้าทางวัฒนธรรมของบริษัทท่งละหานสินยิ่งขึ้น โดยยืนยันจากคำพูดของคุณสงบัณฑิตที่ว่า

“ภาพที่เห็นตามตะล่งเฮื่อน ทุกซอกซอกมุมภายในบ้านละหานน้ำ บ่ว่าผู้ใหญ่หรือเด็กน้อยก็สามารถเฮ็ดเวียกตำทุกเป็นแล้ว การได้มาสัมผัสเนื้อฝ้ายอ่อนๆ ดิบๆ คาฮั่วตากข้างเฮื่อน ได้สูดกลิ่นคามสดๆ จากหม้อเพิ่นที่วางเต็มตะล่งเล่า...ขบวนเฮื่อแพเจ็ดลำกำลังล่องทวนกระแสน้ำเซบั้งเหียนพาเจ็ดครอบครัวผู้ไท ต้นตระกูลของชู้ฮ่อยและคนบ้านละหานน้ำหนีการกวาดต้อนอพยพของกองทัพสยามเมื่อ 220 ปีก่อน เเทงเฮื่อแพพวกเพิ่นได้นำสิ่งสำคัญสื่ออย่างต่อวิถีชีวิตของคนผู้ไทกับวิทยาการความรู้เวียกงานผลิตผ้าฝ้าย เรื่องครามติดโตมาน่า กระทั่งพบดินแดนใหม่แห่งนี้ แม่น้ำอุดมสมบูรณ์ มีที่กว้าง มีที่ดอน เหมาะต่อสิ่งสำคัญสื่ออย่าง คือ ข้าวเหนียว ฝ้าย คราม และผักกาดขิว เฮ็ดน้ำผัก บมีฝ้ายกะบมีคราม บมีคามกะบมีฝ้าย สองอย่างนี้อยู่คู่กันเสมอ แต่ว่าถ้าพบพ้อครามอยู่หม่องได้ ก็พบพ้อคนผู้ไทอยู่บ่อนนั้นคือกัน”

รูปที่ 4.13 ภาพแห่งความภาคภูมิใจและสัญลักษณ์การค้าของความเป็นชาวละหาน้ำ

วิทยาการความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าฝ้ายย้อมครามของชาวผู้ไทที่บ้านละหาน้ำ ถูกสืบสานและสร้างสรรค์มาจนถึงปัจจุบัน และผู้ที่เป็นตัวแทนของการสืบสานสร้างสรรค์นั้น รู้ถึงคุณค่าที่แท้จริงของฝ้ายย้อมคราม นอกจากจะฟื้นฟูฝ้ายย้อมครามขึ้นมาให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทที่บ้านละหาน้ำแล้ว ยังสามารถพัฒนาให้ฝ้ายย้อมครามกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถขายได้ในตลาดของต่างประเทศอีกด้วย ซึ่งในวันที่ 14 - 16 มีนาคม พ.ศ. 2548 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จเยือนนครหลวงเวียงจันทน์ และแขวงสะหวันนะเขต รวมถึงแขวงจำปาสัก ในการนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่ร้านละหาสินเพื่อทอดพระเนตรกิจการฝ้ายย้อมครามของคุณสงบัณฑิตและครอบครัว โดยพระองค์ท่านได้ทอดพระเนตรเครื่องมือทอผ้า ขั้นตอนการทำฝ้ายย้อมคราม หากแต่ไม่ได้เสด็จฯ ไปที่โรงย้อม ในการรับเสด็จครั้งนี้คุณสงบัณฑิตได้นำดนตรีพื้นบ้านและลำผู้ไทที่เป็นศิลปะของชาวผู้ไทบ้านละหาน้ำมาแสดงให้ทอดพระเนตรด้วย ซึ่งในแถบนี้ที่ภาพได้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ได้ตรัสถามถึงสีว่าได้จากพืชชนิดใด นอกจากนี้พระองค์ยังทรงถามถึงชื่อของพืชที่มีชื่อว่า “คอง” และ “หมากถั่วแฮ” ว่าเป็นอย่างไร คุณสงบัณฑิตได้อธิบายเกี่ยวกับการใช้ผ้าถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ว่าบางชิ้นใช้ได้เฉพาะผู้ชาย และมักจะให้เกียรติผู้ชาย เป็นลักษณะที่ว่าต้นก่อน นอนทีหลัง พระองค์ท่านและยังตรัสเป็นเชิงหยอกเย้ากับคุณสงบัณฑิตว่า “สมัยนี้ผู้หญิงให้ผู้ชายนอนได้เตียง” ภาพแห่งความประทับใจนี้ทำให้คุณสงบัณฑิตได้ให้ช่างวาดจำลองจากภาพถ่ายเพื่อนำมาติดที่ร้านละหา โดยแสดงถึงความซาบซึ้งและปลื้มปิติในพระมหากรุณาธิคุณที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่ได้เสด็จฯ ทอดพระเนตรกิจการของละหาสิน

กิจการฝ้ายย้อมครามของชาวบ้านละหาน้ำจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าหากคุณสงบัณฑิตและสามีไม่ได้พบกับคุณนาถิและคุณนิโยเกะสองสามีภรรยาชาวญี่ปุ่นที่เป็นผู้เชี่ยวชาญงานผ้าฝ้ายและนักสะสมผ้ารวมถึงทอผ้าพื้นบ้านของชาวญี่ปุ่นได้เดินทางมาดูของสะสมที่คุณบุญทงและคุณสงบัณฑิตสะสมเอาไว้ และจุดนี้เองที่ทำให้สินค้าทางวัฒนธรรมผ้าฝ้ายย้อมครามกลับมาฟื้นและมีชีวิตจริงๆ อีกครั้ง โดยคุณนาถิและคุณนิโยเกะขอให้ทอเป็นตัวอย่างให้ดู จากคำสัมภาษณ์ว่า

“ชะเจ้ากะเลยถามว่า มีความคิดอยากเฮ็ดอยู่เบาะ กะเลยว่ากะมีความคิดอยากเฮ็ด เฮ็ดเป็นอยู่เบาะ เคยเฮ็ดอยู่ เดี่ยวนี้ประชาชนกะยังฮักษาอยู่ แต่กะบ่แม่นจำนวนหลาย ยังใซ้อยู่ในครอบครัวอยู่ ในชีวิตประจำวัน แต่ว่าบางครอบครัวกะหยุดแล้วกะเลยว่า ลองเฮ็ดฟื้นขึ้นมาเบิ่ง โดยได้แองกระตุ้นจากสองผัวเมียชาวญี่ปุ่น ชะเจ้ากะเลยว่โอเค เฮ็ดให้เบิ่งเป็นโตอย่างออกมาใหม่แทน กะเลยลองเฮ็ดตัวอย่าง”

การพบกับคุณนาถิและคุณคิโยโกะได้นำจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญมาให้ คือ อีกหนึ่งปีต่อมาประมาณ ค.ศ. 1997 ยูแกเลส บริษัทที่มีชื่อเสียงระดับโลกของญี่ปุ่นผู้หลงใหลการผลิตสินค้าด้วยกรรมวิธีธรรมชาติ เปิดรับเอา งานผ้าฝ้ายย้อมครามในภาพลักษณ์ใหม่แบบที่ไม่เคยมีมาก่อน เนื่องจากการผสมผสานระหว่างความงามดั้งเดิมแบบผู้ไทบ้านละหานน้ำกับการออกแบบสมัยใหม่ของทั้งสองครอบครัว คือลาวกับญี่ปุ่นร่วมมือกัน ซึ่งเป็นจุดที่ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่งานผ้าฝ้ายย้อมสีครามของคนผู้ไทบ้านละหานน้ำได้เดินทางออกจากหมู่บ้านเล็กๆ แห่งหนึ่งในเมืองสองคอน ที่ที่คนแทบจะไม่รู้จักเลยได้เปิดเผยต่อสาธารณชนในนามชื่อสินค้า “ละหา” ของบริษัท ท่งละหาสิน จำกัด จากนั้นทั้งสองประเทศคือลาวและญี่ปุ่นก็ได้ร่วมกันพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติที่มีสีครามเป็นหลัก ป้อนให้กับตลาดสำคัญในประเทศญี่ปุ่น ทำให้เรื่องราวของคนผู้ไทบ้านละหานน้ำและผืนผ้าย้อมครามของบ้านละหานน้ำได้รับการเผยแพร่ตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ

ผ้าครามในยุคที่ได้รับการฟื้นฟูและทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมสำคัญ กลายเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมทั้งผู้คนในเมืองสะพานนเซตและกลุ่มผู้มีกำลังทรัพย์ จากการเก็บข้อมูลที่ร้านท่งละหาศิลป์ พบว่าลูกค้าส่วนใหญ่ของคุณสงบัณฑิตเป็นลูกค้าระดับสูงที่มีเงิน แวะเวียนเข้ามาซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามและผ้าฝ้ายที่แปรรูปเป็นเสื้อ กางเกง ผ้าซิ่น นอกจากนี้ยังพบว่า การแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามของคุณสงบัณฑิตไม่ได้ทำลำพังแต่เพียงผู้เดียว เนื่องจากถูกควบคุมการผลิตโดยเจ้าของประเทศผู้นำเข้า เช่น บริษัทเอกชนของ

ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งได้ส่งนักวิชาการเข้ามาดูกระบวนการผลิตผ้าย้อมคราม นับตั้งแต่การนำครามมาย้อมสี และกระบวนการแช่ผ้าฝ้ายหลังจากย้อม เมื่อผ่านกระบวนการของการย้อมเรียบร้อยแล้ว จะมีการออกแบบร่วมกัน โดยนักออกแบบที่เดินทางมาจากประเทศญี่ปุ่น เพื่อทำให้คนทอและคนตัดเย็บรู้แนวทางรวมถึงความนิยมผลิตภัณฑ์ที่มาจากผ้าฝ้ายย้อมคราม ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ผลิตภัณฑ์ที่ชาวญี่ปุ่นชื่นชอบ ได้แก่ ปลอกหมอน ที่ใส่กล่องทิชชู ที่รองแก้วน้ำ ผ้าปูโต๊ะ ผ้าปูเตียง รวมถึงผ้าเช็ดมือ ด้วยความร่วมมือกันระหว่างนักวิชาการ นักการตลาดและคนทอจึงทำให้ผลิตภัณฑ์ของท่งละหาศิลป์ได้รับความไว้วางใจจากบริษัทคู่ค้า คือ ประเทศญี่ปุ่น ทำให้สามารถส่งออกผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งในขณะที่ไปเก็บข้อมูลคุณสงบัณฑิต เล่าว่าปี ค.ศ. 2012 ส่งออกผลิตภัณฑ์ผ้าครามไปประเทศญี่ปุ่นและมีกำไรถึง 22 ล้านบาท

รูปที่ 4.14 การแปรรูปผลิตภัณฑ์ของร้านละหา

ด้วยความที่ผ้าย้อมครามของคุณสงบฉวี ยศมันคงเป็นผ้าครามที่มีคุณภาพ และคุณสงบฉวีก็ควบคุมกระบวนการผลิตที่สำคัญด้วยตนเอง คือ การย้อม เพราะถือว่าการย้อมเป็นหัวใจสำคัญของทุกอย่าง หากย้อมแล้วสีไม่ได้ตามที่ลูกค้าสั่งก็จะทำให้เสียเวลา อีกทั้งยังต้องสูญเสียผ้าโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อกระบวนการย้อมได้ตามวัตถุประสงค์ กระบวนการอื่นๆ ก็มักจะไม่ค่อยเกิดปัญหา จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจึงพบว่าหม้อครามของคุณสงบฉวี จะมีการเติมชีวิตให้แก่หม้อครามอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งคุณสงบฉวีก็จะควบคุมและดูแลหลังจากการย้อม โดยกระบวนการล้างน้ำให้ได้ตามที่ลูกค้าต้องการ

การทำให้ผ้าย้อมครามเป็นที่รู้จักและรับรู้ของคนโดยทั่วไปในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใช้วิธีการออกร้านสินค้า การเข้าร่วมงานต่างๆ ตามที่รัฐบาลกำหนดมา หรือบางครั้งก็ได้รับเชิญให้ไปบรรยายหรือให้ความรู้ในที่ต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศไทย หน่วยงานที่ให้ความสนใจคือ หน่วยงานของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุพรรณบุรี ที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการทำผ้าย้อมครามกันอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังพบว่าการขยายกิจการของร้านผ้าย้อมครามไปที่เวียงจันทน์และที่อื่นๆ เพื่อให้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป และมีรายการโทรทัศน์ของ Thai PBS ได้นำเสนอเกี่ยวกับผ้าย้อมครามในรายการ Spirit of Asia กล่าวถึงผ้าย้อมครามบ้านละหาน้ำด้วย

ผ้าครามในฐานะที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมยังถูกนำเสนอด้วยรูปแบบอื่นๆ อีก เช่น การโฆษณาบนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การนำเสนอด้วยรูปแบบของภาพยนตร์และการเชิญชวนให้คนเข้าไปดูกระบวนการผลิตผ้าอีกด้วย จึงเป็นการส่งเสริมและทำให้ผ้าย้อมครามของละหาศิลป์เป็นที่รับรู้และเป็นผู้ที่ชื่นชอบแรกๆ ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในอีกแง่หนึ่งผู้วิจัยพบว่า การที่ผ้าย้อมครามกลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเนื่องจากเรื่องราวของผ้าย้อมครามอีกส่วนหนึ่ง กว่าที่จะมาเป็นผืนผ้าย้อมครามนั้นกระบวนการผลิตผ้าย้อมครามนั้นยากมาก เพราะเกี่ยวเนื่องกับการปลูกฝ้าย และกว่าที่จะได้เส้นใยฝ้ายก็แสนที่จะยากเย็น เพราะต้องผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น อีวฝ้าย ตีฝ้าย ล้อฝ้าย เข็นฝ้าย เปียฝ้าย ซ้ำฝ้าย กวักฝ้าย คั้นหูก สืบหูก ต่ำหูก (ทอ) แล้วนำมาย้อม ซึ่งการย้อมก็มีขั้นตอนที่ซับซ้อนและยุ่งยากมาก หากย้อมไม่เป็นสีก็ไม่ติด ดังนั้น ผ้าย้อมครามจึงมีเสน่ห์อยู่สองส่วน คือ ส่วนที่มาจากเส้นฝ้ายและส่วนที่มาจากการย้อม

สรุป

ผ้าเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสนองต่อความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต เราใช้ผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ มีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตทั้งเป็นเครื่องนุ่ง เครื่องห่ม เครื่องประกอบพิธีต่างๆ ตั้งแต่การเกิด การบวช การแต่งงาน จนกระทั่งการตายแล้วแต่มีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งสิ้น หากเราจะกล่าวถึงผ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของคนผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้ดังนี้

ผ้าในฐานะที่เป็นเครื่องนุ่งห่มของชาวบ้าน ชาวบ้านละหาน้ำเดิมใช้ผ้าฝ้ายมาถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่มชนิดต่างๆ เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าแพรว ผ้าห่ม ผ้าซิ่น ฯลฯ ซึ่งผ้าแต่ละชนิดล้วนมีหน้าที่แตกต่างกัน หากแต่ถูกปรับใช้ในการดำรงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ในการเกิดก็มักจะมีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งในรูปของผ้าห่อเด็กทารก ผ้าเช็ดเลือด ผ้าอ้อม ผ้าห่ม ส่วนในการแต่งงานก็มีผ้าสามมา ผ้าไหว้ ซึ่งผู้หญิงจะต้องเตรียมผ้าเหล่านี้ในงานแต่ง

หรือกินทองของตนเอง ส่วนในงานบวชแม้ฝ้ายอ่อนครามจะไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องมากนัก แต่เมื่อมีการเย็บผ้าสำหรับนาคก็มักจะใช้ผ้าฝ้าย ส่วนงานคนตายผ้าที่เข้าไปเกี่ยวข้องคงเป็นผ้าดำและเสื่อผ้าสีดำที่คนอื่น ๆ จะร่วมกันสวมใส่เนื่องในงานศพ คุณสงบัณฑิตในฐานะที่เป็นตัวแทนของผู้หญิงชาวผู้ไทบ้านละหาน้ำ และเป็นตัวแทนของผู้หญิงลาวที่นำเสนอภาพของวัฒนธรรมผืนฝ้ายอ่อนครามของประเทศลาว นับเป็นผู้รู้พื้นอันดับต้นๆ โดยนำเอาความรู้และภูมิปัญญาที่เห็นอยู่ตั้งแต่เด็กมาปรับประยุกต์ เรียนรู้ผ่านประวัติศาสตร์ของผืนผ้าที่บรรพชนสั่งสอนและทิ้งไว้ให้ ดังคำที่สรุปไว้ว่า

“งานผ้าฝ้ายเป็นงานที่สวยงามสะอาด บริสุทธิ์ อบอุ่นไปด้วยความมุ่งมั่น ทุ่มเทของผู้คน ซ่อนแฝงความคิดปัญญาเสี้ยวสลัดล้ำลึก ถักเลือกเฟ้นขัดเกลาด้วยเชื้อสายประวัติศาสตร์ และกาลเวลามาโดนนาน บ่น่าเชื่อเลยว่า เรื่องราวจากอดีตของลาวหลายร้อยปีก่อน ยังมีลมหายใจอยู่ นี่คือการดำรงชีวิตอันเรียบง่าย ถนอมถ่อมตน รู้จักอยู่ร่วมกับโลกอันสวยงาม ถักถายทอดลงสู่เครื่องนุ่งห่มคลุมร่างกายหลากหลายชนิด ด้วยปรัชญาความคิดที่ว่า เมื่อโลกอบอุ่น ร่างกายก็อบอุ่นเช่นกัน ทุกชั้นตอน จึงเกิดจากความเข้าใจในฝ้ายและสีธรรมชาติ ทุกชั้นตอนเต็มเต็มความฮักอดทน ความประณีตลงไป บ่มีเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ประสมสี แต่วัดค่าความแม่นยำด้วยประสบการณ์ส่วนตัวได้ถึง 62 สี ตาต่อตา สัมผัสต่อสัมผัส หัวใจต่อหัวใจ โดยเฉพาะคาม สีที่เต็มไปด้วยการตกกระทบทางออกซีไคเซนอันมหัศจรรย์กับจุลินทรีย์ คามมีชีวิตและมีนิสัยใจคอเล็กเล็ก ต้องการความเอาใจใส่จากเจ้าของอยู่บ่เซา ทุกอย่างที่นี่เกิดจากมือล้วนๆ ของประชาชนท้องถิ่นลาว ผู้รับมอบหมายจากบรรพบุรุษให้ทำหน้าที่สืบต่อมรดกนี้สู่รุ่นถัดไป”

สิ่งที่สามารถสรุปจากคำกล่าวของคุณสงบัณฑิตข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่าการเรียนรู้ภูมิปัญญาจากบรรพชนเป็นสิ่งที่ล้ำค่า มรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนนั้นฉลาดลึกล้ำ เพราะความเข้าใจในธรรมชาติและ การปรับประยุกต์ชีวิตให้เข้ากับธรรมชาติ แล้วนำเรื่องราวที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาเหล่านั้นมาถ่ายทอดต่อ โดยถ่ายทอดในรูปแบบการนำกลับมาใช้และใช้ให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ ซึ่งสามารถสร้างรายได้และทำให้ชาวบ้านมีรายได้มาจุนเจือครอบครัว แต่ก็ไม่ละเลยที่จะคืนกำไรที่ไม่ใช่เม็ดเงินลงไปสู่ชุมชนในฐานะที่เป็นต้นกำเนิดของภูมิปัญญาเหล่านั้นด้วยชื่อ โดยคุณสงบัณฑิตกล่าวไว้ให้เป็นบทสรุปที่น่าคิดว่า

“งานผ้าฝ้ายเต็มไปด้วยความฮักทางศิลปะประสมกับความเข้าใจในธรรมชาติอันเสี้ยวสลัดล้ำลึกซ่อนแฝงด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมอันดีงามของพวกพุ้น จากหมู่บ้านท้องถิ่นน้อยๆ กลางทุ่งนาแคมสายน้ำแห่งนี้ ได้เดินทางผ่านถนนดินแดง ขรุขระ ผ่านเมืองใหญ่ศิวิไลซ์ต่างแดนอย่างมีเกียรติสง่างามในนามแบรนด์ละหา ให้ผู้คนทั่วโลกได้ชื่นชมบ่น่า...การเอาชื่อของบ้านเป็นแบรนด์เฮ็ดให้คนทั่วโลกฮู้ อยากรู้ให้เซเจ้าเห็นว่าอันนี้เป็นสิ่งดีของชาวบ้าน แต่สามารถควบคุมการผลิตหรือคุณภาพเพื่อส่งออกได้ และกะมีชื่อที่มีสายพันพันกันกับชาวบ้าน”

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อรวบรวมและวิเคราะห์องค์ความรู้เรื่องผ้าครามกับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในบริบทของรัฐชาติ 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม โดยมีคำถามการวิจัยว่า **ผ้าครามมีบทบาทและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในบริบทรัฐชาติ 3 ประเทศอย่างไร เมื่อผ้าครามถูกนำไปใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง** ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้การเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามในพื้นที่วิจัยใน 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม โดยใช้รูปแบบการวิจัยด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ Key informants แบบไม่เป็นทางการและศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ ได้แก่ พงศาวดาร บันทึก บทความวิชาการ ตำราและวิทยานิพนธ์

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

กลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท” ที่อาศัยอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์และมุกดาหาร มีความโดดเด่นด้านสังคมและวัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งปรากฏหลักฐานในตำนานว่ามีความเชื่อขงชาญเรื่องการถักทอผ้า ความว่า “เมื่อนั้นพระยาแสนหลวงจึงให้แสนแต่งแลพิศณุกรรมลงมาแต่งแปงแก่เขา แสนแต่งจึงมาแต่ยาม ให้ทำไร่ทำนา ปลูกข้าวปลูกผัก ปลูกลูกไม้หัวมันทั้งมวลอันจักควรกิน **เล่าบอกยามอันทอผ้า...เมื่อนั้นขุนบุลมจึงขัดไม้แสง เล่าบอกคุณอันทำทูกทอฝ้าย แพรเขมฝ้ายไหมทั้งมวล อันควรนุ่งควรกินทั้งมวล**”

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของผู้ไท มักจะเข้าใจตรงกันว่าเป็นกลุ่มชนเดียวกันกับไทดำ – ไทขาว ที่อาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทในเขตเวียดนามตอนเหนือตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง มีเมืองสำคัญ คือ เมืองแสน (เตียนเบียนฟู) เมืองลา (เซินลา) เมืองไล (ไลเจา) เมืองหมอก (หมอกโจว) และเมืองเต็ก เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีไทดำ ไทขาวอยู่ในแขวงหัวพัน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวด้วย

ยังมีเอกสารและพงศาวดารที่กล่าวถึงผู้ไทว่า พวกผู้ไทแบ่งออกเป็นผู้ไทขาว ผู้ไทแดง ผู้ไทดำและผู้ไทลาย ซึ่งตั้งชื่อเอาตามสีเสื้อผ้าที่นุ่งห่ม พวกผู้ไทที่มีอยู่มากในภาคอีสานคงเป็นพวกผู้ไทดำ พวกโง่งหรือทรงดำที่มีอยู่แถวจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรีก็เป็นจำพวกผู้ไทดำด้วยเหมือนกัน คำพูดของผู้ไทมีเสียงส่วนมากใกล้เคียงกับพวกพวน ซึ่งน่าจะเป็นผู้ไทพวกหนึ่ง การเคลื่อนย้ายของชาวผู้ไทเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรก ปรากฏในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยการกวาดต้อนผู้คนทีเรียกว่า “ไท” มาจากเมืองทัน เมืองม่วย เมืองไล เมืองลาในอาณาจักรเมืองแฉง อีกทั้งได้มีการเกลี้ยกล่อมพวกคร้วเมืองพิน เมืองตะโปน เมืองมหาไชยกองแก้ว เมืองวัง มาขึ้นตั้งอยู่ในเขตแขวงเมืองนครพนมเป็นอันมาก คร้วเหล่านี้ส่วนมากเป็นชาวผู้ไท ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับผู้ไทจึงเริ่มมีหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ถึงรัตนโกสินทร์ ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สังคมของชาวผู้ไทเป็นสังคมเกษตรกรรม เมื่อมีช่วงเวลาว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่แล้วก็จะทอผ้า ซึ่งการทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง มีวัตถุประสงค์เพื่อทอผ้าเก็บไว้ใช้ในฤดูกาลถัดไป เช่น ผ้าห่ม ผ้าพื้น ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า อีกทั้งมีการตัดเย็บผ้าเป็นรูปแบบอื่นๆ เช่น หมอน สะหนะ ผ้าเปียง เอาไว้ใช้ในโอกาสต่างๆ กัน ซึ่งนับได้ว่าการทอผ้าเป็นงานศิลปะอย่างหนึ่งที่มีบทบาทหน้าที่อยู่ในสังคมเกษตรกรรม ซึ่งมีคุณค่าในเชิงการสั่งสอนและการเรียนรู้ทางสังคมที่ลึกซึ้งของผู้หญิง เพราะคนในสังคมสมัยก่อนใช้งานทอผ้าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิง

สอนการดำรงชีวิตผ่านรูปแบบและศิลปะการทอผ้า และอาจนับว่าการทอผ้าเป็นแนวทางของการสร้างครอบครัวของผู้หญิง

วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวผู้ไทเกิดขึ้นพร้อมกับวัฒนธรรมการมัดหมี่และการย้อม ผ้าชิ้นมัดหมี่ย้อมครามซึ่งแต่เดิมชาวบ้านได้ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน กลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญ การผลิตผ้าทอของชาวบ้านมีกระบวนการขั้นตอนที่หลากหลายและซับซ้อน เริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย การนำฝ้ายมาแปรรูปเป็นเส้นใย นับตั้งแต่การอ้วฝ้าย ตีดฝ้าย ล้อฝ้าย เช็นฝ้าย เปียฝ้าย ฆ่าฝ้าย กวักฝ้ายใส่กระบอกร่อน คั้นใส่ทูก สืบทูก จนถึงการแปลงเส้นใยไปเป็นผืนผ้า ทำให้ผ้าที่ชาวบ้านผู้ไททอขึ้นมีความหมายและสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชนลงไป ทั้งด้านเทคนิควิธี ลวดลายและภูมิปัญญา

ด้วยลักษณะเด่นของผ้าฝ้ายมัดหมี่ย้อมครามที่นำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ผ้าพื้น ผ้าซิ่น เสื้อผ้าพันคอ กระเป๋า หมวก ปลอกหมอน ฯลฯ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการทอผ้า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากปัจจัยภายนอกเมื่อต้นปี พ.ศ. 2500 ที่ระบบอุตสาหกรรมและการเดินทางเข้ามาของสินค้าในเมืองทำให้ชุมชนชนบทจากเดิมที่มีการผลิตแบบพึ่งพาตนเอง ทำเพื่อกินและที่เหลือแบ่งขายกลายเป็นผลิตขึ้นมาเพื่อมุ่งไปสู่การขายเป็นหลัก เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งการที่มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทลงไปประกอบอาชีพในเมืองใหญ่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวและเลื่อนไหลของสินค้าจากในเมืองไปสู่ชนบท การเดินทางเข้ามาทำงานของหนุ่มสาวจากชนบททำให้กิจกรรมเมื่อเว้นว่างจากงานเกษตรกรรม คือ การจักสานและการทอผ้าของชนบทเปลี่ยนแปลงไป เมื่อบทบาทหน้าที่ของคนเปลี่ยนแปลงไปก็จะมีผลกระทบต่อผลิตผลที่เกิดขึ้น ผ้าทอ จากที่เคยผลิตขึ้นใช้เองในครัวเรือนก็เริ่มลดจำนวนลง เนื่องจากสามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาดทั่วไป อีกทั้งสีสันทนและลวดลายรวมถึงราคาก็มีความดึงดูดใจมากกว่าเสื้อผ้าที่เกิดจากการตัดเย็บมือ เป็นผลให้ผ้าทอ ผ้ามัดหมี่ และผ้าย้อมครามไม่ได้รับความนิยมด้วยเช่นกัน

ผลจากการลดบทบาทหน้าที่ของผ้าทอมือ ผ้ามัดหมี่และผ้าย้อมคราม ทำให้ภูมิปัญญาบางอย่างจากการย้อมผ้าของชาวบ้านเลือนหายไป กล่าวคือ เลือนหายไปจากการปฏิบัติที่เคยพบเห็นในอดีต จำนวนคนย้อมลดลงไปเรื่อยๆ หลายครัวเรือนไม่ย้อมผ้า หากแต่ซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาใช้แทน ส่งผลให้ก็กระตุกที่เคยมีอยู่ในใต้ถุนบ้านของแต่ละคน ถูกทิ้งให้ร้างและผุพังไป อีกทั้งบางคนก็นำก๊ากที่ไม่ได้ใช้แล้วไปขายให้กับนายหน้าที่รับซื้อเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อนำไปจำหน่ายต่อให้กับนักสะสมของโบราณที่ชื่นชอบเทคโนโลยีภูมิปัญญาพื้นบ้าน ยังหลงเหลือเฉพาะบางครัวเรือนที่มีก๊าก และอุปกรณ์ทอผ้าห้อยอยู่ตามใต้ถุนบ้าน ซึ่งในความเป็นจริงก็ไม่สามารถที่จะนำมาใช้งานได้อีก เนื่องจากถูกมอดและแมลงเจาะกินจนผุพัง หลอดตาย กระจวยก็ถูกเก็บไว้อยู่ในตระกร้าไม้ที่ห้อยอยู่ใต้ถุนบ้านซึ่งอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อมใช้งาน อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าจึงกลายเป็นอดีตสำหรับผู้หญิงในชนบทบางคน

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา มีผู้ริเริ่มนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่กำลังจะสูญหายไปให้กลับฟื้นคืนมาอีกครั้งหนึ่ง คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า แท้ที่จริงแล้วทั้งตัวองค์ความรู้และวัตถุดิบทั้งหลายที่ก่อเกิดมาเป็นผ้าย้อมครามยังคงอยู่ครบ หากแต่การจัดกระจายอยู่ตามแหล่งต่างๆ ในงานวิจัยจึงได้ใช้คำว่า “ฟื้นฟู” เพราะตัวพืชที่เรียกว่า “คราม” ก็ยังคงอยู่ ตัว “ฝ้าย” ก็ยังคงอยู่ และตัว “องค์ความรู้” หรือ “ภูมิปัญญา” ของการย้อมก็ยังคงอยู่ หากแต่อยู่ในตัวบุคคลรุ่นคุณแม่ คุณป้า คุณย่า คุณยาย เมื่อมีการฟื้นฟูจึงได้เกิดการเรียนรู้กระบวนการเหล่านั้นขึ้นมาใหม่ จนกลายเป็นผืนผ้าย้อมครามในมิติใหม่ ไม่ได้เป็นผ้าที่มีบทบาทหน้าที่ในสังคมและวัฒนธรรมแบบเดิม อีกทั้งเปลี่ยนแปลงกลุ่มคนที่เป็นผู้ใช้จากชาวบ้าน ชาวไร่ ชาวนา มาเป็นชนกลุ่มใหม่ที่มีกำลังซื้อ และเป็นกลุ่มที่มีความชื่นชอบในเรื่องราวที่มีเสน่ห์ของผ้าทอที่ย้อมด้วยกระบวนการธรรมชาติ

องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทอผ้าและย้อมผ้า ไม่ได้สูญหายไปจากตัวบุคคล หากแต่แฝงและฝังอยู่ในตัวคนรุ่นย่า ยาย ป้าและแม่ ซึ่งผ่านการเรียนรู้ เคยพบเห็นและเคยปฏิบัติมาก่อน ดังนั้น

เมื่อมีการฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้ง ก็ทำให้กลุ่มชาวบ้านที่มีองค์ความรู้นั้นได้รู้พื้นและนำสิ่งที่เคยพบเห็นมาใช้ใหม่ อีกทั้งประยุกต์ความรู้ใหม่ที่ได้จากสื่อและอิทธิพลของเทคโนโลยีสมัยมาใช้คู่กัน จนกระทั่งผ้าย้อมครามได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย ผ้าย้อมครามจึงถูกทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน และมีการผลิตในลักษณะที่เป็นสินค้าและอุตสาหกรรมขนาดเล็กจนถึงขนาดกลาง อีกทั้งมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำให้มีอำนาจต่อรองกับกลุ่มลูกค้าทั้งรายย่อยและรายใหญ่

การสร้างสรรค์ผ้าทอย้อมครามที่มีอยู่ในชุมชนต่างๆ ของจังหวัดสกลนคร เช่น กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านดอนกอย กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านถ้ำเต่า กลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านอุนดง บ้านพันนา บ้านหนองครอง บ้านโนนเรือ ฯลฯ ต่างก็มีการผลิตและสร้างสรรค์รูปแบบของผ้าย้อมครามที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และนำสินค้าเหล่านี้กระจายสู่ตลาดภายนอกอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดการรับรู้อย่างแพร่หลายของคนทั่วไป ทำให้ผ้าย้อมครามได้กลายเป็นสัญลักษณ์และภาพแทนของจังหวัดสกลนครที่ชัดเจน สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับรายได้และเศรษฐกิจของจังหวัดจำนวนมาก และเมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเพื่อดำเนินการทอผ้าครามหายแห่ง ก็เพิ่มอำนาจการต่อรองเรื่องราคาของผ้าคราม ซึ่งมีราคาเริ่มต้นตั้งแต่ 150 บาทขึ้นไปจนถึง 3,500 บาท นอกจากการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในกลุ่มจังหวัดแล้ว ยังมีการส่งเสริมให้มีการกระจายไปสู่กลุ่มคนเมืองที่นิยมเสพสินค้าทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยเฉพาะการนำสินค้าผ้าย้อมครามไปขายในงานมหกรรมสินค้าต่างๆ ที่หน่วยงานของรัฐจัดขึ้น ทำให้ผ้าย้อมครามกลายเป็นสินค้าที่แพร่หลายและได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งสามารถพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มที่ผลิตสินค้าผ้าย้อมครามออกสู่ตลาดภายนอกประเทศ เช่น ญี่ปุ่น อเมริกา ออสเตรเลียและยุโรป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจึงทำให้ทราบว่า ผ้าย้อมครามของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในประเทศไทยมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนโดยตรง โดยเฉพาะการฟื้นฟูภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าและการย้อมคราม แล้วชาวบ้านก็ได้ใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนมาใช้ประโยชน์เพื่อแปลงภูมิปัญญาซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทั้งการทอ การมัดหมี่ การย้อมคราม จนกลายเป็นผืนผ้าและแปลงผืนผ้าเป็นสินค้าประเภทต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ส่วนบริบทของการเปลี่ยนแปลงของผ้าย้อมคราม เกิดขึ้นจากการเกิดขึ้นของระบบทุนนิยมจากภาคอุตสาหกรรม ทำให้หนุ่มสาวที่เคยเป็นแรงงานสำคัญของชนบทที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ ผันตัวเองไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและละเลยหรือละทิ้งงานที่เคยทำในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลให้ภูมิปัญญาดังกล่าวสูญหายและถูกลืมเลือนไป แต่เมื่อต้นปี 2535 มีคนกลุ่มหนึ่งได้นำเอาภูมิปัญญาของการย้อมผ้าด้วยครามกลับมา ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลรุ่น ย่า ยาย ป้าและแม่ เมื่อตกผลึกองค์ความรู้ดังกล่าวจึงเผยแพร่ไปสู่กลุ่มต่างๆ และนำผ้าย้อมครามออกจำหน่าย ในขั้นต้นก็พบปัญหาการยอมรับจากกลุ่มผู้บริโภค แต่เมื่อมีการพิสูจน์และการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานของภาครัฐที่ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ผ้าย้อมคราม ก็ทำให้ผู้บริโภคเริ่มมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่มีเพียงไม่กี่กลุ่มในจังหวัดสกลนคร ก็เริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็ว อีกทั้งผลิตส่งขายในเทศกาลงานมหกรรมต่างๆ รวมถึงการส่งออกต่างประเทศ ซึ่งจากที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นภาพรวมของผ้าครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศไทย

ผ้าครามกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่าผ้าครามเข้าไปเกี่ยวข้องในบริบทวัฒนธรรมดั้งเดิม กล่าวคือ ผ้าครามถูกผลิตขึ้นและนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน โดยการสวมใส่ไปทำไร่ ทำนาและสวมใส่ไปในงานบุญประเพณีต่างๆ ซึ่งมีลักษณะดังกล่าวไม่ได้มีความแตกต่างจากบริบทผ้าครามในประเทศไทยมากนัก ส่วนประเด็นเรื่องผ้าครามในบริบทของการฟื้นฟูและถูกทำให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีความน่าสนใจในแง่การดำเนินงานในรูปของบริษัท

โดยใช้ชนบทเป็นฐานของการผลิต แล้วนำผลิตภัณฑ์ที่ได้ออกไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภคในประเทศและต่างประเทศ โดยประเทศคู่ค้าที่สำคัญ คือ ประเทศญี่ปุ่น

ผ้าครามในบริบทสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความคล้ายคลึงกันกับประเทศไทย กล่าวคือ กระบวนการผลิตผ้าครามเริ่มต้นจากการปลูกฝ้าย หลังจากนั้นก็เป็นการแปรรูปฝ้ายออกมาเป็นเส้นใย เมื่อเป็นเส้นใยแล้วก็นำไปมัดหมี่ หลังจากนั้นก็นำไปย้อม หลังจากย้อมเสร็จก็นำไปทอจนกลายเป็นผืนผ้า กระบวนการรวมถึงขั้นตอนต่างๆ ของการทอเหมือนกัน อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทอคล้ายคลึงกันเกือบทุกประการ แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ สายธารของการทอผ้าและการทำฝ้ายคราม ที่ประเทศลาวยังคงพบว่าการทำฝ้ายครามยังคงสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะ ไม่ได้ขาดหายเหมือนอย่างในประเทศไทย ผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่เป็นคุณยาย ยาย ป้าและแม่ รวมถึงเด็กวัยรุ่นผู้หญิงยังคงสามารถทอผ้าได้ เนื่องจากการสอนให้ดู และให้ลงมือทำจนกระทั่งเกิดเป็นความชำนาญ

ฝ้ายครามบ้านละหาน้ำ เป็นภาพแทนของผ้าครามของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยหมู่บ้านนี้ได้เป็นแหล่งผลิตฝ้ายครามที่ใหญ่ที่สุด อีกทั้งยังเป็นแหล่งปลูกครามที่ดีที่สุดของประเทศนี้ เมื่อมีการผลิตจากหมู่บ้าน จึงได้ส่งเข้ามายังโรงงานใหญ่ในแขวงสะหวันนะเขต ซึ่งเป็นแหล่งแปรรูปผืนผ้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด และบริษัท ท่งละหา จำกัด เป็นตัวแทนในการส่งสินค้าทางวัฒนธรรมนี้แทนชาวบ้าน และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผืนผ้า ซึ่งแต่เดิมเป็นผลิตภัณฑ์ที่ชาวบ้านทำไว้ใช้เอง แต่เมื่อแปรรูปแล้วกลายเป็นสินค้าที่สามารถสร้างรายได้มหาศาล ทำให้ชาวบ้านเห็นช่องทางดังกล่าวจึงได้เข้าร่วมกับบริษัท ท่งละหา จำกัด จนกลายเป็นผลิตฝ้ายครามเข้าสู่อุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งประเทศลาวดำเนินการในรูปของบริษัท และมีเจ้าของแต่เพียงผู้เดียวที่เป็นคู่ค้ากับต่างประเทศ การบริหารจัดการดังกล่าวจึงมีความคล่องตัว และสามารถที่จะต่อรองกับผู้ที่ต้องการสินค้านั้นได้โดยตรง อีกทั้งการผลิตสินค้าป้อนตลาดหลักอย่างประเทศญี่ปุ่นก็ยังเพิ่มชื่อเสียงและความภาคภูมิใจให้กับสินค้าทางวัฒนธรรมของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า การแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าครามของประเทศลาวมีมากมายหลายชนิด เนื่องจากก่อนที่จะผลิตจะมีกลุ่มนักการตลาดมาทำวิจัยเกี่ยวกับสินค้าที่ผลิตด้วยฝ้ายคราม ทำให้แหล่งที่ผลิตสามารถผลิตได้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค

ผ้าครามในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทเทขาว ต่างก็มีภูมิปัญญาของการทอผ้า และมีภูมิปัญญาของการปักผ้า ซึ่งปรากฏอยู่ในผืนผ้าที่ทำมาใช้ในการวิถีชีวิต ทั้งผ้าห่ม ผ้านุ่ง ผ้าคลุมศีรษะ กระเป๋า และเสื่อ จากการศึกษาวิจัยเรื่องฝ้ายครามของชนชาติไททั้งไทขาวและไทดำ พบว่า ผู้หญิงชาวบ้านไทชาวบ้านนากรุง รู้จักการทอผ้า มีกระบวนการและกรรมวิธีการทอผ้าคล้ายคลึงกับประเทศไทยและประเทศลาว กล่าวคือ กระบวนการทำเส้นใยได้จากฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ และนำมาทอด้วยกี่ ส่วนการย้อมก็มีกระบวนการย้อมที่ไม่แตกต่างกัน คือ ได้สีจากต้นครามและฮ่อม ย้อมให้เป็นสีน้ำเงินหรือสีเข้มดำ ส่วนชาวไทดำก็มีกระบวนการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพียงแต่สีที่ใช้ชาวไทดำจะเน้นสีแดง และใช้เทคนิคการทอร่วมกับการปักและการปะ ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทอของชาวไทชาวบ้านนากรุงจะเป็นผ้าพื้นเพื่อนำเอาไปตัดเย็บเป็นเสื้อและผ้าถุง รวมถึงผ้าปูที่นอน ส่วนชาวไทดำจะนำไปแปรรูปเป็นผ้าคลุมศีรษะ (ผ้าเปียว) ที่นอนและย៉ามในด้านกระบวนการย้อมพบว่ามีความแตกต่างกันมากนัก ทั้งวัตถุดิบและการนำส่วนผสมต่างๆ เช่น นำครามและฮ่อมมาหมักเพื่อให้ได้เนื้อสีแล้วนำไปผสมกับขี้เถ้าเพื่อทำให้การย้อมสีเกิดประสิทธิภาพ ดังนั้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาเรื่องผ้าครามของชาวไทขาวและไทดำจึงเป็นการปฏิบัติอยู่จริงและอีกส่วนหนึ่งก็มาจากประวัติความทรงจำที่สามารถเล่าได้ ว่าทำอย่างไร และเสื้อผ้าที่ย้อมด้วยสีครามใส่ไปเพื่อทำงานในไร่

นอกจากนี้ ส่วนที่พบว่ามีความแตกต่างระหว่างกระบวนการรีดฟีนและสืบทอดผ้าของชาวไทดำ ไทขาวนั้น พบว่า ชาวไทดำ ไทขาวในเมืองเซินลา เตียนเบียนและไลเจิว ไม่มีการสืบทอดฝ้ายครามหรือฝ้ายครามชนิดอื่นๆ ในรูปแบบของการค้า เพียงแต่ถักทอเอาไว้ใช้เองในครอบครัวและใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ดังนั้น จึงไม่ปรากฏ

ให้เห็นในรูปของการนำผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ผ้าปักนำมาวางขาย นอกจากนี้ ชุดหรือเสื้อผ้าที่สวมใส่ในชีวิตประจำวันทั่วไปของชาวบ้านยังเป็นการซื้อแบบสำเร็จรูป ไม่ได้เกิดจากการตัดเย็บเอง เพราะเสื้อผ้าที่เกิดจากการตัดเย็บด้วยมือ นั้นนำไปใช้ในการทำไร่ ทำนา บางคน และบางครอบครัวก็ไม่นิยมสวมใส่แล้ว เนื่องจากเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่วางขายอยู่ในตลาดในเมืองมีสี สันสวยงามกว่าและแบบต่างๆ หลากหลาย เสื้อผ้าของชาวบ้านทั้งไทดำและไทขาว จึงมีสี สันต่างๆ กัน เช่น สีฟ้า สีเขียว สีเหลือง สีชมพู ซึ่งไม่ใช่สีดำหรือสีน้ำเงินเข้มที่เคยสวมใส่มาแต่อดีต นอกจากนี้ผ้าถุงของผู้หญิงก็เป็นผ้าถุงสำเร็จรูป ซึ่งก็เป็นผ้ากำมะหยี่ ยาวกรอมเท้า ไม่ใช่ผ้าฝ้ายที่ทอด้วยมือ การสวมใส่จึงไม่ได้เน้นความประณีตหากแต่เน้นที่ความสะดวก เพราะผู้หญิงไทดำและไทขาวส่วนมากต้องนำสินค้าจากบ้านของตนเองไปขายในตลาด ดังนั้นการสวมใส่กระโปรงกำมะหยี่สีดำจึงเกิดจากความสะดวกและช่วยให้ขับรถมอเตอร์ไซด์ได้ง่ายกว่าผ้าฝ้าย อีกทั้งผ้ากำมะหยี่นั้นยังช่วยทำให้เกิดความอบอุ่นด้วยในบริเวณที่มีสภาพภูมิอากาศหนาว

การผลิตผ้าต่างๆ ของชาวบ้านไทดำและไทขาวจึงเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน และไม่ได้เกิดการพัฒนาจนกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเหมือนอย่างของประเทศไทยและประเทศลาว อาจจะเนื่องมาจากกระบวนการปกครองของประเทศที่อยู่ภายใต้ระบบสังคมนิยม อีกทั้งกลุ่มไทดำและไทขาวก็เหมือนชนกลุ่มน้อย การสร้างสรรค์ และการสร้างอัตลักษณ์จุดเด่นของกลุ่มอาจจะถูกจำกัด ทำให้ไม่สามารถพัฒนากระบวนการผลิตไปจนถึงการค้าได้ นอกจากนี้การใช้เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มผ่านรูปแบบของการแสดงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง เช่น รำพัด รำเกี่ยวข้าว รำหมวก เป็นต้น ดังนั้น เราจึงสามารถมองผ่านเรื่องผ้าของไทดำและไทขาวผ่านรูปแบบของวัฒนธรรมอื่นมากกว่าตัววัฒนธรรมจากผ้า

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องผ้าครามกับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในบริบทของรัฐชาติ 3 ประเทศมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นความพยายามในการทำความเข้าใจเรื่องสังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทผ่านปรากฏการณ์ผ้า ซึ่งผู้วิจัยใช้การศึกษาปรากฏการณ์ภาคสนามในระยะเวลาสั้น จึงได้ข้อมูลที่ไม่ใช่เชิงลึก เป็นเพียงแค่ข้อมูลเชิงประจักษ์ และข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่จึงทำให้มองเห็นได้เพียงแค่ปรากฏการณ์เรื่องผ้าอย่างผิวเผิน ดังนั้นจึงควรให้เวลากับการวิจัยภาคสนามมากขึ้น และประเด็นที่จะศึกษาต้องชัดเจนมากกว่าที่ตั้งไว้
2. การศึกษาปรากฏการณ์เรื่องผ้าของชนชาติไทควรอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการเปรียบเทียบ เนื่องจากบริบทของรัฐชาติ 3 ประเทศ มีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันอยู่หลายประเด็น ดังนั้น การเปรียบเทียบผ้าในมิติต่างๆ จะทำให้เข้าใจบริบทของการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และแนวโน้มในอนาคตได้

บรรณานุกรม

- กัญญา ลีลาลัย. (2550). **ประวัติศาสตร์ชนชาติไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์.
- แก้วสิริ เอเวอริงแฮม. (2552). “ผ้าไท ลาว เขมรกับวิถีชีวิตท้องถิ่น”. ใน **แม่น้ำโขง ณ นครพนม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ครูสภา. (2506). **ประชุมพงศาวดารภาค 3 และภาค 4 เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของครูสภา.
- งามพิศ สัตย์สงวน (2551). **การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล. (2541). **สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์. (2542). “**ภาษาผู้ไทย**”. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย เล่ม 10**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์,
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา. (2543). **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- ดวงเดือน บุณยวง. (2540). **แนวคิดและอุดมคติท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2529). **ประวัติผู้ไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์.
- ทรงคุณ จันทจรและปิติ แสนโคตร. (2540). **การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหย้าของชาวผู้ไทย : ศึกษากรณีชาวผู้ไทยอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทรงยศ วีระทวีมาส นกตล ตั้งสกุลและวีละ อาโนลัก. (2552). **เรือนพื้นถิ่นผู้ไทยในประเทศลาว**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมกลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
- ธวัช ปุณโณทก. (2534). **นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- นันทิยา พุทธะ. (2536). **แม่หญิงต้องตำหูก : พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน**. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2548). **ร้อยขุนเขาเผ่าไทในเวียดนาม**. กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์.
- _____. (2551). **วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- _____. (2554). **โตคำเมืองแดง ทรงคำถิ่นสยามจากหนองแอดถึงหนองปรัง**. กรุงเทพฯ: อินทนิล.
- บังอร ปิยะพันธ์. (2541). **ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เบญจวรรณ นาราสะจัจ. (2552). **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมกลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2547). **กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2554). **ไขคำแก้วคำแพงพินิจวรรณกรรมไทย-ไท**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- _____. (2545). **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 8**. (2545). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรม

ศิลปากร,

ปรานี วงษ์เทศ. (2534). **เพศกับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปิติ แสนโคตร. (2540). **การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหย้าของชาวผู้ไท : ศึกษากรณีชาวผู้ไทอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระโพธิวงศาจารย์ (อ้วน ตีสโล). (2515). **ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่ม 2 ภาคที่ 18**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: บรรณาการ,

พัชรินทร์ คงคาสุริฉาย. **วิเคราะห์บททำขวัญของชาวไทโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2546.

พูลจิตร บิดร. (2521). **การศึกษาชื่อประวัติชื่อตำบลและหมู่บ้านในเขตอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร**. กรุงเทพฯ: ปรินญาณินพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2531). **คติการปลูกเรือนผู้ไท อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปรินญาณินพนธ์ (กศ.ม.) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

มหาบุญมี เทบสีเมือง,ไพท ภูธา (แปล). (2554). **ความเป็นมาของชนชาติลาว อาณาจักรลาวล้านช้างตอนต้น**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

ยศ สันตสมบัติ. (2544). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รัตนาภรณ์ พัสตุ. (2535). **วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไท ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร**. วิทยานิพนธ์ (ศศ.ม.) ภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เรณู เหมือนจันทร์เซย. (2542). **ความเชื่อเรื่องผีของไทยโซ่ง**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล,

เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์. (2531). **ภาษาถิ่นตระกูลไท**. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน. (2544). “อนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์”. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 18 : 62 – 77.

วัฒนา แก้วเก่า. (รวบรวม). (2550). **ประวัติชาวภูไท**. มปท.

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดมุกดาหาร. (2542). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2527). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: ปาณยา.

ศิริพร ณ ถกลาง. (2545). **ชนชาติไทในนิทาน : แลลอดแวนคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. (2548). **ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2535). “ความเชื่อเรื่องแถนในไทดำศาสนาดั้งเดิมของคนไทย”. ใน **ศิลปวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. (2540). **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2542). **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

เสฐียรโกเศศ. (2515). **การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตไทยสมัยก่อน**. กรุงเทพฯ: เจริญธรรม.

- เสนอ นาระคล. (2515). **เรื่องชาวภูไท**. อุบลราชธานี: มทท.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2544). **วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไทย : ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
 _____ . (บรรณาธิการ). (2547). **ข้าว ขวัญของแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- _____ . (2549). **พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ สุนทรเกษม. (2548). **หมู่บ้านอีสานยุคสงครามเย็น : สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรัตน์ วราภรณ์. (2529). **การศึกษาเชิงเปรียบเทียบประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไท – ชาวโซ่ (ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพรรณานิคมและอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร)**. สกลนคร: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสกลนคร.
- สมิตร ปิติพัฒน์. (2544). **ความเป็นคนไทย พิจารณาจากมิติด้านเชื้อชาติ ภาษา การเมืองและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมิตร ปิติพัฒน์. (2545). “ศาสนาและความเชื่อของไทยดำ”. ใน **ศิลปวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา (บรรณาธิการ). (2536). **อีตบ้านคองเมือง : รวมบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน**. นครราชสีมา: โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน หอไทยศึกษานิตยสาร สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นครราชสีมา,
- สุวิทย์ อีระศาสตร์. (2543). **ประวัติศาสตร์ลาว**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวิทย์ อีระศาสตร์และณรงค์ อนุญ. (2538). **รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน : กรณีผู้ไท**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ. (2551). **การศึกษาภาษาถิ่น : ภาษาตระกูลไท**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวรรณ สภาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญเนตร. (2542). **คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ. (2551). **การศึกษาภาษาถิ่น : ภาษาตระกูลไท**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สิริวงษ์ หงส์สุวรรณ (แปล). (2553). “วัฒนธรรมเวียดนาม : วัฒนธรรมแห่งกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลาย”. **วารสารสังคมผู้นำโขง** 6, 3 (กันยายน – ธันวาคม) : 33 – 34.
- อรทัย สุทธิ, ภาสพงษ์ ผิวพอใช้ และสกุลพรรณ โพธิจักร. (2546). **การวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านผู้ไทจากจังหวัดกาฬสินธุ์**. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- อนุমানราชธน, พระยา. (2522). **นิรุกติศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
 _____ . (2551). **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต**. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- อนุรัตน์ สายทอง และวงเดือน อุดมเดชาเวชย์. (2545). **การพัฒนาชุดความรู้ของภูมิปัญญาชาวไทญ้อด้านสิ่งทอ**. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). **ภาษาในสังคมไทย ความหลากหลาย การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2550). **ภาษาศาสตร์สังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย.

เอกวิทย์ ฦ ถกลาง. (2540). **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เอเจียน แอมอนิเย. ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์ แปล. (2539). **บันทึกการเดินทางในลาว ภาค
หนึ่ง พ.ศ. 2438**. เชียงใหม่: โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Buaman Richard. (1992). **Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments**.
Oxford University press.

Kirch, A. Thomas. (1967). **Phu Thai Religious Syncretism. A Case Study of Thai Religion
and Society**. Ph.D. dissertation, Harvard University.

Mary Lou Rosencranz. (1972). **Clothing Concepts: A Social-Psychological Approach**. New
York and London.

บุคลากรกรม

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ที่ประเทศลาว

หนูจอน คนหาญ. ชาวบ้านดงมะແ່ນง ต.หนองสูง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร อายุ 60 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

จินตนา ลินโพธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 ก.พ. 2554.

ไซ เชื้อคำจันทร์. ประชาชนชาวบ้านหนองแคน ต.หนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อายุ 95 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 เมษายน 2555.

ยอด เชื้อคำจันทร์. ประชาชนชาวบ้านหนองแคน ต.หนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อายุ 88 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 เมษายน 2555.

เกา เชื้อคำจันทร์. ประชาชนชาวบ้านหนองแคน ต.หนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อายุ 69 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 เมษายน 2555.

โหลย เชื้อคำจันทร์. หมอเหยาบ้านหนองแคน ต.หนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อายุ 87 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 เมษายน 2555.

มวย เชื้อคำจันทร์. เจ้าจำบ้านหนองแคน ต.หนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อายุ 80 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 เมษายน 2555.

ทองอ่อน ไซเพชร. ช่างทอผ้าบ้านหนองแคน ต.หนองแคน อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร อายุ 69 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 20 เมษายน 2555.

คำไหล ศรีสุทัศน์. ชาวบ้านดอนกอย ต.สว่าง อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 75 ปี. (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย

ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 เมษายน 2555.

สุขาดา ศรีสุทัศน์. ชาวบ้านดอนกอย ต.สว่าง อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 52 ปี. (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย

ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 เมษายน 2555.

ศรีพรรณ ขาติผา. ชาวบ้านดอนกอย ต.สว่าง อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 60 ปี. (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย

ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 เมษายน 2555.

เหนือ ะดิศรีศักดิ์. ชาวบ้านดอนกอย ต.สว่าง อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 62 ปี. (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 เมษายน 2555.

บุญเพอ อูปรี. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 53 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 5 มิ.ย. 2555.

กาเทียม สอนสมนึก. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 63 ปี (เป็นผู้ให้

สัมภาษณ์). ดนัย ขาติพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ก.ค. 2555.

สมชัย สุวรรณไตรย์. ผู้ใหญ่บ้านคำชะอี. อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร. (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลินโพธิ์สาน

(เป็นผู้สัมภาษณ์). 27 ก.ค. 2555.

ทุมมี ชันมะจันทร์. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 55 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

จินตนา ลินโพธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์) 21 ส.ค. 2555.

ดี ศรีกุลกิจ. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 60 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์) 21 ส.ค. 2555.

วิไล อุปรี. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 57 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์) 21 ส.ค. 2555.

จันศรี อุปรี. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 58 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์) 21 ส.ค. 2555.

สดใส วรดี. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 54 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

दनัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 24 ก.ย. 2555.

วรจิตร ศรีกุลกิจ. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 64 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

दनัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 24 ก.ย. 2555.

เกลี้ยง สอนสมนึก. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 87 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

दनัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 ก.ย. 2555.

นิยม สอนสมนึก. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 65 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

दनัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 ก.ย. 2555.

พิน อุปรี. ชาวบ้านพอกใหญ่ ต.พอกน้อย อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร อายุ 75 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

दनัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 25 ก.ย. 2555.

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ที่ประเทศลาว

ทองคำ อินธิสาน. ชาวบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 58 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

ทองทราย อินธิสาน. หมอเหยาบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 78 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

ออ ยศมันคง. ช่างทอผ้าบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 75 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

สงบัณฑิต ยศมันคง. เจ้าของกิจการผ้าครามละหา. สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 53 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

คำบุ สุรินคำมี. ช่างทอผ้าบ้านละหาน้ำ เมืองสองคอน สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 50 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย ขาทิพอด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

คำปอน วงโกสา. ชาวบ้านนาเปาะ เมืองพิน สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 49 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

ท้าวกะสิน. ชาวบ้านนาเปาะ เมืองพิน สหวันนะเขต ประเทศ สปป.ลาว. อายุ 54 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิโนธิ์สาน (เป็นผู้สัมภาษณ์). 18 ม.ค. 2556.

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ที่ประเทศเวียดนาม

กวาง บัน เกีย. ชาวบ้านนาแตน จ.เตียนเบียน ประเทศเวียดนาม. อายุ 66 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิโน

โพธิ์सान (เป็นผู้สัมภาษณ์). 11 ต.ค. 2555.

หลอ วัน แदन. ชาวบ้านนาแดน จ.เตียนเบียน ประเทศเวียดนาม. อายุ 70 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา ลิน

โพธิ์सान (เป็นผู้สัมภาษณ์). 11 ต.ค. 2555.

ปาน. ชาวบ้านเหมง ซาแทงเหนือ จ.เตียนเบียน ประเทศเวียดนาม. อายุ 64 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์).

จินตนา ลินโพธิ์सान (เป็นผู้สัมภาษณ์). 14 ต.ค. 2555.

ฮอง เซิน. ชาวบ้านนากง ต.เมืองซอ จ.ไลเจา ประเทศเวียดนาม. อายุ 59 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย ซาทิพ

ฮุด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ต.ค. 2555.

ฮวา เซิน. ชาวบ้านนากง ต.เมืองซอ จ.ไลเจา ประเทศเวียดนาม. อายุ 58 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย ซาทิพ

ฮุด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ต.ค. 2555.

นง วาน หยา. ชาวบ้านนากง ต.เมืองซอ จ.ไลเจา ประเทศเวียดนาม. อายุ 73 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา

ลินโพธิ์सान (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ต.ค. 2555.

แดง. ชาวบ้านนากง ต.เมืองซอ จ.ไลเจา ประเทศเวียดนาม. อายุ 75 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา

ลินโพธิ์सान (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ต.ค. 2555.

ซิน คิม. ชาวบ้านนากง ต.เมืองซอ จ.ไลเจา ประเทศเวียดนาม. อายุ 75 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). จินตนา

ลินโพธิ์सान (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ต.ค. 2555.

เถเถ ควาน. ชาวบ้านนากง ต.เมืองซอ จ.ไลเจา ประเทศเวียดนาม. อายุ 75 ปี (เป็นผู้ให้สัมภาษณ์). ดนัย ซา

ทิพฮุด (เป็นผู้สัมภาษณ์). 16 ต.ค. 2555.

ประวัติย่อนักวิจัย

ชื่อ - นามสกุล นายदनัย ชาทิพฮอด

ที่อยู่ปัจจุบัน 680 หมู่ 11 ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร 47000

เบอร์โทรศัพท์ 0 4274 4014 , 08 8552 0130

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2545 ปริญญาตรี ภาษาไทย (ศศ.บ.) เกียรตินิยม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พ.ศ. 2549 ปริญญาโท ภาษาไทย (อ.ม.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน

ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ประวัติย่อ่นักวิจัย

ชื่อ - นามสกุล นางสาวจินตนา ลินโพธิ์सान

ที่อยู่ปัจจุบัน 649/20 สกลนเมืองทอง ต.ธาตุเชิงชุม อ.เมือง จ.สกลนคร 47000

เบอร์โทรศัพท์ 08 7225 5415

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2545 ปริญญาตรี ภาษาไทย (ค.บ.) สถาบันราชภัฏสกลนคร

พ.ศ. 2552 ปริญญาโท ยุทธศาสตร์การพัฒนา (ศศ.ม.) มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ประวัติการทำงาน

ปัจจุบัน นักวิชาการศึกษา สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร